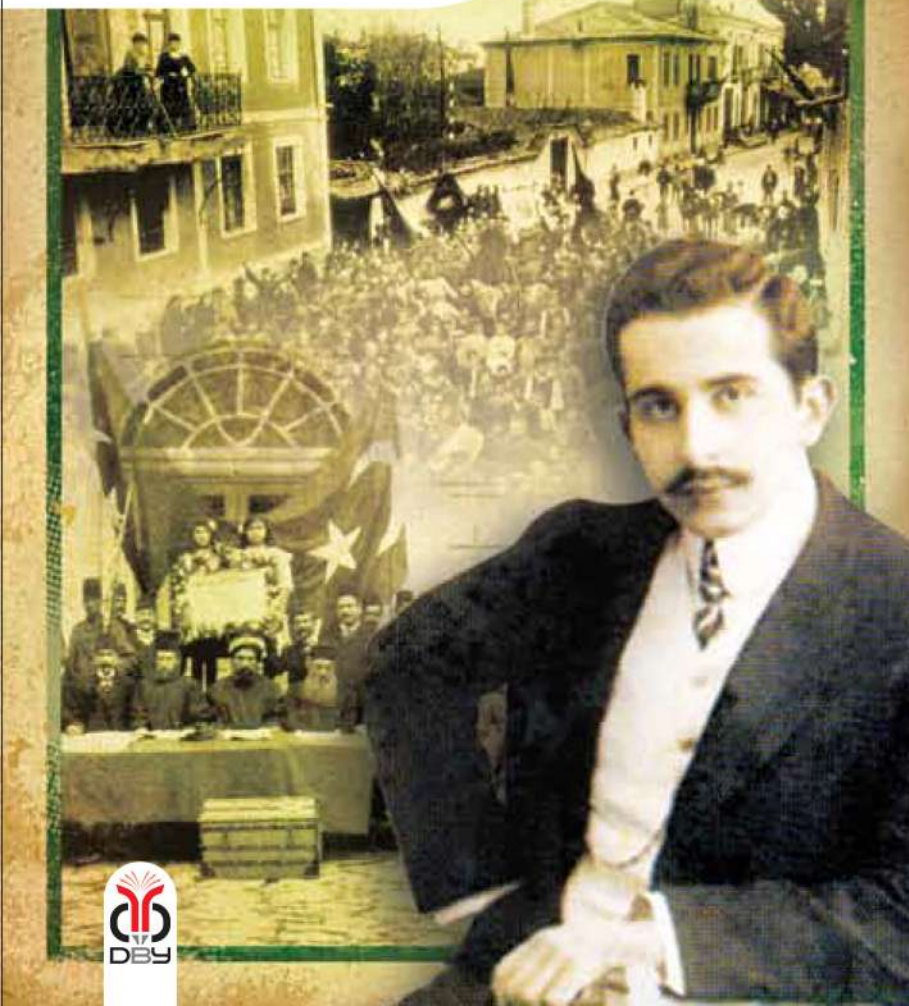
Prens SABAHADDİN

İttihat ve Terakki'ye Açık Mektuplar

Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? ve İzahlar

ARAŞTIRMA-İNCELEME

Hazırlayan:
Ahmet Zeki İZGÖER

DBY

İttihat ve Terakki'ye Açık Mektuplar

Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? ve İzahlar

ARAŞTIRMA-İNCELEME

Prens Sabahaddin

İttihat ve Terakki'ye Açık Mektuplar
Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? ve İzahlar

© DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI, 2013

DBY: 15
Araştırma-İnceleme: 5

ISBN: 978-605-4635-07-8
Sertifika No: 18188

Birinci Baskı:
İstanbul, Ekim 2013

Yazar:
Prens Sabahaddin

Hazırlayan:
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Zeki İZGÖER

Editör:
Ersan Güngör

Yayın Yönetmeni:
İrfan Güngörür

Sayfa Düzeni:
DBY

Kapak Tasarımı:
Sercan Arslan

Baskı/Cilt:
Şenyıldız Matbaacılık Yay. Ltd. Şti.
Gümüşsuyu Cad. No: 3/2 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91 (Sertifika No: 11964)

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
Tel. - Faks: +90 212 526 98 06
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

Prens Sabahaddin

İttihat ve Terakki'ye Açık Mektuplar

Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? ve İzahlar

ARAŞTIRMA-İNCELEME

Hazırlayan:
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Zeki İZGÖER

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Zeki İZGÖER
İstanbul 1963 doğumlu

1985 yılında İÜ. Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünü bitirdi. Aynı yıl İÜ. SBE.'nde başladığı yüksek lisans programından "Râgıb Mehmed Paşa, *Tahkik ve Tevfik* (Tahlil ve Metin), İstanbul 1988, 210 sayfa" adlı teziyle mezun oldu. 1986-1987 yıllarında Zonguldak'a (bugün Bartın'a) bağlı Ulus Endüstri-Meslek Lisesi'nde tarih öğretmenliği yaptı. Şubat 1987'de İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde görev aldı, Yayın İşleri Koordinatörlüğünde bulundu. 1989'da kaydolduğu Marmara Üniversitesi SBE. İktisat Tarihi Bilim Dalı doktora programında "*Ahmet Cevdet Paşa'nın Sosyal ve İktisadî Görüşleri*, İstanbul 1997, 242 sayfa" adlı tezi hazırladı.

Fransızca bilen İzgöer, halen Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyoloji Anabilimdalı öğretim üyesidir.

İzgöer'in bazı çalışmaları şunlardır:

1- *Diyarbakır Salnâmeleri 1286-1323 (1869-1905)*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayını, 5 cilt, İstanbul 1999.
2- Koca Râgıp Mehmet Paşa, *Tahkik ve Tevfik (Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.
3- Müşir Hüseyin Kıdwai, *Osmanlı'nın Son Dostları (Hint Alt Kıtasında Türk İmajı)*, Nehir Yayınları, İstanbul 2004.
4- Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi, *A'mâk-ı Hayal (Hayalin Derinliklerine Yolculuk)*, Nar Yayınları, İstanbul 2007.
5- Grigory Petrov, *Beyaz Zambaklar Ülkesinde*, Çev: Ali Haydar, Nar Yayınları, İstanbul 2007.
6- Ömer Seyfettin, *Osmanlıca Hikâyeler*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2007.
7- *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Avrasya (Ottoman Archival Documents Eurasian)*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği, İstanbul 2008.
8- *Kastamonu Sâlnâmelerinde Taşköprü (1869-1903)*, Taşköprü Belediyesi, Ankara 2010.
9- *Resimli Kitaptan Osmanlıca Metinler*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2011.
10-Cemal Paşa, *Hatırât (1913-1922)*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2012.

e-posta: izgoer@yahoo.com

Rahmetli annem ve babam için...

İçindekiler

Kısaltmalar.....11

Önsöz.....13

Giriş.....17
• Hayatı.....17
• Science Sociale Cemiyeti.....23
• Adem-i Merkeziyet.....25
• Toplumların Yapıları.....32
• Eğitim.....34
• Batılılaşma.....36
• İslâmiyet.....37
• Takipçileri.....37
• Son Söz.....38

BİRİNCİ KİTAP
Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî'-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah

Önsöz.....43
Bir İzah.....47
Özel Teşebbüs.....57

İKİNCİ KİTAP

Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah

Önsöz 65
İntihâbât Entrikaları 71
Sabahaddin Bey'in Hüseyin Cahid Bey'in Makalesine Cevabı 77

ÜÇÜNCÜ KİTAP

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Açık Mektuplar

-Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah-

Önsöz 99

Birinci Mektup
İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne 107
• Saldırılar Nasıl ve Niçin Başladı? 108
a-Meşrutiyet'ten önce 108
b-Meşrutiyet'ten sonra 112

İkinci Mektup 119
• Hissiyatımızın Odak Noktası Feshedilmiş Bir Düşmanlığa Dayanıyor 119
Belgeler 119

Üçüncü Mektup 137
• Hissiyatınızın Odak Noktası Dünya Çapında Bir Sevgi Olmalıdır! 137

Dördüncü Mektup 143
• Tuhaf Bir Anlayış! 143

Beşinci Mektup 149
• Şekavet, Gerektiği Zaman Fazilet Yerine Geçiyor! 149
Serserilerin Başı Kendimiz 155

Altıncı Mektup 157
• Sosyoloji'nin Büyük Keşfi 157
• Ek 165

Yedinci Mektup 169
• Sosyal Mesleğimiz Nasıl Uygulanabilir? 169
Türkiye'de yeni bir medeniyet 169

Sekizinci Mektup 191
• Sosyal Mesleğimiz ve Eğitimle İlgili Reformlar 191
• Sosyal Mesleğimiz ve Askerî Reformlar 194
• Sosyal Mesleğimiz ve İdarî Reformlar 197
• Sosyal Mesleğimiz ve Millî İtibar 204
• Çıkmaz Yol 209
• Tehlike 212
• İki Meslek 217

DÖRDÜNCÜ KİTAP
Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?
-Sosyal Mesleğimiz ve Programı-

Tehlike Karşısında Meslek 225

Dayanak Noktası 231
1- Science Sociale (İlm-i İctimâ) 233
2-Sosyal Meslek (Meslek-i İctimâî) 239

Sosyal Yapımız 255
1- Fikrî Tarım ve Sosyal Durum 256
2- Okullarımızın Sosyal Yapımızla İlişkisi 258
3- Mülkiyet Biçimi 265
4- Yönetim Teşkilâtı 268
5- Askerî Çevreler ve Siyaset 273

Yeni Yol – Meslek Programı 277
• Yönetim Hayatında Islahat – İzlenmesi Gereken Yol 277
1- Mahallî Hükümetler 277
2- Güvenlik 278
3- Adliye 279
4- Mülkiyet 281
5- Ülke Servetinin İşletilmesi ve Bayındırlık 282
6- Öğretim ve Okullar 282
7- Maliye 283
8- Düzenleme Kurulları 284
• Fert Hayatında Islahat - Temel Prensipler 285

EKLER: Fotoğraflar ve Belgeler 289

Bibliyografya 369

İndeks 373

Kısaltmalar

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.md.	Adı geçen madde
a.g.t.	Adı geçen tebliğ
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
cm.	Santimetre
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Dr.	Doktor
Haz:	Hazırlayan
İÜ.	İstanbul Üniversitesi
no:	Numara
s.	Sahife
SBE.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
vb.	ve benzeri
Yrd. Doç.	Yardımcı Doçent

Önsöz

Elinizdeki eserin ilk baskısı daha önce Buruc Yayınları tarafından *Görüşlerim* unvanıyla (İstanbul 1999, 264 s.) yayınlanmıştı. Gözden geçirilmiş ve ilâveli bu ikinci baskısında ilkinden farklı olarak Prens Sabahaddin'in bir başka eseri olan *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* yer almaktadır. Ayrıca kitaba ek olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yeni açılan tasniflerde bulunan belgelerin yanı sıra Prens Sabahaddin'le birlikte kitapta isimleri geçen bazı önemli şahısların fotoğrafları ilâve edilmiş daha önceki baskıda transkripsiyon şeklinde verilen belgeler, bu baskıda sadeleştirilerek okuyucunun dikkatine sunulmuş ve ayrıca bir de indeks eklenmiştir. Bu çerçevede kitap, Prens Sabahaddin'in birbirinin devamı niteliğinde diyebileceğimiz dört ayrı eserinden meydana gelmektedir. Bu eserler şunlardır:

1- *Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî'-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, İstanbul 1323.

2- *Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah,* İstanbul 1324.

3- *İttihat ve Terakki'ye Açık Mektuplar, Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah*, İstanbul 1327.

4- *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, İstanbul 1334.

Prens Sabahaddin, ilk iki eserinde, kitabına konu ettiği "Teşebbüs-i Şahsî", "Adem-i Merkeziyet" ve "Tevsî'-i Mezuniyet" prensiplerini açıklar. Bu arada basında Hüseyin Cahid [Yalçın] Bey'in konuyla ilgili aleyhte çıkan yazılarına cevap vermeye çalışır. Üçüncü eseri *Açık Mektuplar*, siyasî bir karakter taşımaktan öte, sosyolojik bir görünüm arz eder. Eserin belki de tek siyasî yönü, taşıdığı sosyal fikirlerin siyasî bir partiye, yani İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne hitap ediyor oluşudur. 1910-1911 yıllarında Paris'te yazılan mektup ve makalelerden meydana gelen bu eserde, İttihatçılar tarafından ileri sürülen suçlamalara cevap verilir. Kitabın son bölümleri "Meslek"in üçüncü kez açıklanmasına ayrılmıştır. Dördüncü eseri olan *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* ise Prens Sabahaddin'in, Osmanlı'nın çöküşten kurtulup varlığını devam ettirmesi için hangi programı uygulaması gerektiği hususundaki görüşlerini ihtiva etmektedir ki, kitapları arasında en önemlisi ve dikkati çekeni budur.

Prens Sabahaddin, eserlerinin çoğu yerinde Osmanlı idaresi ve idarecilerine ciddi ve ağır tenkitlerde bulunmaktadır. Onun tenkitçi bakış açısı iktidarda olan yönetimler için hep aynı olmuş, hiç değişmemiştir. Muhalif duruşunu II. Abdülhamid iktidarda iken ona, İttihatçılar iktidarda iken de onlara devam ettirmiştir. Bu yaklaşımlar Genç Türklerin o dönemdeki genel tavırları olmakla birlikte tarafsızlıktan uzak ve ilmî bir disiplin içinde değerlendirilmelidir. Son tahlilde biz, bu konunun kitabın yazarını ilgilendiren bir husus olduğunu göz önünde bulundurarak kitapta yer alan fikir, görüş ve düşünceleri kabul ya da tenkit gayesiyle değil, günümüz harflerine

eksiksiz ve anlaşılabilir bir dille çevirip kamuoyunun yararına sunmak istedik. Amacımız, yakın tarihimiz Türkiye'sini sürekli gündemde tutarak sosyal tarihimizin aydınlatılması yolunda gayret ve çaba içerisinde bulunmaktır.

Bu vesileyle eseri yayınlama lütfunda bulunan DBY Yayınevi'ne teşekkür ederken, eserin başta sosyoloji ve tarih okuyucuları olmak üzere kültür dünyamıza faydalı olmasını diliyorum.

Ahmet Zeki İZGÖER
Başakşehir 2013

Giriş

Hayatı

Asıl ismi Mehmed Sabahaddin'dir. 1879 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Dedesi Bahriye Nâzırı Gürcü Halil Rıfat Paşa'dır. Babası Mahmud Celâleddin Paşa ve annesi Sultan Abdülmecid'in kızı Seniha Sultan'dır[1]. Annesinin Osmanlı hanedanından olmasından dolayı yerli kaynaklarda "Sultanzâde" denirken, Batılı kaynaklarda ise "Prens" unvanı verilmiştir[2].

Küçük yaşından itibaren tahsiline önem verilerek özel olarak Avrupa'dan hocalar getirtilmiştir. 11-12 yaşlarında Fransızca'yı öğrenmiş olan Prens Sabahaddin Arapça, Farsça, fizik, kimya, astronomi, biyoloji, piyano, resim ve edebiyat derslerini de zamanın önde gelen hocalarından okumuştur[3].

---

1 Nezahat Nurettin Ege, *Prens Sabahattin, Hayatı ve İlmî Müdafaaları*, İstanbul 1977, s. 3.

2 Cavit Orhan Tütengil, "Prens Sabahaddin (1877-1948)", *Sosyoloji Dergisi*, İstanbul 1949, sayı 4-5, s. 185. Prens Sabahaddin hakkındaki birçok araştırmada Cavit Orhan Tütengil'in adı görülmektedir. Bu bilgiler *Değirmen*, *Bilgi*, *Sosyoloji* ve *Yücel* dergilerinde dağınık bir halde bulunmakla birlikte derli toplu olarak Tütengil'in *Prens Sabahaddin*, İstanbul 1954 adlı eserinde yer almaktadır.

3 Ege, *a.g.e.*, s. 5.

Daha yirmi yaşında iken Lamartine'den *Jocelyn*'i Türkçe'ye çevirmiş ve İbn Haldun'un Arapça metninden tercümelerde bulunmuştur. Teknik ilimlerle de uğraşarak devrin en modern aletlerinden meydana gelen fizik ve kimya laboratuvarında radyografik deneylerde bulunmuştur[4].

Aralık 1899'da babası Damat Mahmud Celâleddin Paşa'nın II. Abdülhamid yönetimine karşı yürüttüğü mücadele sonucu babası ve kardeşi Lütfullah Bey'le birlikte Osmanlı ülkesini terk ederek Fransa'ya gitmek zorunda kalmıştır[5].

Paris'teki hayatının siyasî bölümünü Osmanlı Hükümeti'ne muhalefete[6] ve ilmî bölümünü de etüde ayıran Prens Sabahaddin'in H. Poincarè, Haeckel, Büchner, Fouillèe, Frederic Le Play ve Edmond Démolins'i okuduğu bilinmektedir. Müspet ilimlere karşı beslediği yakın ilgi onu natüralist ve pozitivist akımlara yaklaştırmıştır[7].

---

4 Tütengil, *a. g. m.*, s. 8.

5 BOA, Y. EE, 36/2468/141/12; Mustafa Ragıp Esatlı, *İttihat ve Terakki*, İstanbul 1975, s. 732. Avrupa'ya giden Prens Sabahaddin ve kardeşi Lütfullah Beyler İttihatçıları ortak bir program altında toplayabilmek için "Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza!" unvanlı bir bildiri yayınlayarak yurt dışında II. Abdülhamid idaresine karşı aktif çalışmalara ilk adımlarını atmışlardır. Yayınladıkları bu bildirinin hemen ardından da bir kongre tertip edilmesini sağlayarak Avrupa'daki muhaliflerin birçoğunu kongrede toplamayı başarmışlardır (Taner Aslan, "İttihâd-ı Osmanî'den İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne", *Bilig*, sayı 47, Ankara Güz 2008, s. 101).

6 BOA, Y. MTV, 287/40.

7 Tütengil, *a. g. m.*, s. 187.

Yaptığı seyahatler, Fransız dilini bilmesi sebebiyle okuduğu sosyal eserler ve bunlardan edindiği yeni bilgiler, iyi bir eğitim alan Prens Sabahaddin'i bir kat daha olgunlaştırarak ilmî görüşlerini zenginleştirmiştir[8].

Bu arada Le Play sosyoloji ekolü temsilcilerinden Edmond Démolins'in kurduğu La Science Sociale cemiyetinin faaliyetlerine katılmıştır.

4-9 Şubat 1902 tarihlerinde, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde faaliyet gösteren Jöntürkler'i birleştirmeyi hedefleyen I. Jöntürk Kongresi'nin toplanmasında önemli rol oynamıştır. Kongrede başkan seçilmesine rağmen nihaî hedef konusunda gruplar arasında anlaşma sağlanamamıştır[9].

Osmanlı Devleti'ni korumak ve halkın güvenini sağlamak düşüncesinden vazgeçmeyen Prens Sabahaddin, bu gelişmeler üzerine kendisiyle birlikte aynı kanaati paylaşan arkadaşları Dr. Nihat Reşat ve Fazlı Beylerle Paris'te Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurmuştur. Böylece o, İttihatçılardan ayrılmıştır (1906). Kurduğu cemiyetin görüşlerini açıklamak üzere Paris'te çeşitli gazetelerde yazılar

---

8 Ahmet Bedevî Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri*, İstanbul 1959, s. 365-409.

9 Abdullah Uçman, "Prens Sabahaddin", *DİA*, c. XXXIV, İstanbul 2007, s. 341a. Azınlık sözcülerinin de katıldığı kongrede gruplar arasındaki anlaşmazlığa II. Abdülhamid'e karşı ihtilâl teşebbüsünde askerî güçlerin desteği ve yabancı ülkelerin müdahalesinin uygun olacağı yönünde kararlar etkili olmuştur (Oya Okan, "Prens Sabahattin Literatürü Üzerine", *TALİD*, c. VI, sayı 11, İstanbul 2008, s. 480).

yazmış[10] ve sonradan kendisi de bu maksat doğrultusunda 1908'e kadar *Terakki* gazetesini çıkarmıştır[11].

27-29 Aralık 1907 tarihlerinde II. Jöntürk Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede yayınlanan bir beyannamede Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilip Meşrutiyet'in kurulması esas alınmıştır[12]. II. Meşrutiyet'in ilânına yönelik teşebbüslerin başarıya ulaşmasının ardından 22 Ağustos 1908'de Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin birleştiği kamuoyuna duyurulur. Böylelikle iki grup arasındaki anlaşmazlık ortadan kalkmış gibi görünür[13].

II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte 2 Eylül 1908'de ülkesine dönen Prens Sabahaddin, bir dizi konferanslarla halkı aydınlatma çaba ve gayreti içine girmiştir. Görüşlerini benim-

---

10 Prens Sabahaddin, Avrupa'da *Times* ve *La Revue* gibi çeşitli basın organlarındaki yazılarında Avrupalı fikir ve devlet adamlarının iddialarına cevap vermiş, onların özellikle Şark ve İslâm dünyasıyla ilgili olumsuz yaklaşımlarını çürütmeye çalışmıştır. Bu yolla Avrupalıları Şark'la ilgili fikir ve davranışlarında daha insaflı olmaya ve insan haysiyetine karşı daha hürmetkâr ifadeler kullanmaya davet etmiştir (Altuniş-Gürsoy, Belkıs, "Prens Sabahattin", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler 10-12 Mayıs 2002*, İstanbul 2003, s. 167b-168a.

11 Esatlı, *a. g. e.*, s. 732. Prens'in sistemli ve devamlı bir şekilde neşriyat faaliyetlerini anlayabilmek için *Terakki*'ye bakmak gerekmektedir. 1906'da onun tarafından kurularak Paris'te yayımına başlanan bu Türkçe aylık mecmua iki sene kadar devam etmiştir. Prens'in daha sonraki kitap ve broşürlerinde rastladığımız fikirlerinin ilk şekillerini *Terakki*'de bulmak mümkündür (Tütengil, *a. g. m.*, s. 192-193).

12 Altuniş-Gürsoy, Belkıs, *a.g.t.*, s. 168a.

13 Okan, *a.g.m.*, c. VI, sayı 11, s. 482.

seyen Ahrar Fırkası mensuplarının ısrarlarına rağmen aktif politikaya girmemiştir. Fırka, Prens Sabahaddin'e olan yakınlığı sebebiyle ona atfedilmiştir[14]. 1909'daki meşhur 31 Mart Vakası'ndan sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki idaresine karşı açıkça muhalefete geçmiştir. 31 Mart hadiselerine karıştığı ileri sürülerek bir süre hapsedildiyse de bilâhare özür dilenerek serbest bırakılmıştır[15].

Bu yıllar, onun fikirlerinin yayılması açısından talihsiz gelişmelere yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nde radikal fikrî arayışların gündeme geldiği böyle bir dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskıcı politikalarına maruz kalan ve bu politikalara şiddetle karşı çıkan Prens Sabahaddin'e en ağır tenkit ve hücumlar cemiyetin basındaki sözcüsü Hüseyin Cahid Bey'in *Tanin*'de çıkan yazılarından gelmiştir[16].

---

14 Ahrar Fırkası, Nureddin Ferruh Bey, Ahmed Fazlı Bey, Celâleddin Arif Bey, Mahir Said Bey, Kıbrıslı Tevfik Bey, Nazım Bey ve Şevket Bey tarafından kurulmuştur. Partinin özellikle Adem-i Merkeziyet prensibi, İttihatçıların sert tenkitleriyle karşılaşmıştır. Ahrarcılar, Ermeni komitacılarıyla işbirliği yapmakla suçlanmışlardır. 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki karşısında yenilgiye uğrayan partiye, seçimlerden sonra İsmail Kemal Bey, Dr. Rıza Nur Bey ve Kirkor Zohrap Efendi gibi mebuslar katılmıştır. *Osmanlı* gazetesi partinin yarı resmî yayın organı durumundaydı. 31 Mart Vakası'nı desteklediği ileri sürülen parti, büyük bir sarsıntı geçirerek fiilen ancak altı ay yaşayabilmiştir. Ahrar Fırkası, ilk muhalif ve liberal parti olarak siyasî hayatımızda iz bırakmıştır ("Ahrar Fırkası", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul 1992, s. 221bc.

15 Uçman, *a. g. m.*, c. XXXIV, s. 341b.

16 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, c. II, İstanbul 1966, s. 544. Adı darbe söylentilerine de karışan Prens Sabahaddin'in İstanbul'da bulunduğu süre içerisindeki siyasî faaliyetleri ayrı bir

Balkan Savaşı sırasında Sultan Reşad'a hitaben yazdığı bir makalede düşmanın dışarıda değil, sosyal yapımızda olduğunu ileri sürerek tembelliğin ve merkeziyetçi yönetimin Osmanlı Devleti'ni yok edeceğini açıkça dile getirmiştir. Gerek bu yazısı gerekse Mahmud Şevket Paşa suikastına adının karışması yüzünden bir kez daha tutuklanmıştır[17]. 1913'te, serbest kalınca tekrar Paris'e gitmiştir.

Bu ikinci Paris döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleriyle olan anlaşmazlığı devam etmiştir. Gerek cemiyeti ve gerekse devlet idarecilerini ikaz eden ve yol gösteren mektup ve makaleler kaleme almıştır[18].

I. Dünya Savaşı'nın ve İttihat ve Terakki yönetiminin sona ermesi üzerine 1919 yılında İstanbul'a dönen Prens Sabahaddin, 1920'de tekrar yurt dışına çıkmıştır. O tarihlerde devam etmekte olan Anadolu'daki Millî Mücadele hareketini destekler bir siyaset izlemesine rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Osmanlı hanedanı mensuplarını sınır dışı eden kanunun yürürlüğe girmesiyle Mart 1924'te ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır. Ölene kadar da bir daha Türkiye'ye dönememiştir.

---

inceleme alanı olduğundan biz burada onun daha çok ilmî yönüyle ilgilendik. Darbe söylenti ve teşebbüslerine dair iddialar için bkz. Cemal Paşa, *Hatırât (1913-1922)*, Yayına Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Dün Bugün Yarın Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2012, s. 63-68.

17 Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi hadisesinde rolü olduğuna dair İstanbul Polis Umum Müdürlüğü'nün raporu için bkz. BOA, DH-KMS, 63/63. Ek no: XIV, d. 316-339

18 Altuniş-Gürsoy, Belkıs, *a.g.t.*, s. 168a.

Hayatının son yıllarını İsviçre'de geçiren Prens Sabahaddin, 30 Haziran 1948'de Neuchâtel'de vefat etmiştir. Naaşı İstanbul'a getirilerek babası ve dedesinin de olduğu Eyüpsultan'daki aile mezarlığına defnedilmiştir[19].

Science Sociale Cemiyeti

Sosyoloji, XIX. yüzyılda bütün dünya için yeni bir ilim dalıdır. Fransa'da 1830-1850 yılları arasında Auguste Comte ve Frederic Le Play vasıtasıyla doğmuştur. Bunalımlı Fransa toplumunu iyileştirme çareleri arayan ve bir fizikçi olan Comte, sosyoloji ilmini fizik örneğine göre kurarken bir maden mühendisi olan Le Play ise jeoloji örneğine göre kurmuştur. Emile Durkheim ile devamlılık kazanan Comte sosyolojisi; istatistik, tarih, etnografya gibi metotlardan yararlanmıştır. Le Play'in Science Sociale'i de Henri de Tourville, Edmond Démolins ve Paul Descamps tarafından geliştirilmiştir[20]. İşte Prens Sabahaddin'in düşünce sisteminin temeli, Le Play'in fikirlerini takip eden Science Sociale çevresidir. Bu çevre, 1789'daki Fransız İhtilâli'nin getirdiği sosyal ve siyasî yapıya ihtilâl öncesindeki mevcut sosyal yapı adına tenkitler yönelten, Katolikliğe bağlı muhafazakâr bir çevre[21] olmasının yanı

---

19 Uçman, *a. g. m.*, c. XXXIV, s. 341b.

20 Altuniş-Gürsoy, Belkıs, *a.g.t.*, s. 168b.

21 Prens Sabahaddin, Le Play sosyolojisiyle bir sabah Paris'te yürüyüş yaparken bir kitapçı vitrininde gördüğü Edmond Démolins'in Türkçe'ye A. Fuad ve A. Naci tarafından *Anglo-Saksonların Esbâb-ı Fâikiyeti Nedir?* adıyla çevrilen *A Quoi Tient la Supériorité des Anglo-Saxons?* unvanlı kitabını alıp okumak suretiyle tanışmıştır (Yücel Bulut, "Bir Sultanzadenin Yönetim Algısı", *Anlayış*, İstanbul 2004, s. 87b-88a).

sıra ilmî anlamda sosyoloji akımı olmaktan çok, ideolojik nitelikte bir akımdı[22].

Prens Sabahaddin, Paris'te bulunduğu sırada, cemiyetin önde gelen isimlerinden Le Play, Henri de Tourville ve Edmond Démolins'in görüşlerini benimsemiştir. Démolins'le şahsî dostluklar kuran ve cemiyetin diğer üyeleriyle de çalışma imkânı bulan Prens'in cemiyete girmekteki amacı, Osmanlı toplumunun dertlerine çözüm bulabilmek arayışıdır[23]. Nitekim bu ilmî ekolden aldığı ilhamlarla Osmanlı toplumunun ihtiyacına uygun olabilecek nitelikte bir reform programını geliştirmeye çalışmış ve bu amaçla birçok yazılar kaleme almıştır[24]. Cemiyetin en belirgin özelliği, "gözlem" metodudur. Prens Sabahaddin de sosyal problemlerin bu metotla çözümlenebileceğini ileri sürmüştür. Onun bu konuda verdiği örnek ise, Anglo-Sakson toplum modelidir.

Prens Sabahaddin, Le Play ekolünün ilk Türk temsilcisidir[25].

---

22 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul Tarihsiz, s. 390.

23 Oya Okan bu konuda Prens Sabahaddin'in Science Sociale ekolü aracılığıyla siyasî faaliyetlerinin teorik zeminini oluşturduğunu, bir başka ifadeyle bu ekol sayesinde siyasî teşebbüslerini sosyolojik ve ilmî bir meşruiyet zemininde ifade etmek imkânını bulduğunu söylemektedir. Bkz. *a.g.m.*, c. VI, sayı 11, s. 480.

24 Ege, *a. g. e.*, s. 10.

25 Murtaza Korlaelçi, "Le Play Mektebi ve İlk Türk Temsilcisi Prens Sabahattin Bey", *Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, Kayseri 1983, s. 40.

Prens Sabahaddin, fikir yönünden sosyal hayatta "Özel Teşebbüs", devlet yönetiminde de "Adem-i Merkeziyet" taraftarı olmuştur. Bütün hayatı boyunca bu fikirleri savunmuş ve bu düşüncelerle iç içe yaşamıştır. Özellikle Adem-i Merkeziyet fikri Prens Sabahaddin'le adeta bütünleşmiştir. Bu çerçevede, gerek elinizdeki eserin ve gerekse Prens Sabahaddin'in görüş ve düşüncelerinin lâyıkıyla anlaşılıp değerlendirilebilmesi için bu fikrin Osmanlı devlet yapısında ortaya çıkışı ve gelişmesi üzerinde kısaca durmak gerekmektedir:

Adem-i Merkeziyet

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren uçlardaki soylu ailelerin yarı bağımsız gaza hareketlerinden güç alan -bir başka ifadeyle yönetimde merkeze tamamen bağlı olmayan- bir devlet görünümündeydi. Öyle ki, uçlardaki bu beyler, zaman zaman Osmanlı padişahına danışmadan gaza yapabilmekte, elde edilen toprakları beraberlerinde bulundurdukları askerlere timar veya mülk olarak verebilmekteydiler.

Bu durum Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren merkezî-mutlak bir imparatorluğun temelleri atılarak yönetim örgütünün dayandırıldığı sistemin teorik yapısı meydana getirilmiştir. Fatih, kendinden önce kurulmuş olan merkez askerini doğrudan doğruya kendine bağlamayı ve kendisini son söz sahibi yapmayı hedeflemiştir. Ancak bu tam anlamıyla gerçekleşmemiş ve başlangıçtaki Adem-i Merkeziyet hususiyetleri, devrin teknolojik ve ekonomik şartlarından ötürü bütünüyle ortadan kaldırılamamıştır.

Timar sisteminin, esas itibarıyla para ekonomisinin çok gelişmemiş olması ve ulaşım imkânlarının sınırlılığından doğduğu bilinmektedir. Ülkenin ekilebilir topraklarındaki üretimden, devletin vergi olarak aldığı pay, aynî ürün şeklinde toplandığından bunu, merkezî hazineye aktarmak oldukça zordu. Bu sebeple, söz konusu gelirlerin toplanması ve tasarruf hakkı devlete karşı yükümlü olunan bazı hizmetler karşılığında devlet görevlilerine bırakılmıştır. Padişah ile reaya arasında yer alan bu görevliler, hükümdara mutlak şekilde bağlı bir duruma getirilmek istenmiştir. Fakat bu yöneticilere zaman ve mekâna göre bulundukları bölgelerde geniş yetkiler verilmek zorunda kalınması, Adem-i Merkeziyet özelliğini bir ölçüde sistemin içinde saklı tutmuştu.

Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğu'nda hem yönetim birimleri ve hem de toprakların tamamı timar rejimi uygulamasına tabi tutulmamıştır. Taşra yönetiminde sâlyâneli eyaletler diye anılanların yanında yurtluk ve ocaklık olarak sancakbeylerinin yönetimine irsî olarak bırakılan sancaklar ile Doğu Anadolu'da aşiret beylerinin yönetimindeki bölgelerin merkezî hükümetle olan ilişkileri, timar sistemi içindeki münasebetlere göre daha serbest seyretmiştir. Timar rejiminin uygulandığı topraklarda, sultan ve vezir hasları ile vakıf toprakları serbest dirlikler olmaları sebebiyle burada bulunan reaya, merkezî hükümetten önce, bu dirlik sahiplerinin iradesiyle karşılaşmıştır. Buradakilerin güvenliklerinin sağlanması ve vergilerin toplanması doğrudan doğruya dirlik sahipleri ve vakıf mütevellilerinin yetki ve görevi içinde gerçekleşmiştir.

Maliye'de uygulanan iltizam usulü ve bu usulün XVII. yüzyılın sonlarında "mâlikâne" sistemine dönüşümü, Adem-i Merkeziyet eğilimlerini büyük ölçüde güçlendirmiştir. Mukataa adı verilen vergi kaynaklarının çoğu gayrimüslim olan zengin tüccarlara verilmesi reaya üzerinde söz sahibi ayrı bir zümrenin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Mültezimlerin de ikinci şahıslara görev ve yetki vermeleriyle aslında kâr hedefi güden ve birer özel teşebbüs sahibi olan bu çevrelerin, servetlerinin yanında ayrıca sosyal yönden de üstünlük sağlamaları sonucu kaçınılmaz bir hale gelmiştir. Bu dönemde timar rejiminin de bozularak iltizam usulüne dönüşmesi, mültezimlerin daha da güçlenmelerine yol açmıştır.

Bu arada mukataaları elinde tutan, askerî sınıftan gelme görevlilerin en yakın yardımcısı görünen ve sosyal hayatta taşıdıkları değerler ve evlenmeler yoluyla onlarla bütünleşen bu çevre, toplum içinde "eşraf" ve "ayân" adı ile yer alarak önemli fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Eşraf ve ayân başlangıçta reayanın devlet ile olan ilişkilerinde bir yol gösterici veya bir temsilci fonksiyonu görürken, sonradan reayanın asıl yöneticisi durumuna geçmişler ve böylece sosyal-siyasî statülerini kuşaktan kuşağa aktarmışlardır.

Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda katı merkeziyetçi bir düzenin varlığına rastlanmamaktadır. Çünkü Osmanlı sosyo-ekonomik hayatında merkezin en güçlü göründüğü dönemlerde bile, düzenin Adem-i Merkeziyet özelliği taşıyan önemli öğeleri taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu öğelerin

varlığı sebebiyle Adem-i Merkeziyet sistemi, XVII. yüzyıldan itibaren düzenin hâkim biçimi haline gelebilmiştir[26].

Bu gerçekler ışığında, Prens Sabahaddin'e göre kaderine razı ve her şeyi devletten bekleyen Osmanlı toplum anlayışının değişip gelişebilmesi için ferdiyetçi bir yapıya geçiş zorunluluk arz etmekteydi. İşte tam bu noktada Adem-i Merkeziyetçilik, ferdiyetçi yapıya geçilirken devlet düzeninin yenilenmesinde temel prensip olacaktı. Ona göre, yeni yetişecek burjuva sınıfının teşebbüsçülüğünü engellemeyecek bir yönetim biçimi, ancak İngiliz ve Amerikan örneğine uygun bir Adem-i Merkeziyet modeli olabilirdi[27].

Bu şartlar çerçevesinde yapılması düşünülen reform hareketleri bütün ülke vatandaşlarını kucaklayacak, ülkenin genelinde Adem-i Merkeziyet uygulanacak, seçimle gelecek belediye meclisi üyeleri mahallî idarelerde söz sahibi olacak, vilâyet meclislerinde azınlıklar nüfusları oranında temsil edilecek, Osmanlı vatandaşları arasında imtiyazlı hiçbir grup bu-

---

26 Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyon'a (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, c. XXXVIII, sayı 152, Ankara 1974, s. 698-699.

27 Adem-i Merkeziyet düşüncesi II. Abdülhamid dönemi sadrıazamlarından Said Paşa'nın da önem verdiği konulardan birisidir. Said Paşa *Hatırat*'nda bu hususta şunları söyler: "Bir ülkenin idaresi için iki yol vardır: Biri merkeziyet, diğeri adem-i merkeziyet. Gerek şahsî tecrübelerim, gerek Osmanlı ülkesinin şu andaki durumu ve ülkede yaşayan muhtelif milletlerin ahlâk ve düşünceleri, merkezden idare usulüne kesinlikle elverişli olmadığını ispat eder. Ben valilere tam yetki verilmesi görüşündeyim… (*Said Paşa'nın Hatırât*, c. I, İstanbul 1328, s. 208.)

lunmayacak, jandarma teşkilâtında azınlıklar nüfusları oranında yer alacaklar; ancak bütün bunlara karşılık sadece vali, mutasarrıf, defterdar ve mahkeme reisleri merkezî idare tarafından belirlenecekti.

Prens Sabahaddin'in Avrupa'da iken şekillenen bu fikirleri, ilk kez Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin[28] programında yer almıştır. Kendi alanında önem arz eden bu programın maddeleri şunlardır:

1-Osmanlı Devleti'nde uygulanacak siyasî reformlar, istisnasız bütün vatandaşların hepsini içine alacak şekilde bütün vilâyetlerin Adem-i Merkeziyet ve Tevsî'i-i Mezuniyet usul ve kurallarıyla idaresi temeline dayanacaktır. Adem-i Merkeziyet ve Tevsî'-i Mezuniyet usulü, 1876 senesinde yayınlanan anayasanın 108. maddesinde yer alan seçim yasası üzerine tesis edilmiş olacak ve bu anayasa dahi ortaya çıkacak çeşitli durum ve olaylara göre gerek duyuldukça değişikliğe uğrayacaktır.

---

28 Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti: II. Abdülhamid yönetimine karşı bir cephe kuran bazı Jöntürklerin Paris'te 1902 yılında düzenledikleri I. Jöntürk Kongresi'nde Osmanlı idaresine karşı izleyecekleri politika konusunda anlaşamamaları sonucunda bu muhalif grubun içinden doğmuştur. İlerleyen zamanlardaki kongreler de birliği tesis edemeyince mensupları küçük tüccar ve ayânların yanında Ermeni, Rum, Arnavut, Bulgar ve Yahudilerden meydana gelen cemiyet, 1906 yılında kurulmuştur. Merkezi Paris olan cemiyetin yayın organı *Terakki* dergisi idi. Geniş bilgi için bkz. Cenk Reyhan, "Türkiye Liberalizminde Bir Öncü Parti; Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti", *Türkiye Günlüğü*, sayı 31, Ankara Kasım-Aralık 1994, s. 76-77.

2-Seçimle işbaşına gelen Belediyeler, Nahiye Meclisi ve Belediye İdare Meclisleri nahiye ve vilâyetlerin yapılacak her türlü işlerine katılıp müdahil olabileceklerdir. Gizli oyla seçilecek üyelerle birlikte sayısı mecliste bulunanların 1/5'ini aşmayacak şekilde bunlara yardımcı olacak daimî üyelerden meydana gelen bir meclis, vilâyetin genelinin malî işleriyle kanun ve nizamlarına ait mesele ve işlerde geniş ve tam yetkiye sahip olacaktır. Bu meclisin görüşmeleri açık yapılacaktır. Meclis birçok meselenin yanı sıra vergilerin konulması, dağıtımı ve toplanması konusunda görüş belirtebilecek ve vergi hasılatının vilâyet ve merkezî hükümet arasında kararlaştırılacak olan mahallî ihtiyaçlara harcanmak üzere gerekli olan miktarı vilâyete ayrılacaktır.

3-Bir taraftan vilâyetler arasında temas kurmak ve diğer taraftan da vilâyet ile merkezî hükümet arasında birlikteliği ve irtibatı güçlendirmek için 1876 yılında ilân edilen Meşrutiyet idaresi, yukarıda söylenen şartlar çerçevesinde kurulacak ve başkentte vilâyet genel meclisi üyeleri arasında seçimle gönderilen delegelerden meydana gelen bir Mebuslar Meclisi açılacaktır.

4-Çeşitli millet ve toplulukları birbirinden soğutan anlaşmazlık ve mücadelelere çare bulmak amacıyla ve her millet ve topluluğun vilâyetlerdeki meclislerinde kendi sayılarına göre üye veya delege bulmak gayesiyle gerekli tedbirler alınacaktır.

5-Hangi millet ve topluluğa mensup olurlarsa olsun bütün vatandaşlar hep birlikte aynı hak ve imtiyazlara sahip olacaklar ve aynı şartla yükümlü bulunacaklardır. Askerî okullar da

dâhil olmak üzere bütün okullar, hükümetin her vatandaşına açık bulundurulacaktır.

6-Ülkenin güvenlik ve huzuru bir jandarma kurulu tarafından sağlanacaktır. Jandarmalar, ülke halkı meydana getiren millet ve topluluklardan mevcut nüfusları oranında seçilecektir. Jandarmaların tahsil ve eğitimi işinde geçici bir süre yabancı hocalar ve subaylar istihdam edilecektir.

7-Valiler, mutasarrıflar, defterdarlar, Defter-i Hakanî müdürleri, Bidâyet ve İstinaf Mahkemeleri başkan ve savcıları merkezî hükümet tarafından belirlenip atanacaktır. Diğer adlî ve mülkî memurlar ise teşkil ettikleri çoğunluk oranında çeşitli millet ve topluluklar arasından bizzat valilerce seçilip tayin edileceklerdir.

8-Güvenlik kuvvetleri görevlileri, Mülkiye'nin emri altında bulunacaklardır.

9-Bütün vergiler yeniden gözden geçirilerek düzenlenecek, basit ve makul bir seviyede toplanacaktır. Gayr-ı menkul malları güven ve emniyetten doğan menfaatlerden yararlandıracak şekilde emlâk hakkında geçerli olan kanun ve nizamlar değiştirilecektir. Osmanlı hükümdarının son otuz sene içinde gayr-ı meşru olarak zaptettiği her türlü mal ve emlâk, hükümet veya sahiplerine iade edilip teslim edilecektir. Böylece Hazine-i Hâssa'ya bir sınırlama getirilecektir.

10-Yabancı devletlerle imzalanan antlaşma hükümleri, her türlü saldırı ve tecavüzden korunacaktır[29].

---

29 Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, İstanbul 1946, s. 234-235.

Adem-i Merkeziyetçi görüş, devleti bölünmeye götürecek bir prensip olarak değerlendirilerek pek çok Jöntürk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu konudaki tenkitlere cevap veren Prens Sabahaddin, bu görüşün azınlıklara "muhtariyet" verilmesi anlamına gelmeyeceğini, Adem-i Merkeziyet'in kendisinden önce anayasanın 108. maddesinde yer alan: "Vilâyetlerin idare usulü Tevsî'-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezâif kuralı üzerine tesis edilmiş olup dereceleri özel nizamlarla belirlenecektir." bendi ile bahis konusu edildiğini ileri sürmüştür. Fakat onun, "Teşebbüs-i Şahsî" prensibini benimseyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Adem-i Merkeziyet prensibine şiddetle karşı çıkmıştır. Prens Sabahaddin'in Adem-i Merkeziyetçi görüşü İttihat ve Terakki iktidarına muhalif olarak kurulan partilerden Osmanlı Ahrar Fırkası ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası programlarına aksetmişse de politikada pek etkili olamamıştır[30].

Toplumların Yapıları

Prens Sabahaddin'e göre toplumlar iki yapı altında düşünülebilir: Bunlardan ilki umumî hayatı, hususî hayata egemen kılan "Kamucu Yapı"dır. Bu tip toplumlarda ferdî kabiliyetler gelişmemiş ve şahsiyet körelmiştir. İkincisi ise, "Ferdiyetçi Yapı", yani şahsî teşebbüsün gelişmesi sonucunda ortaya çıkan toplumlardır. Burada hususî hayat, umumî hayatı yani devleti/hükümeti temsil etmektedir. Buna en güzel örnek İngiltere'dir. Bu bakımdan ferdin teşebbüs ve mücadele

[30] Şerif Mardin, "Adem-i Merkeziyet", *DİA*, c. I, İstanbul 1988, s. 366.

kabiliyetinin mükemmel şekilde geliştiği bir toplumdaki hükümet şekli ile ferdî kabiliyetleri dumura uğramış ve insanları sürü haline gelmiş bir toplumdaki hükümet şekli, isim itibarıyla ne kadar aynı olursa olsun, aralarındaki fark kapatılamaz bir uçurumdur. Bundan dolayı batı devletlerinde gelişen demokrasi/cumhuriyet rejimleri, her toplumda aynı olumlu sonucu vermemiştir. Batı medeniyetinin karakteristiği, ferdin gelişmesine imkân veren Ferdiyetçi Yapı'dan kaynaklanmaktadır. Bütün doğu toplumlarında ise bunun zıddı olan Kamucu Yapılar görülmektedir. Yani umumî hayatın, hususî hayatı belirlediği bir hayat tarzı...

Görüldüğü gibi Prens Sabahaddin, doğu ülkelerinde yapılan bütün sosyal inkılâpların verimsizliğini ve Batı ülkeleri karşısındaki geriliğinin sebeplerini, doğunun mevcut yapısına bağlamaktadır. O, bu konuda şu görüşlere yer vermektedir:

"Doğuda fertler aile, kabile, parti veya devletin gücünden medet umarlar. Onların şahsiyetini dışarıdan gelen baskılar belirler. Fert bu baskılara uymak zorundadır. Bu sebeple bu tür toplum veya toplum yapılarında herhangi bir değişimde rol oynamak, fertlerin iradeleri dışındadır. İradesi dışarıdan tayin edilen bir kişi, kendisini tayin edeni nasıl hükmü altına alabilir? İşte Tanzimat'tan beri bizde gerçekleştirilmek istenen reformlar bundan dolayı sadece yazı üstünde kalmış ve sadece bir ismini değiştirmiştir. Değiştirmekten de öteye geçmemeye mahkûmdur. Çünkü doğuda cemaat egemen iken, batıda fert muzafferdir[31]".

---

31 *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?, İstanbul 1334, s. 104.*

Prens Sabahaddin'in bir başka hareket noktası, Osmanlı Devleti'nin bir "memurlar" devleti olmasına ve iktisadî gücün devlet tarafından kontrol edilmesine karşı duyduğu tepkidir. Bu şartlar içinde seçkin tabaka tabii olarak maişet bağlarıyla merkeze bağlanıyordu. Daha da önemlisi, Osmanlı toplumunda en geçerli değer kolektiflik idi. Halbuki çağdaş medeniyet kolektivizme değil, ferdiyetçiliğin (endividüalizm) geliştirilmesine endeksliydi. Bu yeni sosyal değeri egemen kılmak için Osmanlı devlet ve toplumunun şeklini değiştirmek, merkezin gücünü zayıflatmak, geniş uygulamalarla birlikte bölgelere dar açıdan bakıldığında da kişilere gelişme imkânı tanımak gerekiyordu[32]. Bu sebeple Osmanlı ülkesi siyasî reformlardan önce sosyal reformlara muhtaçtı[33].

Eğitim

Prens Sabahaddin'e göre ferdiyetçi ve müteşebbis bir yapının vazgeçilmez şartlarından biri eğitimdir. Ona göre felâketlerimizin kaynağı en başta cahilliğimizdir. Eğitim alanında yapılacak reformlar sonucunda halk aydınlatılırsa, gelecek kuşaklar da aydın insanlar olarak yetiştirilmiş olacaktır. Okullarda teoriye dayalı eğitim metodu yerine pratiğe ve beceriye dayalı eğitim metodu uygulanmalıdır. Öğrencilere hayatları boyunca lâzım olacak ve ihtiyaçlarını karşılayacak bilgiler verilmelidir.

---

32 Mardin, *a. g. md.*, c. I, s. 366.

33 Tütengil, *a. g. m.*, s. 188-189.

Eğitim sisteminin amacı, hep devlete memur yetiştirmek olmuştur. Mevcut eğitim sistemi ile hiçbir yeteneği ortaya çıkarılamayan gençlerimiz zenginliğin kaynağı olan tarım, sanayi ve ticarete yöneltilecekleri yerde geçimlerini sürekli memurlukta aramışlardır[34]. Oysa memurluk şahsiyeti ezen, körelten, beceri ve kabiliyeti yok eden; sorumluluk, bağımsızlık ve teşebbüs ruhunu öldüren bir kölelik kurumudur.

Eğitim ve öğretim meselelerinin gelişigüzel ve modern bir şekle sokulmasının bir sonuç vermeyeceğine inanan Prens Sabahaddin, Batı ülkelerinin herhangi birisinden alınacak eğitim ve öğretim programının bir fayda sağlamayacağını ileri sürmektedir. Ancak o, idealindeki müteşebbis insan tipinin ortaya çıkmasında Anglo-Sakson ülkelerinden alınacak bir eğitim sistemine büyük umutlar bağlamıştı[35]. Sözünü ettiği ferdiyetçi eğitim şekli, gözlem ve deneye dayanan, uygulama ve katılıma yönelik bir sistem olarak bugün bile eksikliği hissedilen bir modeldir[36].

Prens Sabahaddin, gençlerin iyi bir eğitim ve terbiye almasında ailenin rolünü de ihmal etmemiştir. Ona göre bir toplumun medenî seviyesinin ölçüsünde aile çok önemlidir. "Aile hayatını sağlam bir denge ve uyum içinde geliştirebilmek için

---

34 Ege, *a.g.e.*, s. 166.

35 Prens Sabahaddin, bu konuda özellikle Amerika ve Avustralya'daki boş arazilerde büyük çiftlikler kuran, maden yatakları işleten hür ve müteşebbis Anglo-Saksonları gıpta ile anar (Altuniş-Gürsoy, Belkıs, *a.g.t.*, s. 170b).

36 Cengiz Çağla, "Bir Türk Aydını Olarak Prens Sabahattin Bey", *Türkiye Günlüğü*, sayı 26, Ankara Ocak-Şubat 1994, s. 33.

de kızlarımızı iyi yetiştirmek ve evin dışında da üretici hale getirmemiz gerekir. İnsan için kadın-erkek çalışmanın dışında hiçbir fazilet, gelişme ve kurtuluş ümidi yoktur. Hatta gelişmiş ülkelerdeki insanlar istikballerini çalışmalarının ilerlemesi oranında temin ederlerken, biz kendi vatandaşlarımızın yarısını, yani kadınlarımızı ev işlerinden başka hiçbir işte çalıştıramazsak uluslararası rekabette daha harbe girişmeden kesin bir mağlubiyete mahkûm oluruz."

Kızların iyi bir aile ve iyi bir cemiyetin kurulması yolunda eğitilip çalışma hayatına atılması hususu üzerinde ısrarla duran Prens Sabahaddin okul ve aile gibi bütün sosyal kurumların tek bir terbiye sistemi etrafında şekillenip cemiyetin kalkınması için seferber olması gerektiğini dile getirir. Türkiye'nin yarınlarının millî terbiyenin ıslahına bağlı olduğunu söylerken de o aile ve okulun görevlerini yerine getirmediği inancındadır[37].

Batılılaşma

Prens Sabahaddin, Batılılaşmak konusundaki temel problemin Batı'nın sahip olduğu tekniği almakla çözümlenemeyeceği inancındadır. Ona göre mesele, Batı'da bu tekniği ve bu yeteneği ortaya çıkaran güce sahip olmaktan geçer[38]. Bu çerçevede, Osmanlı ülkesindeki Batılılaşma çabalarını da beyhude bulan Prens Sabahaddin, "en gelişmiş ülkelerdeki liman, fabrika, okul, kütüphane ve banka gibi kurumların bir benzerini inşa edersek bu medeniyeti yakalayabiliriz" fikrine inanmanın

37 Altuniş-Gürsoy, Belkıs, *a.g.t.*, s. 169.

38 *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, s. 43.

yanlışlığı üzerinde durmuştur. Batı, bu oluşumları kendi sosyal ve siyasî şartları içinde var etmiş, var etmeye de devam etmektedir. Gerilemeyi ve gelişmeyi ortaya çıkaran ana unsur insandır. Burada önemli olan, bu tekniği ve bu kabiliyeti meydana getiren insana sahip olmak, bu seviye ve düzeyde insan modeli yetiştirmektir[39].

İslâmiyet

Prens Sabahaddin'in, o yıllarda gerek Batılı çevrelerde ve gerekse Osmanlı aydınları arasında sürekli tartışma konusu edilen "İslâmiyet'in ilerlemeye engel olduğu" konusundaki yaklaşım ve görüşleri de son derece açıktır. O, İslâm dinini ilerlemeye engel sayanların bu düşüncelerinde tamamen yanıldıklarını belirtmiş ve ilerlemeye engel olanın "din değil, sosyal yapı" olduğuna işaret etmiştir[40].

Takipçileri

Prens Sabahaddin'in sosyolojik görüş ve düşüncelerinin Türkiye'de birçok takipçisi vardır. Bunlar arasında en başta Mehmet Ali Şevki Sevündük, Selahattin Demirkan, Tahsin Demiray ve Nezahat Nurettin Ege gelmektedir. Nurettin Şazi Kösemihal, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Cahit Tanyol, Cavit Orhan Tütengil, Hilmi Ziya Ülken ve Ankara ekolü sosyologları Science Sociale'den ve dolayısıyla Prens Sabahaddin'in özellikle metot anlayışından etkilenmişlerdir.

---

39 Altuniş-Gürsoy, Belkıs, *a.g.t.*, s. 170a.

40 *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, Kitabımızda s. 246.

Son Söz

Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında özellikle XVIII. yüzyılın başından itibaren derinden hissettiği geri kalışı ve kurtuluş çarelerine birçok devlet adamı, bilim adamı, yazar, tarihçi, aydın ve düşünür çözüm getirmeye çalışmıştır. Bu konuda iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Bir kısmı eski düzene, yani "şer'-i şerife dönelim" derken, bir kısmı da Batı kültür ve medeniyetinin esas alınmasını öngörmüştür. Yapılan ıslahatlar ve icraatlarla uygulanan politikalara bakıldığında ikinci kısmın ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Türk sosyolojisinin iki önemli isminden biri olan Prens Sabahaddin de yetiştiği dönem itibarıyla devletin kurtuluşunu Batı kültür ve medeniyeti içinde düşünen ve böylelikle Batıcı kuşak içerisinde yer alan bir Osmanlı münevveridir. Serd ettiği fikir ve düşünceler, her ne kadar Batı kaynaklı da olsa o hep Osmanlı'nın yaşaması ve varlığını devam ettirmesinden yana bir tavır içerisinde olmuştur.

Kendisinin Türkiye'de lâyıkıyla tanınıp hüsn-i kabul görmemesinin ardında birçok sebep yatmaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

1-Prens Sabahaddin, "hanedan mensubu" olmasının avantajlarını hiçbir şekilde kullanmamasına rağmen, bu yaftadan kurtulamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde bile bu yüzden yurt dışına sürülmek zorunda kalmıştır.

2-Türkiye'nin problemlerini tespit edip çözüm yolları için teklif getirirken hemen her konuda model olarak İngiltere'yi göstermiş ve İngiliz yanlısı bir siyaset izlemiştir. İngiltere ise

taşıdığı emeller ve uyguladığı ikiyüzlü siyaset yüzünden Osmanlı Türkiyesi'nde sevilmeyen bir ülkedir.

3-İttihat ve Terakki Cemiyeti ile olan derin ayrılık yüzünden cemiyetin yoğun tenkit ve propagandalarına maruz kalmıştır. Siyasî teşebbüslerinde başarısızlığa uğramıştır. İktidar gücünü de kontrolünde bulunduran cemiyetin izlediği baskın politika, Prens Sabahaddin ve ekibini bir bakıma yalnızlaştırmıştır.

4-İttihatçıların, Adem-i Merkeziyet prensibi ile gayrimüslimlerin devlette söz sahibi olmalarına dair yaptıkları suçlamaları bir tarafta tutsak bile, Prens Sabahaddin'in düşüncelerinden Ermenilerin çokça yararlandıkları açıktır.

5-Prens Sabahaddin, görüş ve fikirleri itibarıyla toplumun "tabu"larına dokunan bir çizgi takip etmiştir. Osmanlı Türkiyesi'nde söylenilemeyen, konuşulamayan meseleleri gündeme getirmiştir. Bu yüzden de genelin desteğini alamamıştır.

6-Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran yapının ideologlarından olan Ziya Gökalp'in Durkheim sosyolojisinin temsilciliğini üstlenmesinden ötürü Prens Sabahattin unutulmuştur.

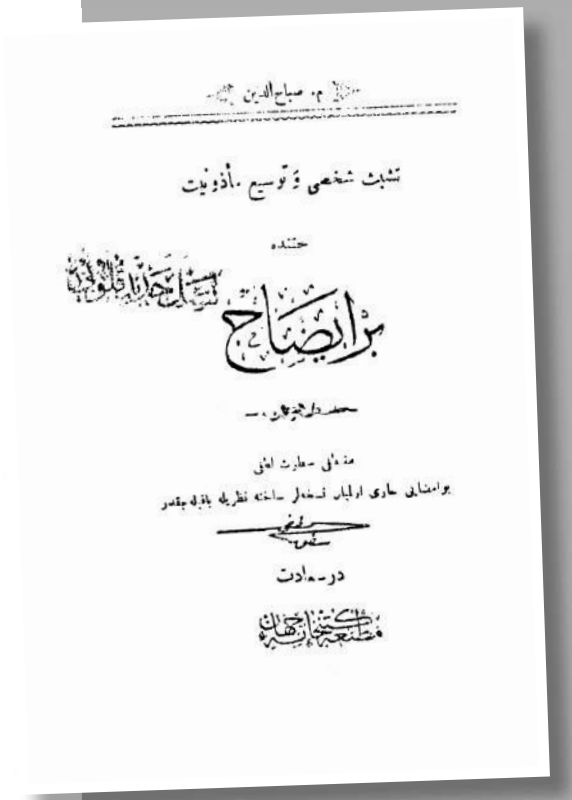
Bütün bunlara rağmen o, Türkiye'nin sosyal problemlerini analiz etme teşebbüsünde bulunan, Batı ile Doğu'yu mukayese eden, Osmanlı Devleti'nin yeniden kalkınıp güçlenmesi için projeler üretmeye çalışan, tavsiye ve tekliflerde bulunan bir aydın olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de liberalizmin öncüsü olarak kabul ediliyor oluşunda bu çalışma ve faaliyetlerinin payı azımsanmayacak derecede büyüktür.

Prens Sabahaddin bir sözünde:

"Ey fazilet! Bütün varlığımızla, varlığına ömrümüzü vakfetmek istiyoruz" demektedir. "Fazilet", "ömür", "vakfetmek" gibi kültür ve medeniyetimize ait önemli kavramların unutulmaya yüz tuttuğu günümüzde, Prens'i yeniden anlamak ve değerlendirmek başta bilim adamlarımız olmak üzere bütün toplumun ortak kaygısı olmalıdır.

BİRİNCİ KİTAP

Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî‘-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah

م. صباح الدين

تشبث شخصي و توسيع مأذونيت

حسنده

مراياضاح

مذاكل سعادت الغنى

دار السعادت

مطبعه كتخانه عامره

İstanbul 1323

M. Sabahaddin

Önsöz

Ülkemizde gittikçe şiddetini artıran istibdat, hayatı bir ıstırap yükü haline getiren vahşet ve melunluğuyla hüküm sürdüğü sürece, doğal olarak kendisine karşı, millet ruhunda bir direnme gücü uyandırmıştı. Görünüşte sefil ve âciz olan bu kuvvet, gerçekte istibdatla birlikte büyümüştü. Sonuçta, kahraman ordumuzun bu vahşete karşı kazandığı şanlı ve şerefli zaferle ortadan kalktı. Biz de böylece siyasî bir esaretten yakamızı kurtarmış olduk.

Hürriyetin meşhur mücahidi **Sabahaddin Bey**, hatıralarımızda korkunç hayaller bırakan bu pis ve karanlık mazinin hafızalara sığmaz rezaletlerinin nasıl meydana geldiğini, bütün kötülüklerin kaynağının, bu rezaletlere katlananların şahsî ve sosyal terbiyesindeki yetersizlik olduğunu, dolayısıyla istibdadın da buradan doğduğunu en inandırıcı ve en sağlam delillere dayanarak açıklayıp ilân etmişti. Fikrimce onun haysiyetli açıklamaları, içinde bulunduğumuz şu nazik devirde vatan ve millet için çok faydalı bir ilerleme ve umran çaresi oldu. Bu sebeple hususî ve sosyal hayatımıza dair "Teşebbüs-i Şahsî" ve "Tevsî'-i Mezuniyet" esaslarıyla ilgili makale ve açıklamaların aydın çevrelerimizde meydana getirdiği güzel hazzın

sürekliliğini sağlamak için bir dizi yayının küçük kitapçıklar şeklinde istifadenize sunulmasına hizmet arzusundayım. Çünkü "Teşebbüs-i Şahsî", günümüz medeniyetinin ruhu; "Tevsî'-i Mezuniyet" ise, gelişmesinin sebebidir.

Teşebbüsten yoksun olan fertler, atalarının ve tabiatın bir mirasyedisi olarak bir süre hayatlarını devam ettirebilirlerse de sonunda birisinin bitmesi ve diğerinin sonuçsuz kalması sebebiyle her bakımdan şiddetli bir ihtiyaç içinde kalırlar. Nihayet ölmeyecek kadar bir yiyecek bulmak için tabiatın elinde her türlü zorluk ve sıkıntıya katlanmaya mahkûm olurlar. "Teşebbüs-i Şahsî"ye sahip olamadığından dolayı, her türlü zillete alışan bir millet, vatanının günden güne gerilemesine ve en sonunda çöküp yok olmasına yol açar. Çünkü bir ülkenin yükselmesi ve ilerlemesi, onu meydana getiren millet fertlerinin tek başlarına gerçekleştirdikleri çalışma ve gayretlerinin toplamından başka bir şey değildir.

"Tevsî'-i Mezuniyet"; teknik tanımıyla şayet "İdarî Adem-i Merkeziyet"ten (Decentralisation Administrative) yoksun bir idare şekli ise, bir millette bulunması en çok gerekli olan "Teşebbüs-i Şahsî"yi yok etmekle kalmaz, medenî ihtiyaçların nelerden ibaret olduğunu en iyi kavrayanların çalışmalarını da sekteye uğratır. Ayrıca kendilerini, bu ihtiyacı kavrayıp anlamaktan aciz olan merkezin emir ve talimatlarına boyun eğmeye zorlar. Bunun doğuracağı zaaf, sosyal hayat için mücadele veren milletler arasında "Merkeziyet"le idare edilenleri, en aciz ve en sefil bir uçuruma yuvarlar. Bu yüzden bugün içinde bulunduğumuz bu düşüşten bizi kurtaracak ve milletteki kabiliyet ve ülkedeki çalışkanlığa lâyık bir

gelişme seviyesine yükseltecek tek çare, idare sistemimizi "Adem-i Merkeziyet"le taçlandırmaktır. Özellikle ülkemizin imar ve ilerlemesiyle kesin bağlantısı olan nakliye araçlarının hemen hemen yok denilebilecek bir durumda olduğu şu zamanda "Merkeziyet"le idare sisteminin devamı, sevgili vatanımızı Meşrutiyetin meyvelerini yemekten mahrum bırakacaktır. Bu da derin sevgi hisleriyle çırpınan kalplerin ümitsizliğe düşmesine yol açacaktır.

"Merkeziyet" usulünün Fransa'daki sonuçları araştırılırsa şu gerçek görülür: Bu ılıman iklimin ve bu cevval zekânın her türlü ilerleme kabiliyetine rağmen milletlerarası rekabet sahnesinde en ileridekiler arasında bulunamaması, hep o yanlış idarenin getirdiği beceriksizliğin ürünüdür. Çünkü orada hükümet birimleri, merkezin kötü arzuları için kurulmuş birer makine durumundadır. Merkez neyi emrederse onu yapar, kendi anlayış ve kavrayışıyla mahallî ilerlemeye ait hiçbir teşebbüsü merkezden izin almadan pratiğe koyamaz. Denilebilir ki, Fransa bugün "Merkeziyet" idaresi sebebiyle, gittikçe kuvvet kazanan bir istibdat altında güçsüz ve millî dehası sayesinde aday olduğu medeniyet nimetlerinden o oranda uzaktır.

"Decentralisation" ile idare edilen Anglo-Sakson milleti ise sürekli yenilediği ilerleyişini tamamen bu idare usulüyle gerçekleştiriyor.

Enteresandır ki, otuz yıl önceki anayasamızda bile yer alan bir idare usulünün getirdiği faydaları açıklamaya artık zorunluluk hissediyoruz. Bu zorunluluk, en adi çıkarları en yüce gayelere feda etmekten sıkılmayan birçok çekemeyenin kamuoyunu

yanıltmaya çalışmalarından meydana geliyor. Fakat aydın genç nesil, gerçeği yaymaya ve söylemeye kararlı olduğu için kötü niyetliler millî vicdanı artık susturamayacaklar!

Bu vesileyle ferdî hayatımızda "Şahsî Teşebbüs", hükümet hayatımızda ise "Adem-i Merkeziyet" idaresinin gerektiğine dair kısa, fakat mükemmel bir bahse konu olan **Sabahaddin Bey**'in, *İkdam* gazetesinin 18-19 Ekim 1908 (5-6 Ekim 1324) tarihli sayılarında yayımlanan "Bir İzah" başlıklı makalelerini, kuracağımız kitaplığın ilki olmak üzere yayınlamaya başlıyorum.

25 Ekim 1908
Hersekli Satvet Lütfi

Bir İzah

Meşrutiyet idaresinin kurulmasına hizmet etmek amacıyla vatandan ayrılalı dokuz yıl oldu. Bu süre içinde çalışma arkadaşlarımızla birlikte şu üç temel gayenin gerçekleşmesi için mesai harcadık:

1- Türkler ve genelde Müslüman Osmanlı unsurlarına karşı istibdat idaresinin bir veya birkaç kişi tarafından değil, fakat geçim tarzımızdan ve sosyal hayattaki eksikliklerimizden meydana geldiğini göstermek; kamuoyunu millî eğitimimizin ıslahı gereğine inandırmak ve bu gayelere engel olan istibdat idaresinin ortadan kaldırılmasına çalışmak için de vatanımızın çeşitli yerlerinde bir dizi çalışma ve mukavemet merkezleri oluşturmak.

2- Müslümanlar ile Hıristiyan vatandaşlarımız arasında samimi bir birliğin gerekliliğini açıklamak. Bir başka ifadeyle Rum, Ermeni, Bulgar vb. Osmanlılığı teşkil eden ünitelerden hiçbirinin cins ve mezhep farkı gözetilmeksizin "İdarî Muhtariyet veya İstiklâl" siyaseti izlememeleri hususunu ortaya koymak.

3- Medenî dünyaya karşı, milletimizin, önceki idarenin bitmek tükenmek bilmeyen zulümlerine lâyık olmadığını sağlam

belgelerle ispata çalışmak, otuz senedir zindanlarda işkenceler altında yok edilen vicdanın bekçisi bu milleti ona tanıtmak ve büsbütün aleyhimizde bulunan Batı kamuoyundan hiç olmazsa bir bölümünü, millî davamız lehine kazanmak.

Siyasî birliğimizin Osmanlı bayrağı altında sadece korunması değil, aynı zamanda güçlendirilmesi gereğinin, çeşitli basın organlarında senelerden beri devam eden yayınlarımızın odak noktasını teşkil ettiği dikkate alınır ve insaf edilirse, "Adem-i Merkeziyet" programı altında "İdarî Muhtariyet"e kesinlikle taraftar olmadığımız derhal ortaya çıkar. "İdarî" kelimesiyle gerçek mahiyetini daha ilk cümlede açıkladığımız "Adem-i Merkeziyet" idaresinin "Muhtariyet" veya "Heyet-i Mümtaze" usulleriyle hiçbir ilişkisi olamayacağının bütün açıklığına rağmen, eski idare taraftarlarının yaptıkları sürekli propagandalar sonucunda kelimenin anlamı, tamamen değiştiriliyor. Fakat haksızlık, hakkı uzun süre saklayamaz. Biz hiçbir delile dayanmayan bu basit suçlamalara karşı, kesin delillerle cevap vermek amacıyla yaklaşık üç yıl önce Düvel-i Muazzama'ya cemiyetimiz tarafından gönderilen ve *Times* gazetesinin 2 Ocak 1907 tarihli sayısında "Şark Meselesi'nin Esaslı Bir Suret-i Halli" adıyla yayınlanan uzun bir notanın, bu meseleyle ilgili bazı paragraflarını aynı şekilde ve hiç değiştirmeden burada nakletmek istiyoruz:

> Akdeniz Adaları'nda oturanlar istisna edildiği takdirde Osmanlı Hıristiyanları her yerde Müslüman vatandaşlarına oranla azınlıkta kaldıklarından kesinlikle bir bağımsızlık iddiasında bulunamazlar. Bundan dolayı müstebit hükümetin yerine geçecek Meşrutiyete dayalı bir idareyle başlayacak ıslahatın

bütün vatana yayılmasına çalışmak, temel millî çıkarlar gereğindendir. Bu gerçeğin açıklığı, Türklerden uzun zamandan beri ayrılmış olan Balkan milletlerinin bile ıslah edilmiş bir Türkiye'ye ihtiyaçlarıyla sabittir! Çünkü Balkanlar'a oranla, büyük bir kuvvete sahip bulunan kuzey milletlerinin önünde saman çöpü gibi süpürülmelerini önleyecek tek güç olarak sadece Osmanlı Devleti vardır!

Yine:

Eğer ırk ve mezhep rekabetleri Kars, Ardahan ve Artvin'de olduğu gibi Osmanlı Hıristiyanlarını birbirlerini öldürmeye sevk ediyor ise, aşiret rekabetleri de Türk olmayan Müslümanları yok ediyor. Türkler, geçirdikleri uzun bir ziraat hayatı sayesinde, barışsever ve yerleşik bir hayata geçtikleri halde Araplar ile Kürtlerin büyük bir bölümü yarı yerleşik veya tamamıyla göçebe ve savaşçı bir durumda bulunuyorlar. Bu sebeple siyasî bir bağımsızlığa kesinlikle hazır olmadıkları gibi, yaşadıkları ülkelerin genişliğine oranla, nüfuslarının azlığı da bu istiklâli imkânsız bir halde bulunduruyor! Zaten çoğunluğun böyle bir şey düşündüğü yok. Aşiretlerinin içinde bulunduğu durumun az çok farkında olan reisler ise, Osmanlı olarak kalmanın getireceği büyük menfaatleri görüyor, ayrılığın kendilerini çarçabuk bir yabancı boyunduruğuna sokacağını ve sürekli isyanlar çıkararak uzun bir süre daha istikballerini tehlikeye düşüreceklerini anlamış bulunuyorlar.

Ayrıca:

Avrupa ile Amerika da dâhil olmak üzere, Türkiye'nin ilerlemesinde büyük çıkarları bulunan dünyanın tüm medenî

devletleri, Şark Meselesi'ni bizzat Osmanlıların çözümlemesini arzu etmeleri gerekmektedir. Çünkü, sadece bu çözüm tarzı hiçbir tarafın menfaatini sarsmayacak, aksine devletler arasındaki korkunç rekabetleri yavaş yavaş faydalı yarışlara çevirecek, böylece bu yarışların pratik sonuçları da en aktif teşebbüsler ile en dürüst çalışmaların başarısı olacak!.. Ne yazık ki, son zamanlara kadar Şark Meselesi'ne Avrupa'nın müdahalesi, meşru menfaatlerin tamamına karşı olan Osmanlı Sarayı'nın otoritesini kuvvetlendirmekten ve aynı menfaatlerle uyum içinde olan Türk milletinin hukukunu ihlâlden başka bir sonuç vermedi. Bugün Türk kamuoyu arzusu dışındaki baskı ve tesirlerle ülkenin gelişmesine sebep olan gecikmenin, bütün felâketlerin kaynağı olduğunu anlamakta güçlük çekmeyecek kadar ileride bulunuyor ve şimdi her zamankinden çok ülkesini zulümden kurtarmaya çalışıyor!

Medenî dünya bilmelidir ki, kokuşan ve çürüyen resmî Türkiye'nin arkasında adalet ve çalışmaya tutkun sosyal bir Türkiye yükselmektedir! Manevî olarak meydana gelen bu ilerleyişi ilk fırsatta maddî bakımdan da geliştirecek hürriyet âşığı bir Türkiye'nin, "Osmanlı Devleti, Osmanlılarındır." siyasî amacını Düvel-i Muazzama'nın fiilen kabul ettiği gün, genel barış sağlam bir şekilde yerleşecektir!

Kamuoyunu aldatmak ve hürriyet uğrunda mücadele verenleri yalnız bırakmak gayesiyle eski rezil idareciler tarafından her gün başka bir kılıkta yayınlanan bir dizi yalanlar arasında benim bir de Ermeni vatandaşlarımızın istiklâllerini kazanmak için çalıştığım fikri iddia ediliyor. Dünyada hak adına ne varsa, onu çiğnemekle beslenen bu iftiracılara verilecek

en isabetli cevap, vatanımızda bu iftiracıların nesillerini kesecek bir vicdan terbiyesinin kurulmasını gerçekleştirmektir. Fakat bunları söylemekle birlikte, Ermeni Meselesi hakkında bana yöneltilen asılsız iddiaları cevapsız bırakmayacağım. Yukarıdaki paragraflarda yer alan bu suçlamaların ne kadar büyük bir haksızlık olduğunu göstermekle birlikte, bu konuda izlediğim yolu açıkça ispat edecek yazılarım da meydandadır! İşte Ermeni katliamlarında Türklerin gerçekte parmağı olmadığı hakkındaki yayınlarımızı çürütmek isteyen Ermeni yazarlarından birinin itirazına daha birkaç ay önce vermiş olduğum cevap:

> Eğer dediğiniz gibi Ermeniler insanlık hukuku istiyorlar diye mal ve canlarını Türkler kendilerine helâl sayacak derecede vahşi olsaydılar, kılıçlarının önünde Avrupa'nın titrediği bir devirde Anadolu'nun içinde tek bir Ermeni bırakmazlardı. Tam tersine, dünyanın kopkoyu bir taassuba büründüğü zamanlarda bile diğer Hıristiyan kiliselerine olduğu gibi Ermeni kilisesine de medenî ayrıcalıklar tanıyanlar Türklerdir. İnsanlık hukukunu arayanların bu insanlık örneğini unutmamaları gerekir! Hatta Hıristiyan Osmanlıların çoğu, kurtuluşu hep devletimizden ayrılmakta gördükleri halde Ermeniler bunu, idaremizin yenilenmesinde aramış ve dış devletlerin müdahalesini sağlamak hususunda harcadıkları kuvvetin onda birini Türklerle ittihada ayırmış olsaydılar hiç kuşkusuz Osmanlı tarihinde pek saygın bir mevki kazanmış olacaklardı. Ne yazık ki bu gerçek, geç anlaşılmaya başlandı[1].

[1] *Terakki,* sayı 15, s. 9.

Aynı makalede banka hücumları ve buna benzer diğer Ermeni ihtilâllerini sorguladıktan sonra:

"Eğer hükümet, görevini birazcık kavramış olsaydı bu katliamlar kesinlikle meydana gelmezdi. Fakat mademki, 'hükümet' ile 'görev' bugün tamamen birbirlerinden ayrılıyor ve yine toplum güvenliğini sağlamaya memur olan hükümet, tam tersine bu güvenliğin ortadan kaldırılmasına çalışıyor, o takdirde Türk ve Ermeni aydınları geçmişteki üzücü hadiselerin yenilenmesini imkânsız bırakacak tedbirlere el birliğiyle sarılmalı, aynı vatanın evlâdı olan Müslüman ve Hıristiyanlar, aynı vatanın evlâdına yakışacak bir beraberlik içinde yaşamalıdır!" demiştik. Ermeni istiklâli böyle mi savunulur? Ermeni krallığı böyle mi kurulur? Bu kesin delillere karşı acaba yayınlarımız arasında aksini ispat edecek tek bir kelime bulmak mümkün müdür?

Şimdi "Adem-i Merkeziyet" veya "Tevsî'-i Mezuniyet" hakkındaki fikirlerimizi kısaca açıklayalım:

Eğer Meşrutiyet, Mebuslar Meclisi aracılığıyla kontrol hakkının merkezden yürütülmesi demek ise, "İdarî Adem-i Merkeziyet" de şüphesiz vilâyet genel meclisleri[2] vasıtasıyla

[2] *Düstur,* "Meclis-i Umumî'nin Vezâifi", Birinci Bölüm, c. I, s. 639. "62. Madde: Vilâyet Genel Meclisi, yol ve köprülerin düzeltilmesi, bir sene içinde vilâyetçe yapılması gerekli görülen yolların mesafe, masraf ve işin mahiyeti hakkında usulüne uygun şekilde düzenlenecek cetvellerdeki hükümleri ve muhtevasını, ticaret ve sanayiin kolaylaştırılıp ilerlemesini, eğitim-öğretim ve terbiyenin yayılmasını, verginin ana miktarına dokunmamak şartıyla paylaşım, değişiklik ve yeniden vergi konulmasını, her çeşit hububat tohumu ve hayvan

aynı hakların vilâyetler için de genelleştirilmesi demektir. "Merkeziyet" idaresini uygulayan ülkelerde -bizde olduğu gibi- bir sancak dâhilinde köprü, yol, okul ve hastane gibi doğrudan doğruya mahallî ihtiyaçları karşılayacak yapı ve inşaatlara başlanılmasına ihtiyaç hissedilse, sancak vilâyet merkezine, vilâyet merkezi Dâhiliye'ye, Dâhiliye Nâfia'ya, Nâfia Sadâret'e, Sadâret Saray'a sırasıyla başvurmak zorundadır. Bitip tükenmek şanından olmayan o ağır resmî muameleler içinde ülkenin ekonomik hayatı heba olup gidiyor. Bir gün, birçok becerisiyle kendini ispatlayan devlet adamlarımızdan birisi, Bolu Sancağı mutasarrıfı iken üç saatlik bir yolu yaptırmak için altı sene uğraştıktan sonra, sonuçta işi takip etmekten vazgeçmek mecburiyetinde kaldığını anlatıyordu. Bu süre zarfında zavallı halkın çektiği sakıntıları bir düşünün![3] Bazen bir yolun yapılmaması yüzünden bir sancak, bir kaza, hatta bütün bir vilâyetin icareti felce uğrar! Yollar için böyle olduğu

---

cinsinin ıslahını, genel olarak bayındırlık sebeplerinin araştırılmasını, meydan, çayır ve mesire gibi kamu çıkarlarını ilgilendiren genel emlâkin alışveriş ve mübadelesini, hastane ve ıslah evi gibi umumî binaların onarım, yenilenme ve idarelerini, kamu menfaatlerine yönelik yapılan sözleşme ve anlaşmaları, bunların masraflarıyla ilgili yardım paralarını ve olağanüstü çalışmalarla meydana gelecek bayındırlık tesislerinin yerine getirilmesini görüşür.

63. Madde: Vilâyet Genel Meclisi, her yıl vilâyetçe tutulan yıllık vergilerin ödendiği defterlerin değiştirilmesi ve belirlenen meblağların ödenmesi hakkında sancak idare meclislerince düzenlenen mazbataları kontrol eder". Biz uygulanmayan bu maddelerin tatbikini istiyoruz.

[3] Geçende Manastır'a yaptığım bir yolculuk sırasında Manastır-Elbasan yolunun yirmi beş senedir tamamlanamamış olduğunu öğrendim!

gibi diğer bayındırlık işleri ve mahallî idareyle ilgili problemlerin tamamı için de durum bu merkezdedir! "Merkeziyet" idaresi devam ettiği sürece, vatanımızda teşebbüs fikri mümkün değil, ilerleyemez. Teşebbüs fikri olmadan da vilâyetler imar edilemez ve böylece ülke maddî ve manevî geri kalmışlıktan kurtulamaz.

İşte size inkâr edilemeyecek bir gerçek! Güney Amerika cumhuriyetlerine bir göz atarsak görürüz ki, bu ülkelerin çoğunda haydutlar hüküm sürüyor! Eğer hükümet şeklinin ciddi bir önemi olsaydı, parlamentolarının güvencesi altında en serbest kanunlarla idare edilen bu cumhuriyetlerde vatandaşların haklarının saldırılardan korunmuş olması gerekmez miydi? Halbuki Meksika, Uruguay ve Guatemala gibi birçok cumhuriyette insanların hukuku sineklerinkinden pek de farklı değildir! Cumhurbaşkanı parlamentoya üye sıfatıyla giren haydutların çoğuyla birleşerek istediğini asıp kesiyor. Öyle ki, basın hürriyetine rağmen hiç kimse ses çıkaramıyor. Çünkü ses çıkaran öldürülüyor! Eğitim tarzı, teşebbüs fikrinin ilerlemesine değil, tam tersi yok olmasına sebep olduğundan, dayanak noktasını kendinde bulamayan halk, bu gücü ister istemez zorba idarecilerde arıyor. "Merkeziyet" usulüyle büsbütün çürümeye terk edilen bu cumhuriyetlerde istibdat, en korkunç ve en kötü şekliyle devam edip gidiyor!..

Yarın Mebuslar Meclisimiz, açıldığı zaman ne işle uğraşacaktır? Bugün tüm vilâyetlerimiz sefil ve perişan bir durumdadır! Görevini idrak eden bir meclis elbette bunların idare şeklini değiştirmek zorunda kalacaktır. Bu değişiklik yine bizi felâketten felâkete düşüren "Merkeziyet" usulüne mi

dayanacak? Vilâyet memurları ve vilâyet meclisleri, merkeze karşı yine kundak çocukları gibi sımsıkı bağlı mı kalacaklar? Eğer bağları çözülecek, bir hak ve görev sahibi olacaklarsa vilâyetlerimizin idare usulü "İdarî Adem-i Merkeziyet" veya "Tevsî'-i Mezuniyet"e bağlı kalacak demektir. Bu ise son derece gereklidir!

Çünkü bu usul olmadan ülkemizi bayındır bir duruma getirmek mümkün olmadığı gibi, bir vilâyetimizdeki idare şeklinin diğerinde aynen uygulanması da imkânsızdır! Meselâ, Yemen ile Selanik halkının geçim tarzları arasında büyük farklar vardır. Bunları yakından görecek ve her iki vilâyetin gerçek ihtiyaçlarını en iyi kavrayacak olanlar, elbette İstanbul'da yaşayan memurlar değil, aksine Yemen ile Selanik'te bulunanlardır.

Şu halde "İdarî Adem-i Merkeziyet" adı altında öteden beri istemekte olduğumuz ıslahat; vali ve diğer memurların yetkilerini artırmak, genel meclisleri bir an önce açtırmak ve böylece halkımızı verdiği verginin harcama yerini en uygun bir şekilde belirleyip kontrole alıştırmaktan ibaret oluyor. Bundan dolayı, "Adem-i Merkeziyet" ile ilgili bütün yayınlarımızda daima anayasanın 108. maddesine dayandığımız -daha doğrusu bu maddenin büyük önemini kamuoyuna açıklamaya çalıştığımız- gibi, İttihat ve Terakki Cemiyeti programının aynı esasa dayanan maddesini de ciddi bir memnuniyetle kabul ettik.

Buna göre "Adem-i Merkeziyet"; "Tevsî'-i Mezuniyet" ve "Tefrîk-i Vezâif"ten başka bir şey değildir. Ancak "Tevsî'-i

Mezuniyet", "İdarî Adem-i Merkeziyet"in ismi değil, tarifidir[4]. Bu iki kavram arasında hiçbir zıtlık bulunmamakla birlikte, basınımızda genelde tabir ile tarif birbirine karıştırıldığı için bütün zihinler bulanıyor. Ümit ederim ki, artık bu açıklamalardan sonra yanlış anlaşılmalara meydan kalmaz. Vicdan sahiplerinin görevi, lüzum ve faydasına inandıkları fikirlerin yayılmasına çalışmaktır. Biz imkânlar ölçüsünde bu görevi yerine getirmeye çalışıyoruz. Şimdiye kadar savunduğumuz fikirlerin ne anlama geldiğini, araştırdıktan sonra kabul edip etmemek kamuoyuna ait bir meseledir! Yalnız insaf sahiplerinden bulunacağımız bir rica varsa o da, hiçbir delile dayanmayan gerçek dışı suçlamaları, araştırmadan önce kabul etmemeleridir. Hak ve doğrunun yanında yer alan bir milletin hissiyatının odak noktası düşmanlığa değil, kardeşlik ve sevgiye dayanır!

---

[4] Biz isme değil, cisme önem verdiğimiz için "İdarî Adem-i Merkeziyet" yerine "Tevsî'-i Mezuniyet" tabirinin kullanılmasında hiçbir sakınca görmüyoruz.

Özel Teşebbüs

Kur'ân-ı Kerim'de: "*Ey iman edenler! Sizler kendinizi düzeltmeye bakın!*"[5] ve "*İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur*"[6] mübarek âyetleriyle kesin olarak varlığına işaret edilen "Şahsî Teşebbüs"e gelince; bu "bir toplumu meydana getiren fertlerden her birinin, hangi toplumda olursa olsun yaşamak için ailesi, akrabası ve hükümetine dayanacak yerde doğrudan doğruya kendine güvenmesi, başarısını kendi teşebbüsünde aramasıdır.

Hayat mücadelesinde her gün birçok zorluk ve sıkıntıyla karşı karşıya kalan ve kendi başlarına çalışmak zorunda olan insanlar, yaşadıkları süre içinde elbette sosyal yeteneklerinin arttığını görürler. Biz ise yaşadıkça azaldığını görüyoruz. Zorluklara göğüs germek onlara eğlence, bize işkence oluyor. Onların şahsî çıkarları, çoğu zaman kamu menfaatlerinin bir parçasıdır! Çünkü yaptıkları işlerle ülkelerinin servetini artırıyorlar. Bizde ise şahsî çıkar, kamu menfaatlerinin zıddıdır! Çünkü şahsî çıkarlarımızı servetin üç ana kaynağı olan tarım, sanayi ve ticaretle elde etmekten çok onu, zulme âlet olma ve

---

5 Mâide Sûresi, 105.

6 Necm Sûresi, 39.

baskıda arıyoruz. Özel çalışma ve gayretle yaşamak ve zenginleşmek için bilgi, tecrübe, kararlılık, tedbir ve çaba gibi birçok becerilere sahip olmak şarttır! Biz çoğu zaman bunlardan mahrum olduğumuz için, çocukluğumuzdan beri aldığımız eğitim sonucunda kazanmadan yaşamak, çalışmadan zenginleşmek istiyor ve dolayısıyla hükümet memurluğuna göz dikiyoruz. Gereğinden yüz kat fazla memuru olan bir hükümete sataşmak için de tek çare liyakat değil, himayedir.

Demek ki daha topluma birinci adımımızı atarken başkalarının himayesine sığınıyoruz. Kendi haysiyetimize bu ilk vedayı yaptıktan sonra kayırıldığımız yerde ilerleyebilmek için yine himayeye muhtacız. Böylece her yükselme kademesi bir koltuk değneğine ihtiyaç gösteriyor. Kayırılmanın dışında hiçbir ilerleme vasıtası bulamayan bir genç, güçlü bir şahsiyet sahibi olabilir mi? Elbette olamaz! Çünkü zavallı, kendisinin değil, himayecisinin istediği şekle girmeye mecburdur. Himayecisine göre ak olan, kendi nazarında kara bile olsa, yine karayı ak diye kabule mahkûmdur! Amirlerine karşı tapınmayı görev bilen memurların da, kendilerinden seviye bakımından daha düşük olanlarından ilk bekleyecekleri iş, bu kez kendilerine tapınılmaktır!

İşte böylece büyük-küçük bütün devlet adamları -istisnalar hariç- koltuk değneğiyle yürür ahlâk düşkünlerinden toplanıyor. Gerçi her ülkede memurlar, görevleri gereği gelenek ve göreneğe uymak zorunda oldukları için istibdada az çok âlet olmuşlardır. Fakat etkileri hiçbir ülkede bizdeki kadar korkunç değildir. Çünkü bizde yürütme gücünün baskısını şahsî hürriyetleriyle değiştirecek işlek bir sınıf yoktur! Toplumun

böyle bir sınıfı teşkile en çok elverişli olan fertleri, hep memurlardan oluşuyor. Bunlar hükümetin alçakça himayesi altında bir tüketici sınıfı meydana getiriyorlar. Üretici kesim, yani kazandıklarıyla yaşayan ve ülkeyi yaşatanlar da köylüler, esnaf ve küçük tüccarlardır. Bunlar ise maddî ve manevî hiçbir sermayeye sahip olmadıkları için tuttukları işi ilerletemiyor, hatta hükümetin sürekli artan zulmüne karşı eski mevkilerini dahi koruyamıyorlar[7]".

Eğer sosyal kimliğimizi meydana getiren millî eğitimimiz, sağlam ve güvenilir bir yolda yürümez ve yürümesi için gerekli olan vasıtalara başvurulmazsa, siyasî ıslahat projelerinin hepsinin kâğıt üstünde çürümesi kaçınılmaz olur. Bugünkü geri kalışımızın sebebi açıktır ki, kelimenin tam anlamıyla eğitim sistemimizin çürüklüğünden ileri gelmektedir. Her ülkenin olduğu gibi, Türkiye'nin de kurtuluşu, millî eğitim sisteminin ıslahına bağlıdır! Eğitimin iki ana sebebi olan "aile" ve "okul", kendilerinden beklenilen görevi yerine getiremiyorlar. Eğitimin temel hedefi; "beden", "fikir" ve "ahlâk" yoluyla şahsî kabiliyeti artırmaktır. Oysa bizde özellikle hükümet okullarında beden eğitimi tamamen ihmal edilmiştir. Hayatta başarı her şeyden önce sağlam bir vücut ve devamlı bir sıhhate sahip olmayı gerektirirken, okullarımız çocuklarımızın bünyelerinin güçlenmesine değil, aksine zayıflamasına âlet oluyor. Hiç olmazsa fikrimize lâyıkıyla hizmet edebiliyor mu bari? Ne mümkün!

Bugün ilim ve tekniğin bütün dallarında kazanılacak başarı, eğitim ve öğretimin pratikleşmesine yöneliktir. Kural

7 *Terakki*, sayı 12.

ezberlemekle dil öğrenilemediği gibi, teorik derslerle de ilim tahsil edilemiyor. Tabii ilimlerin XIX. yüzyıldaki o muhteşem ilerlemesini, hep "gözlem" ve "deney" metodunun uygulanmasına borçluyuz. Sosyal meselelerde deney mümkün olmadığından sadece teknik gözlemlerin uygulanması, ortaya fizik ve kimya kadar çaplı bir ilim olan sosyolojiyi çıkardı. Demek oluyor ki, ilmi meydana getiren gözlem ve deney, hep pratiğe dayanıyor. Bizim eğitim ve öğretimimiz ise büsbütün teorik! Eğer teori, mantık açısından pratikten doğarsa, hiç kuşkusuz lüzum ve önemi inkâr edilemez. Fakat eğitim ve öğretimin temeli, mutlak şekilde pratik olmalıdır. İşte okullarımızda gerek dil ve gerekse ilim, genelde teorik ve ister istemez yüzeyde kalacak bir tarzda okutulduğu için, fikir alanında yeterli ölçüde kazanç elde edilemiyor.

Sosyal durumumuz ve âdetlerimize gelince; bu her şeyden çok ıslaha muhtaçtır! Halkın çocuklarına verdiği terbiye onlarda teşebbüs ve hürriyet ruhu yerine, aksine geleneklere esareti pekiştiriyor. Bu manevî intihar, okullarımızda vazgeçilmez bir eğitim sistemi olarak devam edip gidiyor. Hükümetin tek gayesi[8] şahsiyeti boğmak ve bir düşkünler nesli yetiştirmektir! Yürütme gücünü elinde bulunduran bu arsızlar topluluğu, şahsiyetin her yüce tecellisine katilce saldırıyorlar! Tâ ki, istibdat darbeleri altında hiçbir baş kalkamasın ve alçaklık seviyesinde herkes aynı ayarda olsun! Fakat bu canavarları içimizde türeten de yine bu korkunç eğitim sisteminden başkası değildir!

---

8 Bu satırlar Meşrutiyet'in ilânından bir ay önce yazılmıştı.

Demek ki bugünkü "Merkeziyet" ile zulüm, kuşkusuz eğitim sistemimizden doğan bir beceriksizliğin ürünü... Hayatlarını kendi kabiliyetleriyle kazanmak imkânına sahip olamayanlar, yani dayanak noktalarını kendi şahsiyetlerinde bulamayanlar, onu haliyle aile, toplum ve hükümetlerinde arıyorlar. Bu da tepeden tırnağa kadar her tarafta istibdadın kökleşmesine yarıyor. Böyle bir toplumda insan yaratılış bakımından ne kadar dürüst olursa olsun zamanla her haksızlık ve her alçaklığa katlanmaya, katlana katlana da ahlâk güzelliğinden tamamen uzaklaşmaya başlıyor. Bu eğilim, geleceğimizi tehdit eden âfetlerin en korkuncudur! Yabancı istilâsına uğrayan bir milletin şayet ahlâkı büsbütün bozulmamışsa, kaybedilen haklar yavaş yavaş tekrar ele geçirilebilir. Fakat ahlâksızlığın damarlarına işlediği bir milleti hiçbir kuvvet kurtaramaz!

Dünya üzerindeki ticarî rekabetler, mevcut ekonomik şartların etkisi altında baş döndürücü bir hızla ilerlemeye devam ediyor. Artık eskisi gibi kolay geçim tarzına ve sadeliğe elveda! Şimdi yeni ihtiyaçları ve yeni insanlarıyla tamamen yeni bir dünya karşısındayız. Onun her an önümüze çıkarttığı engelleri irkilmeden kavrayıp ezecek, eczasından bir zafer âleti dökecek çelik pençeleri, geniş fabrikaları çekip çevirecek, idare edecek yetenekli fikir adamları gerekli. Bu yeni dünya sakinlerinin çabası, "özel teşebbüs" ve onu kullanacak iki kol ise, "bilgi" ve "dürüstlük"tür! Acaba istikbal yolcularımız bu dünyaya ne zaman dâhil olacaklar? Gerçi ailelerimiz ile okullarımız bizim elimize de bir geçim âleti veriyor. Ancak bu âlet "ilim" ve "dürüstlük" ile kullanıldığı zaman insanlara hürriyet ve mutluluk getiren "özel teşebbüs" değil, aksine bir in-

san taslağı olan müstebitlerin sefil ayak topraklarına uzatılan bir dilenci çanağı!

Demek ki şahsî istiklâl ve siyasî hürriyeti sağlayacak müesseseler bunlar değil. O hâlde yapılacak en acil iş, okullarımızı kelimenin tam anlamıyla müteşebbis ve faal kimseler yetiştirmeye elverişli bir duruma getirmekten geçiyor[9].

Bundan sonra izleyeceğimiz yol, millî eğitimimizin işte bu yolda iyileştirilmesine çalışmak olacaktır! Fakat gerek bu ve gerekse diğer bütün meşru çalışmalarımızın tamamının başarılı olabilmesi için, içte ve dışta uzun ve şerefli bir barışa ihtiyacımız vardır!

***

Avrupalılar, biz Osmanlıları XVII. yüzyılda barbarlar ve XVIII. yüzyılda âciz insanlar olmakla suçlamışlar, XIX. yüzyılda ise ölüm hâlindeki bir hasta gibi görmüşlerdir. XX. yüzyılda medeniyet dünyası, Türkiye'de ileri bir milletin geliştiğine şahit olmalıdır. Biz, bu istikbale istibdadın en korkunç günlerinde inanmıştık. Sosyal gelişmemize medenî dünyanın inanmadığı o felâket senelerinin öldürücü hakaretleri karşısında: "Osmanlılar var, Osmanlılar var olacaklar, medeniyet dünyasına güzel bir erdemle katılacaklar!" demiş, millî davamızda daima kararlılık göstermiştik. İşte sözlerimizi davranışlarımızla ispat edecek zaman!

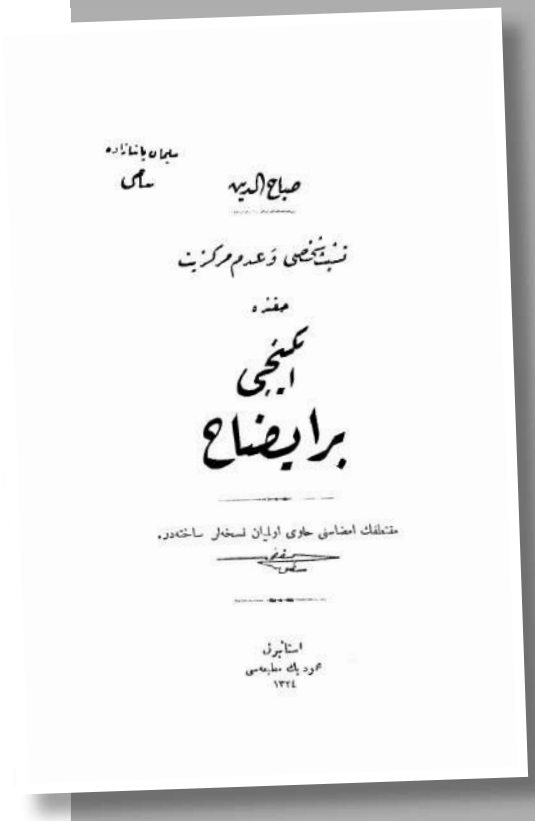
18 Ekim 1908
Sabahaddin

---

9 *Terakki*, sayı 20.

İKİNCİ KİTAP

Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah

صباح الدين

نسبت شخصی وعدم مرکزیت

حقنده

ایکنجی

برایضاح

İstanbul 1324

Sabahaddin

Önsöz

Sabahaddin Bey'in fikir ve mesleklerine dair verecekleri konferanslar ve yazacakları makalelerle "Teşebbüs-i Şahsî" ve "Adem-i Merkeziyet" hakkında ortaya çıkacak diğer faydalı yayınların, kitapçıklar şeklinde inceleme alanına konulmasına dair söz vermiş ve bu gerekli kitaplığın ilk sayısı olmak üzere geçenlerde *Bir İzah*larını okuyucularıma takdim etmiştim.

Şimdi, bu dizinin ikinci sayısını yani *Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah*'ı yayınlıyorum.

Tanin gazetesi 9 Aralık 1908 tarihli sayısında "İntihâbât Entrikaları" adıyla bir makale yayınlamıştı. Bu yazıdan iki gün sonra güzel bir tesadüf eseri olarak Mekâtib-i Âliye öğrencileri tarafından yapılan ricalar üzerine **Sabahaddin Bey**, Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kıraathanesi'nde bir konferans verdiler. Tam seçimlerin yapıldığı geceydi. Oylar kullanılmıştı. Ertesi sabah mebusların kim oldukları belli olacaktı. Birkaç haftadır şehrimizin, siyasetin sıcak havasıyla kabaran ihtiras dolu sinesinde gerginlik son haddini bulmuştu. O zamana kadar **Sabahaddin Bey**'in mebusluğa adaylığını koymadığına ve hatta "Müntehab-ı Sânîler"in[1] bazıları tarafından

[1] Müntehab-ı Sânî: İki dereceli seçim sisteminde önce Müntehab-ı Evveller seçilir, sonra da bunlar Müntehab-ı Sânîler'i seçerlerdi.

istenilen açıklamalara ret cevabı verdiğine dikkat bile edilmeyerek **Prens**'in mebus olmak istediği zannediliyordu. Konferans bir gün önce verilmiş olsaydı konferansı veren **Prens**'in kalpleri kazanmak için çalıştığına, bir gün sonra verilseydi bu kez başarısızlık acısına yorumlanacaktı.

İşte böyle bir sırada, söz konusu konferansta **Sabahaddin Bey** "Meslek"lerini açıklarken: "Biz ne mebusluğa, ne memurluğa aday olduk. Hiçbir beşerî kuvvetten, hiçbir yardım istemedik. Devletimizden şahsımız adına isteyeceğiz tek bir lütuf varsa, o da "gölge etme, başka ihsan istememden ibarettir" demişlerdi. Bu sözleriyle **Sabahaddin Bey**, sadece **Hüseyin Cahid Bey**'in o malum makalesine değil, öteden beri aleyhlerinde gizli veya açık çalışmakta bilmem ne gibi bir fayda gözetenlerin bu küçüklüklerine karşı son derece vakur ve muhteşem bir cevap vermiş oldular!

Artık itiraf edelim! Ortada bir fikir tartışmasından çok, siyasî bir kıskançlık var! Bu kıskançlıklar, *Tanin*'in bu kitapta yer verdiğim makalesinin hemen her satırından dökülüyor. Aşağıdaki şu cümle iddiamız için açık ve kesin bir delildir. **Cahid Bey**: "Adem-i Merkeziyet demek; Midilli'nin, Sakız'ın ve diğer adaların teker teker Girit olması demektir." diyor. Halbuki yine *Tanin*'in 19 Eylül 1908 tarihli sayısında "Adem-i Merkeziyet" başlığı altında ve aynı yazar imzasıyla yayınlanan başka bir makalede de şu satırları okumuştuk:

> **Sabahaddin Bey**'in geçen gün Varite Tiyatrosu'nda siyasî ve sosyal mesleklerine dair verdikleri konferans, gerçekten dikkate değerdi. Çünkü "Adem-i Merkeziyet" tabirinden amaçlarının ne olduğunu kendi ağızlarından dinleyerek meseleyi

hakkıyla anlamış olduk. Uzun tartışmalar, çoğu zaman bir tabirin yanlış anlaşılmasından doğar. Birçok yanlış anlaşılmalardan sonra iki taraf, gaye ve fikirde bir olduklarını anlayıverirler. "Adem-i Merkeziyet" tabiri de işte böyle cümlelerden biridir! Önceleri *İkdam* gazetesinde söz konusu edildi. Buradaki ifadelerden bir bakıma "İdare Muhtariyeti" demek olduğu anlaşıldı; ancak böyle olmadığı söylendi. Sonra *Tercüman-ı Hakikat*'te "Adem-i Merkeziyet" cümlesinden türlü söylentilerin anlaşılabileceği yolunda görüş açıklamasında bulunuldu. Nihayet **Sabahaddin Bey**'in bu meseleye dair bir konferans vereceği haberi işitilince bundan büyük bir memnuniyet duyuldu. **Sabahaddin Bey**, konferansında verdiği güvence ile bu memnuniyeti kat kat güçlendirmiş oldu. Özellikle Türklerin dışındaki İslâmî unsurların işe verdikleri önem ve **Sabahaddin Bey**'e karşı, bu fikirlerinden dolayı gösterdikleri bağlılık onların da "Adem-i Merkeziyet"i Osmanlı vahdetine ters bazı emellerle uzlaştıracak bir tarzda yorumladıkları zannını ortaya çıkarıyordu. Aslında bizi endişelendiren de bu idi. **Sabahaddin Bey**'in bu emel ve endişelere kesin olarak son vermeleri[2] bilhassa teşekkür edilmeye değerdir[3].

---

[2] **Sabahaddin Bey** zaten on senelik çalışma ve yayınlarında Türkiye'nin siyasî vahdetine zarar getirmemek şartıyla Osmanlı unsurlarının anlaşma ve kaynaşmalarına gayret etmişti. Bunu şimdi anlamak ve verdiği bir konferansı delil göstermek, dolu dolu çalışmayla geçmiş bir hayatı bilmemekten başka bir şey değildir!

[3] Hatta *Şura–yı Ümmet* bile 7 Aralık 1908 tarihli sayısında "İdare-i Vilâyet" başlıklı güzel makalesinde şunları yazmıştı:
"Yoksa mutlak manada bir Merkeziyet usulü, her türlü teşebbüs gücünü yok etmek ve muameleleri güçleştirmek gibi büyük sakıncalara yol açar. Biz bunun acı bir benzerini gördük ve tecrübesini yaşadık."

İşte **Cahid Bey** de bu paragraflarıyla **Sabahaddin Bey**'in "İdarî Adem-i Merkeziyet" tabiriyle "İdare Muhtariyeti"ne asla taraftar olmadığını açıkça kabul etmiş oldu.

O hâlde, görünüşü olsun kurtarmak için iftirayı hiç olmazsa başka şekle sokmak gerekirdi!

Hüseyin Cahid Bey mebus olmak istemiş, olmuş. Buna kim engel oldu? Fakat başkalarını lekelemek amacıyla delilsiz iddialara kalkışmak veya *Tanin*'in yaptığı gibi kendi kendini açıktan açığa yalanmak, gerçek yerine batıla, kardeşlik yerine düşmanlığa zemin hazırlamak demek değil midir?

Bazılarımızın zorbalık, hırs ve siyasî hevesleriyle kavrulduğu, gösteriş tutkunu bu büyük sel altında kalmamak ya da hayatta kalabilmek için çırpındığı bir devirde, bu ihtiras tufanlarına karşı eğilmeyen cepheler arasında **Cahid Bey**'in faziletli alnını görmek, en kuvvetli ümit ve en samimi temennilerimizdendi. Yazık ki, o bizi, yalan ve iftiralara kadar varan, tozlu bir yüzle karşılıyor... Edebî geçmişine şerefler verdiği ve güzelliklere olan düşkünlüğüyle kalbimizde taht kurduğu o mutlu ümitler, şimdi bir kasırganın savurduğu yapraklar gibi kaybolup gidiyor!.. Bu hazin son ise, siyasî ikbal düşkünlerinin millî ahlâkımıza vurduğu öldürücü darbelere karşı **Sabahaddin Bey**'in senelerdir devam eden sosyal yayınlarının gerekliliği

---

Daha aşağıda ise: "İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle birleşen 'Usul-i Meşrutiyet, Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsî Fırkası'nın düşünce ve istekleri de başkanının verdiği konferanslardan anlaşıldığı üzere taşra hayatına tazelik, canlılık ve hareketlilik verecek makul ve mantıklı bir Tevsî'-i Mezuniyet'ten başka bir şey değildir. Bunu ise kabulde tereddüt edecek kimse olamaz."

ve isabetini doğrulamış oluyor!.. **Prens**'in bu tecavüzlere karşı verecekleri en ikna edici cevap, ilmî fikirlerin yayılmasına çalışmalarıdır. İşte *Tanin*'in bir dizi itirazlarını söz konusu ettikleri konferansı müteakip, yaptığım rica üzerine yazdıkları bu cevap ile **Cahid Bey**'in adı geçen makalesini birlikte yayınlayarak meselenin büyük bir tarafsızlıkla değerlendirilmesini siz okuyucularımın vicdanlarına bırakıyorum.

19 Aralık 1908
Satvet Lütfi

İntihâbât Entrikaları[4]

İstanbul'un çok kalabalık, fikir ve görüşlerin ise hâliyle farklı ve çeşitli olmasını, vatandaşı kandırmak ve avlamak için büyük bir fırsat sayan bazı kimselerin mebus seçimlerinde gizliden gizliye bir takım entrikalar çevirmekte oldukları anlaşılıyor. İstanbul'da müntehab-ı sânîleri elde ederek Müslümanları birlik dairesinden ayırmak ve araya sokacakları nifaktan güya faydalanmak üzere harekete geçenlerin bulunduğunu görüyoruz. Halbuki birlik kuvvet, nifak ise yenilgidir. Bugün Müslüman müntehab-ı sânîleri, şahsî düşmanlıklar uğrunda hareket eden kimselere kapılacak olurlarsa bütün İstanbul mebusları Rum Patrikhanesi'nin hizmetçilerinden farksız bir duruma geleceklerdir. Tâ taşralara varıncaya kadar seçimler süresince direktifler vererek maksadına ulaşmaya çalışan Rum Patrikhanesi, İstanbul'da da Müslümanlar arasında şahsî çıkar düşüncesini vatan menfaati mukaddes endişesine feda edecek kimseler bulmuş, böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine bu yolda çirkin bir mücadele başlatılmıştır.

---

4 *Tanin*, 9 Aralık 1908.

Şimdiye kadar bu acı gerçekler gizli saklı hissediliyordu. Fakat kurulan tuzaklar artık bütün çirkinliğiyle ortaya çıkıyor. Bu konuda kendi tahminimize kapılıp da aldanmış olmamak için, bu entrikaları neden anlamadığımızı açıklayalım ki, iyi niyetleri, vatan sevgileri ve Osmanlı hamiyetlerine güvendiğimiz kimseler, düşmanca tavır sergileyenlerin hile ve oyunlarına kapılıp da haleflerin gözünde lanetle anılmak gibi bir tehlikeye kendilerini atmasınlar.

Rum gazetelerinin yayınlarına bakılırsa, Rum Patrikhane fırkasının uyuşup anlaştığı Müslüman adayları **Sabahaddin Bey** Fırkası'ndadır. *Proedos*'un tavsiye ettiği **Fazlı Bey** ve **Ali Kemal Bey** de hep bu fırkaya dâhildirler.

Acaba gerçekten arada böyle bir ittihat var mıdır? Varsa bu iki parti ne şekilde birleşmiştir? Birbirlerine hangi vaatlerde bulunmuşlardır? Bu hususu bize dünkü *La Turquie* gazetesi ifşa ediyor. Bunu da Rum gazetelerini tekzip ederek söylüyor:

"Üzülerek belirtmek gerekir ki, Rum basını meseleyi oldukça gelişi güzel bir şekilde araştırıyor, derinliğine inmiyor. Rum Patrikhanesi, **Prens Sabahaddin Bey** Fırkası'nın Patrikhane mezhep imtiyazlarının korunmasına söz vereceklerine dair yaptıkları açıklamalarına güveniyorlar. Oysa bu imtiyazlara kim dokunuyor? Anayasanın özel bir maddesi bu imtiyazları korumuyor mu? Mademki bu imtiyazlar anayasa ile koruma altına alınmıştır, neden bunu bir mesele yapıp gereksiz münakaşalara sebep olmalı?"

La Turquie'den iktibas ettiğimiz bu paragraf gösteriyor ki, Prens **Sabahaddin Bey** Fırkası seçimlerde Rum Patrikhanesi

ile birleşmiştir. İki tarafın da ortak yönü menfaat birliğidir. **Sabahaddin Bey** Fırkası veya diğer adıyla Ahrar Fırkası, Rum Patrikhanesi'ne bugün hükümet içinde hükümet demek olan ve millî şeref ve haysiyetimize aykırı bulunan Patrikhane imtiyazlarını korumak için söz veriyorlar. Buna karşılık Patrikhane de Rum müntehab-ı sânîlere, **Sabahaddin Bey**, **Ali Kemal Bey** ve diğerlerini seçmelerini emredeceğini vaat ediyor.

Rum müntehab-ı sânîleriyle Ahrar Fırkası'nın kendi bünyesinde topladığı müntehab-ı sânîler birleşince, hürriyetin ortaya çıkmasını ve vatanın kurtuluşunu gerçekleştirmeye çalışan İttihat ve Terakki Fırkası'na bu şekilde üstün gelmeyi ümit ediyorlar. Fakat öyle sanıyoruz ki, aldanıyorlar. Çünkü Osmanlıların, vatan sevgilerini şahsî düşmanlıklara âlet etmeyeceklerini düşünemiyorlar ve Osmanlıların İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çizdiği doğru yoldan ayrılmayacağını bilmiyorlar.

Meselede başka bir nokta daha var: *La Turquie* gazetesi bile Ahrar Fırkası'nın, Osmanlılar nezdinde önemi olmadığını bildiği için, tuttukları meslekte başarılı olamayacaklarını takdir ediyor ve meseleyi çok basit olarak değerlendirdiklerini yüzlerine vurarak: "Patrikhane imtiyazlarına kim dokunur ki, bunu bir mesele yapıyorsunuz?" diye soruyor.

Patrikhane'nin **Prens Sabahaddin Bey** ve Ahrar Fırkası'ndan koruma sözünü aldığı "mezhep imtiyazları" gerçek anlamıyla mezhep imtiyazları değildir. Buna bir takım siyasî emel ve çıkarlar da dâhildir. Patrikhane'nin telâşı ve istediği imtiyazları güvence altına almak için kendi emellerine hizmet eden

Müslümanları bulmaya kalkması da bundan ileri geliyor. Yoksa mezhep imtiyazları adı altında, Osmanlılık için muzır başka maksatlar bulunmasaydı Patrikhane'nin bu telâşına *La Turquie*'nin de dediği gibi ne gerek kalırdı?

"Adem-i Merkeziyet" meselesini de hatırlatırsak, işin gerçeğini o zaman bütün açıklığıyla görmüş oluruz. **Sabahaddin Bey** Fırkası veya Ahrar Fırkası demek, Patrikhane gözünde, "Adem-i Merkeziyet" demektir. "Adem-i Merkeziyet" ise Midilli, Sakız ve diğer adaların teker teker Girit olması ve Yunan kucağına atılması için bir hazırlık demektir.

Bunun yanında Patrikhane'nin Ahrar Fırkası'na temayülündeki sebep çok kuvvetlidir. Zaten Patrik Efendi, geçende Rumların emellerini gerçekleştirmeye doğru yürüdükleri ve mazilerini ihyaya çalışacaklarından bahsetmiyor muydu? İşte görülüyor ki, çalışıyor!.. **Prens Sabahaddin Bey** Fırkası ile birleşiyor ve bu ittihat sonucu olarak Rumların adayı olmak üzere **Sabahaddin Bey**, **Fazlı Bey** ve **Ali Kemal Bey**'in adları gazete sütunlarına yansıyor.

Bu tertipte başarılı olacaklar mı? Bunu İstanbul müntehab-ı sânîlerinin vatan hamiyetleri gösterecektir. Vatan menfaatlerinin ne kadar tehlikede olduğu böylesine apaçık meydanda iken, Rum Patrikhanesi'nin emellerine hizmet eden bir Müslüman müntehab-ı sânîsi çıkarsa yüreğimiz sızlar.

Dün, *La Turquie* gazetesinden naklettiğimiz haberleri okurken ortaya çıkan bu gerçek karşısında üzüntülü bulunduğumuz bir sırada hamiyetli Osmanlıların iğfallere kapılmayacaklarını gösterir bir belge kalbimize ferahlık verdi.

Muhterem hocamız **Musa Kâzım Efendi** gönderdiği bir yazıda oyları bölmemek için mebusluktan vazgeçtiğini, kendisine oy vermek düşüncesinde olan kimselerin İttihad'ın hamiyetli yolundan ayrılmamalarını belirterek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin adayı olan Hoca **Mustafa Asım Efendi**'yi desteklemelerini tavsiye ediyordu. İşte biz, Osmanlılarda böyle fedakârlık, böyle büyüklük görmek isteriz. Rum Patrikhanesiyle anlaşarak şahsî menfaat sağlamak yerine Osmanlı ittihadının gerçekleşmesi uğrunda fedakârlık gösterilmesini bekleriz. Bu fedakârlığın bir benzerini işte **Musa Kâzım Efendi** gösterip üzerine düşen vatanseverlik payını yerine getiriyor! Müntehab-ı sânîler de kendi hamiyet görevlerini yapmalı, entrika ve oyunlara kapılmamalı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tavsiyelerinden dışarıya çıkmamalıdır. Mesele, millî haysiyet ve namus meselesidir.

Hüseyin Cahid

Sabahaddin Bey'in Hüseyin Cahid Bey'in Makalesine Cevabı

Tanin gazetesinin 9 Aralık 1908 tarihli sayısında **Hüseyin Cahid Bey**'in "İntihâbât Entrikaları" başlıklı bir makalesini okudum. Başkalarının hukukuna saygımız ne kadar vacipse, kendi hukukumuzu müdafaa da o ölçüde gereklidir, sanırım. Bu sebeple söz konusu edildiğim bu makaleyi kendi davam olarak buraya almakta zorunluluk hissediyorum.

Hayat-ı Muhayyel yazarı, meslek ve fikirlerim aleyhinde değil, fakat bana yönelttiği meslek ve fikirler aleyhinde bugüne kadar çok şeyler yazdı. "Adem-i Merkeziyet" meselesini daima itiraz sermayesi edindi. Oysa dilimize ancak bu kelimelerle tercüme edebildiğim "Decentralisation"u, "İdarî" ve "Siyasî" bölümleriyle birbirinden ayıran ben değil, İdare Hukuku mütehassıslarıdır. Müdafaa ettiğimiz idare tarzının ise, anayasanın 108. maddesi ile *Vilayât Nizamnamesi*'nde yer alan usulün tatbikinden başka bir şey olmadığını, bu usulü müdafaaya başladığımdan beri iddia ettiğim gibi, sürgünden dönüşümden sonra da defalarca açıklamaya çalıştım. İttihat ve Terakki Cemiyeti programının vilâyetlerin idaresine ait maddesi, anayasanın aynı meseleyle ilgili fıkrasını doğruluyor. Bu

program ise **Cahid Bey** tarafından da kabul edilmektedir. Demek oluyor ki, **Cahid Bey**'in itiraz ettiği idare tarzı "İdarî Adem-i Merkeziyet" değil, "Siyasî Adem-i Merkeziyet!" Fakat buna biz de **Cahid Bey**'den çok daha önce itiraz etmiş ve böyle olduğunu önceki yazılarımızla da ispat etmiştik. Fakat *Tanin* gazetesi bu gerçeği inkâr ederek şiddetle aleyhinde bulunduğumuz bir mesleğe, yani "Siyasî Adem-i Merkeziyet"e bizi taraftar göstermekte ısrar ediyor. *Hayat-ı Muhayyel* yazarının bu itirazlarına, özel ve müstesna bir zevk duyduğunu gördüğümüz için karşılık vermiyorduk. Bizim bu sessizliğimiz münekkidimizi tecavüz mesleğinde devama teşvik etmiş olmalıdır. Öyle ki, bu kez de Rum vatandaşlarımız ve Ahrar Fırkası ile birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyeti adayları aleyhinde çalışmış olduğumu iddiaya kalkışmış!.. **Cahid Bey**'in ne önceki ne de şimdiki suçlamalarında hakikatten bir zerre bile yok!.. Ben ne mebusluğa adaylığımı koydum ne Rumlara başvuruda bulundum ve ne de -mevcudiyetinin gereğini onaylamakla birlikte- Ahrar Fırkası'na katıldım. Bu fırkanın kurucuları arasında **Ahmed Fazıl Bey** gibi çok eski ve millî gaye uğruna başına gelmediği felâket kalmamış olan bir dostumun bulunması, benim bu fırkadan olduğumu gerektirmez. Eğer öyle olsaydı, hiçbir kuvvet bu partiye dâhil olmamı açıktan açığa söylemekten beni alıkoyamazdı. **Cahid Bey**'in, *Tanin*'deki bütün iddialarının temeli, *La Turquie* gazetesinden iktibas ettiği şu birkaç satırdan ibarettir:

> Üzülerek belirtmek gerekir ki, Rum basını meseleyi oldukça gelişi güzel bir şekilde araştırıyor, derinliğine inmiyor. Rum Patrikhanesi, **Prens Sabahaddin Bey** Fırkası'nın Patrikhane

mezhep imtiyazlarının korunmasına söz vereceklerine dair yaptıkları açıklamalarına güveniyorlar. Oysa bu imtiyazlara kim dokunuyor? Anayasanın özel bir maddesi bu imtiyazları korumuyor mu? Mademki bu imtiyazlar anayasa ile koruma altına alınmıştır, neden bunu bir mesele yapıp gereksiz münakaşalara sebep olmalı?

İşte **Cahid Bey**'in ifşaat dediği paragraf! Önce, ortada bir **Sabahaddin Bey** Fırkası[5] yok ki, Rum Patrikhanesiyle birleşmiş olsun. İkincisi, Ahrar Fırkası'nın programı ortada... Çalışma hedefi tamamen siyasî. Biz ise her şeyden önce sosyal bir gaye izliyoruz. Bu gaye henüz ne İttihat ve Terakki ne de Ahrar Fırkası'nın programında mevcut!

La Turquie'nin sözü edilen ifşaatına gelince, bunların hepsi yani "**Sabahaddin Bey** Fırkası" sözü tam bir kuruntudan başka bir şey değil!.. Mesleğimizi tanımayarak lehimizde ve aleyhimizde bulunanların bir kısmıyla, aleyhimizde bulunanların cümlesi hangi fikre hizmet ettiğimizi yakından bilseler öyle zannediyorum ki, iki taraf da iddiasından vazgeçecektir. Çünkü siyasî bakımdan özel bir çıkar gözeterek lehimizde bulunanlara vaat edilecek memurluklar veya himaye taahhütlerimiz olmadığı gibi, aleyhimizde bulunanların da ellerinden kapmak isteyeceğimiz hiçbir mevki yok! O hâlde ikide birde

---

5 Sekiz senelik uzun bir çalışmadan sonra kurmuş olduğumuz "Teşebbüs-i Şahsî, Meşrutiyet, Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"ni -ki Anadolu'nun çeşitli yerlerinde birçok hizmetler yapmaya çalıştı- Meşrutiyet'in ilanından sonra bir tefrikaya yer vermemek için İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleştirmiştik. Bunu tüm gazeteler yazdılar. O tarihten bugüne kadar da hiçbir siyasî fırka kurmaya teşebbüs etmedim.

partimden bahsetmekten usanmayanlar, onun yerine başka bir şeyden bahsetmiş olsalar, zamanlarını asla boşa harcamamış olacaklardır. Fakat bunu kime anlatmalı? Türkçe, Rumca, Ermenice vb. birçok gazete, hakkımızda akla hayale gelmeyecek yalanları gerçek bir olaymış gibi yayınlayıp durdular. Bu durum olsa olsa gazetecilerimizden bir bölümünün ciddiyetten ne kadar yoksun olduklarını gösterir. Fakat başkalarının hatalarından biz elbette sorumlu olmayız. Yalnız görüyorum ki, diğer ülkelerde açık bir tebessümle karşılanacak bu tip çocukça söylentiler, kamuoyumuzu tesir altında bırakmaktan geri kalmıyor. Mesela, İstanbul'a dönüşümden birkaç gün sonra, gazetelerimiz Patrikhanelere yaptığım ziyaretlerle ilgili farklı açıklamalarda bulundular. Zorunlu olan bu ziyaretin bir cinayet gibi karşılanacağı hatırımdan bile geçmediği için hakkımda yapılan bu yayınları düzeltmeye gerek görmemiştim. Mesele gerçekten çok basitti. Sürgünde vefat eden babamın cenazesini vatanımıza naklederken vatandaşlarımızın birçoğu tarafından hiç de beklemediğim bir saygı ve sevgi gösterisiyle karşılandığımız esnada Patrikhanelerden de gelen bir delege topluluğu dönüşümüzü tebrik etmişti. Ziyaretlerinin iadesi en tabii görgü kurallarından olduğu için bir günümü bunlara ayırarak önce Şeyhülislâmlığa, sonra da Rum ve Ermeni Patrikhanelerine gittim.

Meşihat makamına yaptığım ziyareti şeyhülislâm efendi başta olmak üzere Meşihat ileri gelenleri ve memurları da gördüler. Fakat gazeteler bunu dikkate bile almayarak sadece Patrikhane ziyaretlerini -bazıları da yanlış olarak- hikâye ettiler. Aslında yayınlanmasında fayda olmayan bu havadis, birçok

söylentiye yol açtı. Bu durum gösteriyor ki, biz zamanımızı hâlâ dedikodularla geçiriyor, iyi kullanamıyoruz. Halbuki vakit nakit de değil, bizzat ömürdür. Onun bir dakikasını bile kaybetmek, kazanılması mümkün olmayan bir zarara uğramaktır!.. Biz, münekkidimizi izlemeye devam edelim. *Tanin:*

"**Sabahaddin Bey** Fırkası veya diğer adıyla Ahrar Fırkası Rum Patrikhanesi'ne bugün hükümet içinde hükümet demek olan ve millî haysiyetimize aykırı bulunan Patrikhane imtiyazlarını korumaya söz veriyorlar." diyor. Seçim meselesiyle hiç ilgilenmediğim gibi Ahrar Fırkası'nın da benim partim olmadığını söylemiştim. "Hükümet içinde hükümet demek olan ve millî haysiyete aykırı bulunan Patrikhane imtiyazlarını korumaya söz vermek" meselesine gelince; Ahrar Fırkası bu sözü anayasa ve İttihat ve Terakki Cemiyetiyle beraber veriyor! Bunu **Cahid Bey** de düşünmüş olmalı ki, bu düşüncesinin altına: "Patrikhane'nin **Prens Sabahaddin Bey** ve Ahrar Fırkası'ndan korumak vaadini aldığı mezhep imtiyazları, gerçek anlamda mezhep imtiyazları değildir. Bunda bir takım siyasî emel ve çıkarlar da dâhildir." açık iftirasını kondurmaya zorunluluk hissetmiş!.. Önce, her kim Patrikhane veya mensuplarına karşı böyle bir vaatte bulunduğumu iddia ederse, açıktan açığa yalan söylemiş olur. İkincisi, benim gibi hiçbir resmî sıfat taşımayan, taşımayı da kesinlikle istemeyen bir insandan Patrikhane'yi böyle bir vaat istetmeye kalkışmak, orayı tımarhane yerine koymaktır. Bu ise görgü kurallarına asla uymayacak çirkin bir tecavüzden başka bir şey değildir!

Cahid Bey'in kendisi de çok iyi bilir ki, bugünkü şartlar altında Patrikhanelerin imtiyazlarını kaldırmaya teşebbüs etmek,

Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı unsurları arasında birçok kanın dökülmesine ve sonunda ecnebilerin içişlerimize karışmalarına sebep olur. Bunu büyük **Midhat**'ımız hakkıyla takdir ettiği için, anayasaya malum maddeyi o koymuştu. Aynı gerçeği, İttihat ve Terakki Cemiyeti anladığı için bu imtiyazları programına o da almıştı. **Hüseyin Cahid Bey**, bize iftira atmaktan özel bir zevk duyuyorsa buna teessüften başka bir şey diyeceğimiz olamaz. Fakat meseleye diğer unsurları karıştırmaktan ve bize zaten ısınamamış olan gayrimüslim çevrelerin büsbütün nefretine yol açacak yayınlardan, vatan menfaati adına olsun kaçınmalıdır. Şimdi bir de makalesine önsöz olmak üzere yazdığı şu satırları gözden geçirelim:

> İstanbul'un çok kalabalık, fikir ve görüşlerin ise hâliyle farklı ve çeşitli olmasını, vatandaşı kandırmak ve avlamak için büyük bir fırsat sayan bazı kimselerin mebus seçimlerinde gizliden gizliye bir takım entrikalar çevirmekte oldukları anlaşılıyor. İstanbul'da müntehab-ı sânîleri elde ederek Müslümanları ittihat dairesinden ayırmak ve araya sokacakları nifaktan güya faydalanmak üzere harekete geçenlerin bulunduğunu görüyoruz. Halbuki ittihat kuvvet, nifak ise yenilgidir. Bugün Müslüman müntehab-ı sânîleri, şahsî düşmanlıklar uğrunda hareket eden kimselere kapılacak olurlarsa bütün İstanbul mebusları Rum Patrikhanesi'nin hizmetçilerinden farksız bir duruma geleceklerdir. Tâ taşralara varıncaya kadar seçimler boyunca direktifler vererek maksadına ulaşmaya çalışan Rum Patrikhanesi, İstanbul'da da Müslümanlar arasında şahsî çıkar düşüncesini vatan menfaati mukaddes endişesine feda edecek kimseler bulmuş, böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhine bu yolda çirkin bir mücadele başlatılmıştır.

Bu ifadeler, *Hayat-ı Muhayyel*'in o temiz, ince ve mükemmel sayfalarını meydana getiren bir kalemden mi çıkıyor? Meğer politikacılığın aleyhinde olmakta ne kadar haklıymışım! Bu tevcihler bana eski yayınlarımdan değersiz bir sayfayı hatırlatıyor: "Kendimizi Asrımıza Tanıtalım" başlıklı o küçük parçayı[6] nakletmekte bilmem mazur görülür müyüm?

Kendimizi Asrımıza Tanıtalım

Bir kuvvet imdadına yetişmediği takdirde, ölüm korkusu içindeki bir hastanın her nefesi, son nefesini çabuklaştırır. Medenî hayatın her nefesi de bizim son nefesimizi hızlandırıyor. Bir eşkıya ocağı haline gelen Saray'ın vatana yaptığı suikasta karşılık milletin manevî bir tepki bile gösteremeyişini gören ecnebi hükümetler, ortada sahipsiz mal bulunduğunu zannederek bundan yararlanma yollarını arıyorlar. Son zamanlara kadar kamuoyu, Türklerin ilerleme ve medeniyete olan kabiliyetlerinden tamamen habersiz bulunuyordu. Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırplar, hatta Araplar ve Kürtler bile derece derece mağdurluk ve ilericiliklerini onaylattırmış veya onaylattırmaya çalışıyorlar, kendilerine manen ve maddeten yardımcı olacak kuvvetler bulmuş, bulmakta devam ediyorlar. Yalnız biz Türkler hiçbir şey yapmadığımız için medeniyet düşmanı sayılıyor, Ehramlar gibi yükselen suç kütleleri altında sürekli eziliyoruz! Kuşkusuz başkaları gibi bizim de birçok hata ve eksikliklerimiz var ve bunların en büyüğü de bu hatalarımızın sebeplerini hâlâ araştırmaya başlamamış olmamızdır! Fakat tekrarlanmış da olsa hatalarımızın üstünde faziletlerimiz var! Demek ki, karanlık da olsa bir istikbalimiz

[6] *Terakki*, sayı 1, s. 10.

var! Maddî mutluluğa, manevî sefalet bedeliyle varılan bu uğursuz günlerde bile temiz vicdanlarını kirletmemiş milyonlarca fakir, fakat haysiyet ve şerefli köylülerimiz var! Onların çocukları... Okul sıralarından kaldırılarak sürgünden sürgüne, mezardan mezara atılan binlerce çocuğu, sadece bir hayat ve ilerleme gıdası besliyor, vatanlarına medeniyet yolunda yüksek bir gelecek hazırlıyor! Niçin sessizliğimizle medeniyet düşmanı geçinelim? Okyanusların ufuklarından yuvarlanan dalgalar gibi, asırların zulüm karanlıklarından kopup gelen medeniyet dalgaları bütün insanlığın çalışma hamleleriyle yürüyor! Hiçbir millet, hiçbir asır, medeniyete tek başına sahip olmak iddiasında bulunamaz!

İşte istibdadın en coşkun ve en ümitsiz günlerinde açıkladığımız fikirler!.. O tarihlerde her tehlikeyi göze alarak bütün vatandaşlarımızın ve özellikle de Türklerin çiğnenmekte olan haklarını içte ve dışta savunmaya çalışmakla mı "şahsî çıkar düşüncesini vatan menfaati mukaddes endişesine tercih" etmiş olduk? Fransa, İtalya, İngiltere ve hatta Amerika basınına varıncaya kadar hepsinde[7] Türklük ve Osmanlılık lehinde fikrî bir cereyan uyandırmaya yıllar yılı uğraşmakla mı "vatan menfaati mukaddes endişesini şahsî çıkar düşüncesine feda" etmiş olduk?

Anadolu'nun doğusundan batısına kadar birçok vilâyetle sürdürdüğümüz aralıksız haberleşmelerimiz ve bin bir sıkıntıya göğüs gererek bu vilâyetlere gönderdiğimiz vekillerimizle istibdada karşı direnme fikrini, yani ittihat fikrini, Meşrutiyet'in

[7] Bu yayınların büyük bir bölümünü muhafaza ettiğimiz için gerektiğinde yayınlayabileceğimiz arz olunur.

gerekliğini senelerdir ülke geneline yaymaya çalıştık. Karadeniz havzası, Erzurum ihtilâlleri çalışmalarımızın tesirini az da olsa ispat etti. Fakat bu ideal yolunda ne zahmetler ve ne sıkıntılara katlandık! Biz o sürgün hayatının ardı arkası kesilmeyen darbeleriyle pençeleşirken İstanbul'daki aile fertlerimizin çaresizlik içinde kaldıklarını ve evimizin adeta cehennemin bir şubesi durumuna getirildiğini gördük! Babasının maddî sefaleti ve göz hapsindeki annesinin manevî sıkıntısı karşısında ezilen bir evlât kalbi, belâların mahkumu olup ayakta kalmaya çalışan hayat arkadaşının uğradığı felâketler için sızlayan bir eş kalbi, güneş yüzü görmeden büyüyen evlâdı için parçalanan bir baba kalbi, bende aynı anda bulunuyordu.

Mutlulukları uğrunda canımızı feda etmeyi kendimize mukaddes bir görev bildiğimiz o aziz vücutlarını, bunca senelik bir işkenceye niçin elimizle teslim ettik? Onlar orada amansız bir baskı altında... Çevrelerini kuşatan, ömürlerini kısaltan o iğrenç casus çehrelerinin korkunç bakışları altında dayanılmaz bir hayat yaşarken, niçin defalarca aldığımız ölüm tehditlerine karşı:

"Millî haysiyetimizin müdafaasına vakfettiğimiz bir hayatı o uğurda büsbütün feda etmek gerekirse, bunu bir fedakârlık saymaktan bile utanırız!" demiştik.

Emin olun, bunları övünmek makamında değil, sadece teessüf için söylüyorum. Vatandaşlarımızın ve tek teselli kaynağımız olan yeni neslimizin felâketler içinde kıvrandığı o uğursuz devrede, girmiş olduğumuz bu yolda, kendi rızamızla çektiğimiz bu sıkıntılar, bizim güvendiğimiz en sağlam manevî

dayanak noktalarımızdı. Bunları söylemek, yazmak bir ailenin iç sırlarını basın sayfalarına dökmek, o vicdanî dayanak noktasını temelinden sarsmaktır.

Fakat *Hayat-ı Muhayyel* yazarı, bunu düşünecek bir durumda mı? O, kendi mevkiinin sağlamlığını başkalarınınkinin yıkılmasında arıyor! Bilmiyor, daha doğrusu bilmek istemiyor ki, bir kalem darbesiyle "şahsî çıkar düşüncesini vatan menfaati mukaddes endişesine feda" edecek kimseler arasına sokmak istediği adam, senelerden beri ailelerimize:

"Çocuklarınızı, dayanak noktalarını kendilerinde bulduracak bir terbiye ile yetiştiriniz!" diyen, yani tek dayanak noktasını kendinde, kendi özel çalışmasında arayan adamdır!

Biz ne mebusluğa ne memurluğa aday olduk. Şahsımız adına beşerî hiçbir kuvvetten, hiçbir yardım istemedik, istemiyoruz. Önceki hükümete karşı ne kadar bağımsız idiysek, şimdiki ve gelecekteki hükümetlere karşı da o kadar bağımsız kalacağız. Bütün gaye ve teşebbüslerimiz, yeni neslimizi memurluk peşinde koşmaktan kurtaracak ve onları ilmî sahalara ve medeniyet çalışmalarına sevk edecek sosyal vasıtaları, gittikçe daha pratik bir şekilde hazırlamaya yöneliktir! Bu maksadı gaye edinenlerin, şahsî çıkarları adına hükümetten isteyebilecekleri yegâne lütuf "gölge etme, başka ihsan istemem"den başka bir şey olamaz. Biz bir devlet adamı olmayacağız. Ancak gerçek olduğuna inandığımız fikirleri yaymak ve bu fikirlere hizmet etmekle yetineceğiz. Yapılan çalışmalara, verimli bir teşebbüsle katılmak üzere hususî hayatta sebat edenlerin, siyaset hayatında ihtiraslı bir ömür sürdürenlerden çok daha

fazla cemiyete faydalı olduklarını bizzat ispata çalışacağız. Bu ispat bugün bize Mebuslar Meclisi'nin varlığı kadar gerekli, yarın daha da gerekli olacak! İnsaf edelim! Sosyal faziletleri ve medenî kuvvetleri, sadece şahsî teşebbüsün yerleşmesinde ve iktisadî faaliyetlerin genişlemesinde arayan ve bütün hayatlarını bu fikirleri kamuoyuna telkine vakfedenler nasıl olur da "seçim entrikaları" ile uğraşabilirler? Bize yapılacak yerinde bir itiraz varsa, o da başkalarının hukukuna tecavüz değil, belki uğradığımız haksız saldırılara karşı kendimizi yeterli derecede savunmaya lüzum görmediğimizdendir. Fakat bu saldırılar o kadar bayağı, o kadar düşmanca, o kadar edep dışıydı ki, bunlara çoğu kez millî haysiyetimiz adına cevap vermekten utandım!

Senelerdir birçok basın organında bunca yazılar, kalem sahipleriyle bunca konuşmalarımız yayınlandı. Bu yazılar içinde, ne olurdu, mütecavizler iddialarını ispat edecek tek bir sayfa, tek bir satır gösterseydiler! Buna imkân olmadığı içindir ki devamlı iftiraya mecbur kalıyorlar. Her gün yeni bir saldırı, her gün yeni bir iftira... İşte eserleri! Fakat bu düşmanlıklar bizi asla ümitsizliğe düşürmüyor, aksine çalışma yolumuzda daha büyük bir gayretle devama teşvik ediyor. İstibdatla ve ahlâksızlıkla savaşa tutuştuğumuz zamandan bugüne kadar saldırıya uğramadığımız bir an olmadı! Onun için şimdi, yapılan itirazların hiçbirine yeniden cevap vermeye ihtiyaç hissetmiyorum. Cevaplar eski yazılarımızda fazlasıyla mevcut...

Aleyhimizde, bir sinek vızıltısı gibi tekrar edilmekte olan münasebetsiz suçlamalar hep Hıristiyan vatandaşlarımıza taraftar olduğumuz, onlardan yardım gördüğümüz için değil

mi? Halbuki hak ve hakikatten başka hiçbir kimse ve hiçbir kuvvete taraftar olmadığımız, olamayacağımız, bütün fikirlerimizden fışkırıyor. İşte dokuz sene önce, siyasî birliğimizi adil bir Meşrutiyet ile temine çalışmak üzere çeşitli Osmanlı unsurlarını düzenlenecek bir kongrede toplanmaya davet etmiş ve yayınlattığımız davetiye broşürünün onuncu sayfasında aynen aşağıdaki satırları ifade etmiştik:

> Ortada bir fikir daha var ki, o da çeşitli Osmanlı unsurlarının Balkan küçük hükümetleri gibi ayrıca bağımsızlıklarını kazanmalarıdır. Fakat bu küçük hükümetler, Osmanlı varlığının doğuda meydana getirdiği devletler dengesinden istifade etmek suretiyle yaşayabilirler. Dünya haritasında bu denge, Osmanlı Devleti zararına değiştiği gün, söz konusu unsurların bağımsızlık kazanmaları şöyle dursun, uzun zamandır bağımsızlık kazanmış olan Balkan Hükümetlerinin bile saldırısından uzak kalacakları şüphelidir.
>
> Tabiat sahnesinde, hayat mücadelesi kanunu hüküm sürdüğü sürece yaşamak, için -özellikle hürriyetini korumak şartıyla- onun devamını temin edecek bir kuvvete sahip olmak lâzımdır. Hatta farz edelim ki, bu Osmanlı unsurlarının birer müstakil idareye sahip olacakları kabul edilse bile, dört bir yandan saldıracak dış kuvvetlere karşı koyacak içte bir kuvvet meydana getirmek üzere yaşadıkları topraklardan elde ettikleri servetin büyük bir bölümünü askerî ihtiyaçlara harcamaları gerekecektir! Oysa Osmanlı egemenliği altında eşit bir adaletle yaşamak; devletimizi askerî, iktisadî vb. her türlü dış tecavüzden koruyacak en güvenilir yoldur. Hatta komşularımızın da -insaflı düşünecek olurlarsa- itiraf etmeleri lâzım gelir ki, Osmanlılığın ihyası tüm medeniyet

dünyası için büyük bir hizmet olacaktır. Çünkü devletimizin geçmişi büyük askerî fetihlerde idi, geleceği ise medeniyet sahasındaki büyük fetihlerde gerçekleşecek! Bir milletin medeniyet yolunda gerçekleştireceği fetihler ise sadece kendisinin değil, aynı zamanda tüm insanlığın malı sayılır. Bütün Osmanlıların bu büyük gayeye ulaşmak için çeşitli hür partilerden meydana gelmiş ciddi bir cemiyetin kurulduğunu görür görmez o cemiyete her şekilde yardımcı olacaklarından eminiz!

Vatanla bütünleşen toprak parçalarını hallaç pamuğu gibi atıp dağıtmak niyetinde bulunan bir insan, bu fikirleri mi yaymaya çalışır?

Şimdi bir de bu bildirinin yayımından yedi yıl sonra *Terakka*'nin altıncı sayısında: "Hıristiyanlar Vatanımızda Adem-i Merkeziyetten Nasıl Müstefid Olageldikleri Hâlde Müslümanlar Merkeziyetin Mahkumu Oluyorlar?" başlığıyla çıkan bir makalenin en çarpıcı bölümlerini nakledelim:

Adem-i Merkeziyet hakkında hiçbir fikir edinmemiş olanlar, savunduğumuz usulü Hıristiyanlar ile Avrupalılara karşı bir çeşit yaranma şeklinde değerlendiriyorlar. Bilmiyorlar ki, bu idarenin temin ettiği muhtelif hukukun büyük bir bölümü, bazen de fazlasıyla Hıristiyan Osmanlılara temin edilmiş bulunuyor. Bunu ispat etmekten kolay bir şey yok. Rum, Ermeni, Bulgar vb. kiliseleri genel seçimle tayin edilmiş ruhanî ve cismanî iki meclis vasıtasıyla milletlerinin ruhanî ve medenî meseleleriyle ilgili bütün işleri, tam bir serbestlikle idare ederler. Bunların en önemlilerini kısaca gözden geçirelim:

Vergi

Hıristiyan vatandaşlarımız İstanbul'un fethinden Tanzimat-ı Hayriye'ye kadar "haraç" ve "cizye" adı altında cemaatleri hesabına belirli bir vergi verirlerdi. Gülhane Hattı'nın ilânından beri kendileri için onur kırıcı olan bu usul lağvedilmiş, böylece askerlik bedeli müstesna olmak üzere Müslümanlar gibi aynı vergiyi ödemekle yükümlü tutulmuşlardır.

Fakat bu vergilerin tahsilinde aramızda büyük farklar vardır. Hıristiyanlar vergilerini kendi mahalle, köy, nahiye ve hatta bazı yerlerde kaza nüfusunun tahmin edilen kısmının toplamı üzerinden belirli miktar dâhilinde aralarında bölüşerek paylaştırıyorlardı. Meselâ bundan kırk sene önce 300 nüfuslu bir köy için ne miktar vergi kabul ve kaydedilmiş ise, bugün köyün nüfusu birkaç misli arttığı hâlde yine aynı vergi veriliyor. Bu noktada Hıristiyanlar kanun bakımından değilse bile, fiilen "Adem-i Merkeziyet"in temin edeceği hürriyetten daha fazlasına, adeta bir muhtariyet usulündeki imtiyaza sahip bulunuyorlar.

Hükümet, tamamen Hıristiyanlarla iskân edilen yerleri Müslümanlarınki gibi kontrol edemiyor. Bir müdahale olması durumunda mutlaka kocabaşı veya Hıristiyan millî meclisini önceden haberdar etmesi şart!

Mahkemeler

Cismanî ve ruhanî meclislerin vekilleri metropolitlik veya piskoposluklarda mahkemeler teşkil ederek aralarında meydana gelen her türlü davaları -zor olanlar hariç- istedikleri yönde hallediyorlar.

Şer'î mahkemelerimizin yetkileri nasıl sınırlandırılmışsa Gülhane Hattı ve ardından yayınlanan çeşitli nizam ve kanunlarla da Hıristiyanlara verilen adlî imtiyazlar öylece sınırlandırılmak istenmiştir. Ancak bir türlü başarı elde edilememiş ve bu yüzden Patrikhaneler ile Adliye Nezâretleri arasında devamlı bir anlaşmazlık hüküm sürmüştür.

Böylece Hıristiyanlar, davalarını aralarında daha büyük bir çabukluk ve adaletle hallettikten başka, herhangi bir haksızlık durumunda bizim mahkemelerimize başvurarak veya başvuru tehdidinde bulunarak haklarını almayı amaçlamışlardır. Oysa Müslümanların, özellikle de zavallı Türklerin hukuku, merkezî kuvvetin elinde basit bir oyuncak hâline gelen mahkemelerimizin oyuncağı olup gidiyor. Zaten mahkemeleri, merkezî idarenin her günkü müdahalelerinden kurtarmadıkça, bağımsızlıklarının elde edilemeyeceği, milletlerin tarihinde kesin delillerle belgelenmiş gerçeklerdendir.

Maarif

Hıristiyan vatandaşlarımız, Maarif Nezâreti'nin kuruluşundan önce aldıkları fermanlar gereğince, köy ve mahallelerinde istedikleri gibi okul açarlar, arzu ettikleri dersi okuturlar, hiçbir şekilde hükümetin müdahalesiyle karşılaşmazlardı.

Maarif Nezâreti'nin çıkardığı birkaç salnâme açılırsa sayfalarında, ruhsatsız açılmış birçok Hıristiyan okulunun isimlerinin dolu olduğu görülür... Ziraat, sanayi ve ticaretleriyle Osmanlı Hükümeti'nin herhangi bir müdahalesi dışında serbestçe çalışan Hıristiyanlar, Müslümanlarla kıyas kabul etmeyecek derecede zenginleştiklerinden dolayı çocuklarının tahsil ve terbiyeleri için gerekli olan parayı aralarında

topluyorlar. Sadece "Teşebbüs-i Şahsî" sayesinde toplanılan bu parayla, eğitim-öğretim alanında bütün Müslümanları fersah fersah geçiyorlar. Onlar, istedikleri gibi okullar açtıkları hâlde, bu imtiyazlar Müslümanlara tanınmıyor. Ne zaman bir Müslüman, özel bir okul açmaya kalkışsa, daima hükümetin zorluk ve engellemesiyle karşılaşıyor. Bütün bu engel ve zorlukları yense bile, sansürün sürekli müdahalelerinden yakasını kurtaramıyor. Böylece toplumumuzda serbest okulların gelişme ve devamı mümkün olmuyor. Bu sebeple eğitim-öğretim hayatımız resmî bir tekel altına girerek gelecek nesillerin dimağları daha gelişmeye vakit bulamadan resmî bir kalıba dökülüyor ve Müslümanları istikbalde de Hıristiyanlarla rekabet edemeyecek bir duruma getiriyor. İşte Maliye ve Adliye'de olduğu gibi Maarif'te de Hıristiyanlar geniş bir Adem-i Merkeziyet'ten faydalanmakta oldukları hâlde, Müslümanlar müthiş bir Merkeziyet'in pençesi altında ezim ezim eziliyorlar!

Buna karşı *Hayat-ı Muhayyel* yazarı ne diyor?

Adem-i Merkeziyet meselesini de hatırlarsak işin gerçeğini o zaman bütün açıklığıyla görürüz. **Sabahaddin Bey** Fırkası, yani Ahrar Fırkası demek; Patrikhane gözünde "Adem-i Merkeziyet" demektir. Adem-i Merkeziyet ise Sakız, Midilli ve diğer adaların teker teker Girit olması ve Yunan avucuna düşmesi için bir hazırlık demektir[8].

---

[8] "Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî'-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah" başlıklı makalemizde şu açıklamayı yapmıştık:
"İdarî Adem-i Merkeziyet başlığı altında öteden beri istemekte olduğumuz ıslahat, vali ve diğer memurların yetkilerini kanunlar çerçevesinde artırmak, genel meclisleri bir an önce açtırmak,

Eğer Akdeniz Adaların'da Yunan avucuna düşmek için bir hazırlık varsa, onu engelleyecek Merkeziyet usulü değil, askerî kuvvettir. Askerî kuvvet ise millî servetle artar.

***

Millî serveti artıracak şey:

"Teşebbüs-i Şahsî!"

"Teşebbüs-i Şahsî"yi kolaylaştıracak idare tarzı:

"Adem-i Merkeziyet!"

İnsanlık tarihi, sayısız delillerle bu gerçeği ilân ve ispat ediyor! Hâlâ görmeyecek, hâlâ anlamayacak mıyız ki, Merkeziyet demek hürriyeti tekele almak, çoğunluğu azınlığa çiğnetmek, teşebbüs fikrini yok etmek demektir! Buna karşılık Adem-i Merkeziyet ise, sadece Mebuslar Meclisi vasıtasıyla İstanbul'da değil, fakat vilâyet genel meclisleri ile vilâyetlerin her tarafında millî kontrolü kökleştirecektir. Ayrıca Osmanlıları, Osmanlı Devleti'ne kalpten bağlayacak, millî

---

böylece halkımızı verdiği verginin harcandığı yeri en uygun bir şekilde tayin ve kontrole alıştırmaktan ibaret oluyor. Bundan dolayıdır ki, Adem-i Merkeziyet'e yönelik yayınlarımızda daima anayasanın 108. maddesine dayandığımız, daha doğrusu bu maddenin büyük önemini kamuoyuna açıklamaya çalıştığımız gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti programının aynı esasa dayanan maddesini de ciddi bir memnuniyetle kabul etmiştik. Bu durumda, Adem-i Merkeziyet, Tevsî'-i Me'zuniyet, İdarî Adem-i Merkeziyet'in ismi değil, tarifidir! Aralarında hiçbir ayrılık bulunmamakla beraber basınımızda genelde, tabirle tarif karıştırıldığı için çoğu zaman zihinler bulanıyor. Artık bu açıklamalardan sonra, yanlış anlaşılmalara meydan kalmaz sanırım".

ticaretimize sürekli genişlik vererek dışa karşı birlikte hareket etmemizi gerektirecek ve bu sayede kavmiyet rekabetlerini söndürmeye kuvvetli bir vasıta teşkil edecektir. Böylece İdarî Adem-i Merkeziyet, Siyasî Merkeziyet'i temine vasıta olarak Osmanlı birliğinin gerçekleşmesini, gittikçe artıran bir kuvvete dönüştürecektir!

Vatanın hayatiyeti noktasından bu kadar gerekli olan bir idareyi, devletimizin yok olmasını gerektirecek bir idare tarzı şeklinde göstermek, yüksek bir gerçeği bayağı bir düşmanlığa kurban etmek değil midir?

Teessüfle görüyorum ki, vaktiyle "Bizde Tenkit" başlığı altında karalamış olduğum bir makaleden çıkardığım şu birkaç satırın yeniden yayınlanması şimdi de faydasız olmayacak:

Bizde Tenkit

Kuşkusuz tenkit fikri, genel anlayış seviyemizi yükseltiyor, uygulandığı çeşitli çevrelerde gerçeğin ortaya çıkmasına hizmet ediyor. Bu durumda, henüz tembellikten kurtulamayan fikir çevremizin gelişmesini hızlandırmak için, tenkit fikrinin basın organlarımızda yayılmasına çalışmalıyız.

Batı kültüründe iyi-kötü birçok örnek var. En iyilerinin mükemmellik sebeplerini araştırmalı, millî çevremizde gelişi güzel ve ciddi olmayan tenkitler aleyhinde güçlü bir fikir cereyanı meydana getirmelidir.

Bugüne kadar edebiyat, tarih ve güzel sanatlarda tenkitçiler iki metot kullandılar: "Şahsî Tenkit" ve "Şahsî Olmayan Tenkit". Büyük tenkitçilerin en kıymetli eserleri, Şahsî Olmayan Tenkit metoduyla yazılmıştır. Bunlar, bir eseri incelerken

değerlendirmelerini sadece kendi hisleri ve kendi fikirleriyle yapmazlar. İnceleyecekleri eserin mensup olduğu çevre ve zamanı, bu çevre ve zaman içindeki malum gerçeklerle olan münasebetleri tespit ederler. Bakışları, incelemeye çalıştıkları eserlerin kaynaklarına, yazar, sanatkâr veya bir devrin bütün aydınları üzerinde en çok nüfuz kazanan sosyal ve tabii tesirlere kadar derinleşir. Kalemleri bir bıçak gibi işler ve tenkit ettikleri parçanın hangi fikir ve his lifleriyle dokunduğunu sanki parmakla gösterirler. Kendi gözümüzle okurken farkına varamadığımız birçok güzellik ve çirkinlikleri, gerçek ve hataları, tenkitçinin gözüyle okurken görmeye başlar, manevî bir dünyanın yaratılışında adeta hazır bulunuruz.

XIX. yüzyılın sonlarında edebiyat ile güzel sanatlarda olduğu gibi siyasî ve sosyal meselelerin de şahsî değerlendirmelerin boğucu darlığından kurtulup teknik araştırmalara dayanmasına Şahsî Olmayan Tenkid'in büyük hizmeti dokundu. İnsanlığın bugünkü seviyesinin tekâmül gayesi olan güzellik, doğruluk ve iyilik için ilerlemesine vasıta oldu.

Asrımızın fikrî gelişimini izlemek istersek, Avrupalıların Şahsî Tenkit ile kaybettikleri zamanı biz, Şahsî Olmayan Tenkit'le kazanmalıyız! Üzülerek belirteyim ki, edebiyatımızın birkaç seçkin kaleminin dışında, yazılarımızda henüz tenkit fikri doğmamıştır, denilebilir. Hatta tenkit bizde sadece "çekiştirme" manasında kabul edildiği için, kötü bir tesire yol açıyor. Halbuki ciddi bir tenkitçi, meşgul olduğu bir konuyu, ahvâl ve âdetleri, eser ve olayları, haklarında en doğru bilgi edinmek ve bu hadiselerin nasıl ve ne şekilde meydana geldiklerini göstermek fikriyle tenkit eder. Gözle görünmeyen cisimlerin meydana gelişlerindeki esrarlı hayatı, bir mikroskobun adesesi altında anlamaya çalışan bir kimyacı ne kadar

tarafsızsa, fikir hayatının bilinmeyenlerini gözlem metoduyla analiz eden bir tenkitçi de o kadar tarafsızdır. Gerçekten de bu aşırı sevgileri sebebiyle değil mi ki, bu sahada çalışan âlimlere, bir fikir dünyası meydana getirerek kâinatın varlığının manasını aratıyor! Hangi sanat ve meslekte, hangi düşünce ve fikir şubesinde olursa olsun, gerçekleri keşfetmeye ömürlerini vakfetmiş insanları, birbirlerine saygı ve yardımlaşma hissinde birleştiriyor! Böyle bir olay ise, hayatın geçmiş ve içinde bulunduğumuz zamanı kaplayan kendini beğenmişlik duygusu yerine, başkalarını düşünen yeni bir dünya görüşünün yükselmesini hazırlıyor!

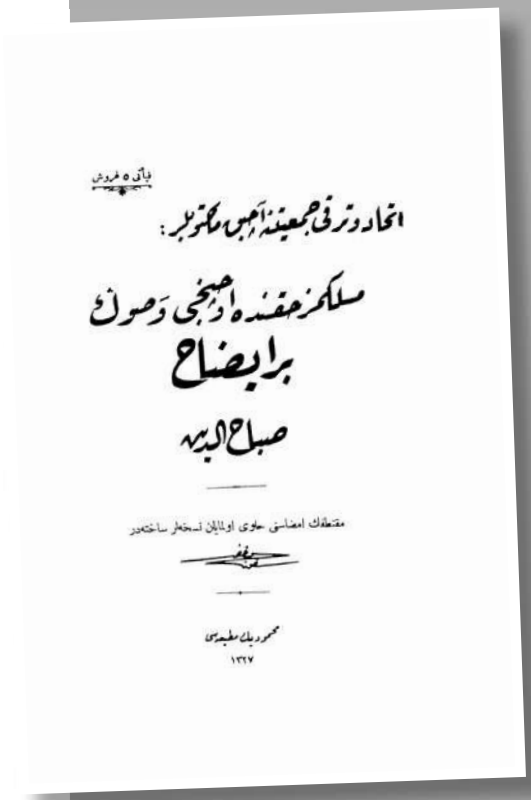
Mademki, hepimiz bir hakkı, hukukun da en mukaddesi olan vatan hukukunu müdafaa davasındayız, hiç olmazsa onu her şeyden önce lâyık olduğu cömertlikle müdafaaya çalışalım!.. Haksever bir milletin hissiyat merkezi düşmanlığa değil, kardeşliğe, cihanşümul bir sevgiye dayanır!

Sabahaddin

ÜÇÜNCÜ KİTAP

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Açık Mektuplar

-Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah-

İstanbul 1327

Prens Sabahaddin

Önsöz

Sabahaddin Bey, İnkılâp'tan uzun bir süre önce, Paris'ten İstanbul'a gönderdikleri mektuplarında şunları söylerlerdi:

> Biz, sadece idare şeklimizin ıslahını istemek ve vatandaşlarımıza ne olduğu anlaşılmayan bir ittihat teklif etmekle kalmıyoruz. Gerçekte, maişet metodumuzun ıslahı gereğini anlatmak, birincideki kötülüğün ikincideki eksikliklerden meydana geldiğini göstermek ve maddî-manevî tembelliğimize karşı kamuoyunda güçlü bir reaksiyon meydana getirmek istiyoruz. Bir **Abdülhamid**'i ortadan kaldırmakla şahsî hürriyet ve istiklâlimizi hiçbir zaman elde edemeyiz. Sefaletlerimizin gerçek sebeplerini bularak bunların ortadan kaldırılması çaresine dört elle sarılmadıkça da bugünkü **Abdülhamid**'in yeri, hiçbir zaman boş kalmaz, o gider yerine başkaları gelir!..

Sabahaddin Bey, bir taraftan bu sözleri İstanbul'daki vatandaşlarının bir kısmına duyururken, diğer taraftan da *Terakki* ile Türkiye'nin çeşitli merkezlerinde millî vicdanı yükseltmeye çalışıyordu.

İlk önceleri, *Şura-yı Ümmet ve Meşveret*'lerin öteden beri Yıldız'a karşı düzenledikleri kışkırtmalarla beslenen düşünceler, ilmî araştırmalar sonunda meydana gelen bu hitaplara

ilgisiz kalmamak suretiyle karşılık vermişti. Ülkenin baştanbaşa ateşler içinde kaldığı ve kızıl kanlara boyandığı bir zamanda, bu yangın ve cinayetlerin sorumlularına başkaldıran vicdanlar, daha çok *Şura*'larla *Meşveret*'lerin tutkunuydular: "**Abdülhamid** Hükümeti'ni devirmek, Meşrutiyet'i ilân etmek..." İşte tek gaye! Ondan sonra refah yolları sanki herkese açık bulunacak!.. Bu kadar yakın bir yol ise, mutlaka tercih edilirdi.

Ancak daha sonra *Terakki*'nin birbirini izleyen sayılarının -özellikle *Şura-yı Ümmet* ile meydana gelen fikrî çarpışmaları sırasında- millî ve sosyal hastalıklarımızın kaynaklarını araştırmak ve içyüzlerini ortaya koymak yolunda aydınlar arasında meydana getirdiği uyanıklık ve olgunluklar, adeta meselenin can damarına parmağını basarak: "İşte tek kurtuluş yolu!" diye gösterdiği gerçekler, yavaş yavaş vatan davası lehinde bir cereyana, hem de çok kuvvetli ve köklü bir cereyana sebep olmaktan uzak kalmadı. Bununla beraber genelde ister *Şura* ve *Meşveret*, isterse *Terakki* sahipleri o tarihlerde, hemen hemen aynı takdir ve teşviklere lâyıktılar. Çünkü hepsi, İnkılâb'a kadar tek yolda birleşiyorlardı: Vatan'ın kurtuluşu!

Görünüşte önemsiz gibi sanılan bu meslek farkları, gerçek hayatta korkunç bir tesir meydana getiriyor, Avrupa'daki Genç Türk partilerinin çalışmalarını baltalıyordu. Bu durumdan en çok istifade eden de tabii ki **Abdülhümid** Hükümeti idi!.. Nihayet bir gün, muhalefet partileri ortak olarak ilgilendikleri bu noktada bir anlaşma zemini buldular, birbirlerine yaklaştılar ve İnkılâp'tan birkaç ay önceki son kongrelerini gerçekleştirdiler. Bütün partiler önce **Abdülhamid**

Hükümeti'ni yıkmak hususunda çalışma ve kuvvetlerini birleştirecekler, maksat gerçekleşince de her biri kendi programını uygulama alanına koymaya çalışacaktı.

Çok geçmeden ordumuzun çabalarıyla bu gaye de gerçekleşti. Yeni bir şevk ve heyecanla gönüller, ne kadar doğru olursa olsun bütün anlaşmazlıkları bir an için unutur gibi olup anlaşma ve ittifaklar yaptılar. Bu sırada "Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti" ile "İttihat ve Terakki Cemiyeti" de birleşti. Yalnız üzülerek belirtelim ki, daha Avrupa'da iken düşünce ve fikirlere hâkim olan ihtilâl ve şahsî düşmanlık tohumları bir türlü yok edilememişti. Edilemedikten başka, daha da beslendi, büyüdü, şişti ve sonuçta uç verdi!..

İşte bugün, bu düşmanlık ağacının uğursuz gölgesinde gölgeleniyoruz! Fakat milletin refahı için birleşen bu iki gayretli cemiyet arasında hiçbir çarpışmanın ortaya çıkmaması gerekirken niçin aksini görmekteyiz, diyeceksiniz? Bu, o gayeye varmak için gidilecek yolların belirlenmesi hususundaki anlaşmazlıktan ve bazılarının bu yararlı anlaşmazlığı çürüyüp bozulan bir düşmanlık seviyesine indirmelerinden meydana geldi!..

31 Mart [13 Nisan 1909] millî faciasını yaşadığımız günlerde idi. Adem-i Merkeziyet fikrine, daha doğrusu bu fikrin savunucularına karşı, İttihat ve Terakki'nin öteden beri körüklediği kin ve nefreti, bu kez Manastır Merkez Heyeti'nin yayın organı olan *Neyyir-i Hakikat* gazetesi körüklemeye başladı. Her satırından zehirler fışkıran o uzun makalelerde yer alan, hakkındaki ilâm kararı kesin hüküm hâlini almış bir

suçlu için bile incelik lisanının izin veremeyeceği hakaretler güneş gibi ortaya çıkınca sahiplerinin, utanç ve pişmanlık duyacaklarını sanmıştık. Ne kadar aldanmışız! Aradan yıllar geçti. Olayın gizli veya açık bütün sebepleri meydana çıktı. Suçlular bulundu, yakalandı, asıldı, kesildi. Buna rağmen bu yayınların hiç değilse bir yanlış anlama ve hata sonucu olarak ortaya çıktığı ileri sürülerek en küçük bir utanma duygusuyla bile özür dilenmesi gerekirken tam tersine, fırsat düştükçe: "...**Prens Sabahaddin**'in bu milletin kafasına uğursuz bir miras olarak sokmaya çalıştığı Adem-i Merkeziyet fikri..." tarzındaki suçlamalarla düşmanlıklar yeniden tazelendi.

Bu da yetmedi. Cemiyet'in sorumlu üyesi olan bir doktorun, arkadaşlarıyla birlikte Avrupa gazeteleriyle yaptıkları iftira dolu görüşmeler, kin ve düşmanlık sahnesini Batı basınına kadar taşıdı.

İşte bir taraftan mevcut hükümetin temsil ettiği önemli bir partinin bu yoldaki saldırılarına haklı ve yerinde bir mukabelede bulunmak, diğer taraftan da yılların araştırma ve yorumu olan bir meslek hakkında kamuoyuna açıklayıcı bilgiler vermek amacıyla yazılan bu mektupların bir bölümü, yaklaşık olarak bundan bir buçuk-iki sene önce yayınlanacaktı. Ancak o günlerde İstanbul kamuoyunun sükûnete muhtaç olduğu ileri sürüldüğü için, yayını ileri bir tarihe bırakılmıştı.

Fakat artık, bu bilgiler kesin olarak gerekli! Her gün gelişen olayların, doğruluğunu artırarak sağlamlaştırdığı bir meslekle, bağlılarının hedef oldukları vicdanları paramparça eden bu saldırılara karşı sürekli susarak mukabele... Bu, korkaklıktan

ve o meslek hakkındaki kanaatin sarsıntıya uğramasından başka bir şeye işaret etmez. Bunu ise, hiçbir namus ve fikir sahibi kabul edemez. *Tanin* Gazetesi Başyazarı **Hüseyin Cahid Bey**'in bir gün Mebuslar Meclisi'nde haykırdığı gibi: "Açık söylemek, namuslu adamların kârı", hatta görevidir.

Paris'e yaptığım bir seyahatte **Sabahaddin Bey**'in bu meselelere dair kaydettikleri notları görmüş, daha o zamanlar bu birikmiş iftiralara toptan bir cevap vermeleri gerektiğini hissetmiştim.

Özellikle iki senedir "sükûnete muhtacız" diyerek alınmakta olan bir sürü baskı tedbirleri altında düşünce ve fikirlerin karmakarışık bir duruma geldiği, şurada-burada ihtilâl cemiyetlerinin çoğaldığı ve ülkenin birçok yerinde isyanların eski şiddetiyle devam ettiği bir sırada, şerefli bir sulh ve sükûnun hizmetçisi olan sosyal mesleğimizin ileriye doğru bir adım daha atmasına kesin olarak kanaat getirmiştim. Nihayet Paris'e yaptığım son seyahatte, bu fikri **Sabahaddin Bey**'e de açtım. Kendilerinin zaman zaman yazıp bir tarafa bıraktıkları notların yayınlanmasına izin vermeleri ricasında ısrar ettim. İşte bu notlar, şimdi kamuoyuna arz ettiğimiz *Son İzah*'ı meydana getiriyor.

Bu arada şurasını da kaydedelim ki, **Sabahaddin Bey**'in bu mektupları, sadece İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hatalarını saymak ve kamuoyunu bu Cemiyet aleyhine tahrike çalışmak gibi alçakça bir maksatla yayınlanmıyor. Tam tersine, ülkenin siyasî kaderini elinde tutan bir Cemiyet'in, işgal ettiği makamı onurlandırması arzusuyla yazılıyor. **Sabahaddin**

Bey'in kendi tabirleriyle: "On yıllık bir düşmana, on beş yıllık bir dost gibi cevap veriliyor!"

Zaten **Sabahaddin Bey** ülkemizin sosyal gelişme ve yükselişini, şimdiye kadar kurulmuş veya bundan sonra kurulacak olan siyasî partilerden çok, milletin fikir planındaki gelişmesine tam bir gönül rahatlığıyla kendisini adayan çevrelerden bekliyor. Bunun için de ıslahata kanun gücünden çok, terbiye ile başlayarak milletin sosyal seviyesini gerçekten yükseltmek ve ona gerçek mutluluk yolunu göstermek olduğuna kesin bir kanaatle inanıyor.

İktidar mevkiine gelen partiler, istedikleri kadar kanunlar yapsınlar; millet fertleri onları başarıyla uygulayabilecek bir yetenek ve terbiyeye sahip olmadıktan sonra, bu kuru kanunlardan fayda beklenebilir mi? "Bir cemiyeti cemiyet yapan kanun değil, bir kanunu kanun yapan cemiyettir."

Sosyal Tarih bize aynen şunu gösteriyor: Yönetim gücünün hükümdar elinden alınması gibi basit bir parlamenter sistemle milletler, gerçek hürriyetlerini kazanamıyorlar. Parlamenter hayatta ilerlemiş cemiyetleri dikkate alırsak görürüz ki istibdat, Meşrutiyet ile idare edilen yerlerde de bütün varlığıyla hüküm sürebilir... Mevcut bir hükümdarın yerine, bu kez birçok hükümdar taslakları geçer. Merkeziyet sisteminin bizi sürüklemesinden korktuğumuz bir çıkmaz da işte budur!

Yazık ki, üç yıl önce derleyerek yayınladığım *Birinci İzah*'ta Adem-i Merkeziyet tabirinin, bazı çevrelerde uğradığı yorum yanlışlıklarına karşı yazdığım bir paragrafı tekrara bugün de mecbur kalıyorum:

> Artık, otuz iki sene önceki anayasamızda bile yer alan bir idare sisteminin menfaatlerinin ne olduğunu açık açık anlatmayı zorunlu görüyoruz. Bu zorunluluk, en yüce gayeleri, en adi menfaatlere fedadan çekinmeyen bir sürü kötü niyet sahibinin kamuoyunu aldatmaya çalışmalarından ileri geliyor. Fakat yeni nesil hakikatin parlaklığını herkese duyurmaya kararlı olduğu için kötü niyet sahipleri millî vicdanı bundan sonra aldatamayacaklardır!

Gerek *Birinci İzah* ve gerek *İkinci İzah*'ta mesleğimizle ilgili ilmî makaleler ve özellikle de **Sabahaddin Bey**'in bu hususta yazacakları yazılarla bir dizi yayın gerçekleştireceğimize söz vermiş ve bu gerekli kütüphanenin ilk iki kitapçığını okuyucularımıza daha önce takdim etmiştik. Bu *Son İzah* ile de işte bu sözü yerine getirmeye çalışıyoruz.

İstanbul, 27 Mart 1911
Satvet Lütfi

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne

Birinci Mektup

Efendiler!

Şu küçük önsöze, büyük bir heykeltıraşın kısaca özetlediği bir fikirle başlamak istiyorum:

"Güzel ile çirkin karşılaştığı zaman, zaferi güzel kazanır. Tabiat, ilahî bir kanunla devamlı en iyi ve en mükemmele doğru gidiyor."

Rodin'in bu ifadesini sosyal hayata uygulayınca ortaya çıkan sonuç şudur:

"Hak ile kuvvet çarpıştığı zaman sonuçta hak galip gelir." Kuvveti yenilgiye sürüklememek için bu kanunu hatırlatmak ve ilmiyle amel etmek lâzımdır.

Sosyal mutluluk yolunu keşfe çalışan bu mektuplarda, başka bir yolun yolcusu bulunan Cemiyet'inizin de iyiliği mutlak bir samimiyetle arzu ediliyor. Bize on yıllık bir düşman olan İttihat ve Terakki'ye on beş yıllık bir dost gibi cevap veriliyor. Aynı yolda yürümedikse de bir tehlikeye karşı tek bir müdafaa noktasından yürümeye başlamıştık. Biz bunu unutmuyor ve ispat etmek istiyoruz ki; dostlukla düşmanlık karşılaştığı

zaman sonuçta dostluk muzaffer olur. Çünkü "fıtrat, ilahî bir kanunla daima en iyiye ve en mükemmele doğru gidiyor."

Saldırılar Nasıl ve Niçin Başladı?

a-Meşrutiyet'ten önce

Meşrutiyet'ten önceki yayınlarınızın ana fikri: "Bütün felâketlerimiz istibdattan, istibdat ise **Sultan Abdülhamid** ve hükümetinden doğuyor. O halde **Abdülhamid** Hükümeti'ni devirir, yerine Meşrutiyet'i geçirirsek her şey düzelir, ülke kurtulur." anlayışına dayanıyordu. Bu anlayışın bize inandırıcı olamadığı andan itibaren, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki çalışma arkadaşlarımızdan fikren uzaklaşmaya başladık. Gayretlerinin ahlâkî kıymetlerini açıkça takdir ile beraber[1] muhalefet partileri yayınlarının tümüne kaynaklık eden bu anlayışın bizi gerçeklerden uzaklaştırdığı ve yanlış bir kuralla hiçbir zaman doğru bir sonuca varılamayacağını söylemeye kendimizi vicdanen zorunlu hissettik. Bu zorunluluğun etkisi altında kalan *Terakki* şunu söylemişti:

> Biz bunca yıldır bir kişinin oturduğu dalları kesen bir delinin günahlarını saymakla kalıyor, kötülüğün kaynağıyla değil, gelip geçici bir şekliyle uğraşıyoruz. Şüphesiz, zamanla günahın ikinci merkezi durumuna gelen bu çirkin şeklin, hızla değişmesi gereğini biz de kabul ederiz. Fakat sadece bu bozuk idarenin değişikliği, günahın esas merkezinin susmasını temin edemez. Yüz binlerce cesedi çiğneyen **II. Abdülhamid**'e, gönül rahatlığı içinde bu insanlık lekesi zulümlerin utançlığı

[1] *Terakki,* no: 1, s. 3.

altında otuz yıl saltanat sürdüren kimdir? Toplantı heyetimizdeki eksiklik ve sefaletler değilse!.. Bizce görevlerin en önemlisi işte bu eksiklik ve sefaletleri aramak ve kendimizi gerçeklerle karşı karşıya getirmektir.

21 Ağustos 1906 tarihli *Şura-yı Ümmet*'inizde yer alan:

"Biz şimdi herkesçe bilinen bu duruma karşı ne yapmalıyız? Harp meydanlarında nasıl ki düşmanın zayıflığından ve her türlü açıklarından yararlanılmaya çalışılırsa, millet de "hakların geri alınması" çerçevesinde can düşmanları olan **Abdülhamid**'in vehim ve telâşını dikkate alarak hareket etmelidir" paragrafını, *Terakki* haksız yere tenkit etmemişti:

> Tecrübeler açıkça şunu gösteriyor: Ne kadar büyük hüsn-i niyete sahip olunursa olunsun, sadece hükümete karşı bağırıp çağırmakla vatan kurtulamayacaktır. Denenmişi yeniden tecrübeye kalkışmak, olduğumuz yerde saplanıp kalmaktır.[2] İnsanlık tarihinde bir milletin, hükümdarının evham ve telâşını dikkate almakla haklarını geri aldığını gösterecek tek bir örnek göremiyoruz. Hakların geri alınması, ancak üretimdeki gücümüzü artırmakla olur. Biz hürriyet istedik, fakat hür olan milletlerin onu nasıl kazandıklarını düşünmedik. Yaşadığımız sosyal hayatın tenkidine yanaşmadık. Yaptığımız faaliyetler ise sonuçta, haliyle etkisiz kaldı. Eğer üretici milletlerde gördüğümüz hürriyet ve mutluluğu ele geçirmek istersek, onları bu medeniyet seviyesine yükselten sosyal sebepleri ayrıntılarıyla gözler önüne sermekle birlikte çevremizde tam

[2] Bugün millî kurtuluşu sadece İttihat ve Terakki'nin sessizliğinde arayan vatandaşlarımıza fikrî kanaatimiz, bizi aynı cevabı vermek zorunda bırakıyor.

bir sosyal anlayış meydana getirmeli, her şeyden önce tanımaya muhtaç olduğumuz fikirleri yaymaya çalışmalıyız. Eğer bu fikirler, bir veya birkaç kişinin özel değerlendirmelerinden ibaret kalırsa tabiidir ki, gerçek için ölçü olamaz! Fakat incelemeye koyulan her aydına sonsuz güven verecek analitik gözlemlere, teknik ispatlara dayanırsa böyle bir hareket, başlangıcında sık sık itirazlara ve sürekli lanetlere hedef olsa bile yayıldığı çevrenin geleceği üzerinde ister istemez derin ve kalıcı bir tesir meydana getirir!..

Uzun ve acıklı yılların inceleme ve araştırmaları sonucunda edindiğimiz kanaatler ile *Şura-yı Ümmet*'lerin delilsiz suçlamalarının karşılaştırıldığını görünce, aleyhte bulunanlar muhitinde biri çoğunluk, diğeri azınlıkta olmak üzere iki muhalif cereyan önünde bulunduğumuzu fark ettik. Fakat uğradığımız en çirkin iftiraları bile, Yıldız cinayetleri karşısında görmemek ve bilmemek için kendimizi zor tuttuk. Daha Erzurum ve yakınlarındaki isyanların patlak verdiği sıralarda Paris İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aleyhimizde İstanbul'a gönderdiği mektuplardan şikâyetçi olan ve: "Bu iftiralar, Avrupa'da Türk aydınları arasında ittihat olamayacağını ispat ediyor." iddiasında bulunan muhabirlere karşı[3]: "İnanıyoruz ki, hiçbir Osmanlı aydını, bugün yok olma perişanlığı içinde bulunan vatanının kurtuluşuna kendini adayan vatandaşları aleyhinde, böyle bir hareketi kabul etmez." demiştik.

Halkımızı **Abdülhamid** Hükümeti aleyhinde ciddi hazırlıklara davet ederken de[4]: "Vatandaşlarımız teşebbüsü yalnız

[3] *Terakki*, no: 14.

[4] *Terakki*, no: 16.

bizden beklemekle kalmamalı, şubelerimizin bulunduğu yerdekiler onların kuvvetini artırmağa, bulunmadığı yerdekiler de yeni şubeler açmağa teşebbüs etmelidirler. Siyasî ve sosyal fikirlerimize katılmayanlar ise meslek ve fikirlerine daha yakın olan diğer hürriyetperver arkadaşlarımızla çalışmalı, fakat hiçbir zaman boş durmamalıdırlar. Çünkü bu boşluk millî namusumuza karşı affedilmez bir suikast oluyor!" feryadını yükseltmiştik. Meşrutiyet'in ilânından birkaç ay önce Paris'te "Osmanlı Muhalif Partiler Kongresi"nin başarısıyla sonuçlandığını müjdeleyen aşağıdaki satırlar ise, muhaliflerimiz hakkında beslediğimiz hislere açıkça tercüman olmuştu:

> Bu ittihat bir kısmımızı ilgilendirmekle kalmasın, büyüsün; millî bir kıyam ile medenî bir idare meydana getirsin. Bu konuda başarılı olmak için Türklerin ilk önce kendi aralarındaki birlik ve beraberliği artırmaları ve yeni açılacak şubeleri belli bir plan ve program çerçevesinde her gün daha büyük bir teşebbüs ve daha büyük bir gayretle genişletmeleri lâzımdır.
>
> Mutluyuz ki, bütün evlâtlarına "cazibe uyandıran büyük bir merkez" olması gereken vatanımızda mevcut hükümet, çeşitli unsurlara karşı merkezkaç bir tesir icra ediyorsa, Türkler son hareketleriyle merkezcil rolünü oynamaya çalışıyorlar. İşte Anadolu! Sosyal mevcudiyetini ispat edeliden bu yana birbirlerinden mezarlarla ayrılan Ermeniler ile Türkler, bu eski ve yeni dostlar, adaletten doğan bir cazibeyle birleşiyorlar. Hareketin devamı şüphesiz diğer unsurları da büyüleyecektir. Bugün o büyük ittihadın küçük bir modeli kabul edilen kongremizin üyelerini tebrik ederken kendisini unutamayacağımız bir grup var. Bunlar, teşkilatımızı içeride can

pahasına canlandıran kahraman arkadaşlarımızdır. Hangi partiden olursanız olun, tebrike en lâyık olan sizlersiniz. Siz, koyun sürüsünden farkı olmayan milyonlarca insan içinde insanlığımızı ispata çalışıyor ve bu kokuşmuş hayattan, ileri bir medeniyet çıkarıyorsunuz. Türkiye'de dağlar gibi tahakküm eden despotlar, kaygısızlığa vurduğunuz düzenli darbelerle tir tir titriyorlar. Kalbinizle ısıttığınız vatan topraklarımızda kopacak kıyameti andırır bir zelzele ile göçecekler ve göçtükleri topraktan mutluluk ve huzur dolu yeni bir dünya doğacaktır![5]

b-Meşrutiyet'ten sonra

Kaygısızlığa vurduğunuz düzenli darbeler altında **Abdülhamid** devri, kıyameti andırır bir zelzele ile göçtü!.. Fakat göçtüğü topraktan mutluluk ve huzur dolu yeni bir dünya, henüz gelişmeye muhtaç! Alkışlar devrinin kapanmasının ardından endişeler, kederler, isyanlar ve facialarla dolu, geleceği meçhul yeni bir devre açıldı. Meşrutiyetimizin ikinci yılında, Bağdat Mebusu **İsmail Hakkı Bey**'in de belirttiği gibi: "Ne eski makine kaldı, ne yeni makine işledi.[6]"

Sultan **Abdülhamid**'in tahttan indirilmesi ve dönemin ileri gelen devlet adamlarının iktidar mevkiinden uzaklaştırılmasından bunca zaman geçtiği hâlde, Meşrutiyet hükümetinin payitahtımızda şu sırada sıkıyönetime ihtiyaç duyması Türkiye'nin sağlam bir gelişme zemininde yürüyemediğini ispat etti. Biz, vatanımızın medenîleşmesi hakkındaki iyimser-

---

5 *Terakki*, no: 17.

6 İsmail Hakkı, *Yeni Tanin*, "Düstûr-ı Islahat".

liğimizi devamlı korumakla birlikte Meşrutiyet'ten sonraki olayların, Meşrutiyet'ten önceki yayınlarımıza her noktada hak verdiğini ve sosyal buhranlarımızın ikinci kaynağı olan **Abdülhamid** Hükümeti'nin, yani kötülüğün esas merkezinin çöküşünü temin edemediğini iddiaya mecburuz.

Kötülüğün esas merkezi, sadece hükümet şeklini değiştirmekle tabii ki sükût edemezdi. Çünkü Türkiye'yi devamlı sosyal zayıflığa mahkûm eden hastalık şu idi:

1- Özel hayatımızda;

Faydasız bir gelenek, şahsiyetin verimli ve meşru çalışmayla yükselmesine engel bir geçim tarzı ve bu tarzı nesilden nesle sürükleyen kötü bir eğitim!

2- Genel hayatımızda, yani hükümet teşkilatımızda;

Özel hayatımızdaki tembelliği genel hayatımıza yansıtan, mahallî ihtiyaçlarımıza asla uymayan, bundan dolayı çok masrafla az iş gören, Türkiye'yi baştanbaşa bir sefalet diyarına çeviren Merkeziyet!

O halde tedavi yolu nedir?

Özel hayatımızın kan damarlarını, şahsiyeti yok eden "tembellik"le değil, müspet ve pratik bir eğitim sayesinde şahsiyeti geliştiren "teşebbüs"le harekete geçirmek!

Genel hayatımızın canlanmasını; sürekli artan mahallî ihtiyaçlarımıza devamlı uyacak, az masrafla çok iş görecek, Siyasî Merkeziyetçiliği güçlendirecek, kaybolan Osmanlı birliğini yeniden var edecek, sosyal faaliyetlerimizin ilerlemesine, Osmanlı Saltanatı'nın gölgesi altında millî hakimiyet

ve istiklâlimizin yerleşmesine vasıta olacak bir İdarî Adem-i Merkeziyet ile gerçekleştirmek!

Araştırılmasına şiddetle muhtaç olduğumuz bu gerçekler aleyhine Meşrutiyet'ten önceki gibi Meşrutiyet'ten sonra da Cemiyetiniz hiçbir incelemeye gerek duymadan harp ilân etti. Otuz üç yıllık istibdadıyla, Osmanlılar için büyük bir alçaklık sahneleyen **Abdülhamid**, "Meşrutiyetperver hükümdarımız, muhterem ve mukaddes padişahımız!" gibi sözlerle alkışlanırken muhaliflerinden kendisiyle uzlaşmayı istemeyenler, bu vatanın en büyük hainleri sayıldı.

İki tarafın aldığı ortak kararla birleşme sağlandıktan sonra Cemiyetinizin görüşmelerine iştirak edince, yakın arkadaşlarınızın bir kısmı tarafından ellerimiz sıkılırken, diğer kısmı tarafından hakkımızda birçok suçlamalarda bulunuldu. Bütün bunlara rağmen "Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî'-i Mezuniyet" başlıklı *Birinci İzah*'ımızda gerçekleştiğini iki tarafın da ilân ettiği ittihat, bizce büyük bir samimiyetle kabul edilmişti. Biz, Meşrutiyet idaresinin kabulüne vasıta olmuş bir Cemiyet'e bu çirkin yayınları o kadar az lâyık görmüştük ki, uğradığımız iftiralardan sadece birinin kaynağını zikretmiştik. Nitekim *Birinci İzah*'ımızın yedinci sayfasında siyasî birliği perçinleştiren İdarî Adem-i Merkeziyet'in, devleti paylaşmaya uğratacak bir muhtariyet tarzında değerlendirilmesine karşı: "Gerçek mahiyetini, unvanında bile açıkça belirttiğimiz bu tarz bir idarenin "Muhtariyet" veya "Heyet-i Mümtaze" sistemleriyle hiçbir ilgisi olamayacağının bütün açıklığına rağmen, **Abdülhamid** taraftarlarının sürekli tahrikleri altında, kelimenin manası büsbütün değiştiriliyor." cümlesiyle İttihat ve Terakki'nin

iftiralarını yine görmek istememiş, fakat delil adına bir gölgeye bile dayanmayan bu bitmez tükenmez saldırılara, reddi mümkün olmayan belgelerle cevap vermek için imzamız altında çıkan yazıları, teker teker insafınıza sunmuştuk. Yayınlanan bu belgelere rağmen Cemiyetinizin "müstakil" bir gazetesi 9 Aralık 1908 tarihli sayısında bizim seçim entrikalarına karışmış olduğumuzdan dem vurarak sosyal meselelerimize tamamen ters bir siyasî mesleğin savunucusu olduğumuzu iddia etmişti. Bizi "şahsî çıkar düşüncesini, vatanın mukaddes menfaatlerine feda edecek kimseler" arasında sıralandırmıştı. Dahası, seçim sırasında iyi niyetlerine, vatan sevgilerine ve Osmanlı hamiyetlerine emin bulunduğu zatlara "düşmanların (!) iğfallerine kapılıp da nesillerin gözünde lanetle anılmak gibi bir tehlikeye kendilerini atmamalarını" büyük bir heyecanla tavsiye etmişti. Bu emredici tavsiyelerin nereden ve niçin geldiğini anlamakta güçlük çekmemekle beraber *İkinci İzah*'ta cevabımızı yine bir tarafa yönelterek: "*Tanin*'in bir kalem darbesiyle, şahsî çıkar düşüncesini vatanın mukaddes menfaatlerine feda edecek kimseler arasına koymak istediği insan, yıllardır ailelerimize: 'Çocuklarınızı dayanak noktalarını kendilerinde bulduracak bir terbiye ile donatın.' diyen ve dayanak noktasını kendisinde ve meşru çalışmasında arayan adamdır." demiştik.

Ahlâkî ve medenî gücünü sadece şahsî teşebbüsün gelişmesi, ekonomik faaliyetlerin artması ve hissî terbiyenin yükselmesinde arayan ve bütün hayatlarını, bu düşünceleri kamuoyuna yaymaya vakfedenler nasıl olur da seçim entrikalarıyla uğraşabilirler?

Biz ne mebusluğa, ne de memurluğa aday olduk. Beşerî hiçbir güçten şahsımız adına en ufak bir yardım istemedik, istemiyoruz. Önceki hükümete karşı ne kadar müstakil idiysek, şu andaki ve gelecekteki hükümete karşı da o kadar müstakil olacağız. Bütün amacımız ve teşebbüsümüz, yetişen yeni neslimizi memurluk peşinde koşmaktan kurtaracak ilmî ihtisaslaşma ve medeniyet yolunda verimli çalışmalara sevk edecek sosyal vasıtaları hazırlamaya yönelik olmalıdır. Bu gayeyi hayal edinenlerin, şahsî çıkarları adına hükümetten isteyebilecekleri tek lütuf "gölge etme, başka ihsan istemem!"den ibarettir.

Bu sözlerimize karşı 9 Mart 1909 tarihli *Tanin*'de verilen cevabın en ateşli kısmını, önemi sebebiyle buraya aynen alıyorum. *Tanin* gazetesi başyazarı iyi niyetimizden şüphe etmediğini (!) belirttikten sonra şöyle diyor:

> Bu konuda, zerre kadar tereddüdüm olsaydı, bu satırları yazmaya gerek duymazdım. Çünkü insan ne kadar güçlü bir azme sahip olursa olsun, her gün bir takım kimselerin her satırından kirli bir düşmanlık taşan küfür yazılarıyla karşılaşmakla bazen ümitsiz bir hale geliyor. Görülüyor ki, böylelerine karşı ne söylenilirse söylensin, ne kadar tutarlı ve ciddi deliller ileri sürülürse sürülsün, faydası olmayacaktır. Çünkü onlar ne söylenirse dinlememeye önceden karar vermişlerdir. Fakat bugün karşımızdaki mert muhalifimizin, sözünü ettiğimiz bu topluluk içinde bulunabileceklerine ihtimal bile vermeyi vicdanımıza karşı bir hakaret şeklinde değerlendireceğimizden büyük bir memnuniyetle bu satırları yazıyoruz. **Sabahaddin Bey**'in dediği gibi: 'Mademki hepimiz bir hakkı, hukukun da en mukaddesi olan vatanın hukukunu müdafaa

davasındayız; hiç olmazsa onu, her şeyden önce lâyık olduğu cömertlikle müdafaaya çalışalım. Hakka inanan bir milletin duyarlılığı düşmanlığa değil, kardeşliğe ve cihanşümul bir sevgiye dayanır.'

Şunu itiraf etmek zorundayım:

Fikirlerimiz uyuşmazsa bile hakkında hürmet beslediğim hâlde değerlendirmelerini çürütmek zorunda kalacağım böyle mert bir muhalife sık sık tesadüf edememek mahrumiyetindeyim.

Gerçeği geçici de olsa kabulün bir fazilet olduğuna inanırım. Bu fazileti en ateşli bir savunucunuzda görmek, iyilik yolunda başarınızı gerçek bir samimiyetle temenni eden bizlerce kıymetsiz bir teselli sayılmamıştı. Hatta bu satırları Cemiyetinizin "ne söylenirse dinlememeye önceden karar veren fertler"i arasında doğruyu doğrulukla kabul eden vicdanlı üyelere sahip olduğunu bildiğimiz için yazıyor, İttihat ve Terakki'nin sadece hürmete lâyık vicdanlarına sesleniyorum! Bunu söyledikten sonra *Tanin*'i, terk etmemek arzuma rağmen terke mecburum. Rağmen diyorum, çünkü *Tanin* tenkidin namuslu olmak özelliğini bir kez unutsa bile, hiç olmazsa diğerinde unutmadığını göstermeye çalışıyor. Hikmet-i Bedayi' ile olan eski dostluğunu büsbütün kesmiyor. Mevcut siyasî durumun arkasında *Akşam Tefekkürleri*, *Ayastefanos Geceleri*, *Hayat-ı Muhayyel ve Hayat-ı Hakikiyye Sahneleri*... bütün bu nefis yayınlarla Edebiyat-ı Cedidemizin o aydınlık ufuklarını bir zamanlar sürekli genişletmiş edebî bir haşin çehre daima gizli bulunmuştur.

Biz muhaliflerimizin hatalarından önce faziletlerini aramayı kendimize görev bildiğimiz için *Tanin*'in *İkinci İzah*'a karşı gerçeği kısmen de olsa kabul edişini sadece kendi hesabımız adına değil, genel ahlâk kuralları adına da memnuniyetle kabul etmiş, istikbalinizden ümitli olmaya başlamıştık. Eğer yayınlarınız bu yolu izleseydi Cemiyet ve Partinizin meydana gelmesi tabii olan hatalarını ayrıca örtmeye çalışacağı yerde bunları namuslu bir cesaretle tenkit ederek ve her şeyden önemlisi hak ve hakikate tercüman olmak isteseydi, **Abdülhamid** devri jurnalciliğinin yerini tutan günümüz devri iftiracılığı ve vicdanları daima körleştiren bu alaca karanlıklar, yerlerini yavaş yavaş daha haklı endişelere, daha yüksek duygulara, daha ciddi araştırmalara ve daha büyük ışıklara terk eder; vatanın en vicdanlı evlâdı olan İttihat ve Terakki de, unvandan çok manaya sahip bir inkılâp, merhametli ve şefkatli bir sığınak keşfetmiş olurdu! Ne var ki olaylar, şart kipi ile beslenen bu güzel ümitlerden canlı bir hakikat çıkarmak için daha pek çok çalışmaya muhtaç olduğumuzu gösterdi ve sosyal yayınlarımızın isabetini bir kez daha belgelemiş oldu.

Paris 1910

İkinci Mektup

Hissiyatımızın Odak Noktası Feshedilmiş Bir Düşmanlığa Dayanıyor

Belgeler

Acı bir sosyal ders olan 31 Mart [13 Nisan 1909] Faciası'nın, geçenlerde yıldönümünü idrak ederken Manastır İttihat ve Terakki Cemiyetinizin resmen sahibi olduğu *Neyyir-i Hakikat*'te bize karşı kaleme alınan yazıyı teberrüken bir kez daha okudum. Bu zihin ziyafetini şerefinize tazelemek istiyorum[7]:

Sultanzâde **Sabahaddin Bey**'e

İkdam gazetesinde Osmanlı askerine hitaben bir mektubunuz görüldü. Önce şurasını söyleyelim ki, sizin bütün Osmanlı askerine artık hitap etme hakkınız yoktur. Siz ancak kimlere para verdiniz, kimlerin kalbini satın aldınız ve hangi askerler sizin bozuk fikirlerinize hizmetçilik ediyor ise onlara söyleyiniz. Çünkü bir caniyi karşısında hâlâ serbestçe konuşturacak asker, buralarda kesinlikle yoktur.

Şeriattan habersiz kimselerin başkalarına ders vermesi gülünç oluyor. Diyorsunuz ki: '...Mukaddes Şeriatımızı yalnız

[7] *Neyyir-i Hakikat*, no: 1200.

istemekle kalmayıp onu doğrudan doğruya uygulamanızı diliyoruz. Çünkü Şeriat isteyenler, herkesten önce Şeriatın emirlerine itaat etmelidir'. Aferin vaiz! Ders güzel, fakat tuhafça! Bu satırlarınızı incelersek göreceğiz ki: 'Ey askerler! Siz Şeriat istiyorsunuz ama kendiniz Şeriat dairesinde gitmiyorsunuz. Şeriatın emirlerine itaat etmiyorsunuz!' sözleri ikiyüzlü satırlarınızın altına saklanmıştır. Siz burada doğru söylüyorsunuz, her yerde söylemeye çalıştığınız gibi!.. Gerçekte 'Şeriat isteriz!' diyenlerin elebaşları, hep paralarınızın (?) sefahate sevk etmesiyle İstanbul meyhanelerini mesken edinen bir takım alçaklardır. Bunlar rakıyı içer, rezaletin büyüğünü yapar ve sabahleyin Mebuslar Meclisi önünü gelerek: "Şeriat isteriz!" diye bar bar bağırırlar. Halbuki onların alınları, ömürlerinde secde yüzü görmemiş, dilleri belki bir kerecik olsun kelime-i tevhid ve kelime-i şahâdetle imanını kuvvetlendirmemiştir. Meseleyi sadece tek yönden ele almayalım. Reisleri sarhoş **Vahdetî** olan İttihad-ı Muhammedî adı altındaki asker kaçaklarıyla hafiye süprüntülerinin durumu daha berbattır. Zatıâlileri ise, bu başıboş topluluğun günahlarının sorumlu müdürüsünüz! Bunu bizden önce birçok Avrupa gazeteleri de yazdılar.[8] Fakat rica ederiz. Biraz vicdanınızın sesine kulak veriniz. Şeriat yalnız İstanbul'da mı isteniyor? Geriye kalan 30 milyon halka İstanbul'un en mübarek İslâm ulemasından meydana gelen Cemiyet-i İlmiye acaba niçin böyle bir dava için kıyam etmiyor?

Her milletin saltanat hanedanı tarihte bir takım temel özelliklere sahiptir. Bir aileden zuhur edecek soysuz birisi, yalnız kendi sayfasının satırlarında kalır. Fakat siz son hareketlerinizle

---

8 Batı basınında bu iddianın da tamamıyla aksini ispat edecek nitelikte elimizde birçok vesika var.

Osmanlı hanedanının tarihî bağımsızlığını lekeliyorsunuz. Mademki siyasetten çekildiğinizi ilân ettiniz; peki o zaman neden gizli hançerlerle milletin -istiklâli diyebileceğimiz- sıhhatini yaralamak istediniz? Siyaset dünyasından çekilmek sizce cinayet dünyasına mı girmektir?

Siz daha önce istibdattan kaçmıştınız. Şimdi de Meşrutiyet'ten kaçıyorsunuz. O halde siz ne istiyorsunuz? İstibdat ile Meşrutiyet arasında bir şey mi? O halde siz, kendiniz için faydalı bir şey bekliyorsunuz.

Hayır, zatıâlileri! Millet millî menfaatlerini gerçekleştirmeden önce, hiç kimsenin ihtiraslarına esir olmak istemez. Siz mademki ömrünüzü Avrupa'da geçirdiniz ve yine orada geçirmeye karar verdiniz, artık bizi de rahat bırakınız! İşte millet sizin zehrinizle kanlı bir buhran daha geçirdi!

Şimdiye kadar felce uğramış olan kaleminiz, şimdi neden askere karşı bir Şeriat dersi vermek mecburiyetini hissetti? Siz planı düzenleyin, cinayeti hazırlayın, milletin mezarını kazın ve sonra da arkanızda kopacak kıyamete kulaklarınızı kapayarak kaçın! İşte sizin vatana hizmetiniz!.. Fakat ey **Sabahaddin Bey**! Bunlar birikmiş birer vatan âhıdır. İntikam sahibi olan Allah hem dünyada hem de ahirette sizden bunların acısını çıkaracaktır.

Arkadaşınız **Vahdetî**'ye gelince, zavallının resmini bile görmedim. O da sizden önce gazetesinde cinayeti itiraf etmiştir. *Volkan* adıyla çıkardığı gazetenin baş tarafında: 'Malum olan beş kişiyi vatan haricine çıkarmazsanız galeyanın sona ermesi mümkün olamaz.' diyordu. İhtilâl sırasında ise malum olan beş kişiye hücum edildi. Tertip ettiğiniz isyanın kesinlikle Şeriat uğruna olmayıp beş kişiden intikam almak, istibdadı yerleştirmek, para musluklarının altında eteklerinizi

açmak ve daha kim bilir, ne kadar sefahatler icra etmek için düzenlendiği artık güneş gibi ortaya çıkmıştır.

Allah büyüktür. Eski istibdatçılardan nasıl intikamımızı aldıysa sizden de öylece alacaktır. Bu aziz millet ümit ettiği mutluluğa nihayet kavuşacaktır. Asker bir kez daha aldanır. Ancak ikinci iğfal, kafanızda bir yıldırım dehşetiyle yine kendinizi yakacak, hak yerini bulacaktır.

Ona hiç şüphe yok! Biz görsek de görmesek de hak yerini bulacaktır. Bu iddiayı büyük bir saygıyla kabul ettikten sonra diyebilirim ki, Cemiyetinizden önemli bir kesimin psikolojik durumunu bu kadar iyi canlandıran bir belgeye az tesadüf ettim.

Taraftar toplayıcı bir başka fikriniz, aleyhimdeki suçlamalardan yakınırken: 'Marifet söylemekte değil, ispat etmektedir.' diyordu. Ne doğru söz! Bakalım *Neyyir-i Hakikat*iniz hangi belgeye dayanarak cinayetime hükmediyor? Gazetenizde aynen şöyle deniyor:

"Bulgar gazetelerinin yazdığına göre, irtica planları **Sabahaddin Bey** tarafından düzenlenmiştir. Nitekim rivayetlere göre olay gününden iki gün önce de başına şapka giyerek firar etmiştir. İşte vatansever, millet hizmetçisi, büyük bir zat (!)" Şimdi: 'Marifet söylemekte değil, ispat etmektedir.' diyen mantığı *Tanin*'e sorabilir miyim?

Ortada gülünç bir yalan ve rezil bir iftiradan başka ispat adına en ufak bir delil bile yokken ne hakla hak ve haysiyet müdafaasına ayrılmış bütün bir namuslu ömrü çiğnemek istiyor ya da bunu isteyen arkadaşlarınızı mazur görüyorsunuz? Bir

vatandaşınızı cinayetle suçlamak için, gözünüzde herhangi bir Bulgar gazetecisinin yine kendi çevrenizden çıkma rivayetlerden ilham alarak naklettiği bin bir gece masallarından başka bir şey lâzım değilse, başka hukuka hürmet emreden hürriyet davasına hangi yetkiyle kalkışıyorsunuz? Böylesine çaresiz yalanlar, âdice tecavüzler ve gafil suçlamalarla yine bir kısmınız tarafından genel ahlâka korkunç darbeler indirilip dururken hangi sıfatla muhaliflerden ispat bekliyorsunuz?

Önce içinizdekilere meram anlatın, sonra başkalarını hak ve insafa davet edin!..

Neyyir-i Hakikat'iniz yine aynı sayısında:

"Bu İnkılâb'ı hazırlayarak meydana getiren İttihat ve Terakki Cemiyeti, millete borçlu olduğu fedakârlık görevini ifa ederek bir kenara çekilmiştir." diyor. *Neyyir-i Hakikat* bu iddiasından sonra da şunları söylüyor:

> Bu esnada, güya senelerden beri vatanın selâmeti için çalışan **Prens Sabahaddin Bey** döndükten sonra Ahrar adı altında bir parti kurdu. Prens cenapları, hürriyet ışığının habercisi olarak tanıdığı Manastır'a da gelmiş ve yüksek noktalardan dem vurmak şartıyla vatanperver nutuklar da irad etmişti. Kendisinin senelerdir vatandan uzakta yaşaması ve israf merkezi olan Saray'a sokulmaması, kamuoyunun gözünde vatansever tanınmasına yol açtı. Bu sebeple kurduğu Ahrar Partisi'nde şahsı ve mesleğine oranla zararsız ve belki de vatanın selâmetine hizmetçi olduğu ümidiyle kendisine güven duyuldu.

Biz *Tanin*'in, vaktiyle *La Turquie* gazetesindeki "ısmarlanma" satırlarından ilham alarak seçimler sırasında yayınladığı

bir makalesine *İkinci İzah*'ta cevap verirken şu ifadede bulunmuştuk:

> Ahrar Partisi'nin programı ortada! Çalışma hedefi tamamıyla siyasî!.. Bizse her şeyden önce sosyal bir gaye takip ediyoruz. Bu gaye henüz, ne İttihat ve Terakki'nin ne de Ahrar'ın programında mevcut! *La Turquie*'nin söz konusu ifşaatlarına gelince; bunların hepsi, yani "**Sabahaddin Bey**'in partisi" sözü saf bir kuruntu olmaktan başka bir şey değil!.. Mesleğimizi tanımayarak lehimizde bulunanların bir kısmıyla, aleyhimizde bulunanların cümlesi hangi fikre hizmet ettiğimizi yakından bilseler, zannederim ki iki taraf da iddiasından vazgeçecek. Çünkü şahsî siyasî çıkar gözeterek lehimizde bulunanlara vaat edecek memuriyet veya himayelerimiz olmadığı gibi, aleyhimizde bulunanların da ellerinden kapmak isteyeceğimiz hiçbir mevki yok! Şu halde ikide birde partimden bahsetmekten usanmayanlar, onun yerine başka şeyler söyleseler, zamanlarını asla kaybetmeyeceklerdir. Fakat bunu kime anlatmalı?..

Problemin ne kadar yerinde ve acıklı olduğunu yukarıdaki yazılar da açıkça göstermiyor mu?

*Neyyir-i Hakikat*iniz gerçeğe olan nefretini ispatlarcasına diyor ki:

> **Prens** cenaplarını, sonsuza kadar mahrumiyete mahkûm olduğu vatanına döndüren, onu alkışlar ve hatta saygılarla kabul eden bu vatan ve millete ne gibi düşmanlığı varmış ki, rezil ve aşağılık insanlardan (!) meydana gelen bir parti kurarak milletin başına belâ etti?

Fakat 'sonsuza kadar vatandan ayrı yaşamaya mahkûm olduğumuzu' ilân ederken bu mahkûmiyet kararının, kendi vicdanımızdan başka bir mahkemeden çıkmadığını bir an bile düşünmek gerekmez miydi?.. Rezil ve aşağılık insanlardan meydana getirdiğimi farz ettiğiniz eski Ahrar Partisi'ne gelince; bu, Manastır'da misafiriniz iken haberim bile olmadan kurulmuş. İstanbul'a dönüşümüzden sonra ise muhalif bir partinin gerekliliğini kabul etmekle beraber, partiye katılmamız için yapılan lütufkâr davetlerin hepsinden -mesleğimizde sebat etmek azmiyle- özür dilemiştik. Bizim, belgelerle ispat ettiğimiz gerçeklere, sizin daima kuru sözden ibaret iddialarla hücumunuz, erdemli insanların belirgin bir özelliği olan "başkasını düşünme" duyarlılığına karşı ne korkunç bir tutarsızlık gösteriyor! Önemli bir bölümü namus sahiplerinden toplanmış ve -sizde olduğu gibi- Meşrutiyet'in gelmesi uğrunda sürgünlerde sürünmüş, zindanlarda çürümüş ve derin acılarla yoğrulmuş vatandaşlarınızdan binlerce Osmanlı'nın millî hukuklarının müdafaasını güvenirliklerine havale ettikleri haysiyetli mebuslardan meydana gelmiş bir heyete karşı -eğer gerçek anlamıyla adalet ve medenî ahlâktan gaflet şart ise- bari kendinize ve partiniz mebuslarına saygılı olup bu "rezil ve aşağılık insanlar" sözü kadar talihsiz kelimeler keşke kullanmasaydınız ve kullanmasanız! Bu gibi suçlamalar, ancak tarafsız ve adil bir mahkeme tarafından verilen hükümlerden sonra gelirse geçerli olabilir. Yoksa ortada hiçbir kanunî hüküm, hatta hiçbir mantıklı delil bile yokken, mahalle dedikodularına veya kasıtlı olarak yapılan iftiralara dayandırılırsa o zaman yapılan hakaretler sahiplerine geri döner.

"Vatan ve millet bu **Prens**'e ne kadar cömertlikte bulunursa bulunsun, o da bir zamanlar Saray'ın âdet ve alışkanlıklarına tâbi olduğu için yaranamaz. İyiliğe karşılık mutlaka kemlik görür. Çünkü istibdat bu **Prens**'in de şuurunda bir çekicilik ve büyüleyici bir tesir bırakmıştır." paragrafında da bir an duralım: Özel teşebbüs ve hürriyet lehinde; politikacılık, zorbalık ve sataşma aleyhinde mevki tutanların başkalarına yaranmaya çalışmalarına nasıl imkân yoksa, hiç kimsenin de onlara yaranmaya ihtiyacı yoktur. Fakat Saray'ın âdet ve alışkanlıklarına, bizim bir anlık tabi oluşumuzun bile dimağımızda istibdada karşı mutlak bir cazibe ve büyüleyici bir tesir bırakması gerekiyorsa, Saray'ın âdet ve alışkanlıklarına yalnız bir zamanlar değil, fakat her zaman tabi olmuş olan saltanat erkânının şuurlarında bu istibdadın acaba nasıl bir iz bırakması gerekecek? Gazeteniz güya bize ayırdığı şu iki satırında, hatta şu "yaranmak" kelimesinde bile padişahından en küçük ferdine kadar sadece Osmanlı ailesini toptan suçlamakla kalmıyor, bütün milleti de bir dalkavuk derekesine indiriyor. Edep ve terbiyeden tamamıyla uzak olarak yazılan şu satırlarda en basitinden mantıklı bir belirti bile yok! Muharririniz, Saray'ın âdet ve alışkanlıklarından dem vururken, Saray kelimesinin bizde ifade ettiği manadan büsbütün habersiz olduğunu gösteriyor. Gerçekten de hangi Saray? Eğer bununla Yıldız Sarayı kastediliyorsa ora sakinleri de iki sınıftan, yani zorbalar ile mağdurlardan meydana geliyordu. Hatta **Abdülhamid**'in öz çocuklarını bile bu mağdurlar arasında saymak, hiç şüphesiz insaf ve adalete uygun olur. Ancak biz, Yıldız'da bir gün bile yaşamadık ki, bu iddianın tutarlı

bir tarafı olsun! Tam tersine, Yıldız âdet ve alışkanlıkları aleyhine kıyam için kendimizi akıbeti meçhul ve acılarla dolu bir sürgün hayatına mahkûm ettik.

Yine *Neyyir-i Hakikat*'iniz:

"İttihat ve Terakki Cemiyeti, istibdatla en tehlikeli zamanlarda pençeleşip ölüm korkuları içinde uğraştı. Fakat fertlerinden hiçbiri gelecek tehlikeyi başkasına terk ederek firar alçaklığını göstermedi!" diyor. Halbuki herkes bilir ki, vaktiyle Cemiyet'in takip edilen veya tutuklanan üyeleri, ilk fırsatta kaçmaya çalışırlardı. Birkaç kişi de kendi arzusuyla sürgün yolunu tuttu. Fakat maziden örnek vermeye ne hacet? Söz konusu ettiğimiz satırlar daha yazılırken bu gibiler, deliğe saklanmaya veya kaçmaya mecbur olmamışlar mıydı?

Bu sebeple biz ciddi bir tehlikeden kaçan bu zatları tenkit etmiyoruz. Gereksiz bir şekilde ölmek istemeyen reisleriniz için başka çare yoktu. Fakat daha ilk silâh patırtısında bu çareye ne büyük bir hızla başvurulduğu meydanda iken:

"Cemiyet, istibdatla en tehlikeli zamanlarda pençeleşip ölüm korkuları içinde uğraştı. Fakat fertlerinden hiçbiri gelen tehlikeyi başkalarına terk ederek firar alçaklığını göstermedi!" cümlesini nasıl söyleyebilirsiniz?

Efendiler! Kendi gazetenizde "gelecek bir tehlikeyi başkalarına terk ederek firar alçaklığını göstermekle" suçlanıyorsunuz! *Neyyir-i Hakikat*'in bizim aleyhimizdeki en hayâsız saldırılarını onaylayan bir suskunlukla geçiştirebildiyseniz, hiç olmazsa kendi hakkınızda verdiği şu hükmü ret için bir hare-

kette bulundunuz mu? Hayır, onu da yapmadınız! Öyleyse, bizi biraz daha dinlemek zahmetine katlanıverin.

Meşrutiyet'ten önce olduğu gibi, ondan sonra da en çok nefretine mazhar olduğumuz Sultan **Hamid**'in bütün İstanbul askeri tarafından: "Padişahım çok yaşa!" sesleriyle alkışlandığı ve yüz binlerce fişeğin yanı başımızda patladığı zaman, firarınızı meşru gören bizler, aynı firarı kendi hakkımızda uygun görmedik. Biz, tahttan indirilen hakan aleyhinde *Meşveret* ile *Şura-yı Ümmet*'lerin yaptığı gibi, yıllar boyunca medenî bir dilin ihtiva edebileceği bütün hakaretleri sarf ettikten, onu "Kızıl Canavar" unvanıyla isimlendirdikten sonra, huzurunda saygı ve hürmetle eğilerek kanlı ellerine sarılmadık, o kan döktüren kanlı dudakların temasıyla da alnımızı kirletmedik! Muhalif liderlerin hemen hepsi, o çürük tahta sarıldıkları halde yeğeninin, selâmlarına mukabeleden bile nefretle kaçındığını görüp de imzasız mektuplarla kendisini tehdide kalkıştığı zaman o: "Dünyanın bütün taçlarını başında toplasa dahi bir katil karşısında eğilmeyiz!" sözünden başka cevap alamadı! Uğursuz doğum gününü tebrik maksadıyla İstanbul'un donatıldığı gece, biz evimizin kandillerini söndürdük. Yıktığı ocakların altında can veren kurbanlar için Allah'a yalvardık!..

Sağlam bir yolda yürüyememek, akıl ve anlayış sahiplerine adınıza söz söyleme hakkını vermek ve komiteciliği askerliğe kadar yaymak nihayet bize 31 Mart [13 Nisan 1909] Faciası'nı yaşattı.

Subaylarından bir kısmının gece-gündüz politikacılıktan ayrılmadığını göre göre, bulanık sularda avlanmaya alışkın bir

kısım düşmanlarınızın da sözlerini işite işite nihayet askerî disipline açıktan açığa veda ediverin. Askerin: "Şeriat isteriz!" feryadıyla, İttihat liderlerini paralamaya yürüdükleri vakit, biz ordusuz, süngüsüz fakat vicdanımızın olanca kuvvetiyle bu cinayeti çirkin gördüğümüzü açıkça belirttik!

İsyanın o ilk günü, ihtilâlciler hükümeti devirmiş, Cemiyet üyelerini kaçırmış, ancak himayesinde bulunan Sultan **Hamid**'i alkışlamaya başlamıştı. Selanik'ten henüz hiçbir haber yok! Hareketin bir katliama dönüşebilmesi ihtimali, büyükelçiliklerce düşünülerek ecnebi donanmalarına hazır bulunmaları için gizlice emirler gitmişti. Ortada hükümet adına Sultan **Hamid**'den başka kuvvet kalmamış, Meşrutiyet'le beraber vatanın istiklâli tehlikeye düşmüştü... Biz, o feci dakikada, *Neyyir-i Hakikat*'in dediği gibi başımıza şapkayı takarak Mısır'a kaçmadık; canımızı dişimize takarak donanmaya gittik. Oradaki askerin -Sultan **Hamid** tarafına geçmişse- bizi süngüleriyle delik-deşik etmesi ihtimaline rağmen halkın selâmeti adına, hürriyetperver tanıdığımız birkaç subayın vicdanlarına müracaat ederek:

"Vatanı kurtarmak için **Abdülhamid**'in tahttan indirilmesinden başka çare kalmadı. Yıldız, donanmanın toplarına karşı duramaz! O halde bir danışma meclisi kurun. Mümkünse İttihat ve Terakki üyelerini de buraya toplayın. Anlaşma sağlarsanız **Mehmed Reşad Efendi**'yi derhal tahta çıkarın!" dedik.

Gerçekten de mebuslar ile ayânı ihtilâlcilerin tehditlerinden kurtarıp donanmaya almak ve **Abdülhamid**'i gereksiz birçok cinayetlerin işlenmesine meydan vermeden kanunî

bir hareketle derhal tahtından indirmek her bakımdan tercih edilirdi. Fakat bizi, unutamadığım bir nezaketle kabul eden ve fikirlerimize hak veren subaylardan bazıları üzülerek belirteyim ki, firarı daha kolay gördü. Diğerleri ise haliyle susmaya mecbur oldular.

Sultan **Hamid**'in tahttan indirilmesine dair ilk teşebbüste bulunduğumuz ve bir emriyle her tarafı kızıl kana boyamaya hazır silahlı bir kuvvet karşısında yapayalnız kaldığımızı gördüğümüz zaman biz, yerimizden yine ayrılmadık. İsyan eden askerin din âlimleri hakkındaki hürmeti muhafaza ettiklerini ve bu durumdan bir takım serserilerin istifadeye kalkışmasına karşılık ulemanın isyan aleyhinde samimi bir teşebbüste bulunmaya meylettiklerini görünce hissemize düşen teşekkürü yerine getirdikten sonra, kendilerini isyanın bastırılmasına daha büyük oranda çalışmaya davet ettik. Basılıp yayınlanmış olan bir bildiride aynen şunları söyledik:

> Çalışın, bugün her zamankinden çok çalışın ki, İslâm ümmeti zulme alet olmak ihtimalinden büsbütün kurtulsun. Bundan böyle insanlık, kardeşlik faziletinden başka bir maksat takip etmesin!... Çalışın, bugün her zamankinden çok çalışın ki, yüreklerimiz kin ve garaz çarpıntılarından sonsuza dek uzak olsun! İyilik ve cömertliği düşmanlara kadar yayalım. '*Allah'ın beğeneceği ahlâkla ahlâklanınız!*[9]' diyen ve '*Cenab-ı Hak merhametlilerin en merhametlisidir.*[10]' buyuran dinimiz, bizim en küçük bir zulüm ve en ufak bir düşmanlıktan bile şiddetle kaçınmamızı emreder. Çalışın, bugün her zamankinden çok

---

9 **Muhammed Abdürrauf el-Münâvî**, *et-Teârif*, s. 564.

10 Yusuf Sûresi, 64.

çalışın ki istibdat, zulüm ve haksızlık vicdanlarımızın hududundan sonsuza kadar uzaklaşsın. Allah'ın ihsan ettiği bir hayatı meşru bir sebep olmadıkça almak hakkına hiçbirimiz, hiçbir zaman sahip değiliz! Bunu, bu dinî gerçeği en cahillerimize bile anlatmak en mukaddes görevimizdir!

Şeriat bahanesiyle isyan eden ve isyan ettiklerinden dolayı komutanları ile bağlantılarını büsbütün koparmış olan askerlere karşı da Şeriat'ın cinayetle müdafaa edilemeyeceğini şu ikinci bildiride açıkça söyledik:

"Peygamberimiz: '*Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim*[11].' buyuruyor. *Kur'an-ı Kerim*imiz de "*adalet ve iyiliği*[12]" emrediyor. Demek ki, dinimize uygun bir şer'î fetva almadan hiçbir ferdin canına değil, kılına bile dokunmaya hakkımız yoktur! Vatana hainlik edenleri Şeriat'ın emriyle kanun cezalandırır. Bunun icrası ise milletin ittifakıyla sadece hükümete bırakılmıştır. Başka türlü hareket edersek Şeriat nazarında katil görülürüz. Katillik ile Müslümanlık ise hiçbir zaman barışamaz. Yine, Allah'tan nasıl korkuyorsanız zulüm işlemekten, hatta zulme alet olmaktan da öylece korkunuz. Çünkü '*Allah zalimleri asla sevmez*[13].' İşte bu emri unutmadığımız, unutmayacağımız için istibdat devrinin o iğrenç zulümlerine karşı hep birlikte kıyam etmiştik. Düşünün o kara günleri!.. Taşradaki asker aç, çıplak, toz-toprak içinde can çekişiyordu. Müstebit hükümetin Yemen'e gönderdiği askerler, ekmek yerine çarıklarını gevelemeye mecbur oluyordu!

---

11 **Ahmed bin Hanbel**, *Müsned*, c. II, s. 381.

12 Nahl Sûresi, 90.

13 Şura Sûresi, 40.

Fakat unutmayın, hiçbir dakika unutmayın ki, Şeriat Müslim ve gayrimüslim, yerli ve ecnebi herkese, hatta bütün insanlığa karşı iyiliksever olmayı, iyilikte bulunmayı emrediyor. O halde hiç kimseyi incitmeyin! Derhal subaylarınızla barışın, kucaklaşın ve emirlerine itaat edin!"

Bir kere bu sözleri okuyun, bir kere de *Neyyir-i Hakikat*inizin şu son hitabını dinleyin:

"Hadisenin sorumlusu alçaklar! Unutmayınız, Allah adil ve intikam sahibidir. Kumanda ettiği askerine haksız yere kanını döktürdüğü subaylar, zulme uğradıkları için Allah'ın huzurunda sizden davacı olacaklar.

Bugün o şehitlerin geride bıraktıkları yetimler, aileler, analar ve çaresiz zavallılar zulüm ve haksızlık hançerleriyle yaralanmış olan kalplerinden kopan iniltiyi ve gözlerinden akan acı gözyaşlarını ulu Allah'ın adaletine döküyorlar. Bugün, Allah'ın rahmetine kavuşmuş olan asker ecdadımızın bize bıraktığı kahramanlık ruhunu halefleri olan askerlere lekelettirdiğinizden dolayı hepinize lanetler olsun!.."

Bu lanet buketi, bu fazilet ve edep numunesi (!) bize Manastır Merkez Heyetiniz tarafından hediye edilir ve rivayete (!) göre isyanı hazırlayıp sonra da Mısır'a kaçtığımız büyük bir sevinçle ilân olunurken, **Mahmud Şevket Paşa** ile o sırada Birinci Divan-ı Harb'e başkanlık eden **Hurşid Paşa**, Harbiye Nezâreti'ndeki odama gelerek tutukluluğumun sebepsizliğinden dolayı özür diliyorlar. Talihin daha enteresan bir cilvesi olmak üzere yine Manastır İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önceden İstanbul Merkez Heyeti'ne üye sıfatıyla gönderdiği

Binbaşı **Remzi Bey** şu yazılı özrü basına tebliğ lütfunda bulunuyordu:

> Sultanzâde **Mehmed Sabahaddin Bey**'in tutukluluğunu gerektirecek hiçbir delil mevcut olmadığından hürriyetlerinin özür dilenerek iade edildiği ilân edilir.
>
> 28 Nisan 1909
> İstanbul Merkez Kumandanı
> Erkân-ı Harbiye Binbaşısı
> **Remzi**

Bunca yıldır ilmî bir dava ve millî bir gayenin müdafaasını üstlenen vatandaşlarını birkaç çekemeyenin sözüyle tutuklamaya kalkışmak, hürriyet adına hareket eden Osmanlı Ordusu için şüphesiz garip bir çelişki idi! Bununla beraber sözlü ve yazılı özürler, yapılan hatayı örtüyor, Divan-ı Harp Heyeti'ndeki subaylarımızın genelde heyetlerinin hak tanıyan zatlardan meydana geldiğini gösteriyordu. Ama Divan-ı Harp başka, İttihat ve Terakki yine başka değil mi? Şu halde birincinin özrü elbette ikincinin tecavüzlerini unutturamazdı! Genel hatlarını çizmekle yetindiğimiz bu tabloda gerçekte sadece bir kişinin hakkı söz konusu oluyor. Fakat ortada geçerli bir sebep yokken üyelerinden bir bölümünün yıllarca -pek yanlış bir anlayış sonucu!- kendilerine siyasî rakip gördükleri bir vatandaşlarıyla çalışma arkadaşları aleyhinde hatır ve hayale gelmeyecek kötülükleri işlemelerine, hiçbir vicdan azabı hissetmeden razı olan bir Cemiyet, acaba haksızlığın başkaları hakkında veya başka zeminlerde de tatbikine göz yummaz mı? *Neyyir-i Hakikat*iniz artık mazide kalan yazısını bugün

soğukkanlılıkla okurken sorunun meşruluğunu sizin de kabul edeceğinizi ümit ederim! Haksızlık, ister bir kişi, ister bir millet hakkında reva görülsün yine haksızlıktır. Bu özelliğiyle de ayıp ve iğrençtir! Haksızlığın birine göz yummaksa, insanı diğerlerine karşı da göz yummağa ve yavaş yavaş insaf ve adalet dışında bambaşka bir "hikmet-i hükümet" icadına sevk eder.

İşte bu hareketten son derece sakınalım!.. İnsanlıktan hatasızlık beklemediğimiz, hatta doğruya çoğunlukla hatalardan geçilerek varıldığını bildiğimiz için tarafınızdan bir hata yapılması halinde onu hiç de büyültmek istemeyiz. Gönül ister ki, içinizde bu hatayı görecek, tamirine çalışacak birkaç beyin, birkaç vicdan... kelimenin tam anlamıyla tek bir vicdan bulunsun! Büyük bir şükranla görüyorum ki, bu tedbirli beyinler ve yükselmeye meyilli vicdanlar çevrenizde de yok değil! Ancak bunlar varlıklarını ortaya koyunca Cemiyetiniz kendilerinden yüz çeviriyor. Böylece hak ve adalet savunucuları, aranızda gün geçtikçe azalıyor! İşte *Neyyir-i Hakikat*inizde tiksinerek tenkit ettiğimiz o kirli satırların, en basit insanlık terbiyesine karşı en açık bir tecavüz teşkil ettiği resmen anlaşıldıktan sonra bile, içinizden bir kimse çıkıp da:

"Yahu, yayınladığınız bu yalanlardan sıkılmıyor musunuz? Bundan bize de büyük bir sorumluluk hissesi düştüğünü düşünmüyor musunuz? Bu namus dışı hareketlerle siz, sadece kendinizin değil, tüm Cemiyet'in namusunu ayaklar altına alıyorsunuz!" deyip iftiracıların açıkça cezasını istedi mi? Hayır! Hücum, haksızlığa edileceği yerde tam tersine ondan şikâyetçi olanlara yapıldı. Cinayetlerinin alkışlandığını gören eşkıya ise

dünkü jurnalciliği işte bugünkü iftiracılığa çeviriyor, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hissiyatının odak noktasını kesif olduğu kadar öldürücü bir düşmanlığa dayandırıyor!

Paris 1910

Üçüncü Mektup

Hissiyatınızın Odak Noktası Dünya Çapında Bir Sevgi Olmalıdır!

Mazide yaşanan olayları unutmaya çalıştığımız bir sırada, arkadaşlarınız bu kez de Paris basınında bizi unutmadıklarını ispata koyuldular!

Petit Parisien gazetesinin 9 Ekim 1909 tarihli sayısında şahitliğinin, itirazı mümkün olmayan bir önem taşıdığını söylediği, fakat Cemiyet'in önemli ileri gelenlerinden biri olup ismini bildirmediği bir şahısla yaptığı görüşmeyi aşağıya alıyorum. Bu zat şunları söylemiştir:

> Aleyhinizdeki hazırlıkların hepsini biliyoruz. Türkiye'yi maziye döndürmek için çeşitli sınıf ve çevrelere mensup şahıslardan bir parti kuruldu. Hırs ve emellerine engel olan yeni idareyi yıkmak düşüncesinde bulunan siviller ve askerler bu partiye girdiler. Bir zamanlar **Prens Sabahaddin**'in fikir ve düşüncelerine hizmet eden ve şu anda bile **Prens**'in telkinlerine bağlı Ahrar Partisi (?) taraftarları, **Abdülhamid** döneminde hak etmedikleri halde terfi edip rütbeleri, Askerî Rütbeleri Tasfiye Komisyonu kararıyla indirilip ödenekleri kısılan subaylar ile yapılması gereken reformlar sebebiyle açıkta kalan memurlar bu partinin üyelerini meydana getiriyorlar.

İhtilâl merkezlerinden birinin Paris olduğunu artık ilân edebilirsiniz. Nitekim Ahrar Partisi, son haftalarda güç kazanan bu Parti'nin adeta çekirdeği olmuştur.

Düşmanlarımızın görünüşteki programları Meşrutiyet fikrinin yayılmasını arzulamak; hürriyetlerin, özellikle de basın hürriyetinin genişlemesini istemek ve Cemiyetimizin zulümlerini ilândan ibaret. Fakat gerçekte Meşrutiyet taraftarı bir program altında, tamamen başka gayeler gizli!

Hareket, 31 Mart [13 Nisan 1909] İsyanı'nı hazırlayan, teşvik ve yardım edenler tarafından idare ediliyor. Bu şahıslar gayelerine muvaffak olup da iktidar mevkiine gelmiş olsaydılar **Abdülhamid**, hafiyelerle kuşatma altına alınmış olacak ve hürriyetten mahrum Osmanlılar üzerinde saltanat sürmekte devam edecekti. Bugün yeni idareden memnun olmayanlar eski idareyi özlüyorlar. **Abdülhamid**'in her zamanki âdeti olan entrikalar ile bahşişlerde devam ettiği, adına orduya büyük meblağlar dağıttırdığı ve hiçbir ümidinin kırılmadığını biliyoruz.

Üyelerinin bazıları tarafından Cemiyetimiz ileri gelenlerinin öldürülmesini bile düşünebilen ve her türlü fiili vasıtalara başvurmaktan çekinmeyen bu ihtilâl heyeti, şimdi bizce tamamıyla bilindiğinden uyanık davranmaya çalışıyoruz.

Biz, İttihat ve Terakki adına yapılan bu yeni maskaralıkların reddini, yine İttihat ve Terakki çıkarları adına temenni ederken aynı gazetenin ertesi günkü sayısında Cemiyetinizin sorumlu delegesi Dr. **Nâzım Efendi**'nin bir önceki beyanâtı, bilâkis büyük bir süratle doğruladığını gördük. Delegenizin sözlerini de kısmen nakledelim:

Bu şahısları toplayan **Prens Sabahaddin**, aldatılan bir insan rolü oynayarak onları sevk ve idare ettiğini sanıyor. Ne büyük hayal! Halbuki sevk ve idare edilen kendisi!

Prens'in hürriyet savunuculuğu, onların irticaî fikirlerine esir olmuş! Bu parti üyeleri; halis mürteciler, **Abdülhamid**'in eski sağ kolları, sürgünler, yeni idareden memnun olmayanlar, rütbeleri indirilenler, vaktiyle iltimas ve himaye ile lâyık olmadıkları makamlara getirilip de İnkılâp'tan sonra mevkilerinden düşenler, 31 Mart Olayı'nda zanlı ve suçlu olup da Türkiye'den kaçanlardan ibaret. Bu adamlar geriye dönmek hülyasına kapılmışlar, **Sabahaddin Bey**'i bir bayrak gibi ellerinde bulundurmak, müdafaa ettiği Adem-i Merkeziyet fikrini bir bahane olarak ileri sürmek, gerçekte ise istibdadın yeniden tesisini istiyorlar...

Efendiler! Mesleğine uygun olarak özel hayatında namuslu yaşama inzivasına çekilen bir adam hakkında sürekli uydurulan bu çirkin iftiralar ve günümüzde **Abdülhamid** devri jurnalciliğini bile geride bırakan bu vicdansızlıklar, kamu ahlâk ve düşüncesini bozmakla kalmıyor, aynı zamanda edep ve terbiyeden mahrumiyetin de en korkunç örneklerini ortaya koyuyor. "İşte mürteciler! **Sabahaddin**'i ellerinde bir bayrak gibi kullanıyorlar." cümlesine bir göz atın! Siyasî bir partiye bayrak veya bayraktarlık hizmeti görmenin, o partiyi kamuoyunun gözü önüne sermek olduğunu bilirsiniz. Politika ile uğraşmadığını ve politikacılığın en büyük düşmanı olduğunu bizzat iddia eden bir adam ise siyasî bir partiye bayrak ve bayraktar olabilir mi? Siz aynı zamanda bir bayrağın hem açık hem de kapalı olduğunu gördünüz mü?

Eğer biz İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde siyasî bir hareketin doğmasına çalışsaydık bu haberi **Nâzım Efendi**'den mi öğrenirdik? Siyasî düşmanlarınız gibi fikirlerimizi açıktan açığa müdafaa edemez miydik? "Bugün yeni idareden memnun olmayanlar eski idareyi özlüyorlar. **Abdülhamid**'in her zamanki âdeti olan entrikalar ile bahşişlerde devam ettiği, adına orduya büyük meblağlar dağıttırdığı ve hiçbir ümidinin kırılmadığını biliyoruz." cümlesini okurken bir şuur sahibi de:

"Fakat Efendiler! Siz, avucunuzdaki bir deliyi idareden aciz ve zindandaki bir adamı Osmanlı Ordusu'na büyük meblağlar dağıtmaktan vazgeçirme gücüne sahip değilseniz nasıl oluyor da koca bir devleti idareye kalkışıyorsunuz?" dese ne cevap verirsiniz? Sadece Cemiyetinizin muhaliflerini lekelemek amacıyla Osmanlı Ordusu'nun, cinayetleri gözleri kamaştıran tahtından indirilmiş bir hükümdardan -aslı olmadığı halde- büyük meblağlar almakta olduğunu ecnebilere ilân etmek, orduyu hatta bütün vatanı haksızlıkla lekelemek değil midir?

Doktorunuz şu sözleri de söylüyor:

> Her türlü fiili vasıtalara başvurmaktan çekinmeyecek olan bu parti üyelerinden bazıları, Cemiyetimiz ileri gelenlerini öldürmeyi bile düşünmüşlerdi[14]. Bu gizli hazırlık, şimdi bizce bütün yönleriyle bilindiğinden devamlı uyanık bulunuyoruz.

---

[14] Meşrutiyetimizden birkaç ay önce Paris'te toplanan Muhalifler Kongresi'nde Meşrutiyet'in suikastlarla değil, şuurlu ve millî kıyamlarla meydana getirilmesi gereğini İttihat ve Terakki'ye karşı savunan -ki, bu savunma, kongrenin günlük görüşmelerinde aynen kayıtlıdır- gerçek hürriyetin ve millî kurtuluşun ancak sosyal

Eğer uyanıklığınız, adınıza söz söylemek hakkını verdiğiniz üyeleri bu yolla tespit ise -emin olun!- başka düşmanlar edinmeye hiç de muhtaç değilsiniz!..

İttihat ve Terakki Cemiyeti, genel çıkarlar adına temenni ettiğimiz şekilde haksızlıktan hakka doğru yükselmek ve gelecekte de bu vatana ciddi hizmetler yapmaya muvaffak olmak isterse, en büyük düşmanlarını, Cemiyet'in dışında değil, içinde aramalıdır. Cemiyet'in hissiyatının odak noktası, kokuşmuş bir düşmanlık değil, yüksek bir sevgi olmalıdır.

Paris 1910

---

kabiliyetimizi artıracak vasıtalara bir an önce kavuşmakla elde edileceğini bunca zamandır taşra çalışan bizlere, şimdi cinayet planları hazırlanması korkunç olmasa şüphesiz gülünç olurdu. Herhalde muhalifleri sokaklarda paralatmak usulünü bu zavallı vatana sokan ve koruyan biz değiliz sanıyorum.

Dördüncü Mektup

Tuhaf Bir Anlayış!

Sislerle kaplı bir Paris Kânûn-ı Sânî sabahında odama giren postacının elinden "Bâbıâli Daire-i Sadâret-i Uzmâ" antetli zarfı aldığım zaman, öteden beri mağduru olduğumuz "anlaşmazlıklar"ın resmî şekillerinden birisiyle daha karşılaştığımız çarçabuk anlaşıldı. Resmî bir yazı mahrem olamayacağından buraya aynen alıyorum:

Paris'te Sultanzâde **Sabahaddin Bey**'e

İstanbul'a dönmeyi arzu etmekle birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yapmayı tasarladığı icraattan korkarak dönmeye cesaret edememekte oldukları, valideniz **Seniha Sultan** tarafından arz ve ifade edilmiştir. Zâtınızın kanunî takibatı gerektirecek bir davranış ve hareketleri hükümetçe bilinmediği gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de hakkınızda herhangi bir şekilde suizannı ve korkmayı gerektiren hiçbir karar tasarısı bulunmadığı ve aziz vatanımızın refah ve ilerlemesine çalışan Cemiyet'ten gerek zâtınız ve gerekse diğer vatan evlâdından kim olursa olsun hiçbir fert hakkında yolsuz bir muamele yapılması hayal olacağı sebebiyle, sizi

çekemeyenlerin yazıp söylediklerine zerre kadar güvenilmeyerek büyük bir güven içerisinde dönmeniz hususunda bu yazı kaleme alınmıştır, efendim.

6 Ocak 1909
Sadrıazam
Hüseyin Hilmi

Bir kelimesini bile bilmediğim bir dilde birdenbire bir nutuk vermek nasıl mümkün değilse: "İstanbul'a gelmek istiyorum ama korkarak gelemiyorum." demek de bence o kadar mümkün değil![15] Fakat bu başlangıcın arkamızda kalan devrin ayırt edici özelliklerinden olan başlangıçlarla bakınız ne büyük benzerlikleri var! O devirde aldığımız resmî tebliğler de aynen şöyle başlardı:

Padişahımız efendimiz buyuruyorlar ki: Ben kendilerini bağışladım. Namusum üzerine söz veriyorum. Dönüşlerinde iltifata mazhar olacaklar! Hiç korkmasınlar, ilk trene binip hemen İstanbul'a dönsünler!

---

15 Gerçek şudur: İki-üç aylık bir seyahatten sonra vatana dönmeye hazırlanırken **Nâzım Efendi** ile arkadaşlarının katmerli iftiraları etrafa yayıldı. *Neyyir-i Hakikat*'in o sütunlar dolusu yalanları İstanbul'da okunurken cevabımı yine İstanbul'da vermek zorunda kaldığım engelleri unutamadığım için şahsıma yönelen bu yeni suikasta karşı ikinci bir sürgün hayatı yaşamak zaruri idi. O sırada seyahatimin uzamasının sebepleri hakkında rica dolu bir sorudan bizzat haberdar olunca olayın arz edilmesine saygı dolu teşekkürlerimi de ilâve ederek yine bizzat teşebbüs etmiştim. Aslında dünyanın filân veya falan köşesinde bulunduğumun ne hükmü olabilir ki, hükümdarımızı böyle bir "hiç"le rahatsız etmeye teşebbüs cesaretinde bulunalım!

Her yeni tebliğde de bunun son tebliğ olduğu tekrar edilirdi. Medenî hukuktan mahrum bırakılırız, emlâkimize el konulur, aile fertlerimiz hapsedilir ve sürgünde vefat eden babamızın cenazesi bile elimizden alınmaya kalkışılır endişesiyle, defalarca reddettiğimiz bu merhametini **Abdülhamid** yine tevcihten geri durmazdı.

"Bugünkü idare ile dünkü idaremiz arasında hiç fark yok!" veya "Bugün dünden daha kötüyüz!" diyenlerin düşüncelerine asla katılamam. İstibdatların en acımasızıyla Meşrutiyet'lerin en basiti arasında bile farklar vardır. Nitekim bu farklar da sosyal hayatımıza göre oldukça normaldir. Yalnız bazı çevrelerimizde varlığını gerçekten hissettiren yenileşme çabaları siyasî anlayışımıza tercüman olan resmî muhaberâtımıza hiç girmemiş. Girseydi, rüyamıza bile girmeyen fikirlerin **Abdülhamid** devrinde olduğu gibi bize yöneltilmesi gerekirdi.

Böyle bir fikri nasıl taşıyabiliriz? Öyle ki, son ihtilâlin bütün aşamalarında, bir taraftan asilerin: "O hain Adem-i Merkeziyetçileri de ortadan kaldırmalı!" diye bağırdıkları, diğer taraftan Selanik ve Manastır'a bu isyanın tarafımızdan düzenlendiğini bildiren söz konusu telgrafların her zamanki gibi çekildiği, nihayet gece yarısı evimizin Hürriyet Ordusu askerlerinden bir müfreze ile kuşatılarak vatanın en hayasız düşmanlarına bile lâyık görülmeyen bir muameleye uğrayacağımızdan haberdar edildiğimiz zaman, birkaç gün önce tehlike karşısında nasıl hareket ettiklerini gördüğümüz Cemiyetiniz üyelerini taklitten kolay bir şey yoktu. O zaman hem Sultan **Hamid** hem de aleyhine yürüyen ordunun iğfal edilen subayları tarafından paralanmaya lâyık vatan düşmanlarından

uzak olduğumuzu kulağımızla işitir, iki ateş arasında kaldığımızı gözümüzle görüp dururken kılımız bile kıpırdamadığı halde, şimdi niçin mahalle dedikodularından endişeye düşelim ve Saltanat makamını böyle ufak tefek meselelerle rahatsız etmeye kalkışalım? Resmî yazı, mukaddimesine lâyık bir sonuçla bitiyor:

> Zâtınızın kanunî soruşturmayı gerektirecek davranış ve hareketleri (eksik kalan da bu idi!) hükümetçe bilinmediği gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de hakkınızda herhangi bir şekilde suizan ve korkuyu gerektiren hiçbir karar tasarısı bulunmadığı ve aziz vatanımızın refah ve ilerlemesine çalışan Cemiyet'ten gerek zâtınız ve gerekse diğer vatan evlâdından kim olursa olsun hiçbir fert hakkında yolsuz bir muamele yapılması hayal olacağı (!) için çekemeyenlerin yazıp söylediklerine zerre kadar güvenilmeyerek büyük bir emniyetle dönmeleri hususunda...

Paris'teki Cemiyetiniz üyelerinden bir kısmı, mesleklerine iştirak edemediğimiz günden beri bizi vatana, daha doğrusu kendilerine karşı "Sultan **Hamid**'den daha muzır" bir düşman görür, ancak fikirlerini dar çevrelerde yayabilirlerdi. Meşrutiyet'ten sonra bu iftiralar büyük çapta eritilmeye başlandı. Bu sayede bir gün Makedonya'yı Bulgarlara bağışlarsak ertesi gün Ermenilere beylik verir, daha ertesi gün Rum Patrikhanesi'ne türlü türlü imtiyazlar vaat ederiz. Papa'dan yüz binlerce frank alır, günden güne Katolik, Ortodoks, Protestan, Yahudi her mezhebe girer (Farmasonluk müstesna!), her mesleğe karışır, Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi çiftliğimizmiş gibi rast gelene satar, irtica modası çıkar çıkmaz

hemen mürtecilerin başı ve bayraktarı olur, Çakırcalılara rahmet okutacak bir eşkıya kesilirdik. Fakat bütün bu kötülükler bu cinayetlerine yeterli gelmez, o zaman İttihat ve Terakki kulüplerinde ve kamuoyunu aydınlatma sadedinde bize ait nice mezarlar kazılırdı. Yıllarca önce ecnebi toprağında bin bir türlü cefalar içinde vatanî bir davayı savunurken düşmüş, bugün kemikleri bile kalmamış insanların hâtıraları bile çamurlarda sürüklenirdi. Duyguları olsaydı taşlar, topraklar düşmanlığın böylesinden tiksinirlerdi. Komiteleriniz ve sorumlu delegeleriniz tarafından tekziplerimize karşı sessiz kalmak tercih edildiği halde bile bize "canilik" iftirasında bulunulduğunu bilmeyen kalmadı. Fakat hükümetimizin başına getirdiğiniz muhterem zatın sanki bundan haberi yok!..

Bir taraftan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden böyle bir halin ortaya çıkmasının imkânsızlığını söylüyor, diğer taraftan da yine Cemiyet içinden çıkan bizi çekemeyenlerin haberlerine zerre kadar inanmayarak büyük bir güvenle dönüşümüzü tavsiye ediyor!

Efendiler! Biz de bu vatanın evlâdıyız. Fakat aklımız, fikrimiz ve hafızamız göz göre göre söylenilen bu yalanların nasıl ve niçin uydurulduğunu bir türlü anlayamıyor! Aslında buna yalan da denilemez. Yalancılık değil, mantıksızlık değil, tanınmış âfetlerden hiçbiri değil! Büsbütün başka bir şey!.. Tuhaf bir anlayış!

Meşrutiyet'in ilânından daha birkaç gün önce Cemiyetinizin, o zaman Türkçe tek yayın organı olan *Şura-yı Ümmet,* **Hüseyin Hilmi Paşa**'nın **Abdülhamid**'in en sadık kölesi ve

Müslümanların en büyük düşmanı olduğunu ilân ediyordu. Bir süre sonra aynı Cemiyet, **Hüseyin Hilmi Paşa**'yı iki defa iktidara getirdi. Bundan birkaç ay önce **Hilmi Paşa**, ecnebi gazetecilerinden birine: "İttihat ve Terakki Cemiyeti mi? Ben onu bilmem, tanımam." diyordu. Bir-iki ay sonra ise yukarıdaki yazısında geçtiği gibi "Cemiyet'ten tek bir fert hakkında yolsuz bir muamele yapılmasının hayal olacağını" iddia ediyor. "En Büyük"lükten bir türlü vazgeçemeyen Sadâret makamı iki satırlık bir yazısında bile kılıktan kılığa giriyor. Nihayet İttihat ve Terakki'nin hatasızlığına karar veriyor. Bu karardan birkaç gün sonra ise sadrıazam, mebuslar dışında alınan Meşrutiyet'i koruyucu bir kararla birden hastalanıyor ve bizi İstanbul'a davet ederken soluğu Paris'te alıyor!

Böylesine tuhaf bir anlayışla ülkenin idare edilmesine gelince; bütün kalbimizle şöyle yalvaralım:

Allah'ım! Bizlere acı!..

Paris 1910

Beşinci Mektup

Şekavet, Gerektiği Zaman Fazilet Yerine Geçiyor!

İşte ahlâk esasımız! Birkaç gün önce **Abdülhamid** bizde "zıllullâhi fi'l-âlem", yani "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" idi. İnsandık, insanlıktan nasibi olmayan bir karaktersizin kullarına kulluk eder dururduk!

Müslümandık, deli bir katili **Peygamber**'in halifesi olarak tanır, ömür ve ululuğunun devamına duacı olur dururduk! Son kerteye gelen idraksizliği, Meşrutiyet'le de sağlamlaştırmaya çalıştığımız tahtını elinden aldığı zaman, işte o zaman olanca izzet-i nefsimizle kükredik, alay ve hakaretinde yarışmaya başladık. Cömertliğimizde şaşıp kaldık! Daha önceleri **Abdülhamid** kutsiyetinin ne büyük bir iman ile inançlıları isek, sonra da İttihat kutsiyetinin aynı iman ile inançlıları kesildik. Bir zamanlar Yıldız'a doğru yükseltmeye çalıştığımız bağlılık ve kulluk sedalarını, bir zamanlar da Şeref Sokağı'na nakil için birbirimizi boğazlarcasına bir mücadeleye giriştik. Tıpkı **Abdülhamid**'e yaptığımız gibi, İttihat ileri gelenlerini de aşırı derecedeki düşkünlüğümüzle adeta bayılttık, kendilerinden geçirdik. Cömertliğimize kendimiz de şaşıp kaldık!

Abdülhamid'i tahtında sağlamlaştırmaya yeltendiğimiz zamanlar "İttihadî Meşrutiyet"e de üç avcı taburunu muhafız edinmiştik. Fikrimizin ne yaman esaslara dayandığını bir gün avcılar bize açıkça ispata çalıştılar. İttihad'ın başkanlarını avlamaya başladılar. O zaman bu yeni kahramanları da alkışladık! İstanbul'dan vaktinde savuşabilen İttihat üyeleri, İttihat düşmanlarına; vaktinde çıkamayanlar ise İttihat ileri gelenlerine lanet okudular! Birkaç gün sonra herkes İttihad'ı alkışlamaya yine devam etti!

Eskiçağ hükümdarları bulundukları makam gereği ilâh olduklarını zanneder, hışımlarına uğrayan kullarını dünyadan işkencelerle kovarlardı. Ortaçağ dindarları din adına kalkar, günahkârları ateşe atarak temizlerlerdi. **Abdülhamid** de "Allah'ın gölgesi" olduğunu ilân eder, muhaliflerini hapis ve sürgünle susturmak isterdi! Siz, işinize gelmeyenleri toptan irtica diyarına sürüyor, Meşrutiyet adına söz söylemek isteyen safdillere: "**Abdülhamid**'in pençesinden sizi kurtaran kimdi?" diyorsunuz. Bu gidişle yarınki beyler de: "Sizi İttihad'ın pençesinden kurtaran kimdi?" diyecek ve eğilen başlara gürzü indirecek!

Dün, **Abdülhamid**'in taraftarından birine çatmakla başları göklere erişen siyasetçiler, bugün İttihad'ın ileri gelenlerinden birine çatmakla başkaldırıyor! Onlar, yarınki amirlerin de ayak tozu olacak, ayaklar başlarına vurdukça, siyasî saltanatın yıldızlı fezalarında pırıl pırıl uçacak!..

Toplumumuz, başlıca iki büyük sınıftan meydana geliyor: Ezenler ile ezilenler... Ezenlerin hayal ettikleri gaye,

ezmekte devam; ezilenlerinki ise -farkında olmayarak- ezenlere karışmak!

Eskiçağların o matematik dâhisi, dünyanın dışında başka bir dayanak noktası bulsaydı, bu gezegeni belki de yörüngesinden fırlatırdı. Şahsiyetimiz dışında bir dayanak noktası olsaydı, İttihat ve Terakki bize belki de gerçek bir istiklâl verebilirdi. Sadece bizim için değil, dayanak noktalarını şahsiyetleri dışında arayan bütün insanlar için şekavet, gerektiği zaman fazilet yerine geçiyor!..

II. Meşrutiyetimizin ilânından uzun bir süre önce eski *Terakki*'de ahlâkımızın çöküş sebeplerini analize çalışan şu satırlar, içinde bulunduğumuz bugünkü durumumuza da aynen tatbik edilemez mi?[16]

> Güçlük ve sıkıntılarla yapayalnız çarpışmaya mecbur olan insanlar, yaşadıkları sürece yeteneklerinin arttığını mutlaka görürler. Biz ise, yaşadıkça azaldığını görüyoruz. Engelleri aşmak onlara eğlence, bize işkence oluyor. Onların şahsî çıkarları çoğu kamu menfaatlerinin bir parçası! Çünkü yaptıkları işlerle ülkelerinin zenginlik ve mutluluğunu artırıyorlar. Bizde ise şahsî çıkar, kamu menfaatinin tam zıddı! Çünkü şahsî çıkarımızı zenginliğin üç kaynağını meydana getiren "ziraat", "sanayi" ve "ticaret" ile elde etmekten çok, zorbalık ve istibdada âlet olmakta arıyoruz. Şahsî çalışma ile yaşamak ve zenginleşmek için bilgi, tecrübe, gayret, tedbir ve uyanıklık gibi birçok meziyetlere sahip olmak şart! Biz çoğu zaman bunlardan mahrum olduğumuz için doğduğumuzdan beri aldığımız eğitimin bir sonucu olarak kazanmadan

16 *Terakki*, no: 12.

yaşamak, çalışmadan zenginleşmek istiyoruz ve dolayısıyla hükümet memurluğuna göz dikiyoruz. İhtiyacından yüz kat fazla memuru olan bir hükümette iş bulmak için de tek çare liyakat değil himaye! Demek daha topluma birinci adımımızı atarken başkalarının himayesine sığınıyoruz. Şahsî haysiyetimize bu ilk vedayı yaptıktan sonra kayırıldığımız yerde ilerleyebilmek için yine himayeye muhtacız.

Böylece her yükseliş basamağı bir koltuk değneğine ihtiyaç gösteriyor. Kayırılmanın dışında hiçbir ilerleme vasıtası olmayan birisi, güçlü bir şahsiyet sahibi olabilir mi? Elbette olamaz! Çünkü zavallı, kendisinin değil, koruyucusunun beğendiği şekle girmeye mecbur. Onun nazarında ak olan kendi nazarında kara da olsa yine karayı ak diye kabule mahkûm! Amirlerine karşı tapınmayı görev edinen bu memurların, kendilerinden rütbe ve kıdem bakımından aşağı derecede olanlardan ilk bekleyecekleri iş de kendilerine tapınılmak oluyor! Böylece büyük-küçük bütün devlet adamları -istisnalar hariç- koltuk değneğiyle yürür ahlâk düşkünlerinden toplanıyor. Gerçi her ülkede memurlar, görevleri gereği gelenek ve göreneğe uymak zorunda oldukları için istibdada az çok alet olmuşlardır. Fakat tesirleri hiçbir yerde bizdeki kadar korkunç değil. Çünkü bizde yürütme gücünün istibdat ve tembelliğini, şahsî hürriyet ve teşebbüsle değiştirecek işlek bir sınıf yok! Toplumun bu sınıfı gerçekleştirmeye en elverişli olan fertleri, hep memur oluyor ve hükümetin uğursuz himayesi altında bir tüketici sınıfı meydana getiriyor. Üreticiler, kazandıklarıyla yaşayan ve ülkelerini yaşatanlar, köylülerle esnaf ve küçük tüccarlar. Bunlar ise maddî manevî hiçbir sermayeye sahip olamadıkları için tuttukları işi ilerletemiyor, hatta hükümetin sürekli artan zulmüne veya halen

devam eden o korkunç merkeziyet ve tembelliğe karşı eski mevkilerini bile kaybediyorlar.

Bu felâketin önüne ancak millî eğitimimizi şu andaki ihtiyaçlarımıza uygun bir duruma getirmek, ev ve okullarımızda yaşanılan hayatı yeni ve sağlam temellere oturtturmakla geçileceğini müdafaa ettikten sonra şunu ifade ediyoruz:

> Bugünkü merkeziyet ile zulüm, şüphe yok ki, eğitim tarzımızdan doğan aczin mahsulü... Dayanak noktalarını kendilerinde bulamayan bu âciz ümmet, onu normalde aile, cemaat ve hükümetlerinde arar. Bu da tepeden tırnağa kadar her tarafta istibdadın kökleşmesine yarar. Böyle bir toplumda insan yaratılış itibarıyla ne kadar namuslu olursa olsun zamanla her haksızlığa, her zillete katlanmaya, katlana katlana da şahsî haysiyetten tamamıyla uzaklaşmaya mahkûm olur. Bu kopuş, istikbalimizi tehdit eden âfetlerin en tehlikelisi! Ecnebi istilasına uğrayan bir millet bile ahlâkı büsbütün bozulmamış ise, hukukunu yavaş yavaş yeniden ele geçirebilir. Fakat ahlâksızlığın damarlarına işlediği bir milleti hiçbir şey kurtaramaz!

Eğer fakirlik ve yoksulluğumuz ile devamlı artan sefaletimizden başka bir de ahlâksızlığın damarlarımıza işlemesini istemiyorsak tek çare, aydınlarımız arasında bugün sayıları gittikçe artmaya yüz tutan politikacıları, bu tehlikeli tüketicileri azaltıp müteşebbis üreticileri çoğaltacak vasıtaları bir an önce devreye sokmalıyız. Eski ve yeni devamlı tekrarlanan örneklerle değişmeyen tek olumlu gerçek şudur: Eğer faaliyet alanımızı bu gayeye yöneltemezsek emin olun, kuru bir Meşrutiyet bizi ekonomik açıdan olduğu gibi fikir ve ahlâk planında

da son bir iflasın kaybolan uçurumlarında kül ve kömür olmaktan kurtaramayacaktır!

İsterseniz gözümüzün önünde duran bir örneğe, İngiltere ile İspanya'ya bakalım: İkisi de Meşrutiyet'le idare ediliyor. Fakat birincisi medeniyetin ilk, diğeri son basamağında! Şimdi, iki ülke arasındaki bu korkunç fark, siyasî kanunlarındaki o önemsiz farklardan mı doğuyor? Büyük Britanya ile İberik Yarımadası arasındaki bu büyük fark, iki milletin özel hayatlarındaki köklü farklardan, yani İngilizlerin dayanak noktalarını kendilerinde, İspanyolların ise hükümetlerinde arayacak bir eğitim ile yetişmelerinden ileri geliyor!

Bir de Kuzey Amerika ile Güney Amerika'ya bakalım: İki taraf da Cumhuriyet'le idare ediliyor. İki tarafın cumhuriyetleri de halkın hürriyeti üzerine kurulmuş. Fakat kuzey ile güney arasındaki fark, gece ile gündüz kadar net. Kuzeyde geniş bir hürriyet, korkunç bir ilerleme. Güneyde görünüşte aynı hürriyet, gerçekte ise müthiş bir esaret ve kökleşmiş bir sefalet! Niçin? Çünkü kuzeyde zenginlik ile medeniyeti, hürriyet ile mutluluğu meydana getiren ana faktör, Anglo-Saksonlar yani istiklâllerini, özel teşebbüsleriyle gerçekleştiren ve bu teşebbüslerini Adem-i Merkeziyet'le genişleten üreticiler!.. Güneyde ise gözlerini yalnız siyasî iktidarı ele geçirene kadar Merkeziyet sistemine sımsıkı bağlanan İspanyollar, yani istiklâllerini siyasî vasıtalarla gerçekleştirme hülyasında koşan tüketiciler! Güneydeki bayındırlık bakanlıkları da harıl harıl işliyor, projeler hazırlıyor, imtiyazlar veriyor. Fakat bunlardan başlıca istifade edenler ecnebiler! Güneyin bütün zenginlik kaynakları yavaş yavaş ecnebi kontrolüne geçiyor.

İspanyollar kendi topraklarında bile, başkalarının kuvvet ve kudretini artırmaya alet oluyorlar. Böyle giderse, apaçık bir gerçek ki, Güney Amerika cumhuriyetlerinden bazıları görünüşteki siyasî istiklâllerini de kaybedecektir.

Mesele Anglo-Saksonluk ile İspanyollukta değil, sosyal gelişme veya sefaleti ortaya çıkarıp onu yaşatan bu iki tarz eğitimdedir.

Serserilerin Başı Kendimiz

İki yıl oluyor, mebuslarımız serseri nizamnamesiyle uğraşırken ellerini tam yaramızın üstüne koymuşlardı. Fakat nizamnameleriyle uğraşacakları yerde serseriliği meydana getiren sosyal sebeplerle meşgul olsalardı, hastalığımızın tedavisine doğru şimdiye kadar belki ilk adımı atmış olacaklardı. Kendi başımızdaki derdi başkalarında aramak, bizi bu büyük mutluluktan mahrum etti. Serserilik, aslında maişet vasıtalarının yetersizlik ve bilinmeyişinden ileri gelen bir felâket demektir. Maişet vasıtaları bilinmeyen veya yetersiz olan felâketzedeler de biz değilsek, kim o zaman? Fakat serseriler çoğu zaman bulanık sularda da avlanırlarmış, politikacılarımız berrak sularda avlanmıyorlar ya!

Abdülhamid devrinden önce mevcut olan, fakat o devirde korkunç bir şekle giren bu hastalığımızdan bugün kurtulmaya yüz tuttuğumuzu iddiaya kalkışmak milyonlarca vatandaşımızın felâketleriyle eğlenmektir. Dün olduğu gibi bugün de nahiye, kaza, sancak, vilâyet bir fakirlik ve facia silsilesi demekten başka bir şey değil! Yüzyıllardır ezildiğimiz, gittikçe daha çok ezildiğimiz, gittikçe daha da ezileceğimiz zulümlerin pençesinden

yalnız Meşrutiyet, yani genel hayatımıza ait şeklî ve basit reformlarla kurtulamayacağımızı savunduğumuz zaman davamıza inanmak istemeyen vatandaşlarımız, hiç olmazsa şu üç yıla yaklaşan kıymetli tecrübeden sonra düşünüyorlar mı? Biliyorum ki, durumdan memnun olmayanlar genelde Cemiyet veya Partinizi suçluyorlar. İttihat ve Terakki'nin veya kurduğunuz kabinelerin hatalarını inkâra kalkışacak değilim. Fakat İttihad'ın yerinde başka parti ve hükümetler de olsaydı bizim bildiğimiz ve herkesçe de bilinen siyasî vasıtalarla yetindikleri sürece daha büyük bir iş görülemezdi. Çünkü hükümetlerin en belirgin ve temel görevi, bütün işleri idare etmektir. Tabii bunun iyi bir biçimde icrası gereklidir. Fakat özel işlerini bizzat kendi çalışmalarıyla yapamayan bir ülkenin fertleri, sadece resmî işlerini, yani artan sefaletlerini falanın veya filânın idare etmesiyle o ülke kurtulmuş olur mu? Bu kurtuluşu en iyi olan bir idare şekliyle başaramazsak, idare adını verdiğimiz şu idaresizliğimizle nasıl başarılı olacağız? Eğer güzel idare kabiliyetinin de kazanma kabiliyetinden doğduğunu ve hükümetlerini en iyi idarede başarılı olan milletlerin çoğu zaman kazanmayı en iyi bilenlerden meydana geldiğini düşünürsek, kendimizi daha iyi kullanmak için de hayatımızı daha iyi kazanma çarelerini aramak, sosyal kabiliyetimizi maddî-manevî artırmak gereğini aşkın taşkın bir kanaatle kabul ederiz.

Fakat Meşrutî bir hükümete ulaşmakta şimdiye kadar büyük bir faydamız olduysa bu, köklü bir reforma yol açmak için zaman kazandırmak konusunda oldu. Bunu kazanırsak kurtulacak, kaybedersek batmakta hep birlikte ilerlemiş olacağız.

Paris 1910

Altıncı Mektup

Sosyoloji'nin Büyük Keşfi

Yerkabuğunu hayatın çığlık ve feryatlarıyla dolduran şu milyonlarca insan arasında oynanan dramın ifade ettiği mana nedir? Sosyal ilerleme ve üstünlük hangi şartlar altında ve hangi vasıtalarla elde ediliyor? İşte yıllardır çalışmamıza kaynaklık eden La Science Sociale'in, bugün çözümünü kesin olarak başardığı, dünyayı kuşatan o mesele! Nasıl ki tabii ilimler, dün bize büsbütün meçhul kalan hayatın sırlarını bugün gözlem ve deney metotlarının uygulanması sayesinde açıklamaya çalışıyorlarsa, La Science Sociale de sosyal hayatın bitmek tükenmek bilmeyen sırlarını yavaş yavaş, fakat aynı kuvvet ve aynı açıklıkla izah ediyor[17].

---

[17] Yüzyılımızda sosyal meselelerden bahseden yayınların haddi hesabı yok! Fakat sosyologların en âlimleri bile gerçek bir teknik metot dairesinde çalışmıyor. Birinin başladığı incelemeyi diğeri izleyemiyor. Böylece bu incelemeler, taşıdıkları bazı faydalı fikirlere rağmen bir ilimden çok, bir sosyal felsefe meydana getiriyor. Yalnız F. Le Play, Henry de Tourville, Edmond Démolins'in seçkin bir araştırmacı ekibiyle birlikte -tekniği ortaya çıkaran gözlem ve deney metodunun sosyal meselelere uygulanması mümkün olan birincisinden asla

La Science Sociale'in şimdiye kadar meydana getirdiği en büyük ve en kıymetli eser, yetmiş beş senelik teknik analizlerini onurlandırmaya yol açan, sosyal sınıflandırmasıdır. Bu sınıflandırma, medenî cemiyetleri Kamucu Yapı (Teşekkül-i Tecemmu'î/Formation Communautaire) ve Ferdiyetçi Yapı (Teşekkül-i İnfirâdî/Formation Particulariste) adlarıyla iki önemli bölüme ayırıyor. Bu ana damarlardan ayrılan diğer bölümler de kendi aralarında tasnif ediliyorlar.

Şu birkaç satırda Sosyal Tarih'in temel sınırlarını çizmeye kalkışacak değilim. Yalnız La Science Sociale'in bizce bilinmesi gerekli bir keşfinden, yani iki büyük yapı arasındaki farktan bahsedeceğim. Kamucu Yapı'ya mensup olan milletler Asya, Afrika, Güney Amerika, Türkiye ile Rusya da dâhil olduğu halde Avrupa'nın bir bölümü ve özellikle de güney ahalisi, dayanak noktalarını kendilerinde bulamıyor, mensup oldukları sınıflara göre aile, cemaat, parti ve hükümetlerinde arıyor. Bazen de eğitim ve öğretimdeki ilerlemelerine rağmen üretim kabiliyetleri seviyesiz ve cılız toplumlar meydana getiriyor. Ferdiyetçi Yapı'ya mensup olan unsurlar ise bu yapıdaki ilerlemeleri oranında dayanak noktalarını kendilerinde buluyor; üretim kabiliyetleri yüksek, müteşebbis ve müstakil toplumlar teşkil ediyorlar. Birinci sınıfa mensup olanlarda en

---

ayrılmamak şartıyla- yetmişi aşkın senedir devam eden ve aydınlanan insanlık için bugün en kıymetli ve en değerli bir hazine meydana getiren teknik analizleri, La Science Sociale'i Fizik ve Kimya kadar müspet bir ilim haline getirdi. Bu okulun yayın organı, ayda bir kez çıkan ve her sayısı başlı başına sosyal bir meselenin çözümüne ayrılmış olan *İlm-i İctima' (La Science Sociale)* dergisidir. Adresi: Jacob Sokağı, no: 56, Paris.

hür kanunlara rağmen şahsî istiklâl serpilemediği halde ikinci sınıfta bu istiklâl özellikle özel teşebbüsle kökleşiyor. Fakat bu hasletin esas kaynağı, umumîlikten hususîliğe çevrilen ve özel mülkiyeti meydana getiren ziraat tarzıdır.

Asya çöllerinden İskandinavya Yarımadası'na dayanan ve orada Norveç fiyortlarıyla[18] Kuzey Denizi'nin verimsiz sahillerine sıkışıp kalan yeni Cermenler, buraya ilk gelişlerinde Seltler veya eski Cermenler gibi Kamucu Yapı'ya bağlıydılar. Aşiret hayatını ortaya çıkararak bunu devam ettiren geniş meraların Norveç sahillerinde büsbütün yokluğu ziraata müsait olan arazinin darlığı ve iklimin elverişsizliği, aşiretlerin dağılmasını, ailelerin küçülmesini, fertlerin bir taraftan sahildeki balık avcılığında olduğu gibi, büyük emeklere karşı az ürünler veren ziraatı fert fert yapmalarını zorunlu kılmıştı. Asya'nın uçsuz bucaksız ovalarında kışın sürekli ve dehşetli soğuklarını takip eden yazın, o eritici güneşlerinin tesiri altında, çarçabuk yetişip serpilen ve yer yer bir yeşillik deryası halini alan otlaklar, hiçbir çevre düzenlemesine ihtiyaç göstermezdi. Meydana getirdikleri tabii meralara da aşiret fertleri ortaklaşa ve geçici olarak tasarruf ederlerdi. IV. yüzyılda Avrupa'ya yerleşen barbarların büyük bir bölümü, Asya'dakinden daha küçük bir mikyasta olmakla beraber Avrupa'nın tesadüf ettikleri ovalarında göçebeliği bazı değişikliklerle devam ettirmişlerdi. Burada sadece bir işaretle geçtiğimiz çobanlık hayatının -Norveç müstesna- tarım hayatına dönüştüğü zamanlarda bile araziye, yine cemaat adına tasarruf edilirdi. Yüksek ve ileri bir ziraat

18 Karaların içine doğru giren, dar ve geniş körfez. (Haz:)

için hareket noktası olan özel mülkiyetin[19] formalitelerden kurtulması, büyük engellere uğrardı. Norveç'te sıkışıp kalan barbarlarda ise, bunun büsbütün aksini görüyoruz. Mera hayatına hiç elverişli olmayan o sert iklimin şiddeti altında balıkçılık ile ekinciliği fert fert yapmaya alışan bu yeni Cermenler, paylaştırmaya elverişli olmayan küçük tarım malikânelerini en büyük evlâda bırakmak suretiyle, diğerlerini sürekli yeni arazi aramaya alıştırmış, özel teşebbüsü, farkında olmadan kuşaktan kuşağa koruyup yaşatmışlardı. Artık açılacak arazi kalmayıp da Kuzey Almanya'daki Saksonya Ovası'na indikleri zaman yine sert bir iklim, fakir fakat Norveç'tekinden daha geniş bir toprakla karşılaşmışlar, burada balık da bulunmadığı için açtıkları arazi ve kurdukları malikânelerinde bütün hayatî ihtiyaçlarını sadece tarım ve tarıma dayalı sanayi ile gidermeye koyulmuşlardı. Her zorluğa kendi gayretleriyle göğüs germek zorunda kalan bu insanlar, malikânelerini tabiat ile insanların tecavüzlerinden kurtarmanın yanında, sürekli olarak imar ve ıslah edebilmek için özel teşebbüse ne kadar muhtaç idiyseler, tedbir ve ihtiyata da o kadar muhtaçtılar. Bu faziletlere sahip olanlar haliyle işlerinde başarılı olup topraklarında yerleşiyor, sahip olamayanlar da kendilerinden daha yetenekli olan arazi sahipleri yanında çalışarak geleceklerini kabiliyetleri derecesinde elde ediyorlardı.

İşte el emekleri ve tarım faaliyetleriyle güçlenen bu Sakson köylüleri Kamucu Yapı'dan Ferdiyetçi Yapı'ya doğru burada

[19] Doğu'nun, nispeten en ileri yerlerinde bile özel mülkiyetin kıymetini azaltan çeşitli formalitelerden halen kurtulamadığını unutmayalım!

ikinci adımlarını attılar. Saksonya Ovası'nda artık açılacak toprak kalmayınca, ziraat ve çiftlik hayatının beslediği hürriyetten büyük bir zevk alan bu barış gönüllüsü insanlar Kamucu Yapı'ya bağlı komşuları gibi, çevrelerini yağmalamaya girişmediler. Çiftçilik için toprak aramak maksadıyla bir bölümü Fransa'ya, diğer bir bölümü de İngiltere'ye göç etti. Sonraları Fransa'nın kuzey kesimine yerleşen ve büyük malikânelerin başına geçerek Romalıların esir olarak kullandıkları ahaliye, insanca çalışma ve yaşama yolunu gösteren ve böylece onları gerçek hürriyete kavuşturan işte bu Franklar oldu! Fransa'nın sosyal coğrafyasına dair gelişi güzel bir fikir edinmiş olanlar bile kuzey ile güney arasında her bakımdan çok büyük farkların olduğunu bilir. Fransa'nın üretim gücünü ve ahlâkî dayanıklılığını meydana getiren bölge, Kamucu Yapı'ya bağlı olan kuzey kısmıdır. Özellikle politika ile uğraşan ve politikacılar yetiştiren güneyinde ise, ziraî ve ticarî buhranlar birbirlerini izlemektedir.

Saksonya Ovası'ndan Almanya'nın şimdiki Ren Vilâyetiyle Vestefalya'ya teker teker göç eden müteşebbis çiftçiler ise Ferdiyetçi Yapı'yı Ren Nehri sahillerinde de kökleştirmişlerdi. Alman ekonomik zenginliğinin yayılma merkezi, yine bu yapıya bağlı yerler olmuştur. Fakat Ferdiyetçi Yapı en çok Büyük Britanya'da büyümüştü. İngiltere coğrafî mevkii gereği Kamucu Yapı'ya bağlı milletlerin saldırılarına Avrupa'nın diğer bölgelerinden daha az uğradığı için Sakson çiftçileri de sosyal gelişmelerini en çok burada sağlayabilmişlerdi. İngiliz medeniyetini büyük bir medeniyet haline getirenler, Norman müesseselerini yaşatan siyasetçileri değil, çiftliklerinin

idaresini bizzat yürüterek işleri başından asla ayrılmayan ve emri altındaki köylülerin maişet tarzına -sanki aileden birisiymiş gibi- faydası dokunan centilmen sınıfıdır. Bir de bizim eşrafımızın halini siz düşünün! Sanayiin ziraattan daha çok kazandıracağı tarih gelir gelmez, özel teşebbüsleriyle derhal bu yeni dünyaya da atılıp İngiltere'nin insanlık dünyasında halen gıpta uyandıran o büyük sanayi kuruluşlarına ateşler püskürten, ticarethanelerine altınlar saçtıran, buhar kuvvetini tekellerine geçirircesine benzeri görülmemiş bir ticaret donanmasıyla küçük bir ada halkını okyanuslara hâkim bir duruma getiren işte bu centilmen sınıfıdır.

Ortaçağ'da Meşrutiyet idaresinin henüz hiçbir yerde uygulanmadığı bir devirde, Meşrutiyetlerini "Self-Gouvernement" dedikleri "İdarî Adem-i Merkeziyet" ile temellendirerek millî hakimiyeti kökleştiren ve bu sayede İngiltere Hükümeti'ni dünyanın en mükemmel idaresi seviyesine yükselten, tepeden tırnağa özel teşebbüs ile donanmış, bu güçlü ve müstakil centilmenlerdir. Kuzey Amerika'daki o korkunç faaliyetin kaynağı ise aynı ailenin, Atlas Okyanusu'nun öbür kıyılarında sürdüğü gürbüz bir filiz değil midir?

Büyük araziler ihtiva eden, fakat daha yeni işletilmekte olan ülkeler, bugün Ferdiyetçi Yapıları sayesinde sanayide ilerlemiş olan eski ülkelere ziraat ürünlerini satarak sermayelerini artırmakla kalmıyor, aynı zamanda kendi aralarında zengin bir ticaret ve sanayi dünyasına sahip oluyorlar. Amerika Birleşik Devletleri'nin önce doğusuna yerleşen Anglo-Sakson ziraatçılar başlangıçta Norveç, Almanya, Fransa ve Büyük Britanya'da olduğu gibi, burada da yerleştikleri toprakları

daha köklü bir şekilde işletmek ve işlettikleri arazinin sınırlarını sürekli olarak genişletmekten geri durmadılar.

Bugün Avustralya'daki Anglo-Saksonlar yine böyle yaşıyorlar. Sosyal seviyelerinin yükselmesiyle birlikte en çalışkan ve en kabiliyetli çiftçiler maddî-manevî bakımdan yükseliyor ve bu yükselenler emirleri altındakilere kazanma ve yükselme yollarını bizzat öğretiyorlar. Böyle bir ziraat hayatı ise sadece zenginliği artırmakla kalmıyor, bununla birlikte kamu ahlâkının da gelişmesini sağlıyor. Kendi arazilerinde kendi kendilerine yeterliliğe alışan ve hükümete mümkün mertebe az müracaatı meslek edinen bu müteşebbis çiftçiler, Büyük Britanya'daki dedeleri gibi vakti gelince, ziraat hayatlarında kazandıkları servetlerle sanayi sahasına atılıyor, fabrikalarla ticarethaneleri en becerikli kafalarla işletmeye çalışıyorlar.

İşte bu yapı sayesinde yetmiş-seksen sene önce, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzeyinde bütün tarım alanlarında bugün eski dünyanın sanayiine karşı galip sıfatıyla bir rekabete kalkışan koskoca bir sanayi dünyası parladı. Fakat nüfusun çoğalması ve arazi fiyatlarının yükselmesi yüzünden mevkiinin büyük bir bölümünü sanayiye terk eden ziraat, derhal ülkenin batısını kuşattı. Faraweset'te ise büyük bir çalışma ve servet dünyasının doğmasına yol açtı.

Saint Germaine 1910

Ek

La Science Sociale'in şu andaki durumuna dair kısa, fakat esaslı bir fikir edinmek için başvurulabilecek kaynaklar şunlardır:

- **Edmond Démolins**, *Les Grandes Routes des Peuples-Comment la Route Creé le Type Social?* 2 cilt.

Çok enteresan olan bu eserin, kıymetli ve çalışkan bir gencimiz tarafından dilimize tercüme edildiği ve hatta baskısına başlandığını büyük bir mutlulukla haber aldım[20]. Önemi sebebiyle hararetle tavsiye ettiğimiz bu kitabın, vatandaşlarımızın bir bölümü tarafından lâyık olduğu ehemmiyetle incelenmesi vatanımızda en mesut bir inkılâp fikrinin doğuşunu hazırlayacak mahiyettedir.

- **Edmond Démolins**, *A Quoi Tient la Supériorité des Anglo-Saxons?*
- **Edmond Démolins**, *La Classification Sociale.*
- Plusieurs Collaborateurs de la Science Sociale, *La Méthode Sociale.* (ses procédés et ses applications)

---

[20] Adı geçen eser, **A. Sanih**'in çevirisi ve **S. Lütfi**'nin derlemesiyle *Yollar, Asl-ı İctimâîyi Yol Nasıl Vücuda Getirir?*, Dersaâdet 1329, 599 s. şeklinde yayınlanmıştır. (Haz:)

- **Robert Pinot**, *La Science Sociale et sa Méthode.*
- **Edmond Démolins**, *Repertoire des Répercussions Sociales.*
- **Paul Descamps**, *Les Trois Formes Essentielles de l'Education;* leur évolutions comparée.
- **Paul Descamps**, *L'Humanité Evolue-t-elle Vers le Socialisme?*
- **Henry de Tourville**, *Histoire de la Formation Particulariste: L'origine des Grands Peuples Actuels.*
- **Léon Poinsard**, *La Production le Travail et le Problème Social dans tous les Pays, au Début du XXe Siècle.*
- **A. Dauprat**, *La Révolution Agricole, Nécessité de Transformer les Procérés du Culture.*
- **Paul Descamps**, *L'Education dans les Ecoles Anglaises.*

Bu son eser, La Science Sociale'in yeni başarılarından birini meydana getiriyor.

Yorucu çalışmaların, hayatına zamansız olarak son verdiği aziz üstadımız **E. Démolins**'in La Science Sociale'in bunca senelik meçhul kalmış çalışmalarından bir kısmına tercüman olan *Anglo-Saksonların Sosyal Üstünlükleri Nereden İleri Geliyor?* isimli meşhur eserinde, Ferdiyetçi Yapı'yı beslemekte olan Anglo-Sakson eğitiminin sosyal üstünlüğü, aritmetik bir kesinlikle ispat edilmişti. Fakat **Démolins** bu alandaki çalışmalarını tamamlamaya fırsat bulamadan hayata veda etti. Takdir edenlerini tesellisiz bırakan ölümünden sonra ise, mesele takip edilmedi. Biz, sosyal refah yolunda en güvenilir rehberi La Science Sociale'de bulduğumuz için eğitimin, ülkemizde

-binlerce şükür!- bütün bir mesele gibi kavranılmaya başlandığı bir zamanda İngiliz eğitiminin -La Science Sociale'in teknik metotları sayesinde- ruhuna nüfuz etmeyi gerekli görmüş ve Sosyoloji kürsümüzün bugün en güçlü ve en yetenekli ilmî şahsiyeti durumunda bulunan sayın **Descamps**'ı bu eksikliği tamamlamaya davet etmiştik. **Descamps** teklifimizi büyük bir memnuniyetle kabul etti ve ortaklaşa çizdiğimiz program çerçevesinde incelemelerde bulunmak üzere bu yıl İngiltere'ye gitti. Ulaştığı sonuçlar şimdi "İngiliz Mektepleri'nde Eğitim" başlığıyla *İlm-i İctima'* dergisinin bir sayısında eksiksiz olarak yayınlanıyor.

Gönül istiyor ki, vatandaşlarımız bize bir ilim kaynağı olacak bu kıymetli eseri dilimize çevirerek vatanımıza faydalı bir hizmette daha bulunmaya muvaffak olsunlar![21]

---

[21] Bu eserin yukarıdaki eserlerle birlikte dilimize çevrilmekte olduğunu okuyucularımıza müjdeleriz (**Satvet Lütfi**). Sözü edilen eser, **A. Fuad** ve **A. Naci** tarafından *Anglo-Saksonlar'ın Esbâb-ı Fâikıyeti Nedir?*, Dersaâdet 1330, 393 s. şeklinde yayınlanmıştır (Haz:).

Yedinci Mektup

Sosyal Mesleğimiz Nasıl Uygulanabilir?

Türkiye'de Yeni Bir Medeniyet

Türkiye'nin tabii coğrafyasını incelersek, bize can çekiştiren bu geri kalmışlık tufanından kurtulmamızın çaresinin, toprağa sımsıkı yerleşmek ve özel hayatımızı temelinden değiştirmekle mümkün olacağını görürüz. Bizde az çok tahsil gören gençlerin hepsi, ancak bir yerden alacakları maaşla geçinebilirler. Öğretmen, asker, yazar, memur ne olursak olalım ekonomik dayanağımızı daima başka bir noktada aramaya mahkûmuz. Bu medenî kadroya ihtiyacımız yok demek istemiyorum. Tam tersine, fikrî seviyemizi yükseltmek için ehliyetli ve vicdanlı yazarlarla öğretmenlerimizin sayısını çoğaltmaya kesin bir mecburiyet olduğu gibi idaremizi ıslah için de namuslu ve yetenekli memurlara, millî istiklâlimizi müdafaa yolunda karada ve denizde mükemmel bir savaş gücüne tabiatıyla muhtacız. Fakat bütün bu liyakatli memurlar, harcamalarından çok, kazanan bir çevrede iş görebilirler. Biz ise kazanamadığımızı harcıyoruz. İşte vatanımızı, bu utanç verici felâketten kurtaracak ve elimizdeki kıymetli değerlerden yararlanmayı hakkıyla gerçekleştirecek tek çare, şimdilik ziraat!

Ziraatımızın ise maddî-manevî her iki sermayeden mahrum olan, bundan dolayı da rençberlik seviyesinin üstüne çıkamayan köylüden başka mensubu yok! Bizi ekmek ve nimetiyle besleyen, Türkiye'yi var eden işte bu köylü olduğu halde, her yerde ve her sınıftan daha çok ezilen yine o köylü!

Kurtuluş ve selâmet, işte bu korumasız ve rehbersiz kalan köylüler ile ekonomik durumları gittikçe bozulan şehirli gençler arasında sosyal ve ziraî münasebetler kurarak Anglo-Saksonlarda centilmen sınıfının üstlendiği o büyük rolü aydın gençlerimize yüklemektedir!.. Bu gençlerimizi üretici gayretleriyle zenginleşebilecekleri malikâneler başına geçirmeli ve böylece sosyal geri kalmışlığın kaynağı olan Kamucu Yapı'dan sosyal refahı meydana getiren Ferdiyetçi Yapı'ya doğru sarsılmaz bir kararlılıkla yürümelidir!

Bugün Avrupa'ya yüzlerce öğrenci gönderiyoruz. Niçin? Gayemiz ne? Memurlarına borçsuz ve düzenli maaş vermekten aciz bir devletin aylıklı memurlarını artırmak, yani aydın tabakası üreticilerden tamamen mahrum bir toplumda tüketicileri çoğaltmak; açık bir ifadeyle kesin iflâsa doğru gemi azıya almak!..

İdarî yapıda istediğiniz kadar teknik memurlara sahip olalım. İsterseniz onlardan her birinin bir dâhi kesileceğini farz edelim. Köylünün ziraat işlerini ve özel hayatını bunlar mı kontrol edecek? Bu gerekli kontrolü yapmayı mümkün hale getiren ve ilmî gelişmeler için uygulama alanı olan çiftlikleri onlar mı idare edecek? Fabrikalarla ticaret kuruluşlarını memurlar mı kuracak? Hayır!.. O halde bunları kim yapacak?

Abdülhamid devrinin elinden tek tenceresini bile aldığı o teşebbüssüz ve beş parasız köylü mü? Yoksa silah omuzda çölden çöle, dağdan dağa aşan aşiretler mi? Kim?

İyi bir memur veya iyi bir öğretmen -mürebbi demiyorum- olmak için mutlaka Avrupa'da eğitim görmeye gerek yok! Eğer okul kitapları *Tedrisât-ı İbtidâiyye Mecmuası*'nda gördüğümüz mesut ve tebrike yakışır örnekler biçiminde meydana getirilirse, çalışkan ve yetenekli gençlerimiz kısa sürede faydalı ve pratik bir öğrenim metoduna sahip olurlar.

Memurluk konusuna gelince; ne zaman ilerleme şartı, parti taraftarlığı değil, usul ve intizam çerçevesinde çabuk ve temiz iş görmek olursa vicdanlı ve ehliyetli memurlarımız kendiliğinden çoğalmaya yüz tutarlar. Bununla beraber Avrupa'ya öğrenci göndermekten yine uzakta kalamayız. Yalnız oraya gidecek öğrenci, aydın bir tüketici olmak yerine, teşebbüs sahibi üreticiler olmak için gönderilmelidir! Biz, Ferdiyetçi Yapı'yı ülkemize tanıttıracak ve eğitim metodunu uygulayabilecek "mürebbi"leri, üreticilerin gereklilerinden kabul ederiz. Şu kadar var ki, gençlerimizi memur yetiştirmek için açılan ve yetersizliği Fransa'da da birçok aydın zekâlarca kabul edilen liselere doldurmakla bu gaye gerçekleştirilemez. Gerçi, sosyal ihtiyaçlarımıza cevap verecek okullar Fransa'da da yok değil. Fakat aramak, bulmak, seçmek lâzım!

Roches Okulu (L'Ecole des Roches)

Yeni tarzdaki Fransız okullarının başında **Edmond Démolins**'in Roches'da kurmuş olduğu meşhur mektebi zikredebiliriz. Bu müesseseyi birkaç yıl arayla iki kez ziyaret ettim. Okul,

Paris'ten şimendiferle iki saatlik bir uzaklıkta ve gayet havadar bir köyde. Öğrenciler, uzun boylu çamlar ve güler yüzlü ağaçlar arasında büyük birer çiçek demeti gibi görünen dörtbeş köşke bölünmüş. Her köşk, ailesiyle birlikte oturan bir hocanın idaresi altında bulunuyor. Böylece okuldaki sosyal hayat, hissî terbiye ve nezaket yönünden hanımların verdikleri rahatlıktan da faydalanmış oluyor.

Otuz-kırk kişiden meydana gelen bu öğrenci grupları, bu köy köşklerinde -liselerdeki gibi- soğuk bir kışla hayatı yerine, her bakımdan hareketli ve neşeli bir aile hayatı yaşıyor. Köşklerde öğrencilerden her birinin belirli bir görevi var. Bu görevin önemi, çocukların yaşları ve gösterdikleri yeteneklerle orantılı olarak artıyor ve sorumluluk fikri kendileriyle birlikte büyüyor. Kötü alışkanlıkların muhitlerine girememesi için de okula dokuz-on yaşından büyük öğrenci kabul edilmek istenilmiyor. Çocuklar "başkan" (capitaine) denilen büyük öğrencilerden birinin gözetim ve emri altında. Başkanlar daima arkadaşlarının hürmetini ve hocalarının güvenini kazanmış öğrencilerden seçiliyor... İmkânlar ölçüsünde pratik olan dersler çoğu zaman öğrencinin zihnini yormamakla beraber, muhakeme yeteneğini güçlendirecek bir şekilde düzenlenmiş. Hemen her derste bir kez bulundum. Hocalardan bazıları malum liselerde yetiştiklerinden yeni eğitimin mantığını daha kavrayamamışlar. Meselâ, Biyoloji hocasının sözünü ettiğim bu çevreden biri olduğu derhal göze çarpıyordu. Kendisi Biyoloji'den doktorasını yapmış ve mesleğinde derin bir bilgiye sahipmiş... Ancak son derece hızlı bir şekilde anlattığı dersi, bir fonograf makinesi gibi işliyor. Konu ile dinleyenlerin

kalbini değil, sadece hafızasını kazanabiliyordu. Bir saat sıkıcı bir hava içinde verilen dersin sonunda, dershane geniş bir nefes alır gibi oldu!

Birkaç dakika sonra daha küçük bir sınıf öğrencileriyle Coğrafya dersine girdik. Hoca hanımın arkasındaki duvarda asılı duran büyük ve kabartmalı haritadan dersin Hollanda'yla ilgili olduğunu derhal anladık. Hocamız güzel bir anlatımla dikkatimizi ilk önce arazinin coğrafî dağılışına çekti. Toprağın nasıl meydana geldiğinden, deniz ve havadan, insanlardan ve geçim şekillerinden güler yüzlü bir çehre ile bahsediyor, derse küçük öğrencisinin katılımını sağlıyordu. Yavaş yavaş dershanede bulunduğumuzu bile unuttuk. Haritada yoğunlaşan bakışlarda Hollanda büyümeye, canlanmaya, yaşamaya çalışıp çabalayan insanlarla dolmaya başladı. Farkına bile varmadan yolculuğumuzun sonuna gelmişiz. Hollanda'dan istemeyerek ayrıldık... Arkadaşım sayın **Descamps**'a bu iki tarz öğretim arasındaki farktan duyduğum şaşkınlığı saklamadım. Bu fark yalnız hocaların yüzlerinin birinin kapalı, öbürünün açık bulunmasından ileri gelmiyordu. Dikkatimi özellikle çeken husus, Coğrafya dersinin canlılığı ve bu zamana kadar bu konuya dair yazılan kitaplarda rastlanmayan ilmî bir kıymetinin bulunmasıydı. Fakat **Descamps**, hoca hanımın La Science Sociale ile de meşgul olduğunu söyleyince hayretim tabiatıyla yok oldu.

Yaklaştığımız odadan gelen cıvıltılarla Fransızca ve Edebiyat derslerinin başlamış olduğunu anladık. Kapıya ürkekçe vururken hocanın neşeli ve güler yüzlü çehresi, kendilerini rahatsız etmediğimizi gösteriyordu. Büyük bir nezaketle bize

refakat eden okul müdürü sayın **Bertier** ve La Science Sociale Hocası sayın **Descamps** ile birlikte bir köşeye oturduk. Öğrenci, *Salammbo*'nun bir parçasını yazmış. Hoca, defterlerin birinden yazılanı yüksek sesle okuttuktan sonra: "İşte! sayın **Démolins**'in *Yollar* adlı eserinde, Kartaca bölümünü okuduğumuz zaman Kartaca Cumhuriyeti'nin sosyal görünüşünü, Fenike ve Venedik'le olan benzerliğini ve aynı sebeplerin aynı şartlar altında daima aynı sonuçları doğurduğunu (determinizm) bir kez daha görmüş olduk. **Flaubert'**in büyük bir zekâ ve sanatla resimlendirdiği şu tablo da Kartaca'yı gözümüzde bütünüyle canlandırdı." diyerek sözlerini tamamladı.

La Science Sociale'in en büyük kurucularından olan **Démolins**'in dâhice yaptığı bu analizini, şu sırada Fransız nesrinin en pürüzsüz ve başarılı bir ressamı olan **Flaubert**'in bir tablosuyla donatmak, Edebiyat dersine tartışmasız yeni ve pek neşeli bir ufuk açmaktı...

Gariptir ki, birkaç yıl önce yine bu odada bu sevimli hocanın dersini **Edmond Démolins**'in bizzat kendisiyle birlikte dinlemiştik. Bugün artık onu, sadece eserlerinde, daima ileri gidecek ve ileri götürecek çok kıymetli bir dünyada yaşıyoruz!..

Biraz sonra, yeşil bir açıklığa nâzır keyifli bir çay masası etrafında direktör, hocalar ve eşleri ve öğrenci başkanları toplanarak, okul hayatıyla ilgili çeşitli söyleşilere daldık. Başkanlardan bazılarıyla ayrıca görüştüm. On beş, on altı yaşlarında görünen bu temiz gençler muhataplarını ciddiyetle dinliyor, yöneltilen sorulara serbestçe, fakat daima büyük bir nezaketle cevap veriyorlardı. Görülüyor ki, çalışkan ve iyiliksever

bir insan ve hayatı en ciddi manasıyla ele alan bir centilmen olmaya kendilerinde esaslı bir hazırlık var... Fikir, ahlâk ve vücutça tam bir sağlık içinde serpilen bu çalışkan gençler, hayatın darbelerine karşı şimdiden dayanıklılık ve güler yüzlülükle donatılmış. Fakat bu bir anlık mutluluğun kaynağında bile zaman zaman, talihsiz küçüklerimizi düşünüyor, acı ve üzüntüden yine kurtulamıyorum!

Roches Okulu'nda yabancı dillere de büyük önem veriliyor. Öyle ki, buranın öğrencileri diğer liselerdeki arkadaşlarına dil bakımından da fark atıyor. Zaten kendilerine, okul ücreti olan yıllık 3.000 franktan başka bir masraf yüklenilmeden, öğrenmeye çalıştıkları dile göre İngiltere ve Almanya'ya birkaç aylık bir seyahat yaptırılıyor. Böylece yabancı dil öğrenmedeki pratiklerini geliştirirken hem yeni bir ülke görmüş hem de hayat tecrübelerini artırmış oluyorlar.

Okulun o geniş arazisi içinde bir küçük çiftlik var. Bu çiftlik Ziraat dersi hocasının gözetimi altındaki öğrenciler tarafından işletiliyor. Hesaplar onlar tarafından tutuluyor. Gerektiğinde aletler yine kendi elleriyle tamir ediliyor. Zaten talebe, güzel sanatlar dışında el işleri, marangozluk ve demircilik gibi gerekli sanatlarla da uğraştığı için böyle bir hayata tamamıyla alışkın.

Tabii ilim meraklıları fennî gezintileri esnasında topladıkları veya dışarıdan temin ettikleri örneklerle okulun Biyoloji müzesini zenginleştiriyorlar. Resim ve heykeltıraş meraklıları da en iyi eserleriyle okullarında bir güzel sanatlar müzesi meydana getirmek istiyorlarmış. Genel görünüşü bakımından

burası bir karınca yuvasının da üstünde! Ne tarafa baksanız büyük bir gayret, devamlı artan bir sorumluluk ve istikbal için mükemmel bir hazırlık görüyorsunuz. Özel teşebbüs ile Adem-i Merkeziyet bu küçük dünyayı, son sistemde bir cennet haline dönüştürmüş. Fikrî ve bedenî çalışmalara verilen imkânlar dolayısıyla ahlâk da büyük ölçüde bundan nasibini almakta. Yardımlaşma fikri sadece okul içinde etki yapmakla kalmıyor, öğrenciler, hocalarıyla birlikte zaman zaman civardaki fakirleri ziyaret ediyor, düşkünlerin elinden tutmaya, onları teselli etmeye ve gayrete getirmeye elbirliğiyle çalışıyorlar. Okulda, öğrencilerin bağlı bulundukları dinlere karşı büyük bir hürmet gözlenmekte! Zaten dindarlık en derin ve en mukaddes manasıyla burada temel bir meslek! Bu müessesede, hayatın daima kanayan ve kanayacak olan yaralarını yumuşak olduğu kadar sert ellerle saracak, girişken ve karakter sahibi bir nesil yetiştiriliyor.

Roches Okulu'nu bitiren öğrenciler, hayatta büyük ölçüde başarılı oluyorlar. Bazıları kısa bir sürede önemli mevkilere geçiyorlar. Bununla beraber asıllarını unutmuyor, hocalarıyla mektuplaşıyor, eski okullarının geleceğiyle ilgileniyorlar. Şimdi Fransa'nın birkaç yerinde daha Roches benzerlerine başlandı. İşte bu metotla eğitim yapan müesseselerin her birinde sekiz-on küçük talebemiz bulunmalı, çalışkan ve ders anlatmaya yetenekli genç hocalarımızdan bazılarını kendilerinin yanına katmak suretiyle de Türkçedeki ilerlemelerine çalışmalı. Bunun büyük bir faydası daha var: İki-üç sene küçüklerimize hoca sıfatıyla Roches'taki gibi bir okulda tahsil görecek gençler, Ferdiyetçi Yapı'yı meydana getiren eğitimi

yakından görmüş, onu bizzat yaşamış olacaklar. İki-üç senelik bir ikametten sonra aynı eğitimi kendi ülkemizde uygulamak üzere Türkiye'ye dönmeden önce de İngiliz ve Kuzey Amerika okullarını özel bir dikkatle ziyaret edip[22] Avrupa'nın diğer okulları hakkında da kısa ve güvenilir bir fikir edinirlerse muhtaç olduğumuz hoca ve mürebbileri az zamanda kısmen ve köklü bir şekilde elde ederiz. Fakat özel teşebbüsün şahsî hayatımıza yön verebilmesi için hazırlığımızı daha büyük çapta yapmalıyız.

Bugün İngiltere'de ziraata elverişli bir karışlık boş yer zor bulunur. Halbuki İngilizlerin sömürgelerinde geniş arazileri var. Öyle ki, bunlar işlenmek için insan kuvvetine ihtiyaç gösteriyor. İngilizler ile Amerikalılar öteden beri aldıkları eğitim sonucu bu gibi işlere yaratılıştan gelen bir kabiliyetle hazırlanmış olmakla beraber, yine de amaçlarını gerçekleştirecek ve sömürgelerdeki başarılarını hızlandıracak pratik okullara sahip bulunuyorlar...

Anglo-Saksonlar'ın Sosyal Üstünlükleri Nereden İleri Geliyor? adlı eserinin 40. sayfasında **Démolins**, bize bu okullardan birini bütün özellikleriyle şöyle anlatıyor:

Bahsedeceğim İngiliz okulu, gençleri İngiltere dışında kendi kuvvetleriyle yerleşmeye ve Anglo-Sakson ırkına yavaş yavaş dünyayı istilâ ve diğer milletlere karşı üstün olmak gücünü kazandıran ziraî müesseseleri çeşitli ülkelerde meydana getirmeye hazırlamak için özellikle açılmış. Bu örnek

[22] Elçiliklerimiz gerektiğinde kendilerine refakat edecek ehliyetli tercümanlarla bu maksadı daha çok kolaylaştırabilirler.

Almanya İmparatoru'nun[23] kendi programıyla yapmak iddiasında olduğu okula benziyor. Fakat kullanılan vasıtaların tamamen bambaşka olduğu görülecektir.

Program başmakale şeklinde düzenlenen iki adet iktibas edilmiş paragrafla başlıyor. Paragraflardan birincisi **John Stuart Mill**'e ait: "Dünyada tereddütsüz denilebilir ki, zengin ve eski bir ülkenin sermayelerini başarıyla işletebilecek en iyi teşebbüs ziraattır". Diğeri ise: "Göç, sadece işçi sınıfı için değil, bilâkis her sınıfa mensup fertler için gittikçe artan bir ihtiyaç haline geliyor!" diyen **Forster**'e.

Program, ilk önce hedefi belirliyor: "Bu müessese, okulda verilen eğitimdeki eksiklikleri tamamlayarak hayat mücadelesine daha özel bir şekilde hazırlanmak isteyen gençler içindir". Dikkat ediniz! İngiliz okullarında eğitim zaten çok pratiktir.

Kısacası amaç, "hayat mücadelesi"nde başarılı olmak için gençlere gerekli bilgileri vermekten ibaret. "The struggle for existence" kelimesi de Almanya İmparatoru'nun programında olduğu gibi aynen mevcut.

Okul müdürleri bütün sömürgelerle münasebette bulunuyor, oralardaki ihtiyaçları öğrenerek gençlerin ona göre bir hareket tarzı takip etmelerine yarayacak bilgi alıyorlar. Böylece eski öğrencilerin birçoğu Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Amerika gibi uzak ülkelerde yerleşmişler ve buralarda başarılı iş sahibi kimseler olmuşlardır.

Bundan sonra okulun mevkii ve durumu hakkında bilgi veriliyor. Her şeyin lâyıkıyla anlaşılması için de, müessesenin

[23] **Démolins** burada İmparator'un bir konuşmasını tenkit ediyor.

teşkilat yapısını gösteren bir plan var. Okul kırda yapılmış. "Tabii öyle olması gerekir!" demeyin. Çünkü bizim Ziraat Fakültemiz (Institut Agronomique) Paris'in ortasındadır. Bir taraftan deniz ve nehir, diğer taraftan da tamamıyla ziraî bir saha arasında ve bir tepe üzerinde inşa edilmiş. İşte bu iki şart, şehirlerde, Alman öğrencilerinin toplanmasından çok, muhacir ve müteşebbis çiftçilerin toplanması için elverişli.

Plan, ziraat metodunun her çeşidi ile değişik ürünleri cinslerine göre numune olacak tarzda yetiştirmeye elverişli bir şekilde düzenlenmiş. Arazinin genişliği çeşitli tarım binalarının yerlerini ve ne işe yaradığını gösteriyor: Çiftlikler, mandıra, kümes, çalışma odası, kayıkhane gibi... Bundan başka okulun civarında iki kilise olduğu da bildirilmiştir. Bu kiliselerle dinî meselelere verilen önem açıkça göze çarpıyor.

Bu girişten sonra sıra, müessesenin pratik yönünün mükemmelliğini gösteren ders cetveline geliyor. Burada okulu siyasî bir maksada alet etmek düşüncesi yok. Tek gaye, gençleri pratik bilgilerle donatmak. Fransız Ziraat Fakültesi'nin tamamen aksine ilk sıra, uygulamaya tahsis edilmiş. Sınıflar, yapılan bu uygulamanın ilmî yorumu ile teorisinin anlaşılmasına ayrılmış. Ayrıca öğrencileri, bayındırlık çalışmaları hakkında bilinmesi gerekli çeşitli metotlara alıştırmak üzere aralıksız olarak birçok çiftçi ve sanatkâr kullanılıyor.

İlk sırayı alan tabii ki ziraat. Öğrenciler, ziraat işlerinin her şubesinde çalışarak bütün ayrıntıları görüyorlar. Kullanım şeklini öğrenmeleri ve kıymetlerini mukayese edebilmeleri için ellerine en mükemmel aletler veriliyor. En iyi

cins meyve ve sebzelerin ve en çok ürün almaya elverişli metodun uygulanmasına on akarlık (acre)[24] bir bahçe ayrılmış. Çok pratik olan arı besleme usulüne de ayrıca önem veriliyor. Çünkü arı, yeni ülkelerde bulunması zor olan bal şeklinde şekerimsi ve balmumu şeklinde de aydınlatıcı maddeler ihtiva eden kıymetli ürünler sunuyor. Ağaç dikilmiş bir bölüm arazi ise ormancılık eğitimine yarıyor. Programda ayrıca Kanada ve Avustralya'ya yerleşecek öğrenciler için de ormancılığın faydasından bahsediliyor.

Evcil hayvanlar yetiştirmeye de büyük bir titizlik gösteriliyor. Taşıdığı önem sebebiyle bu, oldukça normaldir. Çünkü çok defa bir malikânenin kurulması, hayvan beslemekle başlıyor. Bundan dolayı çiftlikte 70'ten fazla at ve tay bulunduğu ve okulun güzel döl yetiştirmekle şöhret kazandığı, programda özellikle belirtilmiş. Bunların içinden, Kanada ve Avustralya gibi yeni ülkelerin iklimlerine kolaylıkla uyabilecek cinsler üzerinde ısrarla durulmaktadır.

Çiftlikte değişik cins öküz, koyun, kuş numuneleri bulundurulduğu da açıklanmış. Öğrenciler bu hayvanların nitelik, durum ve kıymetlerini tanımaya özel bir dikkatle alıştırılıyor. Programda şu cümleler okunuyor: "Öğrenciler, çobanlara yoldaşlık eder ve bütün yıl boyunca, bu önemli işle ilgili her türlü inceliklere alışırlar".

Mandırada büyük bir dikkatle seçilmiş 50 tane inek bulundurulur. Yapı ve bölümleri itibarıyla en ileri teknolojik imkânlara sahip olan bu yerde, hem sıcak hem soğuk iklimlere uygulanabilir metotlar öğretiliyor. Fakat uzak ülkelere

[24] Acre: 52 ar kadar olan eski bir yüzölçümü birimi. (Haz:)

yerleşecek olan bu cesur ve çalışkan gençlerin şayet hayvanları hastalanırsa onları tedaviye de bizzat güçleri yetmeli. Bu sebeple her gün veterinerlik hakkında pratik dersler ve uygulamalar var. Öğrenciler yine her gün binicilik dersleri alıyorlar. Gerçi onların, pratik bilgiler kazanmak için -Almanya İmparatoru gibi- bu idmanlara ihtiyaçları yoksa da yeni yerleşim bölgelerinin birçoğunda at, günümüzün biricik nakliye aracıdır. Aslında geniş çiftlik ve malikâneleri dolaşmak ve kontrol etmek için başka çare de yoktur. Bunların dışında öğrenciler her gün arazi ölçümü, maden ve tahta gibi şeyleri işleyerek belli şekle sokmak, drenaj yani su birikintisini kanallarla dağıtmak ve sulamak işlemlerini öğreniyor. Çünkü ucu bucağı olmayan malikânelerde barınabilmek için bu gibi bilgilerle donanımlı olmak gerekiyor!

Fakat bu tip malikânelerde yaşayacak gençler için sadece malikânesini işletebilmek gücü yeterli değildir. Bu sebeple onlar, şehir ve kasaba gibi merkezlerin uzaklığı ihtimaline karşı çeşitli sanat becerilerine de sahip bulunabilmeli, her konuda "kendi kendine yeterli" olabilmelidir. Bu tarihe kadar hiç rastlanmayan yetenekli insan yetiştirmek meselesi, artık dikkate alınıp göz önünde bulunduruluyor. Son derece pratik olan bu maksat, programın ikinci bölümünü, yani atölyelerdeki çalışmaları açıklıyor:

- Çiftlik makinelerinin üretimi, aletlerin onarımı ve nalbantlığın öğretildiği "İmalat ve Demircilik Atölyesi".
- Odunu işlemek, tekerlek yapmak, araba tamir etmek ve bina yapmak gibi metotların öğretildiği "Doğramacılık ve Kerestecilik Atölyesi".

- Eyer, koşum ve bunlarla ilgili çeşitli saraçlık işlerinin öğretildiği atölye.

Buradan yetişmekte olan gençleri bekleyen hayat tarzı için daha başka bilgi ve beceriler de gerekli. Meselâ yüzmek, kürek çekmek, gemi kullanmak, saç köprüler yapmak, sallar inşa etmek gibi şeyleri bilmeli. Nitekim okulun gemilerine bakmakla görevli bir sahil muhafızı da bu konudaki dersleri bizzat gösteriyor. Programda: "Öğrenciler, düğüm yapmaksızın bir halatın iki ucunu birbirine bağlamayı da öğrenir." deniliyor. Ayrıntılardaki bu açıklığı seviyorum. Çünkü bu, her şeyin sonuna kadar varmak isteyen ve hiçbir şeyin gereksiz olmadığına inanan pratik insanlar karşısında bulunduğumuzu gösteriyor.

Bu gençlerin gerektiğinde, kendilerini ve başkalarını tedavi etmeleri de lâzım. Program işte bu ihtiyaca da cevap veriyor. Gençler için büyük önem taşıyan bu meselede Saint Jean Seyyar Hastane Cemiyeti prensiplerine uygun olarak boğulmakta olanları kurtarmak, çeşitli sargıların tatbiki, kırık veya çıkık hallerinde yapılması gereken müdahale, kanın durdurulması, yara ve yanık gibi sıkça meydana gelen kazaların tedavisi öğretiliyor ve okutuluyor.

Buraya kadar araziyle ilgili meselelerden ve pratik uygulamalardan bahsedilmiş... Çünkü bunlar öğretimin ruhu ve esasıdırlar, kalem memurları değil. Çalışkan ve mücadeleci insanlar (struggle for lifers) yetiştirmek isteniliyor. Bu sebeple sınıflarda verilen teorik derslere, programın sonunda sadece özet halinde yer verilmiş. Zaten "okuldaki öğretim dışarıda

öğretilen ve uygulanan şeylerin açıklanmasından başka bir şey değil".

Ziraat, Jeoloji, Mineraloji, Botanik, Ormancılık, İnşaat ve Veterinerlik gibi ilimlerin müdür ve hocalar tarafından teorik olarak öğretimine günde iki saat (görülüyor ki, yorulmak diye bir fikir yok!) tahsis edilmiş. Bundan başka, bu gençlerin yararlanabilecekleri her türlü meseleyle ilgili olarak sömürgelerde bulunan ziraat ve ticaret memurları tarafından gönderilen mektuplar, öğrencilerin etüdüne sunuluyor.

Programda, sayısını binalarla belirleyebildiğimiz birçok çalışmanın uygulanışına ait resimli yirmi beş de fotoğraf var. Resimleri bu sayfalarda yayınlayamadığım için çok üzgünüm. Çünkü bu resimlerde gençler gayretli, pratik çalışmaya alışkın, zorluklardan korkmaz ve yılmazdırlar. Bunları yapmak için de Allah'tan sonra sadece kendilerine güvenmekten başka çareleri olmayan ve ciddi işleri ciddiyetle başaran bir ırka mensup oldukları çok iyi görülüyor.

Özellikle dikkat çeken bir konu daha var. O da bu gençlerin yoksulluk içinde vatanlarını terk etmeye mecbur kalmış, servetten mahrum ve zavallı kimseler olmayışlarıdır. Evet, bu gençler ya zengin ya da her bakımdan hali vakti yerinde ailelere, bir başka ifadeyle Almanya İmparatoru'nun reformlarına hedef edindiği burjuvazi sınıfına mensupturlar. Program bu yönü, açıklık ve kesinlikle belirliyor. Zaten okul ücreti de bunu ispata yeterli. Yıllık ücret on yedi yaşına kadar 2.250, yirmi yaşına kadar 2.700 ve yirminin üstünde olanlar için 3.150 franktır.

Aslında bu gençler vatanlarında rahat, sakin ve küçük bir iş ile geçimlerini sağlamayı düşünebilirlerdi. Fakat onlar pratik ve aralıksız bir tempoyla çalışarak yeni ülkelere yerleşen insanların karşılaştıkları zorluklarla pençeleşmeyi tercih ediyorlar. Daha önce de söylediğim gibi, bunların kendilerine güvenmekten başka çareleri yoktur. Okul programında, bu fikrimizi doğrulayan bir belge daha buldum. Belge, son diploma töreninde müesseseyi -bütün İngiliz müesseseleri gibi, sadece özel teşebbüsten doğan bu müesseseyi- himayelerine alan meşhur büyük adamların verdikleri konferanslardan ibarettir. Bu meşhur simaların çoğunluğu yeni açılan ülkelerde bizzat bulunmuş veya halen bulunmakta olduklarından öğrenciye, bilgili ve yetkili bir dille hitap ediyorlar. Birçok zorluklarla karşılaşacaklarını ve bu zorluklara sadece kendi kuvvetleriyle göğüs germeye mecbur kalacaklarını söylüyorlar. Bütün bu ihtimaller, gençlerin cesaretini kırmadığı gibi bilâkis doping tesiri yapıyor. Çünkü zorlukların yenilmesi ihtimalleri, sadece zayıfları ürkütüp korkutur. Güçlülerin ise tam tersine heyecan ve gayretini artırır.

Konuşmalardan birinde Lord **Knutsford** şöyle diyordu:

"Kendinize karşı sert davranınız. Uğursuz tesadüflerle çarpışacaksınız. Ürünleriniz harap, hayvanlarınız telef olabilir. Fakat felâketle sakın moralinizi bozmayınız. Cesaret ve azimle çalışıp çabalayarak zararlarınızı telâfi ediniz!"

Bu sözler, dünyanın fethine yürüyen bir ırkın -Prusya usulüyle fetih değil- şevkli ve canlı bir ifadesini göstermiyor mu? İşte gerçek bir hayat mücadelesi!

Diğer bir konuşmacı **Graham Berry** de şunları söylüyordu:

> Dünyanın her yerinde İngiliz bayrağının dalgalandığı topraklar bulabilirsiniz. Kanada'nın soğuk bölgelerinden Amerika'nın sıcak bölgelerine, hatta Avustralya'ya kadar gidiniz. Her tarafta, her yerde binlerce yıldan beri dış tehlikelere göğüs geren o bayrağı göreceksiniz. Şimdi nöbet sizin! İzleyeceğiniz politikayı, kuracağınız işi iyi düşününüz. Hedefe varmak için seçeceğiniz yolu iyi tespit ediniz. Kesinlikle irkilmeyiniz. Cesur, azimli ve istikrarlı olunuz. Zeki ve genç bir İngiliz'in, faaliyette bulunabileceği bunca sömürgeler ve başarı ihtimalleri varken ekonomik sıkıntı ve ihtiyaç içinde kalabileceğini zannetmem. Ben çok genç değilim. Kırk sene öncesine göre, bugün ulaştığınız imkânların hiçbirine sahip olamadan ufak bir sermaye ile yola çıkmıştım. Teknik bilgim ve gittiğim yerde hiçbir dostum bulunmamasına rağmen Avustralya başbakanı olmayı ve üç kere meclise başkanlık etmeyi başardım.

Hayat mücadelesine sadece bir okul talebesinin değil, fakat bütün bir milletin, böyle bir terbiye ve tahsille hazırlandığı ve bu kadar güçlü ve pratik bir teşkilatla dünyanın her tarafına yayıldığı düşünülürse, hem mesele büyük bir açıklıkla anlaşılır hem de istikbal kimlerin, dünya kimlerin olacak sorusuna verilecek cevap hakkıyla ortaya çıkar.

Şimdi soruyorum: Böyle bir okula öğrenci göndermekle herhangi bir Avrupa okullarından birine öğrenci göndermek eşit midir? Gerçi ikisinde de isim bir! Avrupa'ya öğrenci yollanıyor. Fakat uyguladığınız metot, tüketiciler ile hallerinden memnun olmayanları çoğaltmakla kalmayacak, yakalandığımız

hastalığı daha da artıracaktır. Teklif ettiğimiz metot ise müteşebbis üreticiler ve çocuklarımızın olduğu kadar büyüklerimizin de şiddetle ihtiyaç duyduğu gerçek eğitimciler meydana getirecek, aydın ve pratik bilgilere sahip gençler ile namuslu köylülerimiz arasında bir iş ve çalışma zemini oluşturarak Türkiye'de büyük bir şehirleşmeyi temellendirecek. Öyle bir inkılâp ki, siyasî cemiyetler bilinen vasıtalarıyla böyle bir eseri meydana getirmekten tamamen acizdir!..

İşte öğrencilerimizin büyük bir bölümü bu gayeye erişmek amacıyla Avrupa'ya gönderilmektedir[25]. Dönüşlerinde de birer çiftlik başına geçerek köylülerimize en uygun bir tarzda çalışma, zenginleşme ve yükselme yollarını göstermeleri için Ziraat Bankası veya başka müesseseler tarafından kendilerine mutlaka yardımcı olunmalıdır.

Ferdiyetçi Yapı'nın bir ürünü olan özel teşebbüs anlayışını ülkemizde besleyecek eğitim, bugün özellikle İngiltere ile Kuzey Amerika'da uygulanıyor. Yetişmiş gençlerimizin bu okullardan yararlanabilmeleri için İngilizceyi az çok bilmek gerekiyor. Bizde ise İngilizce yaygın değil. O halde Anglo-Sakson okullarına gönderilecek ve her zaman en çalışkan ve şahsiyetli vatandaşlarımızdan seçilecek talebe, önce bulundukları yerde bir süre bu dile çalıştıktan sonra bu ülkelere gitmeli ve pratik ziraat okullarından birine girmeden önce İngiliz pansiyonlarında

---

25 Davamızın, bir süredir Avrupa'da tahsil gören ve çeşitli mesleklere girmiş olan öğrencilerimizle haliyle ilgisi yok. Bu gençlere karşı hükümetin veya ailelerinin yapabilecekleri en önemli görev zannediyoruz ki, mesleklerinde tam ihtisas kazanıncaya kadar Avrupa'da ve en elverişli şartlar altında çalışabilmelerini sağlamaktır.

ve tercihen bir centilmen ailesinin yanında geçici bir süre kalmalıdırlar. Gençlerimize sadece dil, ilim veya fen tahsili yeterli değildir. Bunlar kadar ve belki daha çok Anglo-Saksonların refah ve yükselmelerine sebep olan hayatı kaynağında yaşamaları, Ferdiyetçi Yapı'daki aile münasebetlerini araştırmaları, bu gelişmiş çevrede kadınların ne kadar samimi hürmetlere lâyık olduklarını görmeleri, sonra da o bomboş zamanlarımızı baştan başa dolduran bu basit hayatımızdan utanıp iğrenerek mümkün olabildiği ölçüde hızlı, sağlam ve namuslu bir çalışma hayatı kurmaları gereklidir.

Fakat bir toplumun medenî seviyesinin ölçüsü fert değil ailedir. O halde Kamucu Yapı'dan kurtulmak, aile hayatımızı sağlam bir denge ve güzel bir ahenkle donatabilmek için kızlarımızda da şahsiyeti kuvvetlendirmeli, vicdanlarına genişlik vermeliyiz. Öyle ki, onlar da hayatlarını, gerektiğinde kendi gayretleriyle kazanmaya sahip insanlar derecesine yükselebilsinler.

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan "*İnsan için çalıştığının karşılığından başka bir şey yoktur.*"[26] âyeti insanlık faziletlerinin ezelî bir kanunudur. İnsan için kadın veya erkek çalışmanın dışında hiçbir fazilet olmadığı gibi, hiçbir ilerleme ve hiçbir kurtuluş ümidi de yoktur. İnsanlar medeniyetlerinin istikbalini sadece çalışmalarının ilerlemesi oranında gerçekleştirirken, biz kendi insanlarımızın yarısını yani kadınlarımızı, ev işlerinden başka, gelişmeye açık hiçbir işle meşgul edemezsek milletlerarası rekabet sahnesinde daha savaşa girmeden kesin bir yenilgiye ve acıklı bir sona mahkûm olmaz mıyız?

---

26 Necm Sûresi, 39.

Görüyorsunuz ki, yüzyılımızda erkeklerin çalışması yeterli olmuyor. Kadınlar da kazançlı işlere yöneliyorlar ve işlerinin önemi nispetinde medenî hakları artıyor ve erkeklerle gerçek bir eşitliğe doğru yürüyorlar. Bizde, daha doğrusu şehirlerimizde bunun aksini görmek, medeniyet seviyemizin henüz çok alt seviyelerde olduğunu ispat eder. O halde erkeklerimizin olduğu gibi kadınlarımızın da üretici güçlerini -İslâmiyet'in gerçek hükümlerinden asla ayrılmamak şartıyla- yükseltmeye millî itibarımız adına mecburuz. Zaten köylerde bizim kadınlarımız da çalışıyor. Fakat özel teşebbüsten mahrum oldukları için sanatlarını ekincilikten ileri götüremiyorlar... Kızlarımızın öteden beri savunduğumuz pratik ve mükemmel terbiyeye sahip olmalarından sadece kendileri değil, bütün cemiyet, hatta bütün vatan yararlanacaktır. Söz gelimi, büyük bir ziraî malikânenin başına geçerek orada son derece çalışkan ve Meşrutiyet padişahlarından daha hür bir aile kurmak isteyen namuslu bir genç, hayat rehberliğinde çalışmasına güç ve ehliyetle ortak olacak aydın bir vicdan, büyük ve devamlı bir dayanak noktası keşfetmek mutluluğuna, bu mutluluk melekesine sahip olursa başarı ihtimali bin kat daha artmış olmaz mı? Böyle bir eğitim, kızlarımızı çalışma ve fazilet alanlarının hemen hepsinde gittikçe artan bir gayrete alıştıracağından ve insanlığın en büyük zevkini ve sosyal değerlerini yükseltecek bir çalışma hayatı yaşatacağından ahlâk bakımından da mutlu bir gelişme yolunu açar. Yavaş yavaş, taşraların o baştan başa yetim olan, haksızlıklar karşısında bunalan ve boğulan insanlığa merhamet ve şefkat çağlayanı bir anne kesilir, dert filizlerinden başka bir şey olamayan o zavallı köylü kızlarımıza

kucak açarak hayatlarına başka yönler verir. Bu genç hanımlar zaman zaman verebilecekleri fahrî derslerle gelecek neslin kalp ve vicdanlarını yararlı çalışmalar, güzel ve yüce duygularla donatırlar. Bugün, üzerlerimizde kapkara bir uçurum gibi açılan o korkunç buhranların üstünde birer ümit yıldızı gibi parlarlar. Böylece vilâyetlerimiz de canlanıp şenlenir, maddî ve manevi bakımdan zenginleşir. Faydalı teşebbüsler, güçlü iradeler ve yüce himmetlerle donatılmış şahsî bir hayatla her aile ocağı bir fazilet yuvası halini alır. O zaman siyasî üstünlük ihtirasları, mevkilerini bin kat daha yüksek emellere terk ederler. Siyasî düşmanlarımızı iftiralar, hapisler, sürgünler ve kurşunlarla delik deşik etmeye değil, iyiliklerini arayıp bularak kendilerini daha iyi anlamaya, düşenleri kaldırmaya, cihanşümul dostlukları güçlendirmeye ve mevcut medeniyete karşı olan minnettarlık görevini fazlasıyla ödeyecek muhteşem bir gelecek yetiştirmeye başlarız... O zaman hayatımız, baştan başa temiz ve saf bir yakarış gibi Allah'ın katına yükselmeye yüz tutar.

Ey Yüce Yaratıcımız!

Bu yetim ve ıssız vatanda cümlemizi bu mukaddes gayenin gerçekleşmesi uğrunda bütün varlığımızla çalışmaya, değersiz varlığımızın kendini beğenmiş sınırların üstünde açılan sonsuz muhabbet ufuklarının çekim merkezinde seni her gün daha geniş bir anlayış, daha sağlam bir iman, daha derin bir vicdan ile keşfe, huzurunda saygıyla eğilmeye muvaffak eyle!

Paris 1911

Sekizinci Mektup

Sosyal Mesleğimiz ve Eğitimle İlgili Reformlar

Gariptir ki, yayınlarımızı iyi niyetle ve yüzeysel bir dikkatle de olsa okumak zahmetine katlanamadıkları için ne dediğimizi bilmeyen ve bundan dolayı politikacılığın şiddetle aleyhinde bulunan bizleri de kendilerine karşı bir politika düşmanı görerek bu ütopik düşmana **Don Kişot**ça suçlamalarla harp ilân etmekte olan arkadaşlarınızın heder ettikleri zamana biz acıyoruz da onlar, kötülüklerle dolu yollarda tükenip giden kendi aziz ömürlerine bir türlü acıyamıyorlar.

Kim bilir kaçıncı kez tekrar ediyorum: Biz ne İttihat ve Terakki'ye ne de başka bir partiye, hiçbir kuvvet ve hiçbir kimseye rakip veya düşman olmadık ve olamayız. Gizli veya açık hiçbir siyasî kuruluşa da mensup değiliz. Biz siyaset adamlarının veya siyasî partilerin hedeflerinin, ister meşru ister gayrimeşru olsun yürütme kuvvetini ellerinde bulundurduklarını biliyoruz. Biz ise, öteden beri şahsî hürriyet ve millî iktidarı özel hayatımızın maddî ve manevî bakımdan kazançlı bir yola girmesinden bekliyor, memurluğa aşırı düşkünlüğün ve icra kuvvetine sahip olma hırsının büsbütün aleyhinde bir akımın doğuşu için çalışıyoruz. Böyle bir gayeyi savunanların

ise, kendi düşüncelerini önce kendilerinin yaşamaları gerekmez mi? Siyasî baskı hırsına kesinlikle karşı olan bizlerin, buna mutlak şekilde esir düşen siz İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarıyla bir yolda çalışmamıza imkân var mıdır? Meşrutiyet kanunlarına uyulsun da, hükümetin başında hangi parti, hangi adam bulunursa bulunsun. Bu bizce tamamen eşit! İşte bütün açıklığına rağmen bu ana kadar muhaliflerimize anlatamadığımız açık gerçek! Anlatamıyoruz... Çünkü en eski ve en uğursuz bir anlayışın sonucu gereği, bizde sosyal refah, servet, iktidar, şeref, kısacası her iyilik ve her mutluluk hükümetten bekleniliyor. Biz şunu ispat etmek istiyoruz:

Servetlerin en faydalısı, iktidarların en gereklisi, şereflerin en büyüğü, mutlulukların en hakikisi, istiklâllerin en kuvvetlisi özel hayatta kazanılanlardır. Şimdi bir kere bu hayatın bizdeki boşluklarını düşünün, sonra da bu boşlukta temellendirmeye çalıştığımız hükümetimiz, genel hayatımız ve müesseselerimizden iş bekleyin! Eğer hükümet reformları, hususî hayat reformlarını hedeflemezse ve reformlara ilk önce kendimizden başlamazsak, devlet müesseselerinin neresini ıslaha kalkışırsak kalkışalım, çalışmalarımız daima temelsiz kalacak, yıllar geçtikçe çöküş tehlikesi o oranda artacaktır. Bu sebeple sosyal anlamıyla bizce bir **Abdülhamid** mutlakıyeti olmadığı gibi bir İttihat ve Terakki de yoktur! Fakat kelimenin tam anlamıyla, üretim seviyemizin düşüklüğü, sosyal kabiliyetimizin yetersizliği ve süregelen bir şahsiyet yoksulluğu hep vardır.

Müspet ilimlerin devamlı doğruladığı bir gerçeğe karşı gelip bağırıp çağırmak para etmez. Çünkü doğru sözlere kulağımızı tıkamakla tabiat kanunlarının tesirinden kendimizi kurtarmış

olamayız. Dün tanımadıysak bugün kesin bir zorunlulukla tanımaya mecburuz ki, tabiat gelişimini "seleksiyon" kanunuyla sağlıyor. Seleksiyonu meydana getiren sebep de çalışma ve gayrettir. Devamlı artarak yoğunlaşan sonsuz bir birlik içinde dal budak salan ileri, yüksek ve zaruri bir çalışma ve gayret!.. Bir zamanlar *Terakki*'lerin birinde denildiği gibi:

> Bitki ve hayvanlarda hangi cins çevresine ayak uydurur, nafakasını çıkarmak ve hayatını korumakta daha büyük gayret ve daha büyük kabiliyet gösterirse o cins, o çevrede kökleşir, mükemmelleşir ve neslinin geleceğini garantiye alır. Çevresine uyum sağlayamayan canlılar ise mücadele sahnesinden birer birer süpürülürler.
>
> Biyoloji müzelerinde, iskeletlerini seyretmekte olduğumuz soyu tükenmiş hayvan cinsleri... İşte hayat mücadelesi sahnesinin ebedi mağlupları!
>
> İnsan toplumlarının ilerlemesi de aynı kanuna, yani sosyal seleksiyona bağlıdır. Hangi millet nafakasını elde etmekte, hayatını korumak ve iyileştirmekte daha büyük gayret ve daha büyük kabiliyet gösterirse, o millet çevresinde kökleşir, mükemmelleşir, geleceğini garantiler, nakliye araçlarının kum gibi kaynadığı bir zamanda ise ticaretle kazandığı birikimin sonucunda diğer çevrelerin işgaline yürür.
>
> Sosyal seleksiyonda başarının anahtarı özel teşebbüstür. Hangi toplumda fert daha müteşebbis, daha üretici ve daha hür ise, toplum da o oranda hür, medenî, güçlü ve ileri olur.

İşte bu yüzden bütün okullarımızı kadın-erkek, cins-mezhep ayırımı gözetmeksizin müteşebbis ve üretici insanlar yetiştirecek bir duruma getirmek kesin bir ihtiyaç halini alıyor.

Meşrutiyetimizin üçüncü yılına bastığımız halde ihtiyaçlarımızın bu en gerekli ve en şiddetlisine cevap verecek bir başlangıç örneği nerede? Bizi medeniyetin en alt tabakalarında sürüklendiren, mazideki mirasıyla geçinen bir müsrif ve müflis haline indiren tembellikten teşebbüse doğru ilk adımı atmak demiyorum, fakat düşüncesi nerede? Bu üzücü sorunun cevabını büyük bir cesaretle veren bizzat *Tanin* gazeteniz:

"Maarif'e gelince (terbiyenin adı bile yok!) önceden yapılanı bozduk demekten başka söylenecek söz yok!" diyor.

Sosyal Mesleğimiz ve Askerî Reformlar

Bütün bu gafletlere ve girdaplarında kıvranıp durduğumuz bu öldürücü hatalara karşı bir teselli noktası var:

"Köklü bir şey yapamadıysak da hiç olmazsa orduyu ıslah ettik, eksiklerini tamamladık." deniyor. Bu tesellideki hakkınızı büyük bir memnuniyetle biz de kabul ederiz. Ordumuzun önemli bir kısmı, şükürler olsun artık ne aç ne de çıplak! Büyük küçük manevralar artık bizde de tatbik ediliyor. Bu uğurda harcanan milyonlarca liraya, bütçemizdeki o dehşetli açıklara karşı hiç olmazsa askerî hayatımızda maddî bakımdan bir ilerleme var diyebileceğiz. Yalnız bu ilerleme, şu andaki ihtiyaçlarımızla orantılı bir kuvvete sahip olmamızı sağlayabilecek özellikte mi? Soruya "Evet!" diyecek sağduyu sahibi bir kimseyi düşünemiyorum. Gerçi bugünkü kuvvetimiz, bizi Balkanlardaki küçük hükümetlerin saldırılarından kurtarabilir. Fakat dünkü vilâyetlerimiz olan bu beylik ve prensliklere üstünlük sağlama, Osmanlı Ordusu için bir şeref değil,

bilâkis çok basit bir görevdir. Meşrutiyet'in üçüncü yılında bunun aksi ise, tam bir rezalet olurdu. Ancak tehlikenin büyüğü, aslında büyük komşulardan geliyor. O taraftan yapılacak bir saldırı karşısında ise bugün ne kadar müdafaasız ve ne kadar aciz bir durumda kalacak isek, bu idaresizlikle ve bu sefaletimizin devamı halinde yarın da o kadar müdafaasız ve o kadar aciz kalacağımız açık bir felâkettir. Öyleyse askerî gücümüzü istenilen seviyeye nasıl çıkaracak, çıkardıktan sonra da devamlı artırarak korumayı nasıl başaracağız? Elbette ki, özel ve genel gerçek reformlara bir an önce başlamak ve yine kazanmaktaki kabiliyetimizi artırmakla! İki ile iki dört edercesine açık olan gerçek şudur:

Ülkeyi besleyecek ve onun sosyal kabiliyetini artıracak olan ordu değil, tam tersine, orduyu besleyecek ve onun savaş gücünü artıracak olan ülkedir. Güçlü ordu ve donanmalar, bizim gibi parayı yerinde harcayamayan tembellerden çok, kazanmayı en iyi bilen ve en çok kazanan müteşebbislerin harcıdır. Keşkül, yani dilenci çanağı gibi öteye beriye sürekli başvurmaktan dolayı büyük ölçüde üzüntü duyan *Tanin*inizin bir gün büyük bir öfke ve sinirle sosyal gerçekleri çiğnercesine unutarak yayınlayıverdiği: "**Mahmud Şevket Paşa**'nın 1,5 milyon süngüye ve Bahriye'deki arkadaşının onunla mütenasip bir donanmaya komuta ettiği zaman, **Cavid Bey**'in de ayağına her taraftan milyonlar dökülür!" anlamındaki o yaman teselli, emin olun ki sonuçta bir züğürt tesellisidir. Çünkü bu yürüyüş, **Mahmud Şevket Paşa**'yı 1,5 milyon süngüye ve bunlarla mütenasip bir donanmaya komuta ettirecek bir karşılama yürüyüşünden çok **Mahmud Nedim Paşa** devrine dönüşe benziyor!

Muhtaç olduğumuz savaş kuvvetlerine sahip olmak için yüzlerce milyonun gerektiğini herkes biliyor. Bu paraları kendimiz kazanıncaya kadar dışarıdan bulabilmek için, emniyet ve itibar lâzımdır! Bu itibara lâyık olabilmek için ise reformlara, savunduğumuz prensiplerden başlamak gereklidir! Bu bakımdan, sosyal davamızın Türkiye'de geçerlilik kazanması, askerî hayatımız üstünde sadece dolaylı değil, doğrudan doğruya da tesir yapacaktır. Askerî faziletler aslında sosyal faziletlerden ayrılmıyor. Çünkü özel teşebbüs, hayat mücadelesi sahnesinde ne kadar büyük ve ne kadar değerli bir rol oynuyorsa, savaş meydanında da o kadar büyük ve o kadar kıymetli rol oynamaya başlıyor. Hayat sahnelerinde olduğu gibi savaş meydanlarında da "Tefrîk-i Vezâif" ile "Tevsî'-i Mezuniyet"i en uygun, en mükemmel, en hızlı ve en pratik bir tarzda uygulayan ve son Rus-Japon Savaşı'nda da açıkça görüldüğü gibi küçük problemlerden büyük kazançlar elde ederek ordunun hücum gücünü gerçek manada artıran da yine askerî disiplini canlandıracak teşebbüslerdir. O halde okulu, şahsiyeti ezip bitiren malum kışla hayatından ne kadar uzaklaştırmak gerekirse, kışlayı da güçlü şahsiyetler yetiştiren bir okul hayatına o oranda yaklaştırmak lâzımdır! Bedenî, fikrî ve ahlâkî kuvvetleri, aynı teknik duyarlılıkla çoğaltmak; ordunun ruhunu çağdaş teşebbüs ve yeniliklerle beslemek; askerlerin olduğu gibi subayların da geçim tarzlarını daha kazançlı, daha kazandırıcı, daha değerli ve daha sevimli bir şekle sokmak; Osmanlı unsurlarının askerliğe katılımlarını siyasî birliğimizin gerçekleştirilmesi yolunda sağlam bir vasıta edinmek; Osmanlı Ordusu'nun her noktasında vicdanî seviyenin

yükselmesini sağlamak ve şerefimizi hangi saldırgana karşı olursa olsun, başarıyla savunmaya elverişli bir duruma getirmek farzdır. Eğer mülkî ve askerî idarenin bütün şubelerinde şahsî iktidar ve istiklâlin yükselmesine imkân tanımayı hükümet, reformlarına temel edinirse nispeten az zamanda, vatanımız dünyanın gıpta edeceği bir vatan seviyesine yükselir. Yoksa hususî hayatı felç olmuş derecede zayıf ve zavallı, üretim gücü Ortaçağ'a yakışacak bir alçaklık derekesinde kalan bir ülke hükümetçe uygulanacak reformlardan hiçbirinde başarılı olamaz. Borçlanarak başarılı olduğu reformların da geleceğini koruyup geliştiremez!..

Sosyal Mesleğimiz ve İdarî Reformlar

İşte daima vurmaya alıştığımız bu borçlanma kapıları, artık güçlükle açılıyor! İç problemler arttıkça bu kapılar daha da kapanacak! Gerçi elimizde malî bir bütçe projesi yok değildir. Yazık ki, bu güzel ümit Arnavutluk, Makedonya, Havran, Yemen, Irak-ı Arap, Kürdistan meseleleri veya olayları karşısında gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayaldir. Aslında bu felâketlerin sorumlusu siz değilsiniz. Fakat mevcut meselelerin çözümünü siz de dünkü idare gibi olumsuz vasıtalarda arıyor, sulhu daima zor kullanarak elde etmeyi düşünüyorsunuz. Arada lehinize bir fark varsa o da, askerî sevkiyatımızın nispeten daha düzenli ve daha iyi şartlar altında yapılmasıdır. Ancak sonuç yine aynı: İşin tabiatı gereği, yerleşip kökleşmiş kötülüklere karşı sürekli geçici ve olumsuz çarelere başvuruş! Bir kere isyan çıktıktan sonra, elbette askerî kuvvetlere başvurmaktan başka çare kalmaz. Fakat mahallî hükümetler,

idareyi sosyal çevrenin temel ihtiyaçlarına lâyıkıyla yardımcı edebilseler, bir taraftan nakliye vasıtalarına ve elzemi lâzıma tercihle bayındırlık ve inşaat işlerine imkân verir, bir taraftan yeni fırsatlar açarken diğer taraftan da kabile ve aşiretlerin iskânı için gerekli tedbirleri almaktan geri kalmasa, zorbaları süratle cezalandırmakla beraber meşru yollarla elde edeceği ülke ileri gelenlerini uygun işlerde kullansa, fazilet ve namusun bu vatanda takdir ve himaye edildiğini önce bunlara, sonra da daha büyük bir çoğunluğa en tesirli vasıtalarla anlatmaya çalışsa, adalet ve iyilikten de hiç ayrılmasa, çoğu zaman isyanların önüne kolaylıkla geçilir. Paralar beyhude yere harcanmaz. Hem askerimizin hem de diğer vatan evlâdının kanı, yani kanımız sürekli boşu boşuna akmaktan kurtulmuş olur. Eskiden beri Türkiye'de hiç eksilmeyen o kanlı kavgalar, idarenin millî ihtiyaçlarını dikkate almaması ve bu kavgaları yatıştıracak bir özellik taşımamasından ileri geliyor. Bu felâket, doğrudan doğruya teşebbüs kabiliyeti eksikliği ile birlikte, Merkeziyet sisteminin acıklı ve hüzünlü bir sonucundan başka bir şey değildir.

Demek, İdarî Adem-i Merkeziyet'in veya onun tarifi demek olan Tevsî'-i Mezuniyet'in lâyıkıyla anlaşılıp incelik ve samimiyetle uygulanması, ülkede sadece huzur ve güvenliğin yerleşmesine ve medeniyet ruhunun yayılmasına hizmetle kalmayacak; aynı zamanda şu ana kadar daima kuvvet zoruyla çözümlemeye çalıştığımız halde kaldırılmasını bir türlü başaramadığımız ihtilâllerin meydana gelmesine de çok defa fırsat vermemekle hem askerî sevkiyat harcamalarının büyük bir bölümünü azaltacak hem de savaş gücümüzün artmasına sebep olacaktır. Bugün kronik bir hastalık haline gelen bu

başkaldırışlara karşı, nakliye vasıtalarınca bu kadar fakir olan ülkemizin uzak noktalarına kadar yaymak zorunda olduğumuz kuvvetleri, bir savaş durumunda çabucak toplamaya imkân yoktur. Halbuki düşmanlar arasında kuvvetçe denklik olması halinde, hangi taraf belirlenen noktayı daha çabuk işgal ederse o taraf, savaşı daha başlamadan önce kazanmış olacaktır.

Biz yıllardır vatandaşlarımıza bu büyük inkılâbı anlamaya olan ihtiyacımızı açıklamaya çalışırken siz, daha doğrusu bir kısmınız, davamızın "Muhtariyet istemek"ten başka bir şey olmadığını iddia ediyor, Türkiye'yi ölümden kurtaracak bir idareye, kamuoyu nezdinde bir hıyanet rengi vermeye çalışıyordunuz. İdarî Adem-i Merkeziyet'in Muhtariyet'ten farklı ve bambaşka bir mesele olduğuna ve bu kadar garip ve tuhaf bir iddianın ister bir kişi ister bir cemiyet veya vicdan sahibi hiçbir kuvvetin namus ve akıl anlayışına sığamayacağına rağmen biz, muhaliflerimiz hakkında yine iyi niyet ve düşünceler beslemeye çalışmış ve daha *İlk İzah*'ta demiştik ki:

> Yarın Meclis-i Mebusânımız açıldığı zaman neyle uğraşacak? Bugün tüm vilâyetlerimiz sefil ve perişan bir durumda! Görevinin bilincinde olan bir meclis, elbette bunların idare tarzını değiştirmek zorunda kalacak. Bu değişiklik, bizi yine felâketten felâkete düşüren Merkeziyet usulüne mi dayanacak? Vilâyet memurları ve vilâyet meclisleri merkeze karşı yine kundak çocukları gibi sımsıkı bağlı mı kalacaklar? Eğer bağları çözülecek, bir hak ve vazife sahibi olacaklarsa vilâyetlerimizin idare şekli, İdarî Adem-i Merkeziyet'e veya Tevsî'-i Mezuniyet'e tâbi olacak demektir. Bu ise gerekli! Çünkü o olmadıkça ülkemizin imarı mümkün olmadıktan başka bir vilâyetimizdeki idare usulünün diğerinde de aynı

şekilde uygulanması düşünülemez. Meselâ Yemen ile Selanik halkının geçim tarzları arasında ne kadar korkunç fark var! Bunları yakından görecek ve her iki vilâyetin gerçek ihtiyaçlarını en iyi anlayacak elbette İstanbul'da yaşayan memurlar değil, fakat Yemen ile Selanik'te bulunanlardır. Bu sebeple İdarî Adem-i Merkeziyet adı altında öteden beri istemekte olduğumuz ıslahat; vali ve diğer memurların yetkilerini artırmak, genel meclisleri bir an önce açtırmak ve böylece halkımızı, verdiği verginin harcandığı yeri en uygun bir şekilde belirlemesine ve kontrolüne alıştırmaktan ibaret kalıyor. Bundan dolayı Adem-i Merkeziyet'i, daha doğrusu bu maddenin taşıdığı büyük önemi kamuoyuna açıklamaya çalışmakla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti programının aynı esasa dayanan maddesini de ciddi bir memnuniyetle kabul ettik. Şu halde Adem-i Merkeziyet, Tevsî'-i Mezuniyet ve Tefrîk-i Vezâif'ten başka bir şey değil. Yalnız Tevsî'-i Mezuniyet, İdarî Adem-i Merkeziyet'in adı değil tanımıdır. Bu iki terim arasında hiçbir ayrılık bulunmamakla beraber, basınımızda çoğu zaman terim ile tanım birbirlerine karıştırıldığı için genelde zihinler bulanıyor. Artık bu açıklamalardan sonra yanlış anlaşılmalara meydan verilmeyeceğini ümit ediyorum. Vicdan sahiplerinin görevi, fayda ve gereğine inandıkları fikirlerin yayılmasına çalışmaktır. Biz, imkânlar ölçüsünde bu görevi yerine getirmeye çalışıyoruz. Savunmakta olduğumuz fikirlerin mahiyetini araştırdıktan sonra kabul edip etmemek, kamuoyuna ait bir keyfiyettir. Yalnız insaf sahiplerinden edeceğimiz bir rica varsa o da hiçbir delile dayanmayan gayr-ı meşru suçlamaları araştırmadan önce kabul etmemeleridir[27].

---

[27] Aynı ricayı, şahsî namusumuz adına olduğu kadar vatanî namusumuz adına da tekrar ediyorum. Hiçbir araştırmaya gerek görmeden

Bu satırların yayınlandığı tarihten bu yana galiba üç senelik bir zaman geçti. Geçenlerde *Tanin*'de 20 Kasım 1910 tarihiyle yayınlanan Vilâyetler Kanunu hakkındaki başmakaleyi samimi bir memnuniyetle okurken yukarıdaki satırların açık ve gerekli bir tamamlayıcısı olan aşağıdaki paragraflarını buraya aynen almak arzusundan kurtulamadım:

> ...Taşralarda birçok dürüst ve becerikli idare memurlarımız olduğu halde ellerinde, görevlerini açıkça gösterecek bir kanun bulunmadığından dolayı kendilerinden beklenilen ölçüde hizmet görülmediği gibi, kabiliyetsiz memurlar da bütün suçu kanunsuzluğa yükleyerek kendilerini mazur göstermekten geri kalmamaktaydılar.
>
> İkinci derecede şikâyet edilen nokta da, valilerin ve diğer idare memurlarının elinde hiçbir yetki olmadığı konusuydu. Her şeyden sorumlu tutulmak istenilen idare memurlarının elinde hiçbir yetki ve güç bulunmazsa vilâyette ilerleme görülmemesinden dolayı kendilerini azarlamak da tabii ki doğru olmaz.
>
> İşte Vilâyetler Kanunu tasarısının bu sakıncalara çare bulmak amacıyla düzenlenmiş olduğu anlaşılıyor. Çünkü 1. Maddesinde de belirtildiği gibi vilâyetlerin idare şekli Tevsî'-i Mezuniyet ve Tefrîk-i Vezâif esası üzerine kurulmuştur. Vilâyetlerdeki

---

birbirimiz aleyhindeki suçlamaları bir taraftan alıp öbür tarafa satmakta gösterdiğimiz acelecilik kadar çirkin, pis, utanç ve ayıbı gerektiren bir felâket düşünemem. Veba gibi salgın hastalıklara karşı nasıl toptan savaş ilân etmek gerekiyorsa, bu salgın hastalığın ahlâkî mikroplarına karşı da vicdan sahipleri, ahlâkımızın genel sağlığını korumak hususunda sürekli savaş açmalı, elden gelen bütün gayreti sarf etmelidir!

şubelerin bütün idarî işleri yeni kanun gereğince valilerde toplanıyor. Nezâretlerle haberleşme hakkı tamamıyla valilere veriliyor. Diğer bazı maddeler ise şöyledir:

2. Madde: "Valilerin, izin talebinde bulundukları meseleler için sürekli başvurularına rağmen Merkez'den cevap verilmemesi sebebiyle işlerde meydana gelen kesinti, belirli bir süre içinde cevap verilmeyen işleri icraya valilerin yetkili bulundurulması suretiyle giderilmiştir".

22. Madde: "Merkez, valilerin yetkilerini mutasarrıf ve kaymakam tayininde kendilerinin fikir ve görüşlerini sormak suretiyle genişletmiştir".

Diğer taraftan vilâyetlerde ziraat, bayındırlık işleri, sanayi ve ticaretin teşviki gibi konularda valilere geniş yetkiler verilmiştir. Valiler, vilâyetlere ait yolları Merkez'den izin almaksızın yaptırabilecekleri gibi (70. Madde) imtiyaz ve tekel manası taşımamak kaydıyla tramvay, otomobil, otobüs ve omnibüs işletmeye (74. Madde) ve her çeşit fabrika ve imalathane kurulmasına izin vermeye de yetkiliydiler. (77. Madde)

Vilâyetlere verilen yetkiler arasında vilâyetin kendi bütçesinde toplanan gelirlerin bir yıllığının 1/3'ünü geçmemek ve nihayet 5 yılda ödenmek üzere vilâyet adına borçlanma anlaşması yapmaya izninin bulunduğu da zikredilmelidir. Hatta bayındırlık işleri ve millî eğitim ihtiyaçları için bir yıllık gelirlerin toplam tutarı kadar borçlanmaya bile yetki verilmiştir. (95. Madde)

Bundan böyle vilâyetlerin özel bir bütçesi olacaktır. Bu bütçenin gelirler kısmı; genel bütçeden ayrılan meblağlarla vilâyetçe köprü, iskele vb. tesisler gibi kamu yararına ait hizmetlere karşılık alınacak ücretler, vilâyetlere ait akarâtın

kirası, vilâyet dâhilinde kurulacak tramvay, omnibüs ve diğer işletmelerden yıllık alınacak belirli meblağlar ve diğerlerinden meydana gelmektedir. Burada en önemli husus, gelirlerin kaynağı olan mevcut bütün vergilere vilâyetçe yapılacak zamlardır. (128. Madde)

Böylece bazı zengin vilâyetler, kendi yolları ve okulları için istedikleri ölçüde bir gelire sahip olabileceklerdir. Bu iznin çeşitli vilâyetler arasında gayet teşvik ve takdire lâyık bir rekabete yol açacağı şüphesizdir. Bu gibi hususların ne büyük bir başarıya sebep olacağını izaha gerek görmüyoruz. Her vilâyet halkı katlanacağı fedakârlığın meyve verdiğini kendi gözüyle pratik olarak görürse, komşu vilâyetlerden geri kalmamak fıtrî arzusunun da buna eklenmesiyle medeniyet ve ilerleme yolunda hız kazanmak için tabii ki elinden geleni yapmaktan geri kalmayacaktır. İşte Mülkiye memurları için büyük bir faaliyet alanı! Şimdiye kadar elleri bağlı bulunan Mülkiye memurlarına, bundan sonra kabiliyet ve zekâlarına uygun olacak tarzda bir çalışma dönemi açılıyor demektir. Çünkü sadece valilere verildiğinden bahsettiğimiz bu yetki, derece derece mutasarrıflık, kaymakamlık ve nahiye müdürlüklerine de verilmiştir. Hele hele huzur ve güvenin sağlanması hususundaki yetki son derece kesindir.

Genel görünüşü hakkında özet bir fikir vermeye çalıştığımız bu kanun tasarısı, bu yıl Meclis'ten geçecek olursa, bir-iki sene içinde taşralar hayatında büyük bir değişiklik bekleyebiliriz.[28]

---

28 Bu satırlar yazılırken kanun tasarısının aslı gözümüzün önünde bulunmadığı için ayrıntılar hakkında hiçbir şey diyemesek de genel görünüşü itibarıyla tasarı, Adem-i Merkeziyet alanında önemli bir adımı meydana getiriyor. Yalnız yukarıda en çarpıcı paragraflarını

Öncelikle bu büyük değişikliği önce kendi hayatımızda yaşamak ve memurlarımıza Partimize bağlılık derecelerinden çok vatana yapabilecekleri hizmetler açısından görev vermek şartıyla bugün en gayretli bir kaleminiz tarafından savunulan (!) bu İdarî Adem-i Merkeziyet'in, bilgi ve samimiyetle uygulanmasından birkaç yıl sonra, vilâyetlerimizde meydana getireceği büyük değişikliği alkışlamak mutluluğunu yaşamayı gönül, öyle arzu ediyor ki!..

Sosyal Mesleğimiz ve Millî İtibar

Öteden beri açıklamaya çalıştığımız gibi, şahsî hayatımızda gerekli ahlâkî faziletlerle donatılan bir özel teşebbüs kabiliyetine ve genel hayatımızda ise her türlü ihtiyaçlarımıza uygun bir Adem-i Merkeziyet'e dayanmaksızın ülke içinde olduğu gibi ülke dışında da mevkiimizi güçlendirmek!.. Yokluk içinde yokluk! Millî itibarımız ancak bu meslekteki başarılarımız ölçüsünde yükselecek. Yoksa evlâdının bir kısmı diğer kısmıyla sürekli boğuşmakta olan ve bu boğuşmada bir an bile nefes almaya fırsat bulamayan bir ülke, gerçek tanımıyla bir insanlık mezbahasını andırırken, elbette devletlerarası münasebetlerde olumlu ve saygı duyulan bir mevkie sahip olamaz.

---

iktibas ettiğimiz makalede, idare teşkilâtınca ahaliye ne kadar kolaylık sağlanabileceğinden bahsedilmemiş. Halbuki bu noktanın taşıdığı önem ortadadır! Hükümet, bütün teşkilâtlarında ahaliyi ayağına getirmeyi değil, imkânlar ölçüsünde kendisini ahaliye yaklaştırmayı meslek edinmeli ve halkın yürütme kuvvetiyle münasebetleri gittikçe daha da kolaylaştırılmalıdır. Halkın özel işleri, ne kadar az zamanda ve az para ile halledilirse, hürriyet ve refahı da o ölçüde ilerlemeye yüz tutmuş olur.

Fakat bu olumsuz mevkiimiz, **Abdülhamid** devrinde ne kadar muzır ve meçhul idiyse, bugün de öyledir! Türkiye, Düvel-i Muazzama'dan bazılarının ekonomik veya askerî istilâlarına daima hedeftir! II. Meşrutiyet'in ilânından bu yana tuttuğumuz meslek, Avrupa'ya, hakkımızda besledikleri eski fikirleri maalesef bir türlü terk ettiremedi. Şimdiye kadar vatanımıza vurulan en korkunç darbelerden birinin I. Meşrutiyetimizi takip eden Ayastefanos Antlaşması[29] olduğunu unutmayalım. Ruslar bu tarihî anıyı, bize her vesileyle hatırlatıyorlar. Tamiri mümkün olmayan bir musibetin pençesine düşmeden önce kendi kendimize itiraf edelim:

Çevrildiğimiz tehlikeler karşısındaki hareketimiz, yanı başındaki uçurumu görenlerin hareketine asla benzemiyor. Dikkatli bakışlarımız devamlı Sofya ile Atina ufuklarına çevrili! Arkadan gelen büyük orduların öncüleri durumunda kalan bu küçük kuvvetler, bizi bu derece meşgul eder, bu kadar büyük sıkıntılara uğratırlarsa daha sonra uğrayabileceğimiz o büyük hücumlara karşı ne yapacağız? Bunu düşündükçe tüylerimiz ürperiyor. İstanbul ile Balkanlar arasında devamlı bir düşmanlık hüküm sürüyor. Rusya, Kafkasya'dan Tahran'a doğru sarkan o mükemmel askerî yollarıyla Anadolu'yu kuşatmaya elverişli fırsatlar buluyor. Erzurum savunma hattını bu şekilde güneydoğudan tehdit ederken, Karadeniz'deki deniz kuvvetlerini, bizim pek fakir kalan yenilik hareketlerimizle kıyas kabul etmeyecek bir ölçüde artırıyor ve Kuzey Anadolu'nun beğendiği her noktasına asker çıkararak Erzurum'u arkadan

[29] Yine Ruslara, bu antlaşmayı Berlin'de yırttıranların Avrupa'daki siyasî varlığımızın devamını sağlayan İngilizler olduğunu unutmayalım!

da saracak ve İstanbul'u doğrudan doğruya tehdit edecek hâkim bir duruma sahip oluyor. Biz bu tehlikeyi görüp ona karşı gereken hazırlıkları tamamlayıncaya kadar uzun süre bu eski düşmana karşı pek nazik bir mevkide kalacağız. O halde dış siyasetçilerimiz, her şeyden önce bu noktayı dikkate alarak gerekli hazırlıkları tamamlamak için şiddetle muhtaç olduğumuz zamanı bize kazandıracak bir politika izlemeliydi! Ne fayda ki, Türkiye'nin dış politikası "verdiği dostluğa karşılık (!) alacağı dostluğa bağlı olduğu" fikrine saplanıyor. İşlerimizi ihaleye koyarken dostluğumuzu müzayedeye çıkarıyoruz. Görünüşte mantıklı gibi görünen bu fikir, gerçekte siyasî çıkarlarımızı takdir ve değerlendirmeden tamamen âciz bulunduğumuzu ispat etmektedir. Eğer değerlendirmemize biraz daha önem verilseydi, kimlerin dostluğunu kazanmak gerektiği zamanında anlaşılır ve o zaman, dostluğumuz pazarda, elimiz koltuğumuzda kalmazdı. Yazık ki, içişlerimizde olduğu gibi dışişlerimizde de teşebbüs ve değerlendirme fikri, yokluğunu çok acıklı bir şekilde gösteriyor. Günlük tesadüflerin oyuncağı olan siyaset ibremiz, kararsızlıktan bir türlü ayrılmak istemiyor. Fakat bu zor mevkide sürekli barınmak mümkün mü? Bu durumdan ister istemez ya iyiye ya da kötüye geçilecek. Şimdiki kararsızlığa olan eğilimimiz; İttifak-ı Müselles'in[30] iki mensubuna, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları'na, yani fırtınaya!

Görüyorsunuz ki, Petersburg'un ekonomik siyaseti kendisini Paris'e çok güçlü bağlarla bağlamaktadır. Bu bağlı-

[30] İttifak-ı Müselles: I. Dünya Savaşı'na kadar Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya Krallığı arasındaki antlaşma. (Haz:)

lık, Petersburg için adeta bir ölüm kalım meselesidir. Gerçekte Rusya, varlığını devam ettirebilmek için uzun süre daha borçlanmaya mecbur olacak ve bu mecburiyeti ancak Paris borsasının kendisine açık bulunmasıyla yerine getirecektir. Demek ki Rusya, Paris'ten ve Paris'in dış meselelerde daima beraberce hareket ettiği Londra'dan gelecek tavsiyelere saygı gösterecektir. Meselenin can damarı, işte bu tavsiyelere Doğu'da millî menfaatlerimize uygun bir politika takip ettirmek ve böylece kuzey komşumuzla aramızdaki soğuk havayı yavaş yavaş samimi bir dostluğa dönüştürmektir. Fransa ve İngiltere dostluğu, Karadeniz havzasında, Rusya'nın aleyhimizdeki saldırgan düşüncelerine sağlam bir engel teşkil edeceği gibi, Balkanlar'da da tek bir silah patlamadan sulhun devamına mükemmel bir garanti olacaktır.

Meselenin ekonomik yönüne gelince; bu konudaki menfaatimiz daha açık, daha nettir. Gerçi açık kapatmak için yaptığımız sürekli borçlanmalar ne kadar zararlı ve tehlikeli ise Türkiye'yi yeni iktisadî vasıtalarla donatmak, bir an önce imar edip ıslahata güç yetirmek için yapılabilecek verimli borçlanmalar da o kadar faydalı, o ölçüde gereklidir. Hatta bunu başaramazsak ıslahat alanında tek bir adım bile atamayız. Fakat bu parayı bize verecek ne Berlin'dir ne de Viyana! Demek yine Paris ve Londra'ya uğrayacağız. O halde İstanbul ile Paris ve Londra kabineleri arasında ne kadar samimi bir dostluk meydana getirirsek, vatanımızın ekonomik ve siyasî ihtiyaçlarına o derecede hizmet etmiş olacağız. İngilizler ile Fransızların da Doğu'da gün geçtikçe çoğalan çıkarları, Türkiye dostluğuna ihtiyaç gösteriyor ve savunduğumuz siyasî dostluk

karşılıklı çıkarlar esasına dayanıyor. Bununla beraber, İttifak-ı Müselles'e karşı düşmanca bir siyaset izleyelim demiyoruz. Tam tersine, bütün devletlerle olduğu gibi Almanya ve Avusturya ile de münasebetlerimizin iyileşmesini arzulamalı ve bunun için çalışmalıyız. Yalnız, dış siyasetimizin temel taşı daima Fransa ile İngiltere dostluğu olmalıdır.

II. Meşrutiyet'imizin ilânında bu iki devlet başta oldukları halde bütün medeniyet dünyası bizi alkışlamıştı. Meşrutiyet, Türkiye'ye hürmete lâyık müstesna bir mevki kazandırmıştı. Bu kıymetli zaman zarfında ortaya ciddiyet ve kabiliyetimizi göstermeye yeterli hiçbir eser koyamayışımız, kazandığımız itibarın büyük bir kısmını ne yazık ki, kaybettirdi. İşte kuzey ve güneyde olduğu gibi Doğu ve Batı'da da ülke salgın bir ihtilâl ve dalgın bir gaflet içinde yanıp tutuşuyor. Böyle bir iç siyasetle bize, faydasız bir yardımda bulunacak olanlar, yine **Abdülhamid** devrindekiler olabilirdi. Nitekim son olaylar da bu ihtimali kuvvetlendiriyor. Fakat böyle bir idaresizlik içinde dışta kendimize samimi dostlar bulmak mümkün müdür? Gerçi Almanya son borçlanma muamelesinde bize yardım eder gibi davrandı. Ancak kendisiyle giriştiğimiz karşılıklı ilişkilerin hepsinde olduğu gibi, bunda da baştan başa menfaat ona, zarar bize yönelikti. Türk ve Alman dostluğu demek, kuzeyde yolmak, güneyde yolunmak sevdasından başka bir şey değildir.

Kruppe[31] fabrikası ve Kiel tezgâhlarına siparişler verdiğimiz, bunları verebilmek için de Paris borsasını kendimize

[31] Kruppe: 1886 tarihinden itibaren Osmanlı Ordusu'nda kullanılmaya başlayan top çeşidi. 12-15 cm. çapında olan bu toplar, Almanya'da üretilmekte idi. (Haz:)

açık bulundurduğumuz müddetçe Almanya bize şüphesiz ki yardımcı olur. Fakat sonra? Almanya, **Abdülhamid** devrinde Bağdat Demiryolu Sözleşmesi'yle Anadolu'nun iktisadî işgaline adaylığını koyduğu gibi, Meşrutiyet'in ilânında da Bosna-Hersek'in Avusturya'ya ilhakı kararına gizlice hüküm vermişti. Yarın devletlerden biri veya birkaçıyla meydana gelmesi muhtemel bir çarpışmada yalnız kalacağımızı görürse ilk hareketi imdadımıza değil, şüphesiz mirasımıza koşmak olacak. Bununla da yetinmeyip Panjermanistlerce, Yenipazar'da Alman ordularının öncüsü durumunda olan Avusturya taburlarının Selanik'in işgaline yürümelerini de açıktan açığa isteyecektir.

Eski düşmanlarımız, yerimize geçmek için ölümümüzü beklemekle yetinirken yeni dostlarımız, derimizi sağlığımızda yüzmek istiyor; Türkiye'nin vahşi Afrika'da bile eşi görülmeyen medeniyet fukarası bir ülke olduğunu ilân ediyorlar.

Çıkmaz Yol

22 Kasım 1910 tarihli *Tanin* gazetesi "Meclis-i Mebusân'ın Nizâmnâme-i Dâhilîsi" adlı makalesinde:

"Biz, her şeyi Mebuslar Meclisi'nden bekliyoruz. Ülkenin bütün ümidi, Mebuslar Meclisi'nin görevini hakkıyla yerine getirebilmesindedir." demişti.

Birkaç hafta sonra *Tanin*'in 4 Ocak 1911 tarihli nüshasında "Meclis-i Mebusân'ın Hâli" başlıklı başka bir makalede aynı kalem şunları söylüyordu:

Ülkemizde gizli ecnebi güçlerin oynadığı oyunları unutmak, bir Osmanlı için büyük cinayettir. Bugün Osmanlı Hükümeti'nin kendisini selâmete çıkaracak bu Meşrutiyet idaresiyle uyuşamaması ve bu idarenin Osmanlı Hükümeti için bir zaaf ve nifak eseri olması bazı ecnebi çıkarlar yüzündendir. Bu ecnebi nüfuzu acaba şekil ve sıfatını değiştirip kimliğini gizleyerek iyiliksever ve hürriyet aşığı bir renk alarak tâ içimize kadar sokulamaz mı? En iyi niyetlilerimizi aldatarak kendisine alet edemez mi? Ecnebi emellerinin ülkemizde faaliyette bulunabilmek için entrika ve para gibi vasıtaların hepsini kullandığı iyi düşünülmelidir. Tarihî olayların bir tekerrürden ibaret olduğu gerçeğini kabul edenler için aynı emellerin bugün de zamanımıza mahsus durum ve şekillerle yeniden ortaya çıkabilmesi büyük ölçüde mümkündür. Bu nüfuz, kendi kimliğini hiç belli etmeden bizi aldatarak içimize girer, Meclis'e kadar sokulur ve orada mebuslarımızı boğaz boğaza getirirse halimiz ne olur?

İşte Jöntürk arkadaşımız bu acı ihtimalleri düşünerek endişeye kapılıyor. Fakat önceden dediğimiz gibi, kötümsersek de hiçbir zaman ümitsiz değiliz. Mebuslar Meclisi bu millet için bir yenilenme ve ilerleme kaynağı olmalıdır ve olacaktır. İttihat ve Terakki, Mebuslar Meclisi'nin ülkenin bir felâket kaynağı olmasına hiçbir zaman izin vermeyecektir. Bu fikre kesinlikle inanın.

Bir taraftan her şeyi Mebuslar Meclisi'nden beklediğimizi ve ülkenin bütün ümidinin bu Meclis'in görevini lâyıkıyla yerine getirmesinde olduğunu iddia edip dururken, diğer taraftan aynı Meclis'in -iyi niyetine rağmen!- ecnebi parasıyla

ecnebi emellerine hizmeti ve ülkenin başına bir felâket kaynağı kesilmesi ihtimalini ileri sürüyoruz ve hemen arkasından, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin buna izin vermeyeceğine kesinlikle inanıyoruz. O halde "tek kurtuluş ümidi", Mebuslar Meclisi'nden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne geçmiş oluyor! Fakat her biri 50 bin Osmanlı'nın huzur ve güven kaynağı kabul edilen mebuslarımızın ecnebi parasıyla ecnebi çıkarları için çalışmaları, ülkenin başına bir "felâket kaynağı" kesilmeleri muhtemelse, resmî hiçbir sıfat ve sorumluluk taşımayan ve görüşmeleri kamuoyunca bütünüyle meçhul kalan heyet üyelerinin aynı tesirlere ya da sadece şahsî ihtiraslarına -daha da kolaylıkla- kapılarak zavallı memleketin başına bir "felâket kaynağı" kesilmeyecekleri ve kesilmedikleri ne malum? O halde "tek kurtuluş ümidi" Mebuslar Meclisi'nde değilse, aynı sebeplerden dolayı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde de değil! Peki, nerede? Muhaliflerde mi? Muhalefete sebep olan haksızlıklar bugün artık ispat edilir derecede olduğu için muhaliflerin şikâyetteki hakları inkâr edilemez. Kötülük sadece, kuru şikâyetle kaldırılabilir mi? Gerçi, muhalefet partilerinin şikâyetlerinden başka ayrıca programları varsa da bunlar İttihat ve Terakki programlarından esas itibarıyla ayrılmıyor. Zaten siyasî programlar, hemen hemen sürekli değişen kisveler altında değişmeyen bir maksadı gizleyecek paravan hizmeti görürler. Her şeye rağmen gizlenemeyen bu maksat ise, icra kuvvetine yöneliktir. Filân adam ya da filân kabinenin yerine filânı getirmek; Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye geçirmek! Yolların en çıkmazı da bu işte! Her gün, Cemiyetiniz ile her kesimden çoğalan muhalifler arasındaki bu

uğursuz düşmanlık, yok olmak yolunda tehlikeli bir müsabakadan başka bir şey değildir.

Tehlike

Bugün hepimizi korkunç bir sona doğru sürükleyip götüren şey, daima yanlış bir prensibi hareket noktası olarak almaktan ileri geliyor.

Milletlerin siyasî vasıtalarla kurtulacağını, medeniyetlerin siyasî vasıtalarla kurulacağını sanıyoruz. Bu şartlar altında Mebuslar Meclisi'ni milletin tek ümidi olarak görmek kaçınılmazdır. Oysa tüm ümidini, birkaç yüz kişiye, o birkaç yüz kişinin de birkaç başına bağlayan bir ülke, elbette ümidinde aldanır. Çünkü millî meclisin görevi kanun koymaktan ve konulan kanunların uygulanmasıyla sorumlu olan hükümetin icraatını kontrolden ibarettir. Bu, lâzım hatta elzemse de âdet ve alışkanlıkların, yani hususî hayatın gelişmesinden doğmayan kanunların, ölü doğmuş çocuklardan ne farkı olabilir? Kanun kuvvetiyle bir ülkeyi kurtarmanın imkânsızlığı bugün hukukçular nazarında da kabul edilir bir gerçek şeklini aldı[32]. Demek Mebuslar Meclisi'nin hatasız bile olsa ülkenin tek ümidi haline gelmesi kesinlikle muhal! Nerede kaldı ki Meclis, hatasızlık şöyle dursun, henüz düzen ve disiplin dairesinde bir müzakere yürütmekten bile aciz!

Yayınımıza ilk başladığımız zaman, Meşrutiyet sisteminin İdarî Adem-î Merkeziyet'e dayanması gereğini savunurken **Abdülhamid** hakkında şunları söylemiştik:

---

[32] **Cruet**, *La Vie du Droit et l'Impuissance des Lois (Hukuk Hayatı ve Kanunların Acizliği)* adlı eserinde bu gerçeği çok iyi açıklıyor.

> Eğer Zât-ı Şahane'nin devamlı artan evhamları bu derece pervasız olmasaydı, Merkeziyet'i korumak şartıyla istibdadı Mebuslar Meclisi'nin güvencesi altında da yürütebilirlerdi. Hükümetin memurlarını istediği gibi düşündürüp istediği gibi çalıştıran, adeta yoktan var eden bir insan için birkaç yüz mebusu arzulanan şekle koymaktan daha kolay ne olabilir?[33]

Sultan **Hamid**'in yapamadığını işte İttihat ve Terakki yapıyor! Muhaliflerin en geçerli şikâyetlerine bile zerre kadar önem vermeyerek -Meclis'in en muhterem üyelerinden biri hakkında reva görülen muamele ile ispat derecesine vardığı gibi- muhalifleri sebepsiz yere tevkif veya tehdide kalkışarak çoğunluğu, istediği şekilde yönetiyor. Şimdi taraftarlarının birer ikişer Cemiyet'in boyunduruğundan kurtulmaya yüz tuttuklarına bakıp çoğunluğu kaybedeceğini anlayınca da Meclis'i, açıktan açığa dağıtmakla tehdit ediyor. Meclis, gerçekten dağılmasını gerektirecek bir harekette bulunmuş olsa bile bu hak, devlet işlerine hiçbir müdahaleye yetkisi olmayan bir Cemiyet'in değil, doğrudan doğruya Saltanat makamınındır.

Gerçek, artık güneş gibi ortada!.. Mebuslar Selanik'ten gelen emirlere itaat ettikleri sürece ülkenin tek ümidi ve tek dayanak noktası (!); onlara karşı ufak bir itaatsizlik gösterince vatanın baştan başa felâket kaynağı kesiliyorlar. Böylece muhalefette bulunan veya bulunmayan meclis üyeleri açıktan açığa tehdit edilirken, ordumuz da yine açıktan açığa hakarete uğruyor. Malum *Neyyir-i Hakikat*'iniz diyor ki:

---

33 *Terakki*, no: 1.

> Hürriyet ve namus uğruna (!) gerekirse İstanbul'u tutuşturmak, bir viraneliğe çevirmek ve bir baykuş yuvasına benzetmekten daha güzel ve daha gerekli bir şey yok!

Aynı gazete, tehdidinin hangi kuvvetle gerçekleştirileceğini de aşağıdaki satırlarla ortaya koyuyor:

> Ey istibdadın avare serserileri! Ey sefil Bizanslılar! Sizin namus ve vatanseverlikle bağdaşmayan kötü tavırlarınız, bulunduğunuz çevrenin dışına çıkamaz. Orada yayınlanan dört paçavranın saçtığı fitne zehiri buralarda hiçbir tesir meydana getiremez. Buna, bu gerçeğe bütün kalbinizle inanmalısınız. Çünkü siyaset rüzgârları altında yüzyıllarca ezilen bu çevrenin, öyle bir mazisi vardır ki, Rumeli halkına hürriyetin manasını, Meşrutiyet'in ise faziletlerini bütün incelikleriyle kavratmıştır. İşte bunun için hürriyet güneşi buradan doğdu! Yine bu çevrenin 250 bin süngüsünün yardımlarıyla yaşayacaktır.

Demek, hürriyet (!) ve namus (!) uğrunda Osmanlı Devleti'nin başkentini tutuşturacak, bir viraneliğe çevirecek ve bir baykuş yuvasına benzetecek bu 250 bin süngü olacak! Otuz bu kadar yıllık zorbalığından sonra Osmanlı Ordusu'nun cinayet aleti olmakta devam edemeyeceğini kendi zararına tecrübe eden **Abdülhamid**, "zıllullâhi fi'l-âlem"liğinden, bir hiç durumuna düşmüştü. Bu tarihî düşüş, vatanımızla ordusunda seçkin bir vicdanın yavaş yavaş yükseldiğini ispat ediyor ve millî vicdanın bu mutlu gelişimine rağmen Yıldız'ın en vicdansız, en iğrenç dakikalarında bile hatırlayamadığı bir cinayeti, bugün hangi cüretle Osmanlı askerine yüklemeye kalkışıyorsunuz? Savaş arayan düşüncelerin bu derecesi yeniçeri

asilerinde bile görülmedi! Vatanımızın 150 senelik bir düşmanı olan Ruslar ise, son muharebede, başkentimizin kapılarına kadar dayandıkları halde yine İstanbul'u tutuşturmadılar. **Attila**, **Cengiz**, **Hülâgu**, **Timur** gibi âfetlerin bile kendi vatanlarının başkentlerini tutuşturmak ve bir baykuş yuvasına çevirmek istediklerini bilmiyoruz. Yalnız, eskiçağlarda vahşet ve melanetin sembolü sayılan meşhur **Neron** bir cinnet ve cinayet hastalığı içinde bir gün Roma'yı ateşe vermiş, idare merkezi olan koca şehir, gözünün önünde cayır cayır yanarken, o büyük bir heyecan ve sevinçle şarkılar söylemişti! *Neyyir-i Hakikat*iniz, XX. yüzyılın başında, Meşrutiyet'le idare edildiğini zanneden Türkiye'de Allah'tan korkmayarak, insanlardan sıkılmayarak 250 bin **Neron**'un bulunduğunu iddia ediyor. Osmanlı Ordusu'nu, kuruluşundan bu ana kadar bir benzerini daha görmediği bir şekilde aşağılıyor!

Bu düşünce ve hislerle dolu sefillere göstermek gerekiyor ki, Osmanlı Ordusu kendilerine karakolluk etmekle değil, Osmanlılığın mukaddes hukukunu saldırganlara karşı savunma göreviyle vazifelidir. Askerimizi parti kavgalarına karıştırmak, ordularımızı birkaç politikacının zorbalığına alet etmeye kalkışmak, kendi ocağımızı kendi elimizle yıkmak ve kendi vatanımızı kendi elimizle mahvetmek, çocuklarımız ve torunlarımızın en haklı lanetlerine sonsuza değin müstahak olmaktır.

Eski İtalya'yı baştan başa barbarlara çiğneten ve cihangir Roma'yı kahreden şey, askerin tamamen politikacılığa dökülmesi olmuştu. Bu uğursuz meslek, eskiçağların o yenilmez ordusunu bir paçavraya çevirdi! Tarihî gerçeklerden de ibret almayacak ve görmeyecek miyiz ki muhalifleri, *Neyyir-i*

*Hakikat*inizin ifadesiyle özellikle İstanbul halkını, 250 bin süngü ile tehdide kalkışmak, sadece hürriyeti değil, millî bütünlüğümüz için gerekli olan askerliğimizi bile yok etmeye ve Türkiye'yi düşmanlarına çiğnetmeye davetten başka bir şey değildir. Artık, ne zaman bu asıp kesmek, yakıp yıkmak sevdalarından kurtulacağız? Ne zaman insanca yaşamaktan ve manen devamlı fakir olarak geldiğimiz bu dünyayı, yeni bir fazilet ve güzellik mirasıyla zengin olarak terk etmekten zevk almaya başlayacağız?

Türkiye gibi okulları eğitim ihtiyaçlarına uzun süre daha cevap veremeyecek bir ülkede ordu, esas görevinden başka medenî ve ahlâkî seviyesini de yükseltecek bir vatan okulu haline getirmelidir. Askerî hizmetini tamamlayan her asker, daha işlek bir beyin, daha sağlam ve daha iyi bir yürek, maddî manevî açıdan daha güçlü bir sıhhatle çıkmalı! İşte subaylarımıza açılacak geniş bir çalışma sahası! Fakat onlar bu zeminde yürümek, ordunun gerçek eğitimcileri seviyesine yükselmek ve yüz binlerce vatandaşlarının vicdanlarını doğruluk ve iyiliğe kazanabilmek için -hükümetin de kararı gereği- politikacılıktan büsbütün ayrılmalı, ilmî ve sosyal çalışmalarını devamlı ilerletmelidirler. Eğer kendilerine bu seviyede aydın ve yüksek fikirlerle dolu ufuklar açabilirsek, Osmanlı Ordusu'na, dünyanın her tarafında itibarlı bir mevki kazandırmış oluruz. Ancak bu büyük gayeye Afrika yamyamlarına yakışacak duygularla varılmaz. Varılmak şöyle dursun, olduğumuz yerde bile barınılmaz. Etrafımıza çevrilecek lâlettayin bir bakış bile, vatanımızı her taraftan bir mengene gibi sıkıştıran bu tehlikeyi görmeye fazlasıyla yeterlidir.

Bugün Müslüman olsun veya olmasın, hiç kimse hâlihazırdaki durumdan memnun değildir. İsyanların ardı arkası kesilmiyor, iç durumumuzla birlikte dış durumumuz da temelinden sarsılıyor. İşte dün, birbirinin can düşmanı olan Rumlarla Bulgarları bugün aleyhimize barıştırdık, açık ve resmî sözlere rağmen Fransızları soğuttuk, İngilizleri kızdırdık, Rusları sevindirdik, Almanları iştahlandırdık!.. Eskiden olduğu gibi şimdi de Avusturyalılar Selanik'e, İtalyanlar Trablus'a; her ikisi birden Arnavutluk'a aday! Böyle iken ufuklarımızı karartan fırtına bulutlarını yine görmüyoruz. Gördüğümüz tek kötülük millî vicdanın uyanışı! En büyük başarımız, felâkete karşı "Aman!" diyenleri vurmak! Yapılan ağır hatalar ve yıkılan ocaklar artık bitmek bilmiyor. Şimdi de Osmanlı kanıyla beslenen Osmanlı Ordusu'na; Osmanlı başkentini tutuşturmak, zaten bir harabe haline gelen bu zavallı şehri kül kömür etmek, kısacası bir baykuş yuvasına çevirmek istiyoruz. Ziyafetten ayrılmak korkusu, hissiyatımızın odak noktasını her gün biraz daha kokuşan bir anlayış ve niyete çeviriyor.

Bu kadar çürük bir siyasî bina, elbette destekle yaşamaz. İster istemez günün birinde sarsılır, altında barınmak gafletinde bulunan zavallılardan -yani topumuzdan- bir toprak tabakası daha meydana getirerek göçüp gider.

İki Meslek

II. Meşrutiyet'imizden yıllarca önce **Abdülhamid** idaresi aleyhinde çalışan Ahrar'ın mesleğini incelediğimiz zaman, bu hareketin sadece Meşrutiyet taraftarlığından ibaret olduğunu ve hiçbir ilmî esas ve sosyal analize dayanmadığını anlamış, millî

gelişmemiz için gerçek bir rehber keşfine kesin bir ihtiyaç duymuştuk. O zamandan beri aramızda her gün daha da derinleşen bir uçurum açıldı. Vatandaşlarımızdan bazıları ve özellikle bugünün hürriyet mücahitlerinin ulularından olan o günün Paris İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri, bizi durmadan tenkit ederek: "Şimdilik bu fikirleri terk edip bizimle birleşin. Yarın ortak düşmanımız ortadan kalkınca, biz de o fikirleri sizinle birlikte savunuruz!" diyorlardı. Meşrutiyet'in yeniden ilânından sonra aynı kahramanlar, tahttan indirilen Hakan'ın eğilip ellerini öptüler ve faziletlerini tek tek sayarak küçük **Abdülhamid**ler'in sayısını büyük ölçüde artırmaya koyuldular! Fakat dünkü kötülüklerin gerçek sorumlusu **Abdülhamid** olmadığı gibi, bugünkü kötülüklerin gerçek düzenleyicileri de hürriyet kahramanları değildir. Kötülüğün asıl kaynağı kendimiz; günahların esas merkezi ise hayat tarzımızdır.

Daha önce de dediğimiz gibi hastalık;

1- Özel hayatımızda: Faydasız ve boş bir anlayış; şahsiyetin, verimli ve meşru bir çalışmayla yükselmesine engel bir geçim tarzı ve bu tarzı nesilden nesle sürükleyen kötü bir terbiye!

2- Genel hayatımızda, yani hükümet teşkilatımızda: Özel hayatımızdaki tembelliği genel hayatımıza geçiren, mahallî ihtiyaçlarımıza asla uymayan, çok masrafla az iş gören ve Türkiye'yi baştan başa bir sefalet diyarına çeviren Merkeziyet!

O halde tedavi yolu:

Özel hayatımızın kan damarlarını, şahsiyeti yok eden "tembellik"le değil, müspet ve pratik bir eğitim sayesinde şahsiyeti geliştiren "teşebbüs"le harekete geçirmek!

Özel ve genel hayatımızla ilgili çalışmaları birleştirecek gerekli hazırlıklarla donatılmış teşebbüs sahibi bir kolonizatör sınıfı yetiştirmek ve böylece yetişen gençlerin bomboş duran topraklarımızda kendi adlarına yerleşip geçimlerini de kendi teşebbüsleriyle kazanmayı ve köylüye de öğretmeleri vasıtalarını hazırlamak!

Genel hayatımızın gelişmesini ise, sürekli artan mahallî ihtiyaçlarımıza daima uyacak, Siyasî Merkeziyetçiliği güçlendirecek, kaybolan Osmanlı birliğini yeniden var edecek, sosyal faaliyetlerimizin ilerlemesine ve Osmanlı Saltanatı'nın gölgesi altında millî hakimiyet ve istiklâlimizin yerleşmesine vasıta olacak, Adem-i Merkeziyet'e dayalı gerçek bir Meşrutiyet'le gerçekleştirmek!

Gerçi siz de Meşrutiyetinizi görünüşte "Tevsî'-i Mezuniyet"e yani teknik tanımıyla "İdarî Adem-i Merkeziyet"e dayandırıyorsunuz. Şu kadar var ki, izlediğiniz meslek, vaat ettiğiniz durumun tamamen tersidir. İlk bakışta ülkenin tek dayanak yeri sanki Mebuslar Meclisi! Fakat Meclis, çoğunluk itibarıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir şubesi! İttihat ve Terakki Cemiyeti ise, birkaç politikacının kurbanı! Onların da kimi, zorbalık hırsının esiri, kimi günlük hadiselerin oyuncağı! Bu şartlar altında ne Meclis ne İttihat ve Terakki, ne de vatan kurtuluşa erer. Çünkü hiçbirinin ciddi bir dayanak noktası yok! Sosyal mesleğimiz, işte bu yoksulluğa karşı "şerefli bir varlığın doğması" için çalışıyor. Özel hayatımızın esaslarına hitap ederken de şunu diyoruz: İstiklâl ve iktidarınızı kanundan çok özel teşebbüsünüzle gerçekleştirecek, sosyal kıymetinizi ve kazanmayı öğrendikten sonra, öğretmeyi başarınız

derecesinde artıracak, dayanak merkezinizi Allah'tan sonra kendi şahsınızda arayacaksınız. Sahip olacağınız bu şahsiyet, ne kadar aydın ne kadar müteşebbis ve faziletli olursa, çevresinde doğuracağı tesir de o kadar derin ve sürekli olacak, sosyal hayatımıza gerçek bir yükselme yolunu hazırlayacak. O halde her şeyden çok, şahsiyeti artırmaya, takviye etmeye ve yükseltmeye çalışmalıyız!

Tekâmül kanunu, şahsiyete doğru sürekli bir hareket çizmektedir. Bakınız, bir toz bulutundan meydana gelen samanyoluna! Yıldızları ve gezegenleri besleyen bu toz bulutu, "varlık"ın bir noktasındaki yoğunluğunu tecessüm ettirmiyor mu? Bu oluşumun gelişim evrelerini izledikçe ne görüyoruz? Şekilsizlik içinden bir şekille çıkan ve sonsuzlukta bir son çizen küreler, bu yoğunlaşmanın güneşler, gezegenler ve uydularıyla birlikte sistemler yaratan bir vücut bulma evresi değil mi? Yaratılışın nihayetsizliği, tezatlarla birlikte bütün kâinatın bir başlangıcının oluşu düşünülünce, görülüyor ki, hayat denen var oluş bilmecesi de ilmî tekâmülün dünyamızda şahsiyete doğru başarıyla attığı kesin bir adımını tespit ediyor? Billurlaşmayla doğan, bitkilerle ilerleyen ve insanlıkla fazilete kadar yükselen bu hayat ise, o sürekli mücadeleleriyle hep şahsiyetin teessüsü ve yükselmesi yolunda yürüyor. İnsanlık medeniyetinin geçmişteki ve şu andaki değişimlerinde yine aynı gerçeğin doğrulandığını görüyoruz. En önce doğan sosyal hareket, şahsiyetin eksiksiz gelişimine engel olan Kamucu Yapı; ikinci hareket ise şahsiyetin tam gelişimini sağlayan Ferdiyetçi Yapı!

Sürgün hayatımızın ilk yıllarından beri, medeniyet dünyasına elimizden geldiği kadar tanıtmaya ve sevdirmeye

çalıştığımız gençlerimizin, aydın insanlığın saygı ve sevgisine ve gittikçe daha mükemmel bir seviyeye ulaşabilmeleri için, mutlaka şahsî kabiliyetlerini artırmaları gerekli! Bu gerekliliği savunan sosyal mesleğimiz, hükümet teşkilâtımızın ileri gelenlerini de en yüce vatan görevinin yerine getirilmesine davet ediyor: "Böyle bir amacı, özel hayatımız, sadece kendi gücüyle meydana getirecek bir ilerleme dönemine henüz varamadığından bu uğurda harcayacağı gayrete, bütün kuvvetinizle sizin de katılmanız esaslı bir şart![34]" diyorduk. Fakat II. Meşrutiyet'imizin ilânından beri genel hayatımızı idare eden Cemiyetiniz olduğu için bu mektupları şu andaki durumun bütün sorumluluğunu yüklenmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en vicdanlı üyelerine ithaf ediyoruz. Yine, eski dünyanın üç kıtasına yayılmış koca bir imparatorlukta söz sahibi olan bir Cemiyet'in, ıslahata öncelikle kendisinden başlaması gereğini göstermek ve bütün vatandaşlarının ciddi çalışmalarına bugün her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulan vatanımızda büyük bir hareket unsuru olmasını görmek istiyoruz.

Görülüyor ki, sosyal refah ve yükseliş yolunu keşfe çalışan bu mektuplarda, başka bir yolun yolcusu bulunan Cemiyetinizin de iyiliği mutlak bir samimiyetle temenni ediliyor. Bize on yıllık bir düşman olan İttihat ve Terakki'ye, on beş yıllık

---

34 Bu şartı uygulamak için okullarımızı savunmakta olduğumuz alanda ıslah etmek üzere gerektiğinde önemli borçlanmalara başvurmaktan çekinmemelidir. Çünkü borçlanmaların en verimlisi, üretici insanlar yetiştirmeye yönelik olanlardır. Ayrıca vatanımızı, yeni ekonomik araçlarla donatmakta gösterdiğimiz tembellik ve gecikmeye de kesinlikle son verilmelidir.

bir dost gibi cevap veriliyor. Aynı yolda yürümedikse de bir tehlikeye karşı, tek savunma hattından yürümeye başlamıştık. Biz şunu unutmuyor ve ispat etmek istiyoruz:

Dostluk ile düşmanlık karşılaştığı zaman, sonuçta zaferi dostluk kazanır. Çünkü "fıtrat, ilâhî bir kanunla devamlı en iyiye ve en mükemmele doğru gidiyor."

Paris 8 Mart 1911
Sabahaddin

DÖRDÜNCÜ KİTAP

Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?

-Sosyal Mesleğimiz ve Programı-

Sabahaddin

İstanbul 1334

Tehlike Karşısında Meslek

Türkiye iki kumandan arasında barışı imzalanan "belirli bir savaş"ın mağlubu değil, silâhı elinden bıraktırılmak için silâhlanan milletlere teslim oluyor. Fakat silâhlarımızı sadece bize bıraktırmıyorlar.

Almanlığı, aşırı bir gayretle **II. Philippe**, **XIV. Louis** ve **Napolyon** saltanatları gibi askerî gücü üzerine kurulu "silâhlı bir saltanat" haline getiren Prusya genelkurmayı, savaşın devamı sırasında silâhlanmaya fırsat bulacak kadar milletlerarası ilişkilere -özel hayatlarındaki kuvvetle- egemen olan milletlerin düzenli güçleri karşısında başını önüne eğiyor!.. Düşmanlarına teslim olmamak için son siyasî güreşte dayandığı Sosyalizm ise Almanya'yı temelinden sarsan çürük bir zemin!

Yeni dünyanın bütün Avrupa göçünü toplayan bir kıtasında Anglo-Saksonların sırf hususî hayat anlayışından çıkardıkları Amerikalılık, bütün dünyanın millî emellerine hâkim olmak mevkiini içine alırken, üstünlüğü genel ve siyasî vasıtalarla zorbalıkta arayarak yüzyıllardan beri yan yana yaşadıkları halde âhenge değil, ayrılığa yürüyen kamucu milletler topluluğu, yüzyıllık Habsburglar İmparatorluğu, silâhını elinden atarak dağılmaya doğru gidiyor.

Harbin ilk safında yürüyen koca Rus Çarlığı... Batı'daki iş hayatının gelişmesini kamuoyunun baskı ve zoruyla kendine mâl edinmeye çalışan Şarklı Rusya, bu zoraki maddî gelişmenin hızlandırdığı çöküşle kanlar içinde yüzmekte. Ne küçük Sosyalistler ve ne de büyük Sosyalistlerin kurabildiği ve kurabileceği nisbî sükûnet ve huzuru başka bir dünyadan gelecek müteşebbislerin hizaya sokacakları bir kuvvetten bekliyor!

Askerî eksiklikleri, bir takım anlaşma ve diyaloglarla telâfi edilebilmek mümkün ise de, sosyal eksiklikleri en güçlü ittifak ve ittihatlarla gidermek mümkün değil!

Kıyametin bir benzeri olan şu harbin karanlıkları içinde dünyanın rekabet sahnesinde karşılaşan iki sosyal yapının tutuştukları karşılıklı bir ölüm-kalım savaşı patlak vermiş.

Aktif bir üretim zemininde şahsî çalışma ve gayrete dayanan araştırmacı bir bakış açısı ve sorumluluğunu bilen bir vicdan halinde gelişen ferdî yetenek, sosyal seleksiyonla tekâmüle doğru yürüyor.

Yükselenlerle yükselmek isteyenlerin iş başında birleşmesi çalışma usulünün iyileştirilmesini ve çalışma alanlarının düzenlenip yaygınlaştırılmasını mümkün kılarak işbölümünü ilerletmede özel çıkar ve işlerin idaresinde gelişip ilerleyen mesuliyet hissi genel menfaatlerin temini, umumî işlerin görülmesi için birleşecek teşebbüslerin başarısını garanti ediyor. Hususî hayat, umumî hayatın düzenleyicisi olmuş! Refah ve servet bu cemiyetler muhiti için tabii bir kazanç. Açılacak araziyi onun fertleri arar, işlenmemiş yerler onların, düzenlenmeye muhtaç işler onları bekliyor... Dünyanın sapan ve işle fethi yolunda metin adımlarla vakur bir yürüyüş!

İşte Anglo-Sakson hayatının, daha genel bir ifadeyle ferdiyetçi yapıların son tahlilde gösterdiği heyecan veren manzara!

Umumî kuvvetin gücüne, silâhının hakkına dayanan kamucu toplumlar hususî hayatın faaliyetine dayanan ferdiyetçi toplumlar önünde kamucu sınırlarının şiddeti oranında geriliyor, sarsılıyor, süpürülüyor.

Türkiye bu ölüm kalım savaşının mağlubu... Pek korkulur ki, ebedî mağluplardan biri olmasın!

***

Osmanlı Saltanatı, bundan bir asır önce Doğu'nun tarihî büyük saltanatları gibi parçalanmaya uğrayarak olduğu yerde küçücük bir duruma gelmişti. Buna karşılık Batı'da bilakis benzerine tarihin henüz tesadüf etmediği bir medenî gelişme yaşanıyor. Buhar kuvvetinin sanayiye uygulanması ferdiyetçi yapıların daha büyük bir oranda yayılmasına ve günümüz şartlarında gittikçe kuvvetlenecek bir tesir meydana getirmesine yol açıyordu. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerinin rolleri büyümeye, diğer kıtalardaki ülkeler de birer birer bunların etkisi altına girmeye başlamıştı.

Çöküş durumunda bulunan Türkiye, Batı için bir Şark Meselesi meydana getirdi. Bunun sonucu olarak Türkiye'nin çöküşü de yavaş yavaş kendini göstermeye başladı. Fakat Batı'nın yalnız siyasî tesirlerinden değil, sosyal tesirlerinden de etkilenmiştik. Siyasî tesirler, çöküşümüze şekil verirken sosyal tesirler de Şark Meselesi sebebiyle ülkemizde Tanzimat ve Batılılaşmak akımlarını doğuruyordu.

Uluslararası rekabetin siyasî yönünün etrafımızda az çok dengelendiği devirler oldu. Ancak ıslahat meselesi sebebiyle ortaya çıkan bugünkü başarısızlığımız, "ülke bütünlüğü" prensibinin gölgesi altına sığınıp gizlendi. Fakat olumsuz vaziyet ve hareketlerimizle dengenin aleyhimize dönmesini hazırladığımız gün, bu çıkış su yüzüne çıktı. Batı baskısının bizi sosyal bakımdan yönlendirmesi sonucunda tam bir uyum sağlayamadık. Bu bakımdan varlığımızın devamını sağlayacak bir yolda yürümediğimizi gözlerimize sokmak gerekiyor.

***

Artık tehlike el ile tutulabilecek... Fakat tehlikenin varlığını kabullenip durmak ve karşısında toplanıp birleşmek onu, gerekli olan teşebbüs kuvveti ile karşılamak değildir.

On sene önceki Meşrutiyet gibi bugün de barış, bir birleşme çizgisidir! Meşrutiyet iç barışı gerçekleştirmekle dış tehlikeyi ortadan kaldıracaktı. Kendisinden beklenileni veremedi. Bugün ise çöküşten kurtuluş ancak iç barışın nasıl sağlanacağını bilmek ve kurulmasına doğru adım atmakla mümkündür!

Okyanusun tâ öbür yakasında Washington'un mezarı başında durarak: "Dünya barışını bozan bütün hükümetler yok edilmelidir!" kararını veren Amerika cumhurbaşkanının prensiplerinden nihayet bir kurtuluş ümidi sezerek aman dileyen son on senelik iç savaş kahramanları kendileriyle birlikte çöken iktidarlarından hâlâ çare bekliyorlar!

Çöküşe doğru yol alan bir milleti kurtarıp yaşatabilmek için safça bir niyetle hükümet gücünü ele geçirmeyi ve bunu şartlar ne olursa olsun korumayı yeterli sayarak icraat adına

kamuoyunun baskısını kör ve bilinçsiz bir merkeziyetle artırmaktan başka bir şey yapamayan ve bu davranışla hususî hayatta çürümüş bir çöküşe ve umumî hayatta kanlı bir zorbalığa dayanan ve aynı cesaretle uluslararası rekabet mücadelesinde aşırı baskı cinnetine düşen zihniyet, iç hayatımızda intihara vardı; dış hayatta ise idama mahkûm!

İttihat ve Terakki gibi diğer partileri de güçsüz ve acziyet içinde bırakmış olan bu zihniyet, Türkiye'yi yüzyıllardan beri siyasî baskı ve zorbalık peşinde koşturarak zafer teraneleriyle musibetten musibete sürükleyen ve nihayet beşiğini mezarı haline getiren kamucu yapıdan başkası değil!

Bu iflâs etmiş zihniyet Türkiye'yi yaşatmak sorumluluğunu artık ne dış ve ne de içe karşı yerine getirebilir!

Türkiye'yi insan topluluklarının gelişip ilerlemesi yolunda yürütebilecek sosyal bir akım, evet yalnız o, bize hayat hakkı verebilir!

Bu akımın başlangıç noktası ise o güvenli yolu keşfedecek ilmî bir bakışla işe başlayan zihniyettir.

Science Sociale'in bir asra varan incelemelerini rehber edinen bu zihniyetin ülkemizde çeyrek asırlık bir çalışma hayatı ve faziletle kazandığı muazzam bir davası var. Bu zihniyet, kendine hayat hakkı tanımayan bütün hücum, suikast ve cinayetlere rağmen yaşıyor ve yaşayacak... *Terakkî*lerin, *İzah*ların olayları önceden gören keşifleri hep onun ürünü!

Prens Sabahaddin, Balkan Savaşı'nın felâketli günlerinde siyasî ihtiras ve mücadelesinin amansız hücum ve tehdidi karşısında bir yandan çevresine derin bir bakış ve yüksek bir vicdan

ile sosyal kurtuluş yollarını göstermekte devam ederken bir yandan da çalışma arkadaşlarıyla umumî ve hususî hayatımızın ıslahında izlenmesi gerekli bulunan istikameti ilmî bir anlayış ve disiplinle tespite çalışıyordu.

Balkan felâketi, beklenen güvenli yolu açmak için yeterli olmadı.

Aziz üstadın izinlerine güvenerek çalışma arkadaşları tarafından altı senelik bir ara ile basımına yeniden teşebbüs edilen bu eser, müdafaasından hiçbir zaman ve hiçbir tehdit karşısında geri durmadıkları sosyal davasının sosyal bir mesleğe dönüşümünü tamamlayan bir tekâmül merhalesidir.

Mesleği, ilmî ve idarî hayat zeminine geçirerek geniş ve feyyaz bir sosyal akım haline koymak, kesin bir çöküşle kapanacak bir facia halinde yaşadığımız varlığımızın devamı meselesini lehimize ve bütün insanlığın lehine olarak çözümlemek, dün olduğu gibi bugün de memleketin en vicdanlı evlâtlarının sorumluluğuna emanet ediliyor!

Kızıltoprak, 28 Ekim 1918
Mehmed Ali

Dayanak Noktası

Sosyal hayatımızın sağlam bir temele dayanmadığını ve bunun sebebini Science Sociale çoktandır keşfetmiş ve ondan doğan Sosyal Mesleğimizin (Meslek-i İctimâî) çıkış noktası da işte bu ana gerçeğin savunulması olmuştu. Başımızda kopan şu son kıyametten sonra, artık herkes görüp anlamaya başladı ki ne fertle ilgili hayatımız ne de devlet idaresiyle alâkalı hayatımızın, hiçbirinin gerçek bir dayanak noktası yokmuş! Halk, partiler, hükümet... Hepsi temelsiz, köksüz, büsbütün başıboş bir hayat yaşıyorlar. Bir kasırga ile savrulan yapraklar gibi düştüğümüz boşluklar içinde tutunup yapışacak bir yer arıyor, fakat hiçbir şey bulamıyoruz. Oysa bizi kurtaracak dayanak, içimizde ve gözümüzün önünde duruyor! Dün bu kurtuluş reçetesini ve bu güvenli çıkış yolunu göremeyen, görmek istemeyen gözlerimiz, bugün Avrupa'dan kovulduğumuzu, yarın da Asya'dan kovulacağımızı çok iyi bir şekilde görüyor, fakat "dayanak noktası" yine bize meçhul kalıyor!

Yalnız doğru yolda yürüyenler, göğüs gerilecek zorluklar ne kadar büyük olursa olsun, ümitsizliği önlerinde değil, arkalarında görmeye alışırlar. Bu durumda biz de ümitsizliğe kapılmadan dayanak noktasını yeniden göstermeye çalışıyoruz.

Önceki devrin otuz yıllık gelişigüzel idaresine karşı sosyal çevremizden birbirine hiç de benzemeyen iki tepki akımı

doğmuştu. Bunlardan birincisi "genel teoriler", tek yönlü kanaatlerden; ikincisi ise ilmî analizler, sosyal kanunlardan çıkıyordu. Birinci tepkiyi ortaya çıkaran ve istibdadın bütün sorumluluğunu bir kişiye yüklemek isteyen "İttihat ve Terakki anlayışı", Mutlakıyet yerine Meşrutiyet'in, yani millî egemenliğinin falan şekli yerine filan şeklinin savunulmasını her derde deva sanmış ve şekli doğuran temeli kavramak lüzumunu, siyasî istibdadımızın doğrudan doğruya sosyal hayatımızın güçsüzlüğünden ileri geldiğini sezmek bile istememişti. Hem de meydana getirmeye çalıştığımız ilmî akımın ispatlarına rağmen... Bu yanlış bakış açısı, "ıslahat" adına sadece siyasî alçakça ihtiraslara yaygınlık kazandırarak Türkiye'ye Meşrutiyet adı altında eski devrin en korkunç günlerini zaman zaman arattıracak kadar feci bir zulüm ve musibet dönemi daha yaşatıyor! Sosyal hastalığımızın ilmî bir teşhisi yapılmadıkça da "ıslahat" hakkında öne sürülecek düşüncelerin hepsi bu hastalıklı, yanlış, aldatıcı ve tehlikeli bakış açılarını çoğaltacak, bunları uygulayan devlet adamları veya siyasî partiler -çok iyi niyetli de olsalar- ülkenin çöküşünü hızlandırmaktan başka bir şey yapmış olmayacaklardır!

Bundan dolayı da Yıldız zorbalığına karşı ikinci tepkiyi ortaya çıkaran "Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet-i İdarî Cemiyeti" böyle büsbütün teorik ve sadece olumsuz muhalefetlerde zarardan başka bir fayda görmediği için, sosyal teşkilâtımızın radikal bir analizine, devlet ve fert hayatımızı felç eden hastalığın gerçek bir teşhisine kesin bir şekilde ihtiyacımızın bulunduğunu anlamış ve fikirlerinin temelini Science Sociale'e dayandırmaya çalışmıştı. İlim, olayları birbirine bağlayan ilişkileri ve bunları yöneten kanunları keşfetmek ve

böylelikle doğuracakları istikbali yavaş yavaş ortaya çıkarmaya yürümektir. Eğer Meşrutiyet'ten önceki Cemiyetimizin fikir babası olan *Terakki*ler ile Meşrutiyet'ten sonra aynı Mesleğin savunucusu olan *İzah*ların davalarını İttihat ve Terakki yayınlarıyla karşılaştırma külfetine katlanabilseydik birincisinde geleceğin, yani bugünkü çöküşümüzün yıllarca önce keşfedileceğini, ikincisinde ise yalnız günü gününe düşünülmüş ve en yakın bir istikbalin bile kesinlikle meçhulümüz kalmış olduğunu kolayca kabul ederdik. Fakat o yayınların bu keşifleri, sadece Science Sociale sayesinde meydana geldiği ve istikbali kurtarmak onun keşfettiği apaçık gerçeklere dayanmakla mümkün olacağı için "çok önemli bir mesele olan ıslahat konusunda izlenmesi gereken ana yolun programı"nı çizmeden önce, buna kaynaklık eden Science Sociale'in durumunu kısaca belirtmekte fayda vardır.

1- Science Sociale (İlm-i İctimâ)

Sosyal konulara dair bugün bizde de birçok makale ve bazı kitaplar yayınlanmaya başladıysa da bunların hiçbirinde Science Sociale'e lâyık olduğu değerin verildiğini görmüyoruz. Mücerret kavramlar ve hayal ürünleriyle dolu sosyal bir felsefe özelliği gösteren Sosyoloji (İlm-i İctimâî) ile Fizik ve Kimya kadar müspet bir bilgi dalı haline gelen Science Sociale'in karıştırılması, bu ikincisinin bizde hiç de tanınmamış olduğunu açıkça gösteriyor. Gerçi Science Sociale ismine sadece **Edmond Démolins**'in bir-iki kitabında rastlamak ve o kitaplarla hiç de ilgisi olmayan diğer bazı sosyal ve iktisadî kitapları saymak, elbette Science Sociale'i tanımak ve tanıtmak değildir.

Oysa özel metotlarla sosyal problemleri çözmeyi başaran, ortada sadece Science Sociale var! Bunu bilmek, zamanımızı en gerekli ve kıymetli bir tarzda kazanmak olacaktır!

Günümüz ilimlerinin "gözlem" ve "deney" metotlarından doğduğunu herkes görüyor. Bu ilimlerden bir bölümü sadece gözleme bir bölümü de her ikisine birden dayanmaktadır. Science Sociale'i doğuran, gözlem metodudur. Gözlem, özel bir analiz metoduna sahip olduğu için, başlı başına bir bilgi dalı meydana getirebiliyor. Fakat ilmî gözlemler, sıradan gözlemlerle asla karıştırılmamalıdır. Belirli bir konuya ait gözlemlerin ilmî olabilmesi için, o konuyu meydana getiren olayları yüzeysel değil, köklü bir şekilde kavrayacak bir analiz metoduna dayanmak şarttır! Böyle bir davranış sonucunda ortaya çıkacak keşifler, aynı yönde yürüyerek çoğalmakla bir "sınıflandırma" ve bir "sentez" meydana getiriyor. Bu sınıflandırma ve sentezlerle de bir ilmin temeli atılmış oluyor. Sosyoloji ise sosyal olayları sadece genel, sıradan ve ister istemez yüzeysel bir tarzda kavradığı için uğraştığı problemlerin kesinlikle derinliğine inemiyor. Mensuplarının ise bu alanda gerçek bir ilim kurabilmeleri için problemleri, sadece sosyal -yani özel ve köklü- bir bakış açısıyla kavramaları gerekmektedir. Oysa bunlar da tıpkı Psikoloji, Hukuk, İktisat, Ahlâk, Felsefe ve Tarih ilimlerinde olduğu gibi "çok yönlü" ve "genel" olarak problemlere eğiliyorlar ve böylelikle birinin başladığı çalışmayı tabiatıyla bir başkası devam ettiremiyor. Demek ki, Sosyoloji adına çıkan yayınlarda ne köklü bir analiz ne de verimli bir takip var! Köklü bir analiz yok! Çünkü Hukuk, İktisat ve Ahlâk gibi sosyal belirtiler, sosyal yapıya göre değişen bir takım hallerdir! Demek

ki, bunlar sosyal yapıyı değil, aksine sosyal yapı bunları doğuruyor. Her sosyal şekle göre başka bir tarzda ortaya çıkan ve bu niteliğiyle bir "sonuç" sayılması gereken olayları, "doğurucu sebepler" zanneden Sosyoloji, sosyal yapıdaki müthiş farklılıkları ortaya çıkaran temel sebepleri haliyle göremiyor ve bunları açıklayabilecek bir analiz metoduna da sahip bulunmuyor. İlmî gözlemlerle sosyal keşifleri doğuran böyle köklü bir analiz metodunun yokluğu yüzünden de her sosyolog kendi görüşüne göre hareket eden bir muharrir oluyor. Bu şartlar altında ilim yerine ancak bir anarşi doğabilir.

Aşağı yukarı on yıl önce idi. Şimdi kaybıyla üzüntü içinde olduğumuz vatandaşlarımızdan birisi şu sözleri söylüyordu: "Gariptir, Sosyolojiyle ilgili okuduğum eserlerin hiçbiri diğerine benzemiyor. **Spencer**, **Charles Letourneau**, **Tarde**, **Durkheim**, **Gustave le Bon** gibi yazarlar sosyal problemlere çeşitli yönlerden bakmışlar ve değişik sonuçlara ulaşmışlardır. Bu durum beni Sosyoloji'ye ait yayınların mahiyeti hakkında büyük bir şüpheye düşürdü!"

Böylesine ince eleyip sık dokuyan bir okuyucu karşısında bulunmak ne büyük mutluluktur! Gerçekten de içlerinde yüzyılın en büyük yazarlarının adlarını taşıyan kitaplar da bulunsa, bu yayınlar olsa olsa "belirsiz", "şüpheli" ve büsbütün "kısır" bir sosyal felsefe meydana getirebilirler; fakat hiçbir zaman, gerçek bir ilim, bir Science Sociale meydana getiremezlerdi. Nitekim getiremediler de[1].

---

[1] Özellikle Science Sociale ile Durkheim Okulu arasındaki ana farkı ve ikincisinin birincisine ne şekilde yaklaşmak zorunda olduğunu görmek için *Science Sociale* dergisinin 100 ve 101'inci sayısının 59'uncu sayfasına başvurulmalıdır.

Herkes bilir ki, tabiat ilimlerinin Zooloji, Botanik ve Mineraloji bölümleri, bu konular hakkında yapılan analiz ve sınıflandırmalarla bir ilim halini alabilmişlerdir. Daha bir bitki ve hayvan sınıflandırması yokken, tabiidir ki Botanik ve Zooloji problemleri de bir ilim dalı halini alamamıştı. İşte henüz insanlığın ilmî bir sosyal sınıflandırmasını bile başaramayan Sosyoloji, tabiat ilimlerinin **Cuvier**'den önceki durumunu andırıyor. Fakat Sosyoloji çevreleri sonu hüsran olan bir düşten başka bir şey olmayan aldatıcı ilimlerinin peşinden koşar ve böylece kendi hayatlarıyla birlikte başkalarının zamanlarını da yok yere harcarlarken, beri tarafta sessiz sedasız doğan koca bir ilim, gerçek bir Science Sociale, keşiflerini sürekli, kesintisiz ve birbiri ardınca devam ettiriyor.

İlk doğuşunu üç büyük dâhiye, yani **Le Play**, **Henri de Tourville** ve **Edmond Démolins**'e borçlu olan Science Sociale, insan yapılarını sosyal yönden analiz edebilmek için kendi sosyal metoduna[2] dayanarak basitten karmaşığa doğru çeşitli sosyal sınıflarla ilgili olarak meydana getirdiği hususî sınıflandırmalar (monografi) yardımıyla kuruldu. Aşağı yukarı seksen yıldan beri, aynı okula mensup ilim adamlarının çeşitli toplumlarda aynı metotla meydana getirdikleri analizlerden[3] **Edmond Démolins**'in o eşsiz ilmî dehasıyla çıkardığı bir sınıflandırma[4], bu büyük ve gittikçe mükemmelleşen sosyal sentez sayesinde tüm insanlık böylece gerek fert ve gerekse devlet hayatında kendisine biricik rehberlik edebilecek ve diğer

---

2 *Cours de Méthode de Science Sociale*, par **Paul Descamps**.

3 La Science Sociale, 56, Rue Jacob, Paris, Revue Mensuelle.

4 *Classification Sociale*.

ilimlerin tümünü etrafında toplayacak merkezî bir ilme, en lüzumlu ve en kıymetli bir dayanağa sahip oluyor!

Bu sosyal sınıflandırmayı tanımak milletlerden her birinin hangi yapıya, ne derecede bağlı olduğunu bilmek demektir. Zaten tabiat ilimlerinde de sınıflandırma problemi, bir yapı problemi değil midir?

Madenler, bitkiler veya hayvanlar, hangi âlemi sınıflandırmaya kalkışırsanız kalkışın bu sınıflandırmanın dayanacağı büyük yapıları, yani çeşitli aşamalar takip eden evrimin ana çizgilerini keşfetmek zorunda kalırsınız. Demek ki, her sınıflandırmanın temelinde, bir yapı problemi bulunuyor. Örneğin, tabiat bilimlerine en yüzeyden bir bakış sonucunda ismini bildiğimiz bir hayvanın "halkalılar" veya "memeliler" sınıflarına ait olduğu söylenince, gözümüzün önüne hemen özel bir yapı ve bir takım temel özellikler gelir. Science Sociale sayesinde doğrudan doğruya görmediğimiz, tanımadığımız bir ülkenin, Kamucu veya Ferdiyetçi yapılardan hangisine bağlı olduğu bilinince, gözümüzün önünde derhal temel sınırları bakımından belirli bir geçim tarzı ve bir takım temel özellikler canlanır. Bir memeli hayvan, bir halkalıdan anatomik yapısı itibarıyla nasıl ayrılıyorsa, Kamucu bir toplum da Ferdiyetçi bir toplumdan sosyal yapısı bakımından öylece ayrılıyor. Yalnız bir anatomik yapının, kendisinden büsbütün ayrı diğer bir anatomik yapıya dönüşmesi imkânsız olduğu halde sosyal bir yapıdan -normal şartlar altında- diğer bir sosyal yapıya geçmek, bilakis pek mümkün! Şimdi bitkiler veya hayvanlardan hangi örneğin, hangi familya veya hangi sınıfa bağlı olduğunu gösterecek bir ilmin

faydasını ve hatta gerekliliğini kabul etmekte bir an bile tereddüt etmeyen aydın çevreler, nasıl olur da bu kadar çeşitli ve değişik insan topluluklarının sosyal özellikleri bakımından hangi yapıya ve o yapının hangi sınıfına bağlı olduklarını gösterecek bir ilimden kendilerini uzakta tutabilirler? Dünyada hangi problemi birazcık kurcalarsak kurcalayalım, hiçbir şeyin tesadüfe bağlı olmadığını, her olayın kendisinden önce gelen başka bir olaydan, yani her sonucun bir sebepten doğduğunu görürüz. Gerçeğin süreklilik arz eden bu gidişatının dışına çıkabilmeyi bir hayal olarak bile düşünmek mümkün değilken, sadece insanlığı, bütün kâinatı idare eden bu kanunların dışında bırakmak mümkün müdür? Değilse, hayatın gezegenimizde son evrim aşamasını meydana getirmekten başka bir şey olmayan insanlığı, sosyal bakımdan yöneten bir takım özel kanunların bulunacağını kabul etmek de gereklidir![5] Bunları bilip bilmemek kendimizi onların tesirleri altında bulunmaktan hiçbir zaman kurtarmaz. Şu kadar var ki, "bilmek kendi kendimizi yönetmek; bilmemekse körü körüne yönetilmektir". İki şıktan birini seçmekte serbest olduğumuz apaçıktır. Yalnız, sonucu belirlemede hiç de serbest değiliz. Eğer fert ve devlet hayatımıza, yükselebilmeleri için ihtiyaç duydukları en doğru yönü göstermek istersek sosyal üstünlüğün hangi yapıdan çıktığını ve hangi yapıya doğru yürümenin gerekli olduğunu açıkça belirleyebilmeliyiz. Gücümüz ve bağımsızlığımız, ancak bu apaçık gerçeklere ulaşmamız ve pratik hayatta bundan yararlanmamızla orantılı olarak artacaktır!

---

[5] *Répertoire des Répercussions Sociales*, par **Edmond Démolins**.

Korkunç ve derin uçurumlarla dolu dehşet verici bir gece yolculuğunu, güçlü bir projektörle nasıl tehlikesiz bir duruma getirmek mümkünse, Science Sociale sayesinde de sosyal hayatın en girift ve karanlık problemlerini aydınlatıp açıklayarak istikbal yolculuğunu öylece güvenlik altına almak mümkündür! Dileyelim ki, vatanımız, siyasî bağımsızlığını kaybetmeden önce, göz kamaştıran bu yol gösterici keskin ışıktan tamamıyla yararlanabilsin!

2-Sosyal Meslek (Meslek-i İctimâî)

Ülkemizin her tarafında şiddetini gittikçe artırmakta olan bir ihtiyacın ortaya koyduğu, ama idarecilerimizin çözümünü bir türlü başaramadıkları ıslahat problemini, Science Sociale'i, sosyal problemlerimize uygulayarak çözmeye çalışan "Meslek"le, pratik bir sosyal sentez meydana gelmiş oluyor! Bir ıslahat programı yapmak da aslında sosyal bir sentez ortaya koymaktır. Bu ise ancak birbiri peşi sıra devam eden analizlerden doğabilir. Demek ki, analizin bulunmadığı bir yerde, sentezin de bulunmaması gerekir! Oysa şimdiye kadar düzenlenen ve şimdi de düzenlenmekte devam eden ıslahat proje ve programları, ilmî analizlerden çıkan pratik bir sentez değil, aksine tek yanlı ve büsbütün sıradan bir bakış açısının ürünüdür!

Bir toplumu ve bu toplumun yönetim mekanizmasını düzeltebilmek için ise öncelikli olarak o toplumun sosyal yapısını tanımalı ve diğer yapılarla arasındaki farkları belirleyebilmelidir! Bunu yapmadan ıslahat programları çizmeye kalkışmak,

dümensiz bir gemiyle yolculuğa çıkmaktan başka bir şeye benzemez! Üzülerek belirtmek gerekirse, devlet adamlarımızın veya siyasî partilerimizin uygulamaları, hiç de bundan farklı değildir!

Gerçekten de Tanzimat devrinden beri sayıları artan ıslahatçılarımız, samimi bir yenileşme gayesi besliyorlarsa da bu yenileşmenin nasıl meydana geleceğini bir türlü bulamıyorlardı. İlerlemenin tek şartı olarak ısrarla hürriyet, meşrutiyet, eğitim, ahlâk ve nihayet Batılılaşmanın gereği üzerinde duruluyordu. Nitekim halen bugün de durulmaktadır! Fakat bütün bu iddialar ne toplumu ne de onu ıslaha çalışan zihniyeti bir karış bile ileri götüremedi. Çünkü sosyal yapı, daha önce sözünü ettiğimiz çeşitli belirtilerden kurtulamadığı gibi, tam tersi bu belirtiler olumlu veya olumsuz bir şekilde sosyal yapıdan çıkıyorlar.

Çevremize Science Social gözüyle şöyle sıradan bir bakış bile bu gerçeği göstermeye fazlasıyla yeterlidir. Örneğin, Meşrutiyet yönetimi, İspanya'da da var, İngiltere'de de! Amerika'nın kuzeyi de Cumhuriyet'le yönetiliyor, orta ve güneyi de. Oysa bu toplumlar arasındaki farklılık, bir karşılaştırma yapılamayacak derecede büyüktür. Bu korkunç değişiklik, belli ki hükümet şekillerinin benzerliğinden değil, aksine sosyal yapılarının farklılığından ileri geliyor... Devlet hayatını, ferdin hayatına üstün tutan Kamucu Yapılarda yönetim şekli Mutlakıyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet, hangisi olursa olsun, sonuç hep aynıdır: Siyasî zorbalık ve sosyal yoksulluklar!.. Bundan dolayı, sadece hükümet şekli ya da kanunlarımızın değişmesiyle gerçek bağımsızlığa ulaşamayacağımızı,

Meşrutiyet'ten yıllarca önce ifade etmeye başlamıştık. Bu çalışmalarımız, sosyal yapımızın analizinin bir sonucu olduğu için, gelişen olaylar, söylediklerimizin doğruluğunu tamamen ispatladı. Nitekim Mutlakıyet yönetiminde olduğu gibi, Meşrutiyet yönetiminde de zulüm, baskı ve anarşi dolu bir hayattan bir türlü kurtulamadık! Çünkü devlet hayatını doğuran ferdî hayatın, yani sosyal yapımızın izlediği yön, dün ne ise, bugün de o.

Bu yön değişmedikçe, devlet hayatında meydana getirilecek ıslahat çalışmaları -hangi şekilde olursa olsun- hep yüzeyde ve ister istemez sonuçsuz kalacaktır! Devlet hayatında yapılacak ıslahat çalışmaları, bu konuyla ilgili bölümde de açıklandığı üzere, yapımız üzerinde etki yapabilecek bir yöne aktarıldığı zaman ancak başarıya ulaşabilir. Ama düşünürlerimizden bazıları Meşrutiyet'i şimdi de her şeyin çözüm yolu sayıyor ve: "Eğer bu yönetim şekli lâyıkıyla uygulanmış olsaydı, ülke kesinlikle kurtulurdu!" iddiasında ısrar ediyorlar. Şart kipiyle ileri sürülen bu iddia, aslında sosyal bakımdan mümkün olmayan bir dilek ve temenniden öteye gitmiyor! Çünkü Meşrutiyet'in amacı, halkın hükümeti denetleyebilmesidir. Oysa özel hayatında bağımsızlık ve gelişimini sağlayacak aktif bir üretime ve sağlam bir düzene sahip olamayan ve bu yüzden fertleri kendilerini yönetmekten büsbütün aciz kalan bir toplum, nasıl olur da devlet yönetimini tam anlamıyla denetim altında bulundurabilir? Bunu başardığını kabul etsek bile, yine de, özel hayatın bütün beceriksizliklerini söz konusu yönetim alanına aktarmaktan başka bir şey yapamayan memurlar sınıfını, bu beceriksizlik, bu güçsüzlük ve

bu ahlâk yoksunluğuyla denetlemekten ne çıkar? Zaten sosyal yapımız olan Kamucu Yapı'dır ki, hükümeti hep fertlere üstün tutuyor! İşte biz burada Mutlakıyet, Meşrutiyet, Parlamenterizm gibi adlar altında gittikçe korkunçlaşan yoksul bir tutsaklık hayatı, birbiri peşi sıra devam eden kızıl trajediler yaşayıp dururken, Atlas Okyanusu'nun öbür kıyısında, aynı yapıya, yani Kamucu Yapı'ya bağlı bulunan Meksika Cumhuriyeti'nde de temelde ve tamamen bizimkine benzer kanlı sahneler seyrediyoruz!

Demek ki, millet ve hükümet şeklinin farklılığına rağmen aynı yapı her yerde aynı sonucu doğuruyor. Böylece yapının toplumlar üzerindeki etkisi de kesin bir şekilde tecrübeyle ispatlanmış oluyor!

Bu gözlem, sadece hükümet şekline özgü değildir. Herhangi bir sosyal olayın ilmî analizine girişilmesi durumunda da, hemen yapıyla ilgili olan ana bağlantı kendiliğinden beliriyor! İşte eğitim-öğretim problemi de böyledir! Dün nasıl Kanun-ı Esasî ve Meşrutiyet'i kabul etmekle ülke kurtarılır iddiasında bulunuyor idiysek, bugün de: "Bütün felâketlerimiz bilgisizliktenmiş ve bu yüzden ıslahatta temel, halkımızı aydınlatmak, gelecek kuşaklarımızı aydın düşüncelerle donatacak bir eğitime kavuşturmakmış." şeklinde bir inanç taşıyoruz. Bu ise, aynı yanlışın şekil değiştirmesinden başka bir şey değildir. Çünkü sosyal üstünlüğü sağlamada hükümet şekilleri ve organları ne kadar yetersizse, eğitim-öğretim de o oranda yetersizdir.

Bu yetersizliğin en kesin delili, çağlarının fikren en aydın kesimlerini temsil eden sosyal yapılarının, fikrî gelişmelerine

rağmen, birer birer yıkılmış ve yıkılmakta olmalarıdır. Eski-çağların o hep büyük övünç kaynağı olan Yunan siteleri!.. En yüksek fikrî gelişime ve en yüksek estetik duygulara ulaşmış olmaları, sosyal çöküntülerine asla engel olamadı!.. İşte orta-çağların en aydın çevresi sayılan Endülüs! Bağdat ve Buharalar gibi, o da ne kadar acılar içinde ve bir daha kalkamamak üzere göçüp gitti! İşte son çağların fikir güzelliklerinde olduğu gibi, güzel sanatlarca da eşsiz bir gelişme dönemini yaşatan İtalya Cumhuriyeti ve Prenslikleri! Güçlü bir tarım yapısına dayanmadan birdenbire ortaya çıkıveren bir ticaretin doğurduğu hızlı ve geçici bir zenginlik!.. Arkasından, siyasî zorbalıktan kaynaklanan ihtirasların beslediği kanlı ayaklanmalar, dehşet verici baskı rejimleri, acı dolu sahneler ve sonuçta çöküş ve yıkıntı!.. Enkazları üzerinde kurulan şimdiki İtalya da -dış görünüşünün parlaklığına rağmen- göğüs gerilemeyen bir sıkıntılar yumağı içinde çırpınıp duruyor!

Bugün Fransız ve İngiliz liselerinden çıkan öğrencileri bilgi yönünden karşılaştırırsak aradaki farklılığın büyüklüğü karşısında elbette hayretler içerisinde kalırız! İngiliz gençleri, Fransızlara oranla okullarından aşağı-yukarı yarı cahil olarak çıkıyorlar. Halbuki pratik hayata geçince, birinciler ikincilere oranla ne kadar büyük bir güç meydana getiriyorlar!

Bu delilleri göz önüne sermekteki amacımız, eğitim-öğretimin bir değer ifade etmediğini ileri sürmek değil, sadece fikir üstünlüğünün sosyal üstünlüğü sağlayamadığını ve sosyal gelişmenin ana sebebi olmadığını göstermektir. Kamucu Yapı'da, çoğunlukla kanunlar gibi eğitim-öğretim de bir amaç sayıldığı halde, Ferdiyetçi Yapı'da tersine bir araç olmaktadır.

Gerçekten de sosyal problemlere Science Sociale gözüyle bakılırsa açıkça görülecektir ki, Ferdiyetçi Yapı, kesinlikle ferdin yükselme ve bağımsızlığına doğru bir gidişe yol açmaktadır. Özel hayatı, devlet yönetimi hayatına üstün kılan ve ortaya kesinlikle sosyal bir üstünlük çıkaran ana faktör de işte bu ferdî bağımsızlığı doğuran sosyal akımdır! Bu akım ise, hareket noktası tamamen "manevî" olan bir fikir aydınlanmasından değil; aktif bir maddî çalışma, hayatın değişen ihtiyaçlarına her zaman uyabilmek için gittikçe mükemmelliğe doğru yürüyen bir üretim ve bunların geliştirdiği sosyal özelliklerden doğuyor.

Maddî çalışmanın gevşekliğinden çıkan Kamucu Yapı, kendine bağlı olanları üretimden çok tüketime sürüklediği için sosyal yetenek ve kişiliğin gelişmesine engel olmaktadır. Bundan dolayı ferdi aile, topluluk, parti ve hükümete, yani kişileri birbirine bağlayarak dayanak noktalarını, hep kişilikleri dışında aramak zorunda kalan insanlardan kurulu tembel bir toplum meydana getiriyor. Maddî çalışmanın sıkılığından çıkan Ferdiyetçi Yapı ise özel teşebbüs sonucunda aktif bir üretim doğurarak sosyal yeteneğin tam bir şekilde gelişmesini hazırlıyor ve Kamucu Yapılarda olduğu gibi kişiyi kişiye değil, özel mülkiyeti doğuran zor ve fakat çalışma temposu yüksek bir tarımla önce toprağa, sonra da diğer üretim faaliyetlerine bağlayarak dayanaklarını kendi kendilerinde bulan bağımsız ve üstün kişilerden kurulu aktif bir toplum meydana getiriyor. Kamucu Yapı'ya mensup olanlar, sosyal refah ve hürriyetlerini hep genel yollardan bekledikleri ve beklediklerini hiçbir yerde bulamadıkları halde, Ferdiyetçiler,

bağımsızlık, sosyal refah ve bağımsızlıklarını özel teşebbüsleri ve değişen ihtiyaçlara uygun uğraşılarıyla bu geçim tarzı ve bu terbiyeyi her yerde uygulama alanına koyan o güçlü sosyal teşkilâtlarıyla sağlamayı başarıyorlar. Ferdiyetçi Yapılarda insan yaptığı bir işin gerektirdiği bilgiyi, çalışma hayatında deneyle kazanıyor. Böylece hareketlerinin başlangıcında genel bilgi açısından biraz daha geride olan Ferdiyetçiler, hayatta ilerledikçe işlerinin başarısını sağlayacak pratik ve gerçek bilgiyi, gözlem ve deneyle daha yakından ve daha çok ediniyorlar. Bu sebeple, gözlem ve deneyden çıkan ve kâinatın yaratılışındaki gerçekleri bulmaya yönelen bugünkü ilimler de Ferdiyetçi çevrelerin fikir planındaki gelişmelerinin ürünüdür. Bundan ötürü Ferdiyetçi akım, fikrî bir gelişmenin sonucundan değil, tarımla ilgili bir bayındırlaştırma çalışmasından -Ferdiyetçi Yapı bölümünde açıklanacağı üzere- fert planında başlayan, şahsî teşebbüs ve özel mülkiyeti oluşturan özel bir bayındırlaştırma şeklinden doğuyor[6]. Demek ki, hükümet ve kanunlar gibi eğitim-öğretim de bir sebep değil, toplumların yapısına göre, olumlu veya olumsuz şekilde ortaya çıkan bir sonuçtur.

Var olan dinlerin de bu gerçeği ne şekilde doğruladıklarını görmek için, aynı dinin çeşitli toplumlarda ortaya çıkış tarzına bakılmalıdır. Örneğin Katolikliğin İspanya ile Fransa'daki etkileri başka, Kuzey Amerika'daki etkileri ise başkadır. Kamucu Yapı'ya bağlı olan İspanya ile iki yapının karıştığı Fransa'da din, yönetim gücünü ele geçirmeye yarar

---

[6] *Histoire de la Formation Particulariste, L'Origine des Grands Peuples Actuels*, par **Henri de Tourville**, Firmin-Didot, Paris.

siyasî bir gaye ve bir baskı aracı şeklinde ortaya çıktığı halde, Kamucu Yapı'da olan Amerika'da özellikle bir terbiye metodu ve bir vicdan dayanağı oluyor. Bu o kadar dikkate değerdir ki, Fransa'da bugün dinin kötüye kullanılmasına karşı bir tepki şeklinde ortaya çıkan dinsizlik bile, büyük bir siyasî akım halini almış ve kendi alanında yönetim gücünü yakalamaya yarar bir baskı aracı haline geçmiştir.

Protestanlık da böyledir. O da Kamucu çevrelerde baskıcı; ferdiyetçi çevrelerde özgürlüklerden yanadır. Böylece Kamucu Yapı'da kötüye kullanıldığı için bir baskı aracı olma derecesine düşen ve zamanla aynı oranda güçlü tepkiler doğuran dinler, Ferdiyetçi Yapı'da şahsî bağımsızlığa saygı gösterdiği ve bu yapıyla birlikte mesut bir gelişme çizgisi takip ettiği için büyük bir sosyal ihtiyaca her zaman cevap veriyor ve bu yüzden kamuoyunun saygı ve takdirini kazanıyor. O halde İslâm Dini'ni ilerlemeye engel sananlar, bu iddialarında bütünüyle aldanmış bulunuyorlar. İlerlemeye engel olan dinimiz değil, sosyal yapımızdır.

Ahlâk da toplumların yapısının türüne göre ya gelişir ya da geriler. Gevşek bir üretim yüzünden ferdin dayanak noktasını kendinde bulmasına engel olan, bunu ister istemez aile, topluluk ve hükümet gibi genel yollarda aratan ve bundan dolayı onları her haksızlık ve her bayağılığa katlanmak zorunda bırakan Kamucu Yapı, daha başlangıçta tembel, daha sonra da gerilemiş ve gittikçe çürümüş bir ahlâk anlayışı ortaya çıkarmaktadır. Buna karşılık faal ve gittikçe artan bir üretimle ferde biricik dayanağı kendisinde bulduran, bu yolla girişken

ve bağımsız kişilikler oluşturan Kamucu Yapı, sağlam, gelişmiş ve bir o kadar da yücelmiş vicdanlar meydana getiriyor.

Görülüyor ki, her problemde belirleyici ana faktör, sosyal yapıdır. Halbuki sosyologlar, iktisatçılar, psikologlar, filozoflar ya da tarihçiler, sosyal problemleri araştırırlarken bu temel gerçeği hiç de göremedikleri ve bu yüzden olayları temellerine indiremedikleri için, her zaman sonucu birer sebep sanmışlar ve sosyal alanda geri kalmış bir anlayışın verimsiz sınırları dışına çıkamamışlardır. Bu şartlar altında ıslahatçılarımızı bağışlamakla birlikte, gerçekleri şu şekilde ifade ediyoruz ki, devlet adamlarımız veya siyasî partilerimizin programları olayların ana sebeplerine inen ilmî analizlere değil, fakat takipçilerini en büyük iyi niyetlerine rağmen yanlıştan yanlışa, bozgundan bozguna götüren tek taraflı tahminlere ve sıradan varsayımlara dayanıyor. İşte muhafazakârlık, liberallik, demokratlık, sosyalistlik, yenileştirme ya da aşırı milliyetçilik gibi teoriler hep ilmî analiz yokluğundan ve düşüncelere yerleşmiş bir takım anlayışları kabul edilmiş birer gerçek sanarak onlardan deliller kullanarak bir takım yargılar çıkarmak gibi yanlış bir metottan kaynaklanıyor. Ama sosyal problemlerin Science Sociale ile çözümlenmesine kalkışılınca, açıkça görülüyor ki, bütün bu etiketler ve bu basmakalıp isimler, gerçekte hiçbir şey ifade etmiyor. Hangi ülkede veya özel ve genel itibarıyla hangi çevrede olursa olsun, gelişme, zamanın pratik ve gerçek ihtiyaçlarına uymakla, bu da sosyal gelişmenin doğurduğu Ferdiyetçi Yapı doğrultusunda yürümekle mümkündür.

Fakat Ferdiyetçi Yapı yönünde yürümek Batılılaşmak demek değildir. Çünkü Batı'da ferdiyetçiliğin etkisi baskın bulunmakla birlikte, iki büyük yapı, kendilerinden ayrılan dallar sonucu karşı karşıya gelmişler ve halen de Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde karışmış bir halde bulunuyorlar. Bu durumda gelişi güzel Batılılaşmak ihtiyacından söz açmak bir kez, problemi yüzeysel bir bakışla görmek anlamı taşır. Sonra, her faktörün, geçmişteki ve bugünkü tabii ve sosyal çevresi kendisine bir ayrıcalık sağlıyor. Hatta Ferdiyetçi Yapı'nın günümüzdeki en yüksek gelişimini ortaya çıkaran İngilizler ile Kuzey Amerikalılar, sadece aynı yapıya değil, aynı faktöre bağlı oldukları ve aynı dili konuştukları halde bile, tabii ve sosyal çevrelerindeki farklılıklardan ötürü yine sosyal sınıflandırma içinde kalan bir ayrıcalığa sahip bulunuyorlar. Böylelikle dünkü İngiliz sömürgecileri bugünkü Amerika'nın "Yankeeler"i oluyorlar. Zaten kişilik ve ayrıcalığın her alanda gelişmesine en uygun yapı da Ferdiyetçi Yapı değil midir? Demek ki, hiçbir milleti taklide kalkışmakla o millet gibi olamayacağız ve doğrusu olmamız da pek istenmediğinden, yalnız milliyetimize sarılmakla da olduğumuzdan fazla hiçbir varlığa sahip bulunamayız. Çünkü ekonomi ve tarıma dayalı aktif bir bayındırlaşmanın doğurduğu sosyal yetenek ve bu yeteneği gittikçe geliştiren ferdiyetçi bir eğitimle ortaya çıkacak kazanç, hiçbir zaman duygular ve dileklerle sağlanamaz. Ama aydın çevrelerimizde Batılılaşmak fikri, ülkemizi Batı'nın maddî ve manevî araçlarıyla donatmak anlamında kullanılıyor. Sanıyoruz ki, en gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de mükemmel şoseler, demiryolları, limanlar, kanallar, dretnotlar,

okullar, kütüphaneler ve bankalar gibi tesisler meydana getirecek olursak Türkiye'yi Batı'nın medeniyet düzeyine yükseltebiliriz! Hiç düşünmüyoruz ki, biz bunlardan daima mahrum bulunuyorken Batı bunları yoktan çıkarmış ve çıkarmakta devam ediyor. Doğu'nun geriliği, yolların bulunmayışı, bilgisizlik veya yönetim aksaklığından ileri geliyor demekle nasıl duraklama ve gerileme sebeplerimiz açıklanmış olmuyorsa, Batı'nın bugünkü gelişmesi de yolları, okulları, ilim müesseselerinin mükemmelliği veya hükümetlerinin iyi yönetiminden doğuyor demekle de oranın üstünlük sebepleri açıklanmış olmuyor. Çünkü bilgisizlikle bilgiyi, yolların bulunmayışıyla yolları, iyi ve kötü yönetimleri, özetle gerilemeyle ilerlemeyi ortaya çıkaran ana sebepler var. Biz bu sebepleri araştıracağımız yerde, hep doğurdukları sonuçlarla uğraşıyoruz. Bu yüzden çalışmalarımız da verimsiz kalıyor.

Gerçekten de, Doğu bu kadar bilgisizken, Batı niçin bu kadar aydın? Hangi sebepten dolayı Doğu bu kadar kötü yönetilirken Batı bu kadar iyi bir yönetime kavuşmuş? Niçin Doğu geçici bir parıltıdan sonra bu kadar yoksul ve geri bir durumda kalmışken, Batı o kadar zengin ve gelişmiş? İşte bu soruların gerçek cevaplarını, sadece Science Sociale veriyor: "Çünkü Doğu tamamen Kamucu Yapı'nın, Batı ise özellikle Ferdiyetçi Yapı'nın etkisi altında!" diyor.

Kamucu Yapı'da varlık problemi; çalışma, mülk, aile veya kabile, parti, topluluk ya da devlete dayanılarak çözülmek istenir. Ferdiyetçi Yapı'da ise fert, varlık problemini, daha doğrusu hayatın bütün zorluklarını kendi gücü ve özel teşebbüsüne dayanmakla çözmeye çalışır. Kamucu Yapılarda gerek

fert ve gerekse devlet yönetimiyle ilgili kurumlar, fertlerin tembellik ve beceriksizliğini zorlamak ve gidermek amacını izliyor ve sonunda bu tembellik ve beceriksizliği koruyup devam ettirmiş oluyor. Demek ki, Kamucu Yapı eğitimi, tembel bir eğitimdir! Ferdiyetçi Yapılardaki kurumlar ise, şahsî yetenek ve çalışmalardan doğduğu için, bu çalışmaların ihtiyaca en uygun biçimde kullanılmasını hazırlayarak sosyal gelişmeleri sağlayıp kolaylaştırıyor. Görülüyor ki, Ferdiyetçi Yapı eğitimi, aktif bir eğitimdir!

Asya halkı ile Avrupa'nın Doğu ve Güneyi, Afrika, Orta ve Güney Amerika milletleri Kamucu Yapı'ya; Avrupa'nın batısıyla Kuzey Amerika toplumları ise Ferdiyetçi Yapı'ya bağlıdırlar. Hakikat şudur: Bu toplumların ezici ve insanı şaşırtıcı derecedeki sosyal üstünlükleri, ancak ferdî yetenek ve şahsî gücün gelişiminden doğuyor. Çünkü burada fert aile, kabile, partiler ve hükümetin "vesâyet" ve baskısından tamamen sıyrılmıştır[7].

Gerçekten de Science Sociale ispat ediyor ki, bu biricik temel farklılığın sonucunda bütün sosyal akımlar iki ayrı tarafa doğru yönelmiş! Çalışma, mülkiyet ve aile yani fert hayatının belirlenmesinde olduğu gibi, devlet yönetiminin birbiri ardınca devam eden bütün aşamalarında da her şey başka başka etkiler altında kalmaya mecbur! Bu iki sosyal akım, birbirine hiç

[7] Burada "fert" terimi, erkeği olduğu kadar kadını da içine almaktadır. Kamucu çevrelerde kadınların yeri ne kadar düşük ve güçsüz ise Ferdiyetçi çevrelerde o kadar saygıdeğer ve yüksektir. Ferdiyetçi eğitimin etkisiyle özel teşebbüs ve vicdanlarındaki yükselişlerinin artışı oranında kadınların sosyal mevkileri gittikçe yükseliyor ve medenî hakları bütün toplumun yararına olacak şekilde artıyor.

de benzemeyen iki ayrı insanlık türünü belirlemektedir. Dünyanın hangi köşesinde karşılaşırlarsa karşılaşsınlar yahut mücadeleye girişirlerse girişsinler, çatışma birbirlerine denk olmayan kuvvetlerle yapılır. Sonucun ne olduğu hakkında için ise hiç kimsenin kuşkuya düşme ihtimali yoktur. Dünyanın genel olarak böyle iki ayrı eğilime bölündüğünü en dikkatsiz gözler bile görüyor ama, ilmî açıklığıyla bunu ancak Science Sociale izah edebiliyor: "Çünkü Doğu'da cemaat üstün iken, Batı'da fert muzafferdir!" diyor[8].

Fakat niçin Doğu'da fert sürekli olarak ezildiği halde Batı'da gittikçe artan bir üstünlük kazanmış? İşte Science Sociale, o gerçekten eşsiz analiz metoduyla her yönüyle meçhulümüzde kalmış bulunan bu tarih bilmecesinin temeline kadar iniyor ve tembel insan toplulukları ile çalışan insan topluluklarını meydana çıkaran bu iki sosyal akımın başlangıçlarından bugüne kadar izledikleri yönleri ve bunlardan çıkan zincirleme sonuçları birer birer ortaya koyuyor. Bu keşifler karşısında hiçbir tereddüde yer yoktur. Batı, çağdaş medeniyet araçlarını, ilim ve sanayi sahasındaki buluş ve keşiflerini, bunların çıkış kaynağı olan sosyal yapısını başka bir yerden almadığı gibi, onları kendisi meydana getirmiş ve kesintisiz bir şekilde getirmeye de devam etmektedir. İşte problem bu yetenek ve bu güce sahip olabilmektedir! Yoksa bugünkü medeniyetin sadece gözümüze yansıyan eserlerinin benzerlerini yapıp onları taklit etmekle onun seviyesine varmak, hatta yaklaşmak şöyle dursun, tersine uzaklaşmada daha da geriye gitmemiz kaçınılmazdır!

---

8 *Classification Sociale*, s. 13.

Ülkemizi içinde bulunduğumuz medeniyetin araçlarıyla donatabilmek için yine Batı'nın malî yardımına başvurmak zorunda olduğumuzu unutmayalım. Bu davranışımız, bugünkü sosyal şartlarımız altında ister istemez yönetimin gücü sayesinde gerçekleşeceğinden, devlet yönetiminin fert hayatı üzerindeki baskı ve zorbalığı daha da artacaktır. Bu konuda yapılacak teşebbüslerin ve meydana getirilecek müesseselerin biricik sebebi ve sahibi görünüşte hükümet, temelde ise yine Batı olacaktır. Oysa, yüzeysel olarak sadece bayındırlaşma yollarını edinmekle ulaşacağımızı sandığımız Batı medeniyetini doğuran yapı; ferdin hayatını devletin ve devlet organlarının koruması, kontrolü ve baskısı altında tutan Kamucu akımın değil, aksine devlet yönetimini ferdin hayatının gözcülüğü altında bulunduran Ferdiyetçi akımın ürünüdür.

Demek ki Batılılaşmak adı altında izlemek istediğimiz yön, bizi kötülüklerin yırtıcı pençesine düşüren o eski gidişattan başkası olmuyor. Genelin kanaatine bütünüyle muhalif düşen bir iddianın, okuyuculara garip ve bir o kadar da gerçeklerden uzak görünmesi elbette mümkündür. Fakat bu kitaptaki ilmî delillerin son sayfaya kadar sürekli bir dikkatle izlenilmesi zahmetine katlanılması durumunda, sözü edilen bu genel kanaatin sosyal problemlerimizi anlama konusunda bütünüyle yanlış bir yön tuttuğu anlaşılacak ve aynı zamanda ülkemizi günümüz medeniyet araçlarıyla donatırken, bu araçları doğuran sosyal yeteneği bütünüyle edinebilmek için izlenmesi gereken yolların hangileri olduğu da belirecektir. Yalnız bu yeni yolları, yani Meslek programını çizmeden önce, bu iki büyük yapının sosyal yönlerini iki küçük tabloda olsun

göstermeye çalışmak gerekirdi. İşte Kamucu ve Ferdiyetçi Yapı tabloları, imkânlar ölçüsünde bu ihtiyacı karşılamak amacıyla meydana getiriliyor![9] Ancak bütün insanlığı içine alan böyle bir problem, bu kadar dar bir çerçeveye sıkıştırılamayacağı için, bu tabloların ana amacı Science Sociale'in yapı hakkındaki araştırmalarını özetlemekten çok, okuyucuları sosyal problemlerin en temel gerçeğiyle karşılaştırmak ve böylece ana problem olan "yapı problemi"ni derinleştirmek ihtiyacını belirtmek oluyor. Fakat iki yapıyla karşılaştığımız zaman Ferdiyetçiliğin, Kamuculuğa karşı o kesin ve mutlak üstünlüğünü görüyor ve genel rekabetin bu kadar güçlendiği bir zamanda birinci yapıyla hiçbir zaman ikinci yapıya karşı çıkılamayacağını açıkça anlıyoruz. Bu durumda izlenmesi gerekli yönün Ferdiyetçilik olacağı ortaya çıkıyor.

Yalnız, bir yapıdan ötekine geçmek mümkün müdür ve mümkünse nasıl geçilebilir? İşte çözümlenmesi gereken diğer bir problem de budur! Kamucu Yapı akımlarından birinin, ileride açıklanacağı üzere, Norveç fiyortları doğal hayatının meydana getirdiği sosyal etkiler sonucunda Ferdiyetçi Yapı'ya geçtiği ve yeterli derecede gelişmeye zaman bulamadan çevre değiştiren bir Ferdiyetçi akımın da Kamucu akıma dönüştüğü bilinince, sosyal yapının da seleksiyon kanununa bağlı olduğu görülür. Demek ki, bir yapıdan ötekine geçmek mümkün!

Fakat Science Sociale, bu biçim değiştirmenin bu ana kadar yalnız milletlerin izlediği yolların, yani geçmişte ve günümüzde

[9] Kamucu Yapı ve Ferdiyetçi Yapı konuları ayrıca yayınlanacaktır.

yaşadıkları doğal çevrelerin elverdiği çalışmanın etkisi altında meydana geldiğini gösteriyor[10].

Kurtuluş yollarını aramakta bulunduğumuz Türkiye'de ise doğal çevrenin Kamucu akımı kendiliğinden doğuracak özelliklere sahip olmadığı, hep Kamucu akıma sahne olmasından bellidir.

Bu şartlar altında iki yapı arasındaki ana farklılıkları doğuran temel sebepler bilinmedikçe, isteğe bağlı bir biçim değiştirmenin mümkün olamayacağı ortadadır. Fakat Science Sociale yardımıyla artık bu ana sebepleri öğreniyor ve bu bilgi ile de, bugüne kadar insan isteğinin dışında gerçekleşen sosyal anlamdaki bir biçim değiştirmeyi, bundan böyle insanın isteğine bağlı olarak meydana getirmesinin mümkün olduğunu anlıyoruz.

İşte bu imkândan ilk kez pratik ve büyük bir gerçek çıkarmaya çalışan Sosyal Meslek, Türkiye'nin nasıl kurtarılabileceğini, kurtulması için izlemek zorunda olduğu en sağlam ve en verimli yönleri tespit ediyor. Böylece Science Sociale, Sosyal Mesleğe temel olduğu gibi, Meslek de Türkiye'nin en vicdanlı çocuklarının bir dayanak noktası oluyor.

---

[10] *Comment la Route Crée le Type Sociale*, par **Edmond Démolins**, c. I-II. Bu kitabın I. cildi *Yollar* adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Sosyal Yapımız

Düşünürlerimizin gözünde sosyal problemlerimizin sadece bir eğitim-öğretim problemi olmaktan öteye geçmediği söylenebilir. Bütün sıkıntı ve sosyal acıların eğitim-öğretimin gelişmesiyle çözülüp giderilebileceği sanılıyor. Avrupa ile münasebetlerimizin artması, sosyal sarsıntılarımızın kökleşmesi oranında eğitim-öğretimin iyileştirici bir etki taşıdığı inancı da güç kazanmaktadır. Çünkü Batı'nın üstünlüğü bir "fikir üstünlüğü", sosyal durumumuz da "bilgisizliğimizin ürünü" sayılıyor.

Ülkemizi ve hatta bütün Doğu'yu gerilikten kurtarmanın, okuyup yazmayı kolaylaştırmak ve hatta harflerin şeklini değiştirmekle bile mümkün olabileceğini düşünenlerin iddiaları, bu tarz düşünce anlayışının, iyi niyet sahiplerini ne derece gerçeklerden uzaklaştırmaya elverişli olduğunu göstermeye yeter.

Sosyal olaylar ilmî bir metotla analiz edilerek aralarındaki ilişkiler anlaşılmadan, çeşitli toplumların sınıflandırılması sonucunda Batı Avrupa'dan diğer kıtalara yönelen sosyal bir akımın niteliği belirlenmeden, kısacası Science Sociale keşiflerinden yararlanılmadan "ıslahat" için bir ana yön bulmak ve toplumu o yola kanalize edebilecek sebepleri görmek mümkün değildir.

Gerçekten de eğitim-öğretimin yaygınlaştırılmasına yardımcı olacak okulların, bir toplumu değiştirebileceği iddiasını doğrulamak için, söz konusu olaylara ilmî bir açıdan bakılınca görülüyor ki, bunlar analiz edilmemiş sosyal olaylardan başka bir şey değildirler. Bu sebeple, analiz ve sınıflandırmanın sunduğu gerçeklerle problemleri açıklamak gerektiği apaçık ortadadır.

1- Fikrî Tarım ve Sosyal Durum

Fikrî yetenek ve gelişmeye belirli bir yön veren, sadece sosyal hayatın şartlarıdır. Sosyal örgütlenmeyi meydana getiren ise, toplumun takip ettiği yolda sürekli etkisi altında kaldığı çalışma şeklidir. Bunun için fikrî gelişmelerde, maddî çalışmanın doğrudan doğruya ve dolaylı olarak etkileri görülür. Doğu'da, fikrî gelişmelerin yöneldiği istikameti, "çobanlık sanatı" ve Kamucu Yapı açıklar. Step ve çöl gibi Eski Dünya'yı boydan boya kat eden iki geniş otlak alanı, eskiçağlardan beri Doğu toplumlarını etkisi altında bulundurmuştur. Kolay bir çalışmadan sonra geriye kalan boş zamanlar insanı, hayal kurmaya, derin düşüncelere dalmaya ve mücerret kavramlar üzerinde düşünmeye sevk eder. Kamucu ailenin öğrettiği "akıl yürütme" biçimi ise, dedüksiyon, yani tümdengelimdir. Bu tip akıl yürütme biçimi, fikrin gözlem ve deney alanında yürümesine engel olur. Bunun için de, Doğu'da zaman zaman büyük ticaretin etkisi altında ortaya çıkan Coğrafya, Astronomi ve Tabii ilimler gibi gözleme dayanan bilgi dalları endüktif, yani tümevarımcı düşünce sahiplerinin bulunmayışından ötürü genişleyememiştir.

Eskiçağların en yüksek ve en parlak fikrî gelişimi Yunan'da görülür. Burada tabii çevre, çobanlığın meydana getirdiği hayal gücü ve derin düşünme yeteneğini, meyvecilik ve yemiş toplamanın verdiği anlatım kolaylığı ve fikir kıvraklığıyla birleştirmeye yardım ettiği gibi, sosyal çevrede uyanacak fikir hareketini koruyacak bir sınıf da yetiştiriyor: Önce vadileri kuşatan dağlardan inen kahramanlar, sonra deniz ticaretinin ortaya çıkardığı zenginler...

Bu faktörlerin sürekli etkileri altındaki Eski Yunan, eşsiz ve benzersiz bir fikrî gelişime ulaştı. Fakat eski milletlerin en aydın ve en düşünürü olan Yunanlılar, alfabeyi bulan bir ırkı temsil eden Kartacalılar başta olduğu halde, Romalıların baskı ve istilâsı altında kaldı. Oysa Romalılar, Yunanlılar yanında basit ve bilgisiz birer köylüydü.

Roma'nın Yunan'a sağladığı bu üstünlük, bilgisizliğin ilmi yenmesi değil, güçlü ve etkili bir tarım üzerine kurulu sağlam bir yapının, kolay ve basit bir tarım ile ticaret üzerine kurulu daha zayıf bir yapıyı alt etmesiydi. Çünkü etkili ve güçlü bir tarım hayatı, çobanlık ve meyvecilik gibi boş zamanlar bırakmaz. Faal tarım, sosyal bir üstünlük sağlarken, diğerleri ise fikrî bir üstünlük sağlıyor. Demek ki, fikrî tarımın gelişmesi, yani fikir üstünlüğü sosyal üstünlükten ayrılıyor ve onun zorunlu bir görünüşü olmuyor.

Roma'nın çöküşü de, Romalıların Yunan okulunda aydınlanmasından ileri gelen bir durum değildi. Belki Kamuculuktan tamamen kurtulamamış olan Romalıların sonunda sosyal bozukluğu doğuran "devlet Kamucu Yapısı"na dönmelerinden ileri geliyordu.

Roma dünyasını, düştüğü çözülme ve anarşiden kurtararak yeni Avrupa toplumlarını belli bir düzene koyan güç de kuşkusuz İstanbul'un fethi üzerine eski bilgi hazineleriyle birlikte Bizans'tan İtalya'ya kaçan bilginler değildi.

Batı'nın yükselişi, İskandinavya'nın bilinmeyen bölgelerinden gelen Ferdiyetçi barbarlarca gerçekleştirildi. O barbarlar ki, bütün bilgisizlik ve kabalıklarına rağmen insanlığın o zamana kadar ulaşamadığı en sağlam bir tarım yapısını ellerinde bulunduruyorlardı. İnsanlığa gözlem ve deneyin sağladığı en verimli fikrî gelişimini yaşatan ve yeni keşifleri ortaya çıkaran "ümmetler", tarımda bayındırlaşma şeklinde yapılan bu Ferdiyetçi "istilâ"dan doğdu.

O halde bakışlarımızı Batı'nın gerçek üstünlüğünü sağlayan bu bütün fikrî, siyasî ve ekonomik görünüşlerin altında gizli kalan Ferdiyetçi Yapı mekanizmasına çevirmek ve sosyal çevremizi de yine o yönde düzeltip değiştirmeye çalışmak gerekiyor.

2- Okullarımızın Sosyal Yapımızla İlişkisi

Gerek köylü ve gerekse kentli ailelerimiz, çocuklarını bağımsız bir hayata hazırlamıyor, onlara özel çalışma ve teşebbüslerine dayanarak yaşamak ve yükselebilmek gücünü veremiyor; aksine onlarda hayat güçlüklerini çözmek için daima bir dayanak noktası aramak eğilimini meydana getiriyor.

Tarım, sanayi ve ticaret alanlarında iş sahibi olan aileler, uğraştıkları işe ortak ettikleri çocukları için birer dayanak noktası olabilirler. Fakat şahsî bağımsızlıktan mahrum olan

fertlere -ailenin üstünde- geçim kaynağı olabilecek saygı kazanmış geniş bir yapı daha vardır ki, o da devlettir.

Yönetim hayatının fert hayatına üstünlüğü üzerine kurulu olan bütün Kamucu toplumlarda olduğu gibi, bizde de resmî görevler eskiden beri bağımsız mevkilerden ve bunu sağlayan üretim çalışmalarından daha çok değer kazanmıştır. Üstelik toplumun genel menfaatlerinin idaresi, bunu elinde bulunduranlar için bir geçim yolu olmuştur.

Ülkemiz, devletin kuruluşundan beri yönetim gücünü kontrolünde bulundurarak yaşayan ve birbirinden ancak görünüşleri itibarıyla farklı ve çeşitli örnekler yetiştirmiştir ki, bunun en son şekli, içinde bulunduğumuz Tanzimat döneminin ürünü olan memur modelidir.

Tanzimat'ın özü, ileride gösterileceği üzere, gelirleri bir merkeze toplayarak büyük bir yönetim bürokrasisi, yani merkezî yönetim örgütüyle çerçevelenecek bir memurlar topluluğu meydana getirmekten başka bir şey değildi. Üzerimize ağır bir baskı kurarak bu hareketi doğurmuş olan Avrupa'da, örnek alınabilecek merkezî toplumlar vardı. Bunun en parlak örneği ise, Kamuculuğun Ferdiyetçilik akımına karşı gösterdiği tepkinin etkisi altında kalmış olan Fransa'dır.

Tanzimat'la teşebbüsüne kalkışılan iş, o zamana kadar süregelen bürokratik yapılanmayı ve geçerli usulleri kökünden değiştirmekti. Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu'nda, eski metotların tümüyle değiştirilmesinden söz ediliyordu. Bunun için Fransa'da kanun koyucuların (legistes) ve Eski Yunan sitelerinde filozofların siyasî ve idarî müesseseleri meydana

getirmede yüklendikleri görev, bizde de kanun aktarıcıları ve koyucularına düşmüştü.

Tanzimat'la birlikte büyük okullarımızın kuruluşu da başlıyor. Bir yandan yeni kurulan makineyi işletecek, diğer yandan tamamlanmamış makineyi fikrî güçleriyle kuracak ve onaracak kimselere ihtiyaç gözüküyordu. Bu şartlar altında ortaya çıkan müesseselerde "eğitim" bir kışla hayatına, "öğretim" de teoriler ve kitaplara dayanmak zorunda idi. Beden eğitimi ise tümüyle bir yana atılmış bulunuyordu. Bu konu özellikle dikkate değerdir. Eski resmî eğitimimizde beden eğitimi ve idmanların, tamamen şimdiki fikrî eğitimin yerini tuttuğunu biliyoruz. O zaman ülkeyi yöneten sınıf, mevkiini beden gücü ve dövüşçülüğüyle korumaya çalıştığı halde, bugünkü yöneticiler sadece teorik düzenlemeler ve kanun gücüyle ülkeyi yönetmek iddiasındadırlar. İşte bu durum da eğitimin bütünüyle sosyal şartların etkisi altında bulunduğunu göstermektedir!

Demek ki, genel eğitim-öğretim yapımız, Avrupa karşısında varlığını korumak zorunluluğuyla toplumumuzda doğan akımın eğitimdeki görünüşünden başka bir şey değildir: Bir dizi memur sınıfına karşılık, bir sürü okul!

Nasıl ki Tanzimat, ülkemiz için Ferdiyetçilik alanında yeni toplumlara doğru bir gelişmeye yol açamıyor, toplumumuzu sosyal mutluluğa ulaştıracak ve yola getirdiğini gösterecek bir belirti olamıyorsa, okullarımız da bunu sağlayacak yeni bir eğitimin ülkeye girdiğini gösterecek bir belirti değil.

Büyük okullarımızın, bugünün yeni ve gittikçe artan güçlüklerine ve yönetim gücünün genişleyen baskısına karşı çözüm

yolu bulmaya çalışan yüksek tabakayı hazırlayan bir yol olmaktan öteye geçemediğini görüyoruz.

İlköğretim problemini ele alacak olursak, onda da aynı eğilim göze çarpıyor. İlköğretim her ülkede aynı şekilde söz konusu edilerek aynı bakış açısından ele alınmıyor. Bizde bunun adeta bir "hayatî problem" sayılmak istenmesi, kuşkusuz halkın ana çoğunluğu olan köylünün durumunu "ıslah" etmek zorunluluğundan ileri geliyor. Gerçekte tarım, sanat ve ticaret alanlarını teşebbüsleriyle düzenleyip genişletecek kimselerin hep devlet yönetimi alanında görev almakta oluşu, ferdî hayatımızdaki güçsüzlüğün sürüp gitmesi ve artmasının sebebidir. Bu güçsüzlük, bütçede ve ülkenin genel durumunda kendisini büyük ölçüde hissettirmekten geri durmuyor. Bu yüzden çalışmaların, yönetim aracılığıyla harekete geçirilip geliştirilmesi düşüncesi ortaya çıkıyor. Buna Batı'dan aktarılan siyasî müesseselerin bugünkü şartlar altında işletilmesindeki imkânsızlık da eklenince, bilgisizliğin bütün dertlerimizin kaynağı olduğu düşüncesiyle ilköğretim problemine pek büyük bir önem verilmek ve onlardan yerine getiremeyecekleri bir görevi beklemek gerekiyor. Böylece "milletlerin durumunda en köklü değişmeler ve en büyük inkılâpların, ancak ilköğretim sayesinde ortaya çıktığı" şeklinde yanlış bir anlayışa kapılıyoruz.

Görülüyor ki, bizde yükseköğretim gibi ilköğretim de idarî ve siyasî bir şekil alıyor ve bunun için öğretmenlere hükümet gücüyle aile babalarının üstünde bir yer sağlanıyor. Bu sebeple öğretmenlere, sadece çocukları okutmak değil, babalarına da fikir ve siyaset kılavuzluğu yapmak gibi büyük bir

görev yükletilmek isteniyor. Oysa etkisi, aile eğitiminin ve iş çevresinin gereklerine bağlı olan bir okul varsa, o da bugünün şartlarını değiştirmeye yarayacağını sandığımız ilköğretim okullarıdır. Bu okulların ise, aile ve iş çevresinin verdiği eğitimin etkilerini değiştirecek ve ona hâkim olacak bir eğitim çevresi olmasına imkân yok. Gözlemler bunu bütünüyle doğruluyor.

Köylülerimizin, aile eğitimine yardımcı olarak doğrudan doğruya yönettiği okullar sosyal durumlarına uygun bir durumdadır. Ana işi gücü çobanlık ve basit bir tarım olan köylülerimiz, çalışmayı aile fertleriyle ve zorunlu olarak göreneklere göre yürüttüklerinden, iş başında kazanılan yetenek, bu çalışmada devam için yeterli oluyor. Çocuklar, genellikle aileleri arasında kalarak hayatlarını kazanmak için teşebbüslerine değil, ailelerine dayanmaktadırlar. Bu bakımdan Ferdiyetçi gençler, bilgilerini genişletmeye zorlayan sebeplerden tamamen mahrum bulunuyorlar. Tarım ise, satış için değil, özellikle ailenin ihtiyacı için yapılıyor. Bu şartlar altında okuyup yazmaya ve bilgiyi genişletmeye ihtiyaç duyulmayacağı ortadadır. Doğrudan doğruya ailece verilen eğitim, köy imamı veya papazının yardımıyla tamamlanıyor.

İşte bizde köylerin okulsuzluğunu ya da okulların bugünkü durumlarını, köylülerimizin bu sosyal durumu açıklar!

Bir de ilköğretimi hükümet gücüyle ülkenin her tarafına düzenli bir biçimde yaymış bulunan Fransa'ya bakalım: Burada, ilkokulların verdiği beceri ve bilgiden yararlanmak, tamamen pratik hayatın iznine bağlıdır. Sözü edilen bu yararlanma,

kentlerde ve hatta kırların endüstri çevrelerinde, kent hayatının ve endüstri hayatının gerektirdiği ihtiyacın etkisi altında devam edip gelişiyor. Çocuk, öğrendiği bilginin birçoğunu unutsa da okumak, yazmak ve hesap etmek gibi becerilerden yararlanma yollarını buluyor. Oysa ticaret ve sanayi merkezlerinden uzak ve bu yüzden satış için değil, sadece ailenin ihtiyacını karşılamak için tarım yapılan yerlerde bu eğitim, pratik hayatta hiçbir ihtiyaca karşılık bulamadığından yok olup gidiyor. Buralarda öğrenimini çok parlak bir şekilde tamamlamayı başaran çocukların, askere gittiklerinde imzalarını atmayı bile beceremez bir duruma düşmüş oldukları sık sık görülmektedir. Demek ki ilköğretim de çalışma hayatının gereklerine bağlıdır. Çobanlık hayatında ve ülkemizdeki gibi basit bir tarım hayatında öğrenime ihtiyaç duyulmuyor. Halbuki sanayi ve özellikle de ticarette, yararı ve hatta gerekliliği hissedilmektedir.

Tarımla uğraşmaktan çok, ticaret alanında faaliyet gösteren Rum ve Yahudi vatandaşlarımızın ilköğretimden yararlanma konusunda gösterdikleri geçici başarıyı da bu sosyal kanun açıklamaktadır.

"Ülkemizde tarım geridir. Çünkü çiftçi bilgisizdir." demekle hiçbir şey izah edilmiş sayılamaz. Problem, tarımla uğraşan kitlelerin, bunu ilerletmeye yarayacak elverişli müesseselerden yoksun olmasından başka bir şey değildir.

Gelişmeden mahrum kalmak gibi, bilgisizlik de bunun zorunlu bir sonucudur. Tarımı geliştirmek için ülkemizin ve çiftçilerimizin ihtiyaç duyduğu temel faktör, çalışmayı düzenlemeye

yönelik ileri düzeyde bir destek politikasıdır. Bizim tarımı destekleyen bayındırcılarımız, tarımcı patronlarımız yoktur. Bu tabii desteği, ilkokul öğretmenleri, vaizler, tarım müfettişleri ve nahiye müdürleri gibi çalışmayı doğrudan doğruya ve kendi adlarına yönetmeyen kişilerden, kısacası yönetim hayatına yön verenlerden herhangi biri, hiçbir şekilde gerçekleştiremez. Bu çabalar "ilköğretim" ve "tarım teşviki" gibi güven verici adlar altında memurculuğun yayılması ve yönetimi kontrolünde bulunduran gücün faaliyet alanının gittikçe genişlemesi demektir ki, söz konusu bu çabalar sosyal ilerleme yolunda değil, düşme ve gerileme yönündeki bir ilerlemenin açık belirtisinden başka bir şey olamaz.

Öyleyse, sosyal kurtuluşumuz, yönetim gücünün baskısını artırmakla değil, özel teşebbüsün gelişmesiyle fert hayatının düzenlenip desteklenmesi ve devlet yönetiminde de aynı amacın yerleşmesiyle mümkündür. Fert hayatımızın düzenlenmesi ve sağlamlaştırılması ise, toplumumuzda yükselmek isteyenlerin bunu şimdiye kadar olduğu gibi yönetim gücünü ele geçirmekte değil, belki üretim alanında kazanılacak bağımsız mevkilerde aramasına ve o yeteneği edinmesine bağlı bulunuyor. Bunun için de, ferdî hayatımızın düzeltilmesi Ferdiyetçi eğitimle donatılmış bayındırlaştırıcı bir sınıfın yetiştirilmesine dayanıyor.

Türkiye'nin sosyal geleceği memur adayı olan aydınların çoğalmasına değil, üretim işlerini özel teşebbüsleriyle ilerleterek sosyal çevremizi değiştirecek insanların yetişmesine bağlıdır. Çıkmaz bir yola saplanıp kalan fikrî tarımımızla birlikte, edebiyat ve güzel sanatlarımız için de sağlam ve verimli bir

gelişme ortamının doğması, ancak sosyal çevremizin bu mutlu değişmeye ayak uydurmasıyla mümkündür.

3- Mülkiyet Biçimi

Mülk edinmedeki güvenlik, çalışmanın güç ve düzenini, toplumun sağlamlığını gösterir. Bu ise, ülkemizde hiç yoktur.

Problemin çözümlenmesine girişilince, burada da yalnız yönetimle ilgili bir problem karşısında bulunulmadığı hemen göze çarpıyor.

Ülkemiz halkının en temel ve en değişmez bölümünü meydana getiren çiftçiler, köylerde toplu bir halde yaşamaktadırlar. Köylü iki türlü topraktan yararlanarak geçimini sağlamaktadır:

a- Baltalıklar ve otlaklar gibi köylüler arasında bölünmemiş olan topraklar: İşlemeye ihtiyaç göstermeden ürünü alınan bu yerlerin bölünmesi gerekmiyor. Kamu yararına terk edilmiş durumdalar.

b- Tarıma ayrılan topraklar: Bunlar yararlanılması için işlemeye ve sürekli bir çalışmaya ihtiyaç gösterdiğinden ailelerce kullanılmaktadır. Eski toprak yasalarına ait tarih kitaplarında "kurâ" ve "mezâri" deyimleri kullanılırdı. Devleti kuran "sipahiler", kendilerini belirli topraklarda tarım yapan "kurâ", yani köylü cemaatleri karşısında bulurlardı.

Cemaat, kesin olarak kendisini temsil eden bir otoriteye ihtiyaç gösterir. Bu otoritenin etkisi olmaksızın fertler arasında

düzen korunamadığı gibi, hemen dağılmak tehlikesiyle karşılaşır. Köy gibi tarıma dayalı bir cemaatte ise, tarlaların aileler arasında dağılması ve dağılımın saldırılarla kesintiye uğramaması için böyle bir otoriteye mutlaka ihtiyaç olduğu açıktır.

Sosyal yapısı, esas itibarıyla çiftçilerimizle benzerlik gösteren Ruslarda "mir", sözünü ettiğimiz bu tarımla ilgili cemaattir. Toprağın bölünmesi ve dağıtılması, "mir meclisi"ni kuran ihtiyar heyeti tarafından yürütülürdü.

Bizde devletin ilk kuruluşu sırasında köy topraklarının köylülere "ihale" ve "tefviz"i görevini fatihler, yani sipahiler üzerlerine almışlardı. Böylece köy cemaatlerinin başkanlığı, yönetim gücünün elinde toplanıyor, toprak ise "beylik toprak" haline ve çiftçi de köy sipahisine bağlı bir "yarıcı" durumuna geçiyordu. Sipahi teşkilâtının tarih içinde ister istemez devam edip tutunamayışı[11], toprak sahibi (sahib-i arz) durumuna geçen "mültezim" ve "muhassıllar"ın, onun ardından tapu idarelerinin ise sipahiler kadar olsun mahallî hayatla ilgilenememesi, köy cemaatlerini çok ihtiyaç duydukları bir otoriteden mahrum bırakarak çözülmeye sürükledi. Bu arada köylü aileleri de mülkiyet problemini yalnız başlarına çözmek mecburiyetiyle karşı karşıya kaldılar. Buna hazır olmadıkları için de tabii başarılı olamadılar.

Bu durum, ülkemize uzun yıllardan beri sürüp giden bir buhran yaşatıyor. Bu buhran, toprak kavgaları ve köylünün toprağının zorba ve nüfuzlu kesimlerin eline geçmesiyle de

---

11 Tarihimiz üzerine yapılmış olan bir inceleme, yakında ayrıca yayınlanacaktır.

kendini gösteriyor. Toprak sahibi durumunda bulunan yönetim gücünün temsilcileri ise, bu olaylarda kolay kazanılır birer alet olmaktan başka bir rol oynamıyorlar.

Sosyal güçsüzlüğümüz, ekonomik rekabet alanına girmek zorunluluğu karşısında, ülkemizi yeni ve öncekinden daha korkunç bir tehlikenin de tehdidi altında bulundurmaktadır.

Bugünkü durumumuzla yetinmek güçsüzlük, tembellik ve bağımlılık altında yok olmak sonucunu doğurmakla kalmayacak, ayrıca nakliye araçlarımızı çoğaltmak ve böylelikle şimdiki basit ve ailelerce yapılan tarımdan ticarî bir tarıma geçmek de, bugünkü çiftçi halkın topraklarını ellerinden çıkararak dış ülkelerden ılımlı niyetlerle gelecek müteşebbis ve özel mülk edinmede daha becerikli yabancıların tutsaklığı altına düşmesiyle son bulacaktır.

Sonuç ise, ülkemizin yüzyıllardan beri yaşadığı acılarla dolu bir geri kalmışlık, siyasî bağımsızlığımızı sadece askerî ve idarî yollarla korumaya çalıştığımız halde istilâsına uğramaktan kurtulmanın mümkün olmadığı ekonomik bir tutsaklık ve bunun zorunlu olarak doğuracağı siyasî bir esaret... Bütün bunlar, sosyal seleksiyona elverişli olmayan Kamucu Yapımıza ve bu yapının tarihî gelişiminin ürünü olan, yani çalışma hayatının düzenlenmesiyle ilgisi bulunmadığı halde toplumu yönetmeye çalışan sınıfın, sosyal durumundaki güçsüzlük ve beceriksizliğine dayanıp kalıyor.

Mülkiyet problemi, böylece gerçek temeline oturtulduktan sonra yönetim konusundaki tedbirlerin zorunlu olarak dışına çıkacak bir genişlik ve derinlik kazandığı görülmektedir.

Problemin sosyal çözüm yolu, bu sınıfın sosyal yönünü değiştirecek yeni bir anlayışa sahip olmasına ve gelecek kuşakları teşebbüs ve faaliyet aşılayan ferdiyetçi bir eğitimle donatarak ülkeyi tarım alanında bayındırlaştırma yoluna yöneltmesine bağlıdır. Özetle, aktif bir şahsî çalışmayla ortak mülkiyetten özel mülkiyete geçmek şarttır.

4- Yönetim Teşkilâtı

Yönetim şekilleri ve bütün yönetim teşkilâtı, fert hayatıyla olan bağlantı ve ilişkisi araştırılmadan ele alınırsa, hiçbir anlam taşımaz. Bu çerçevede, merkeziyet veya adem-i merkeziyet isimleri altında, sadece kendi kendine var olan bir yönetim biçiminden söz edilemez. Nitekim fert hayatının bağımsızlık ve dayanıklılıktan mahrum oluşu merkeziyeti, bağımsızlık ve dayanaklılığı ise adem-i merkeziyeti doğuruyor.

Bugünkü insanlığın en refah ve en gelişmiş toplumları olan ve gelecek kuşakların önünü açan Ferdiyetçi Yapılarda, özel teşebbüs anlayışının ferde kazandırdığı bağımsızlık ve bunun sonucunda yerel hayatın ilgili çevrelerce sağlam bir şekilde düzenlenebilmesi meselesi, merkezî gücün yetkilerini daraltmaktadır. Bu toplumlarda sosyal ilerleme ve buna bağlı olarak ekonomik gelişmenin düzenli ve sürekli bir yola girmesi, ancak fert hayatının yönetim hayatına sağladığı bu mutlu üstünlükten ileri gelmektedir.

İngiltere Krallığı ile Anglo-Sakson sömürgecilerinin meydana getirdiği sömürgelerde, Kuzey Amerika ülkelerinde ve Ferdiyetçiliğin beşiği olan o küçük Norveç'te Krallık, Cumhuriyet,

Parlamenterizm veya Federalizm gibi görünüşte çok değişik adlar ve hükümet şekilleri altında yönetimin, hep benzer temeller üzerine kurulu olduğu görülür. Yani Ferdiyetçiliğin gücü, yönetim gücünün payına düşen hizmetlerin sınırlandırılmasını gerektirmektedir. İşler, ilgililer ve ilgililerin de en yetkililerince yürütülüyor. Görevler ayrı ayrı kurullara dağıtılmıştır. Böylece her belirli işe ve sorumluluğa, belirli bir yetki karşılık olarak geliyor. Bu yüzden yönetimi devlete kalan işler, özel ve yerel çalışmalarla yerine getirilmesi mümkün olmayan kamu menfaatlerinden öteye geçmeyerek en alt dereceye kadar iniyor.

Ülkenin bütününde işlerin idare ve düzenlenmesiyle kazanılmış gerçek bir otorite ve tecrübeye sahip bu yetkililerin sürekli ve verimli çalışmaları, hem yönetimin büyük bir kolaylıkla ihtiyaçları gidermesini sağlıyor hem de özel bağımsızlığın siyasî alandaki sürekliliğini meydana getiriyor. Böylece bu çalışma, siyasî hürriyetin gerçek bir belirtisi ve aynı zamanda en güvenilir bir garantisi oluyor.

İşte yönetim hayatında gerçek bir gelişme meydana getiren Adem-i Merkeziyetçilik! İngilizler bunu dillerine özgü olan kesin bir deyimle "self-gouvernement" diye adlandırıyorlar.

Toplumun genel işlerini etkili bir dağıtıma tâbi tutarak ciddi anlamda bir kuvvetler ayrılığı sağlayacak Ferdiyetçi devlet adamlarının bulunmayışı halinde ise, bu işler tamamen merkezin kontrolüne geçerek yönetim gücü ve egemenliğin tek elde ya da zorbalar elinde merkezîleşmesi zorunluluğu ortaya çıkıyor. Bu durumda yerel gücün boş bıraktığı yerler, büyük

bir güç kazanan memurlardan meydana gelen bir kurul tarafından ele geçirilir ki, bunun yapacağı işler örflere bağlı ve gelişi güzel olmaktan ve hükümet otoritesinin kötüye kullanılmasından hiçbir zaman kurtulamaz. İşte fert hayatının güçsüzlük ve düzensizliğinden doğan ve geri bir yönetim teşkilâtı olmaktan öteye geçmeyen merkeziyetçilik!

Merkezî egemenliği bir hükümdarın soyla geçen haklarına dayandırmak yerine milletin egemenlik hakkına bağlamak, hiçbir şekilde ferdin yönetim karşısındaki durumunu değiştiremiyor. Problem, güç ve egemenliğin bir kişi ya da toplumun bütün fertleri adına bir "meclis" yoluyla yürütülmesinde değil, bir topluluk elinde toplanmasında, yani yönetimin ferdin hayatını uğursuz bir baskı altına almış bulunmasındadır.

Görülüyor ki, adem-i merkeziyet, yani halkın kendi kendini yönetmesi, Ferdiyetçi toplumların yönetim hayatını doğuran bir olaydır. Millî egemenlik ise Kamucu zihinlerde ortaya çıkan sonucu belirsiz bir teoridir.

Adem-i merkeziyet, işlerin özelliklerine göre yönetim gücünün bölünmesi, yani her belli sorumluluğa karşılık bir yetkinin ortaya çıkmasıdır. Merkeziyet ise, işlerin karıştırılması, sorumlulukların belli bir yetkiye karşılık olmamasıdır. Bu sebeple hükümdarın saltanatı ile milletin egemenliği bir yoldan yürüyerek aynı sonuca varıyor: "İstibdat" ve "çöküş!"

Tanzimat'tan önce ve sonraki Mutlakıyet hükümetlerimizle Meşrutiyet ve Parlamenter hükümetlerimizin hep aynı özelliği taşıması ve aynı çöküş tehlikesiyle karşılaşmasının sebebi, bundan başka bir şey değildir. İngiltere'de krallığın,

Fransa'daki cumhuriyetten kıyas kabul etmez tarzda çok daha sağlam olması da merkezî gücün sınırlı sorumlulukları yüklenmesinden ileri geliyor. Halbuki Fransa'daki merkeziyetçilik, toplumun genel işlerinin bütün sorumluluğunu bir noktada toplayarak bu kadar çeşitli menfaatlerin, ihtiyaçlara karşılık gelecek şekilde yönetimini -memurların sürekli artışına rağmen- beceremediği için krallıklar, meclisler, imparatorluklar hoşnutsuzluklar ve devrimler karşısında göçmüş, buna karşılık o merkeziyetçi teşkilât üzerine kurulan cumhuriyet de aynı sosyal kanuna bağlı kalmıştır.

İşte pek açık bir şekilde görülüyor ki, hükümetlerin taşıdıkları adların ve merkeziyetçi hükümet teşkilâtının kendiliğinden hiçbir değeri yoktur. Yönetim hayatındaki gerçek ilerleme, ne Meşrutiyet ne Parlamenterizm ve ne de Cumhuriyet'ten doğuyor. Belki, fert hayatına güç ve düzen veren özel teşebbüsten meydana geliyor! Oysa fert hayatının temelde önemini anlayamayarak milletlere yön veren şeyin ancak politika olduğu yanlış kanaatine kapılan bizim gibi birçok Kamucu toplumlar, sosyal aksaklıklara hep siyasî yollar ve kanun kuvvetiyle çözüm yolu bulmaya uğraşarak buhrandan buhrana düşüyorlar.

Nitekim bizde Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu'nun yayınlanmasından bu yana yapılan uygulamalarla ilerlemiş milletler yoluna girdiğimiz inancı var. Ama araştırılınca anlaşılıyor ki, Tanzimat'ın koyduğu prensip, o zamana kadar ülkede egemenliği elinde bulunduranları yaşatan geliri, bir genel hazineye toplamak, bu hazineden yapılan ödemeyle geçinmek zorunda kalacak idareci kesimi, hazinenin yönetimini elinde

tutan merkezin emirlerine baş eğdirmektir. Bunun sosyal anlamı, kısaca ifade edilirse, fert hayatının üstünde ve ona egemen olan çeşitli idareci kesimlerin yerine daha büyük bir yönetici sınıfı meydana getirmektir.

Biz biliyoruz ki, ilerlemiş ve güçlü Ferdiyetçi toplumların yönetim hayatı, bu şekilde düzenlenmiş değildir. Belki buna bütünüyle muhaliftir. Yönetim gücü de hiçbir zaman bir memurlar topluluğu elinde değildir.

Demek ki Tanzimat, yönetim hayatımız için Ferdiyetçilik yönünde bir canlılık kazandırmamış, toplumumuzun sosyal mutluluğa götüren bir yola girdiğini gösterecek bir belirti olamamıştır. Olamazdı da. Çünkü Tanzimat'la yönetim hayatına verilmek istenen düzen, fert hayatında meydana gelen bir ilerlemenin ortaya çıkardığı bir sonuç değildi. Ferdî hayat eski durumunu koruyordu. Bu sebeple Tanzimat, ferdî hayat tarafından gıdalanan hükümet adamlarını bir merkeze bağlamaktan öte başka bir anlam taşımıyordu.

Bu gelişmeler altında ülkede meydana gelecek sosyal model, "memur" örneği ve beslenecek sosyal yapı ise, devlet Kamucu Yapı'sıdır. Bu sosyal yapıda fert, geçimini yönetim gücünü ele geçirmede arayarak bağımsızlıktan mahrum kalır. Mevkilerin ele geçirilmesi yolunda rekabet, çekişmeler ve ahlâk düşkünlüğü geniş ölçüde yaygınlaşır. **II. Abdülhamid** dönemi ile ardından gelen dönem, bunu bütün korkunçluğuyla göstermiştir.

Memurluk ise analiz fikri, teşebbüs ruhu, bağımsızlık ve sorumluluk duygusu gibi bir hükümet adamı için gerekli olan

özelliklerin gelişmesine değil, aksine yitirilmesine sebep olduğu için bu yol, yönetim hayatı alanında da en yetersiz adamlar yetiştiren bir saha bulmaktadır. Bu yetersizliği, yönetimdeki beceriksizliğimiz ve doğurduğu kötülükler, beraberce ortaya koymaktadır.

Demek ki Tanzimat'la ortaya çıkan teşkilâtlanma, her bakımdan Kamucu Yapı'nın yönetim hayatına sağladığı üstün durumu ve sosyal güçsüzlüğümüzü ispatlıyor. Bu bakımdan, bunu ancak sosyal bir olay olarak ele almak, diğer taraftan da yönetim gücünün baskısını sosyal bir amaç saymaktan sakınmak gerekiyor.

Kısacası, yönetim hayatı örgütü, her zaman ve her yerde fert hayatının içinde bulunduğu şartlara ve ihtiyaçlara bağlı kalmaktadır. Bunun için de, idarî ve siyasî ıslahat problemi başlı başına çözülemez. Bu, bütün sosyal problemlerimiz gibi ana bir problem olan Yapı problemi içindedir. Yönetimin ıslahı problemine de bu açıdan bakarak tutulacak yönü belirlemeye çalışmak gerekmektedir.

5- Askerî Çevreler ve Siyaset

Subaylar, hâkimler, mülkiye ve ilmiye memurlarının ülkemizdeki mevkileri birbirlerinin aynıdır. Bunlar siyasetle uğraşmasın demek, ülkenin yönetimi onların eline düşmesin demektir. Halbuki yönetim hayatının fert hayatına olan üstünlüğü üzerine kurulu olan Kamucu bir ülkede, bu yönetim zorunlu olarak memur sınıfının eline düşüyor. Yönetim hayatının bu uğursuz baskısından doğan ezilme, suistimal ve buhranlar ise

yine çok zorunlu olarak tepki oluşturmakta ve sosyal hayatta köklü hiçbir değişime karşılık olmamak üzere sürekli siyasî boğuşmalara yol açmaktadır.

Bu boğuşmalara haliyle ordu da karışır. Çünkü memur sınıfı içinde özellikle savaş için hazırlanmış kısım ordudur. Bu bakımdan ordunun iç siyaseti düzenleyecek bir mevki alması, örneğin bir zamanlar denildiği gibi Meşrutiyet'in gözcüsü olması, yani hükümetin orduya dayanması toplumumuzun güçsüz bir sosyal örneğe bağlılığına açık bir delildir.

Bu temel fark o kadar kesindir ki, bir toplumun dış siyasetinde bile sadece askerî güce dayanması, o toplumun yayılma ve gelişme yeteneği bakımından da güçsüz bir sosyal örneğe bağlı olduğunun açık bir göstergesi oluyor. Biz, genişleme ve yayılmamızda bu güçsüzlüğün acıklı sonuçlarını uzun yıllardan beri tecrübe ederek bugün en acıklı anlarını yaşıyor ve aynı güçsüzlüğün, iç çalkantılarla çöküşü hızlandırmakta olduğunu görüyoruz. Yapısı gereği hükümeti ordusuna dayanan dengesiz bir toplumda askerin ve diğer memurların siyasetle uğraşmasını, yani onların siyasî faaliyetlerde bulunmalarını ceza tehdidiyle engellemek, egemenliği elde tutanların -mevkilerinin dayanıksızlığını engellemek için- başvurdukları kısır çarelerden başka bir şey değildir. Bu gibi tedbirler, dengesizliğin gerektirdiği davranışları belli ölçülerde geciktirse de hiçbir zaman engelleyemez ve nitekim engelleyemiyor. Öte yandan iyi niyet ve hatta yüksek bir fedakârlık duygusuyla orduya siyasî bir manevra yaptırarak egemenliğin bir elden diğerine geçmesini kolaylaştıran ve sağlayanlar da, bir süre sonra umutlarının bütünüyle boşa çıktığını, işlerin hep

aynı yolda yürümekte olduğunu ve çöküntüye doğru gidişin gittikçe hızlandığını görerek giriştikleri işin bozgunla sonuçlanmasıyla karşı karşıya kalıyorlar.

Demek ki sosyal teşkilâtımızda -bu gibi zorlama ve yapmacık vasıtalarla tedavisi mümkün olmayan- bir hastalık, bir bozukluk var. Toplum tabii dengeden mahrum. Dengenin sağlanması ise ferdî hayatımızın alması gereken sağlam mevkie ulaşmakla, yani Kamucu Yapı'dan Ferdiyetçi Yapı'ya geçmemizle mümkün.

Sağlam, gelişmeye açık ve yanlışlarının düzeltilmesi için ihtilâle ihtiyaç duyulmayan bir hükümet, ancak bu yapının doğurduğu güçlü bir fert hayatı üzerinde yükselebilir. Ordunun rolü de ancak bu şekilde ana görevini yerine getirmekten ibaret kalır.

Öyleyse ülkenin kurtarılması için ferdî hayatımızın güçlendirilmesinden ve yönetim hayatımızda bizi aynı amaca ulaştıracak hareket yolunu izlemekten, kısacası sosyal hedefimizi değiştirecek yeni bir anlayışla çalışmaktan başka çıkar yol yoktur.

Yeni Yol – Meslek Programı

Yönetim Hayatında Islahat – İzlenmesi Gereken Yol

Merkeziyetçilikte görüldüğü gibi birbirlerine zincirleme bağlı, yetkileri elinden alınmış, tembel, sorumsuz ve bu yüzden ihtilâllere yol açan yönetim kadroları yerine, Ferdiyetçi Yapı'nın bir ürünü olan Adem-i Merkeziyetçilikte ortaya çıktığı gibi birbirleriyle uyumlu bir şekilde iş görecek müteşebbis, yetkili, sorumlu ve bunun tabii bir sonucu olarak "güvenli" ve "düzenli" bir hayat yaşatacak yönetici kadroların oluşturulup böylece faaliyet ve düzenleme yeteneğinden mahrum olan merkeziyetçilikten faaliyet ve düzenleme yeteneğiyle donatılmış bir adem-i merkeziyetçiliğe geçiş!

1- Mahallî Hükümetler

Yönetim teşkilâtı, merkezden verilecek emri ülkenin her yönüne dağıtma prensibine göre değil, belki belirli her işe karşılık yetkili ve bu yüzden sorumlu bir yönetim kurulu meydana getirmek prensibine göre düzenlenmelidir. Bu ise toplumun genel işlerinin türü, genişliği ve karmaşıklığı bakımından ayrılması, işlerin yönetimin en uygun yerde bulunan ve en yetkili

olan kurullarca yeterli yetki ve gerekli araçlarla ayrı ayrı üstlenilmesi demektir.

Mahallî hükümet adamlarının teşkilinde, mahallî refah ve bölgelere dayalı bayındırlık çalışmaları ile zorunlu olarak ilgilenemeyen "göçebe memur" örneğinden, mahallî refah ve bölgelere özgü bayındırlık faaliyetleri ile tabii olarak ilgilenecek sabit bir mahallî güce doğru bir gelişme yolu izlenmesi gerekir.

Halk, ferdî hayatında saygıdeğer bir mevki sahibi olan ve özellikle üretim çalışmalarıyla yükselmiş bulunan fertler aracılığıyla yönetime iştirak ettirilmelidir. Bu yüzden mahallî işleri üzerine alacak kişilerin seçim ya da atanmasında bu prensibin göz önüne alınması şarttır.

Böylece yönetim hayatı, yavaş yavaş ferdî hayatın üretici ve gelecek vaat eden yöneticilerinin meşru otoritesi altına girmeye başlar ve Ferdiyetçi Yapı'ya geçebilmek için -ilgili bölümde açıklanacağı üzere- ferdî hayatta izlenecek politika, yönetim alanında da desteklenmiş olur.

Merkezden gönderilmesi gereken yöneticilere gelince; bunların da düzenleyici yeteneklerini elden geldiğince ispatlamış ve kendilerine verilen işin sorumluluğunu yüklenebilecek olan kişilerden seçilmesine çalışılarak mevkilerinin sık sık değişmemesi kural olarak benimsenmelidir.

2- Güvenlik

Güvenlik kuvvetlerinin halkın hukukunu her türlü saldırıdan korumayı gerektiğinde üzerine alacak şekilde kurulabilmesi

için güvenlik işlerinin bütünüyle mahallî hükümetlerin görevleri arasına sokulması gerekir.

3- Adliye

Hâkimlik, en yüksek sorumluluk duygusunu gerektiren bir mevkidir. Sorumluluk duygusu ise şahsî bağımsızlığın bir sonucudur. Hangi yapı şahsî bağımsızlığı ve bunun sonucu olarak sorumluluk duygusunu fazla beslerse, o yapının egemen olduğu ülkelerde yapmacık tedbirlere başvurulmaksızın "adalet" ihtiyacını sürekli ve güvenilir bir şekilde doyuracak toplum yöneticilerinin doğması, tabii bir sonuçtur.

Bu gibi toplum yöneticilerinden yoksun olan ülkelerde ilerleme ve gelişmeyi hükümetten beklemek zorunluluğuyla vicdan bağımsızlığı geçim endişesinin etkisi altına giren bir memurdan başka bir şey olmayan hâkimde, sorumluluk duygusunu destekleyebilmek için "görevden alınmazlık" kuralı konulmuş, ama bu tedbir de kendisinden beklenen sonucu vermekten zorunlu olarak uzak kalmıştır. Zaten hiçbir yerde idarî ve siyasî tedbirler sosyal kötülükleri gidermemektedir.

Bu iki durumda bulunan ülkelerden birer örnek aranırsa, biri için Ferdiyetçi Yapı'ya bağlı olan İngiltere, diğeri için de devlet Kamucu Yapı'sına mensup bulunan Fransa gösterilebilir.

Görülüyor ki, hâkimler konusunda da yapı problemiyle karşılaşıyoruz. Hukukun dokunulmazlığını en güvenilir şekilde yüklenen Adliye teşkilâtı, ferdî hayatta kazanmış oldukları seçkin mevki ile sağlam bir vicdan bağımsızlığı edinerek

çevrelerine sükûnet ve güven kazandıran mahallî yöneticilere dayanıp güveniyor.

Bu sebeple fert hayatımızın ıslahına -ileride gösterileceği üzere- temel olan tarıma dayalı bayındırlık, gelecekte bu ihtiyacı da hakkıyla giderecek bir nitelik taşıyor.

Bugün bile ülkemizin bazı yörelerinde çevresindeki kişilerin saygı ve güvenini kazanacak bir sosyal mevkide bulunan ve onların hakemliği görevini tabii olarak üzerine alacak bir takım kişiler vardır. Bu kişiler belli ve küçük davaların çözümü için hükümetçe "sulh hâkimi" olarak atanabilirler. Böylelikle adaletin yerinde, kolaylıkla ve hızla görülmesi için ferdî hayatında sivrilmiş kişilerden yararlanma yoluna şimdiden gidilmiş olur.

Bugünkü şartlar altında ülkenin genelinin adalet ihtiyacını gidermek ise, memur olan hâkimler sınıfı içinde bir eleme yapmak, işinin eri ve adaletle hüküm veren hâkimlerin yetişmesine çalışmakla mümkün olacaktır. Bu ayıklama, Adliye teşkilâtımızı mümkün olduğu kadar sayısı sınırlı hâkimlerle yönetilecek şekilde düzenlemek ve mahkemeler için bütçeye ayrılacak parayı, bu kişilerin hakkıyla iş görebilmeleri yolunda harcamaya imkân vermekle meydana gelebilir.

Bundan başka Adliye teşkilâtı şu ihtiyaçları da karşılamak zorundadır:

a- Hâkimin, adalet isteyenlere elden geldiğince yakın bulunması

b- İmkânlar elverdiği ölçüde hızlı ve az masrafla halkın hukukunun yerine getirilmesi.

Bu durumda mahkemelerin dağılım şeklinin, tecrübe metotları sonucunda doğacak özel kanunlarla kararlaştırılması ve davaların da basit ve karmaşıklığına göre ayrı ayrı yargılama usullerine bağlı olması gerekir.

Bu amaçları sağlamak için tek hâkim ya da gezici hâkim usulünden mahallî ihtiyaçlar gözetilerek yararlanılmalıdır.

Özet olarak, Adliye teşkilâtında da prensip, yeknesaklık değil, ihtiyaçlara cevap verebilmektir.

4- Mülkiyet

"Sosyal Yapımız" bölümünde açıklandığı üzere, bizde mülkiyet ortaklaşa gerçekleştirilen "tasarruf"un çeşitli kademelerinin üstüne yükselemiyor. Tasarrufun sağlanması problemi, gerçek temeline oturtturulunca, idarî önlemlerin zorunlu olarak dışına çıkacak bir genişlik ve derinlik kazanıyor. Mülkiyet probleminin sosyal çözüm yolu, aktif bir çalışma sonucunda ortak mülkiyetten özel mülkiyete geçiştir.

Bugünkü şartlar altında, tasarrufun idare tarafından sağlanması konusuna gelince;

a- Tapu-Kadastro Daireleri'nin toprak ve mülk sahiplerine en fazla kolaylık sağlayacak şekilde çoğalıp ülke geneline yayılması,

b- Tasarruf hukukuna ve vergiye temel olacak kayıtlar ve sağlam belgelerin hazırlanmasını sağlayacak şekilde bir genel sayımın yapılması,

c- Bu işlemlerin ve yazımını yapacak kurulların oluşturulup yönetiminin düzenleme heyetlerine bırakılması gerekir.

5- Ülke Servetinin İşletilmesi ve Bayındırlık

Yönetim gücünün, özel teşebbüsün gelişmesi yönünde uygun bir tavır alması icap eder. Bu sosyal prensip, bayındırlık işleri de dâhil olmak üzere ülke servetinin işletilmesinde temeldir. Bu sebeple özel teşebbüsün hükümet tarafından kolaylaştırılması gerekir. Oysa müteşebbislerin kolaylığa ulaşmak yerine, ard arda engellerle karşılaşmaları ve birçok problemi merkezî hükümet dairelerine kadar gelerek çözmek zorunda oluşları, çoğunlukla üretim işlerinin sonuçsuz kalması ve buna karşılık, yönetim gücünü eskiden olduğu gibi geçim vasıtası haline getirmek alışkanlığının güç kazanması sonucunu veriyor. Ayrıca ülke servetini işletmeye harcanacak çalışmalar, özel teşebbüsü değil, belki merkezde izlenmekte olan politikaları besleyecek bir şekil alıyor.

Bu sebeple ormanlar, madenler ve nehirlerden yararlanma konusunda ve bayındırlık alanında gerçekleştirilmesi düşünülen teşebbüslerde hükümetle birlikte yapılacak çalışmaların en basit şekliyle ele alınıp mahallî hükümetlerce çözümlenmesi yoluna başvurulmalıdır.

Doğrudan doğruya hükümetin teşebbüsüne kalan bayındırlık işlerinde ise, mahallî hükümetlere verilmesi gereken geniş yetkinin illerde yoğunlaştırılmayarak basit ve karmaşıklığına göre dağıtılması gerekmektedir.

6- Öğretim ve Okullar

Sosyal yükselmemizi, sadece eğitim-öğretim ve başıboş bir terbiye sistemiyle el ele veren teorik bir öğrenim hiçbir zaman sağlayamaz. Öğrenim, günümüzün ihtiyaçlarını karşılayabilmek

için kişiliğin gelişmesini sağlayacak faal bir eğitimin yardımcısı olmalıdır. Hazır mevkiler sağlamaya yarayan bir amaç olarak değil, özel teşebbüsü verimli kılacak bir araç sayılan öğrenimin bütün kademelerinde müfredatı ve programlarıyla pratik hayat için gerekli olan her türlü ihtiyacı karşılayabilmesi gerekir.

Okulların yönetiminden de amaç, kendilerini yaşatacak yolları ve dayanak noktalarını hükümet dışında bulabilmelerini temindir. Okullar, devletin yönetim teşkilâtlarından bir bölüm olmak yerine, ailelerin ve çalışma hayatının yardımcıları olmalıdırlar.

Bu iki prensibi koruyabilmek için, yani hem okulların fert hayatına bağlı olarak gelişmesine ve hem de pratik hayatın ihtiyaçlarına uygunluğunu sağlamaya doğru gitmek için umumî okulların kurulması ve yönetilmesini -yukarıda düzenlenme ve kurulma şartları gösterilen- mahallî hükümetlere bırakmak ve böylelikle devlet memurlarıyla toplum fertlerinin, yani aile reisleri ve iş sahiplerinin çalışması arasında yavaş yavaş bir uyum meydana getirmek gerekir.

7- Maliye

a- Mahallî hükümetlere verilecek yetkilere karşılık olmak üzere her ilin kendine ait bir bütçesinin bulunması,

b- Nakliye araçlarını artırmakla iktisadî mübadeleyi kolaylaştırmak için merkezî hükümetçe belirlenecek sınırlar ölçüsünde mahallî hükümetlere üretime yönelik olmak şartıyla borçlanma anlaşması yapması konusunda yetki verilmesi.

Merkezî ve mahallî hükümetlerin açıklanan bu prensiplere göre düzenlenmesi şu sonuçları ortaya çıkaracaktır: İyi bir şekilde işleyecek ve gelişmeye müsait yönetim kurulları meydana getirilmesi. Bunların düzenli faaliyetleri sonucunda da tabii ve zorunlu olarak kendilerini yaşatan gelirlerin, yani vergilerin güvenilir ve adaletli bir şekilde toplanıp dağıtımı.

Bu gelişmeyi hızlandırmak için vergilerde yapılacak değişiklik, teorilere değil, yine tecrübeler sonucunda elde edilecek metotlara dayandırılmalıdır.

8- Düzenleme Kurulları

Toplumla ilgili genel işlerin mahallî ve sosyal şartlara göre farklılıklar göstermesi kaçınılmazdır. Bu durumda her yerin yönetimini tek bir kalıba uydurmaya çalışarak yönetimin mahallî ihtiyaçlara uygunluğuna engel olacak genel bir kanunla iller yönetimini düzenlemek mümkün değildir.

Mahallî hükümetlerin -mevkiin ve işlerin ihtiyaçlarına uyacak şekilde- düzenlenebilmesi için şimdiki illeri, tabii ve sosyal şartları bakımından "düzenleme bölgeleri"ne ayırmalıdır. Böylece birkaç il, bir bölge içine alınabilir. Her bölge için bir düzenleme kurulu meydana getirilmelidir. Hindistan ve Mısır gibi yerlerin yönetimlerinde bizzat yararlıklarını ispat etmiş olan İngilizlerden devlet hizmetine alınacak bir takım kişileri, bu kurulların başkanlığında bulundurarak düzenleme yeteneklerinden yararlanılmalıdır.

Teşkilât ve iller yönetimi kanunları, düzenleme kurullarının araştırmalarından tecrübeye dayalı olarak doğmalı ve bu

kurullar, düzenleme işinin sona ermesinden sonra da birer denetleme kurulu yetkisiyle görevlerine devam etmelidirler.

Fert Hayatında Islahat - Temel Prensipler

Bütün sosyal problemlerin, ana problem olan "yapı problemi" çerçevesinde toplandığına ve onun etkisi altında toplumlar için uygun ya da uygun olmayan şekiller aldığına bakılırsa, ıslahat teşebbüslerimizin bütününe damgasını vuran bir temel yön beliriyor:

Kamucu Yapı'dan Ferdiyetçi Yapı'ya geçmek!

Ferdiyetçi Yapı'ya geçmek, aslında bir eğitim problemidir. Herhangi bir toplumda eğitimi yerine getiren ve onu düzenleyen kurum, ailedir. Bu bakımdan millî eğitimi tüketim, tembellik ve tutsaklıktan üretim, teşebbüs ve bağımsızlığa yöneltmek için biricik yol, Ferdiyetçi aileler kurulmasına kabiliyetli kız ve erkek çocukları yetiştirmektir.

Öyleyse bugün aldıkları aile eğitimi gereğince, üretim alanında yararlı ve ileri bir görevde bulunamayan resmî eğitimin, yani devlet eğitiminin akışına bütünüyle kapılmalarına rağmen içinden çıkılamayacak bir duruma düşen kentli gençlerin ve onlarla hayatlarını birleştirecek kızlarımızın, geleceği hazırlayacak ve kurtaracak Ferdiyetçi eğitimle bir an önce donatılmaları gerekmektedir. Bu uygulamayı başlatma ve düzenleme konusunda göz önüne alınacak bazı önemli prensipler şunlardır:

a- Science Sociale'in Ferdiyetçi eğitim hakkındaki araştırmalarından, İngilizlerin "Public School"u ve yeni okullarının

eğitimle ilgili kurallarından esinlenerek[12] ülkenin en uygun yerlerinde kız ve erkekler için ayrı ayrı kurulacak eğitim müesseselerine, o okullardan işinin eri mürebbi ve mürebbiye ailelerinin getirilmesi

b- Gençlerimizde Ferdiyetçi kişiliği oluşturmak için Anglo-Sakson tipi eğitim veren çevrelerden, ferdî hayatın aile ve çiftlik gibi müesseselerinden yararlanılması[13].

---

[12] *Les Trois Formes Essentielles de l'Education; Leur Evolution Comparée*, par **Paul Descamps**.
L'Education dans les Ecoles Anglaises, par **Paul Descamps**. Bu son kitap, Science Sociale'in son başarılarından birini meydana getiriyor. Biz sosyal yükselme yolunda en güvenilir rehberi, Science Sociale'de bulduğumuz için eğitimin ülkemizde -bin şükür!- temel bir problem gibi değerlendirildiği bir zamanda İngiliz eğitiminin Science Sociale'in teknik metotları yardımıyla özüne inmesini gerekli görmüş ve Sosyal Mektebimizin bugün en sağlam ve en güçlü ilmî beyni olan Mösyö **Descamps**'ı bu eksikliği tamamlamaya davet etmiştik. Mösyö **Descamps**, teklifimizi büyük bir memnuniyetle kabul etti ve ortaklaşa çizdiğimiz bir program çerçevesinde bu yıl (1910) incelemelerde bulunmak üzere İngiltere'ye gitti. Vardığı sonuç şimdi "İngiliz Mekteplerinde Terbiye" adıyla *Science Sociale* dergisinin bir sayısında eksiksiz olarak yayınlanıyor. Bkz. *Üçüncü İzah*, Altıncı Mektup, Science Sociale'in Büyük Bir Keşfi, Ek, Saint Germaine 1910.

[13] Bu hareket sessizce bundan altı sene önce başladı. İlmî bir anlayışla özel teşebbüsü dayanak noktası kabul ederek şahsî yeteneğini geliştirmek üzere İngiltere'ye ve oradan Amerika'ya geçen ve o faal çevrede başarıyla yükselen Science Sociale mensuplarından bir genç ve onu izleyen diğer müteşebbis gençler, tarıma dayalı bayındırlık çalışmaları hazırlığına doğru ilk adımı atmış ve pratik yolu göstermiş bulunuyorlar. Bu gencin yayınlanması beklenen mektuplarında bahsettiği teşebbüs ruhu, gençlerimizden birçoğunun sosyal hedeflerini değişime uğratacak kadar cazibelidir. (**Mehmed Ali**)

c- Bu yollarla yetişecek gençlere, toprağa güçlüce yerleşecek ve bağımsızlıklarını kendi çalışmaları ile kazanmayı hazırlayacak gerekli kolaylıkların gösterilmesi.

Ferdî hayat sahasında keşfedilen bu pratik yüce amaca ulaşmak için atılacak adımların verimli olması, kuşkusuz dayanak noktasını yine o alanda bulmasına bağlıdır.

Bu sebeple ülkemizin sosyal güçsüzlüğünün gittikçe korkunçlaşan yıkılma tehdidi karşısında hızlandırılması daha da zorunlu görülen bu teşebbüsün faaliyet sahasına bir an önce geçmesine engel olması yüzünden normal şartlar altında yönetim gücünün ona destek olması gerekir. Fakat sadece maddî olacak bu yardım, hiçbir zaman atılacak adımların yönünü değiştirebilecek bir "manevî müdahale"ye imkân vermemelidir.

Ülkemizde Ferdiyetçi çevrelerin yardımıyla kurulacak olan Ferdiyetçi eğitim müesseseleri, ancak bu şartlarla, yani mütehassıslarının yönetimine bırakılması sonucunda amaçlarına doğru yürüyebilirler.

Yeni kuşaklarımızın tarım merkezli patron aileleri kurmaya aday olan bölümü, geniş topraklara yerleşecek aile çevresi içinde birer küçük Ferdiyetçi çevre yeşertecek olan bu yeni müesseselerde Ferdiyetçi Yapı'ya doğru ilk sağlam adımı atabilirler.

Bu başarıldığı takdirde yeni kuşaklarımızın kuracağı aileler, karşılarında pek geniş ve verimli bir faaliyet alanı bulacaklardır ki, o da "ülkemiz toprağının şahsî teşebbüs ve özel mülkiyetle bayındırlaştırılması"dır.

Ferdiyetçi eğitimle donatılmış olan aileler, evet yalnız onlar tarafından girişilebilecek olan bu bayındırlaştırma -ki topraklarımızın yeni ve gerçek bir fethi olacak- hem kentlileri sosyal çöküntüden, politikacılığın zararlı ve ahlâk düşkünü çekişme ve çatışmaları içinde yok olmaktan kurtararak verimli ve gelişmiş bir faaliyet ve çalışma alanına geçirip mutlu bir hayata ulaştıracak hem de köylülerle aralarında kurulması tabii ve zorunlu olan sürekli ilişki ve temaslarla bu yüzyılın güçlü sosyal akımı karşısında ezilip dağılmaya mahkûm olan Kamucu köylü ailelerimizin Ferdiyetçi örneklere doğru ilerlemesini sağlayıp toplumumuzun sosyal ve vicdanî yükselişinin biricik yolu olacaktır.

Yüzyıllardır askerî ve siyasî yollarla bir türlü çözümünü başaramayarak bugün kesin bir çöküşle sonuçlanacak bir facia olarak yaşadığımız "varlığımızın devamı" problemi, bizim ve bütün insanlığın yararına olarak ancak bu şekilde çözümlenebilecektir.

İstanbul 1913

EKLER

Fotoğraflar ve Belgeler

Veliahd Mehmed Reşad Efendi

Prens Sabahaddin Bey

Bağdat Mebusu İsmail Hakkı Bey

Mahmud Nedim Paşa

Mahmud Şevket Paşa

Midhat Paşa

Sadrıazam Hüseyin Hilmi Paşa

Seyhülislam Musa Kâzım Efendi

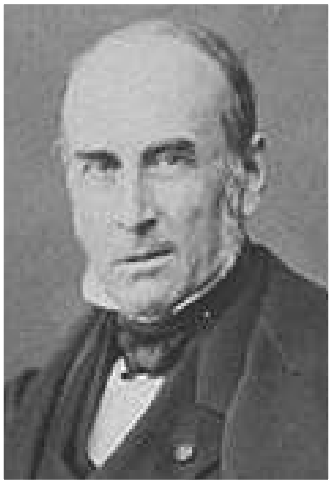
Ali Kemal Bey

Cavid Bey

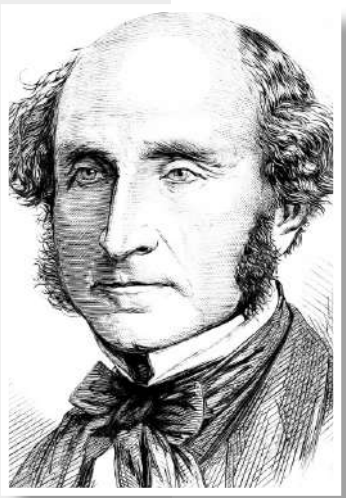
Manastır İttihad ve Terakki Heyeti

Le Play

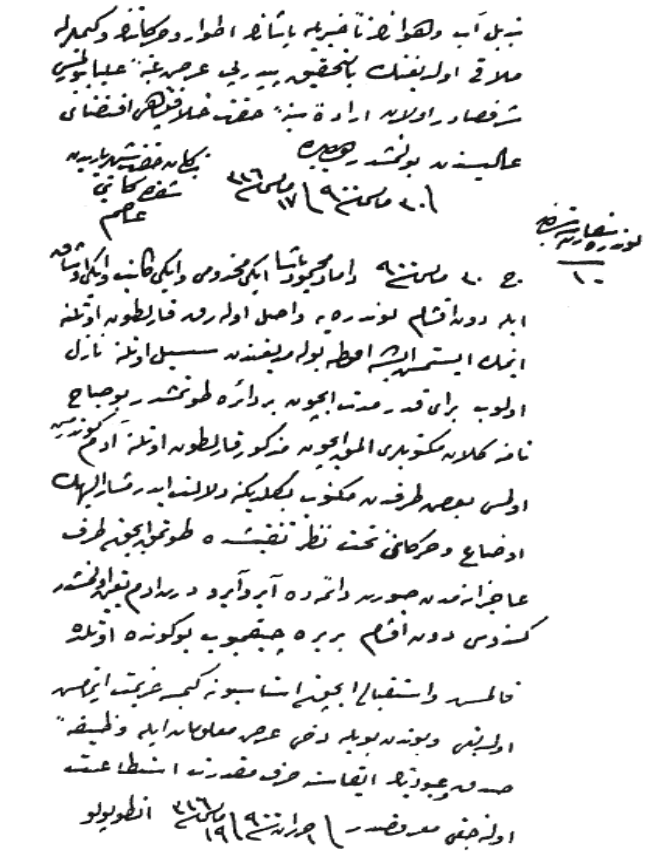
Edmond Demolins

John Stuart Mill

BELGE no: I[1]

Oğulları **Sabahaddin** ve **Lütfi Bey**ler ile iki kâtip ve iki uşağıyla birlikte Londra'ya firar eden **Damad Mahmud Celâleddin Paşa**'nın faaliyetleri hakkında Londra Büyükelçiliği'nin yazısı

[1] BOA, Y. EE, 36/2468/141/12.

Mahmud Celâleddin Paşa'nın hal ve hareketlerinin izlenip kimlerle görüştüğünün tahkik edilerek peyderpey bildirilmesi Padişah emri gereğidir.

30 Mayıs 1900

Şifre Kâtibi
Asım

Londra Büyükelçiliği
Numara
10

Damad Mahmud Paşa iki oğlu, iki kâtip ve iki uşağıyla dün akşam Londra'ya gelerek Carlton Oteli'ne yerleşmek istemişse de oda bulamadığından Cecil Oteli'ne gidip bir ay süreyle bir daire tutmuştur. Bu sabah kendisine gelen mektupları almak için adı geçen otele adam göndermiş olması, bazı yerlerden mektup beklediğine işaret eder. Paşa'nın hareketlerini gözetim altında tutmak için tarafımdan daimî surette dört adam tayin edilmiştir. Kendisi dün akşam bir yere çıkmayıp bugün de otelde kalmış ve kendisini karşılamak için istasyona kimse gelmemiştir. Gelişmelerden size yine bilgi verilecektir. Bu konuda üzerimize aldığımız görevin büyük bir gayretle yerine getirileceği arz olunur.

1 Haziran 1900

Antopulos

BELGE no: II[2]

Paris ve İngiltere'de Osmanlı Hükümeti aleyhine faaliyette bulunmaları muhtemel olan **Mahmud Celâleddin Paşa**'nın oğulları ve arkadaşlarının teşebbüslerinin önlenmesi

[2] BOA, Y. PRK. HR, 30/28.

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi
8922

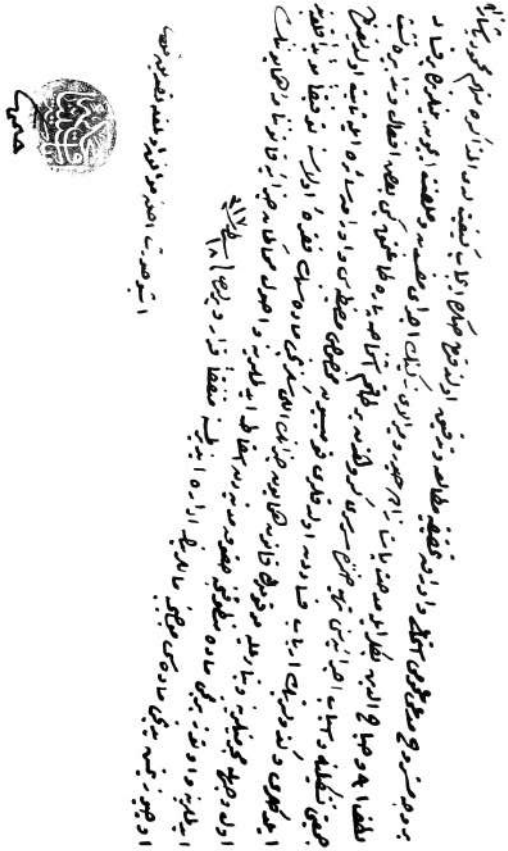
Sadâret'e gönderilen tezkirenin kopyası

Mahmud Celâleddin Paşa'nın oğulları ile arkadaşlarının Paris'te bir cemiyet kurulması hususundaki teşebbüslerinin yasaklanmasının Fransa Hükümeti'nden ısrarla talep edilmesine dair Paris Büyükelçiliği'ne ayrıntılı bir telgraf yazılmış ve İngiltere Büyükelçiliği'ne de tebligatta bulunulmuştur. İngiltere'de sadece Osmanlı Devleti'nin tenkidi yolunda yayınlarda bulunmakla yetinmeleri durumunda bu şahıslar hakkında bir şey yapılamaz ise de gerek toplantıları ve gerekse çıkaracakları gazete aracılığıyla Padişahımız ve Osmanlı Hükümeti aleyhinde haince teşebbüslerde veya bu gibi teşebbüslere teşvik ve telkinlerde bulunurlar ise buna İngiltere Hükümeti'nin izin vermeyip derhal yasaklanacağına dair Hariciye Nezâreti'nden gelen yazının takdimini de içine alan 1 Mart 1902 tarihli Sadâret tezkiresinin cevabı ekleriyle birlikte görülmüştür. Bir hükümetin icraatını tenkit etmek, o hükümetin muameleleri aleyhine düşünceler telkin etmekten başka bir manaya yorulamayacağından Osmanlı Hükümeti'nin icraatlarını tenkit, aleyhte haince teşebbüslere teşvikten başka bir şey değildir. Bu gibi gelişmelere İngiltere'nin kayıtsız kalması özlenen dostluğa uygun düşmediği gibi, işin polise ait bir görevin yerine getirilmesiyle önünün alınması da mümkün bulunmamaktadır. Bu konu İngiltere büyükelçisi tarafından Padişah'a sunulan arzla teyit edilmiştir. Ayrıca gerek İngiltere büyükelçisi ve gerekse büyükelçilik baştercümanınca yine bu anlamda bir açıklamada bulunulduğu Hariciye nâzırı paşa hazretleri tarafından dünkü Cuma günü bizzat Padişah'a arz edilmiştir. Bu sebeple söz konusu fesatçıların hiçbir şekilde İngiltere'de toplanmalarına, neşriyatta bulunmalarına ve konuşma yapmalarına fırsat verilmemesinin dikkate alınması hususunda Sadâret makamı görevlendirilmiştir. Vaktiyle **Ahmed Rıza** tarafından Lahey'de böyle bir cemiyetin toplanmasına teşebbüs edilmesi üzerine Hollanda Hükümeti tarafından dahi derhal cinayetle ilgili kanunun takibatına başlanmıştır. Bu meseleyle ilgili olarak o tarihte Lahey Konferansı'nda bulunan **Turhan Paşa** hazretlerine Hollanda Dışişleri Bakanı müsteşarının gönderdiği mektubun tercümesi ile kopyası işin aynı nitelikte olması sebebiyle görüşlerinize sunulmak üzere makamınıza gönderilmiştir. Arz olunur.

1 Mart 1902

BELGE no: III[3]

Aralarında gizli cemiyet kurup bir takım kimselere para dağıttıkları belirlenen **Prens Sabahaddin**, kardeşi **Lütfullah**, **Midhat Paşa**'nın oğlu **Haydar** ve Miralay **Zeki Bey**lerin müebbet hapse mahkûm edilip medenî haklardan mahrumiyetle mallarına el konulacağı

[3] BOA, Y. PRK. AZN, 22/57.

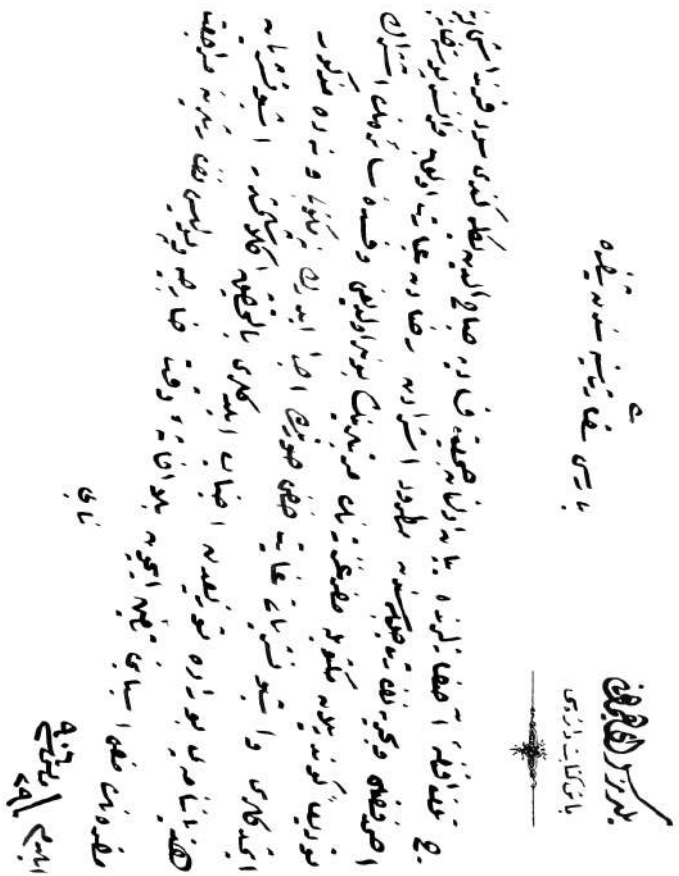
Aşağıda açıklanacağı üzere savcının dinlemesi ve soruşturma evrakının değerlendirilip incelenmesinden sonra, durum gerektiğinde tekrar görüşülmek üzere suçlu bulunan **Mahmud Paşazâde Lütfullah** ve **Sabahaddin Bey**ler ile **Midhat Paşazâde Haydar** ve Miralay **Zeki**'nin kargaşa ve karışıklık çıkarmak için aralarında bir fesat cemiyeti kurdukları, planlarını gerçekleştirmeye hazırlık amacıyla bir takım serserilere para dağıtmak gibi bazı hareket ve davranışlara teşebbüs ettikleri ve kendilerinin fesat erbabından oldukları Komisyon-ı Mahsus mazbatası ve diğer evrakla sabit olmuştur. Suçluluklarına ve bu sebeple adı geçenlerin Ceza Kanunnâmesi'nin 58. maddesinin ilk fıkrasına göre müebbeden kalebent edilmelerine, 31. madde uyarınca medenî haklardan mahrum bırakılmalarına ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunnâmesi'nin 377. maddesi gereğince mallarının idare ettirilmesine oybirliğiyle karar verilmiştir.

3 Mart 1902

İşbu suret aslına uygun olduğundan tasdik edildi.
(Mühür)

BELGE no: IV[4]

Prens Sabahaddin'in Paris'te iken muhalif yayınlarını sürdürdüğü

[4] BOA, Y. MTV, 287/40.

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi

Paris Büyükelçiliği'nden şifre

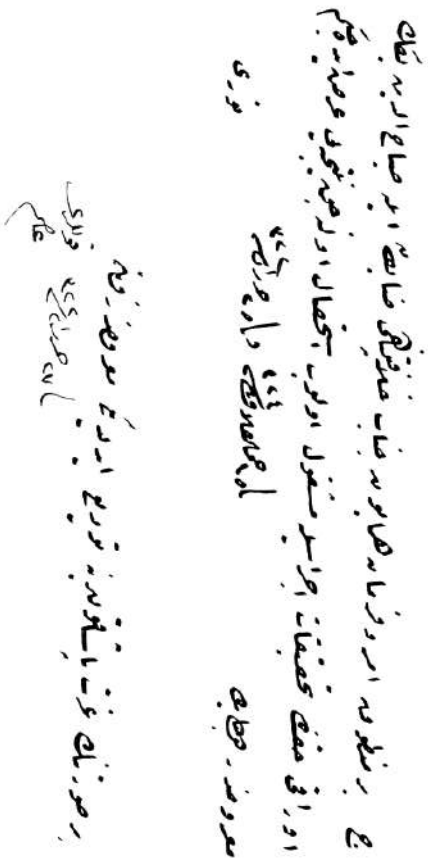
Zatıâlilerinin önceki telgraflarında açıklandığı üzere fesat cemiyeti, **Sabahaddin Bey** ile kendi sütkardeşi **Ahmed Fazlı** ve Bahriye Nezâreti'nden ayrılma fesatçılardan **Rıza**'dan meydana gelmektedir. Fransız Postanesi'ne verilip gönderilen mektup ile muzır gazetenin tertipleyicilerinin bunlar olduğu, diğer fesatçıların bunlara katılmadıkları ve söz konusu yayınları gayet gizli bir şekilde yürüterek ne mektup ve ne de hezeyannâmeyi burada dağıtmaktan çekinmedikleri yapılan soruşturmalardan anlaşılmıştır. Bu zararlı yayınların yasaklanmasının temini için vakit geçirilmeksizin Hariciye ve Polis Nezâretleri'ne başvurdum.

29 Mayıs 1906

Nâbi

BELGE no: V[5]

Prens Sabahaddin'e ait evrakın araştırılacağı konusunda Mısır Komiserliği'nin yazısı

[5] BOA, Y. PRK. MK, 22/1.

Mısır Komiserlik Kitâbeti'nden şifre

Padişah emir ve fermanı gereği, subaylar ile **Sabahaddin Bey**'in evrakı hakkında tahkikatta bulunup alınacak sonucu arz edeceğim.

8 Temmuz 1906

Nuri

Bir suretinin İzzet Paşa'ya verildiği arz olunur.

10 Temmuz 1906

Asım

BELGE no: VI[6]

Paris Büyükelçisi **Münir Paşa**'nın, İstanbul'a dönmesi durumunda hayatının tehlikede olacağı bahanesiyle **Prens Sabahaddin**'i Avrupa'da kalmaya mecbur ettiği

[6] BOA, Y. PRK. HR, 36/56.

Rumeli vilâyetlerinde demiryolu hatları kurulması ve mevcut hatlardan bazısını sınırlara ulaştırmak üzere bir imtiyâz almak için Romanyalı ve Sırplardan oluşan bir sendika kurularak Paris Büyükelçisi **Münir Paşa** ve İstanbul'da bulunan bazı yakınları bu sendikaya girip 30'ar bin lira civarında bir çıkar sağlamaya çalıştıklarını daha önce arz etmiştim. **Münir Paşa**'nın bazı siyasî sebepler bahanesiyle sizleri kandırarak Yunanistan ve Sırbistan'da geziyor olması, özellikle bu imtiyazı elde etmek için sınır hükümetlerince Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir siyaset izlemek gerekeceğine dair adeta ders vermek amacına yönelik olduğunda şüphe yoktur.

Sabahaddin yalvararak İstanbul'a dönüşünü arzu etmekte iken dönmesi durumunda hayatının tehlikede olacağına dair **Münir Paşa**'nın verdiği korku ile Avrupa'da kalmaya mecbur olmuştur. Ayrıca firarda bulunanları dönmekten alıkoyarak elinde tuttuğu bu fesat silahını menfaatini sağlamaya alet etmeye alışmış olması sebebiyle de artık bu gibi durumlardan uyanmanın zamanı çoktan gelmiştir.

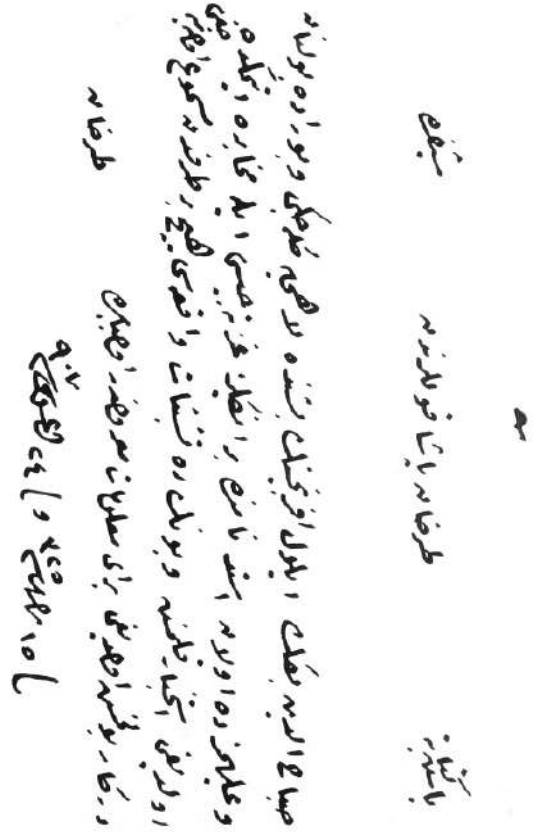
Uyan, ey Padişahım, uyan! Bu entrika ve oyunlara kulak verip itibar edilecek vakit değildir. Hakikatleri dile getirerek iyilik ve lütfunuzun hakkını edaya çalışmaktayım. Arz olunur.

[11 Ocak 1910]

[**Necib Melhame**]

BELGE no: VII[7]

Prens Sabahaddin'in 5 Eylül'de Lahey'e geleceği ve Lahey'de bulunan **Steve** adlı bir İngiliz gazetecisiyle haberleşmekte olduğu

[7] BOA, Y. PRK. KOM, 15/66.

Başkitâbet'e

Turhan Paşa tarafından

Şifre.

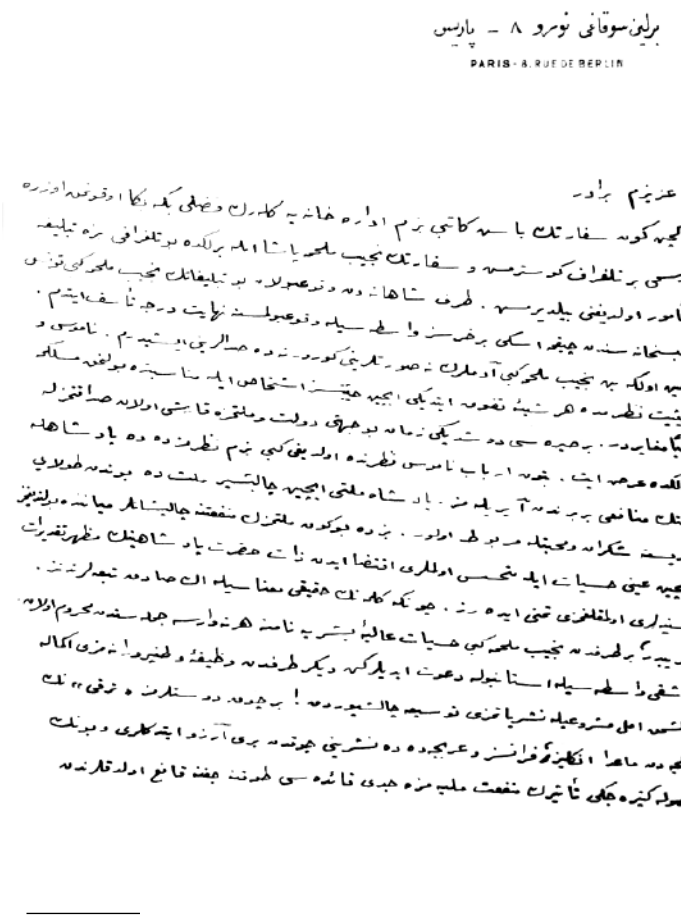
Sabahaddin Bey 5 Eylül'de Lahey'e gelecektir. Kendisinin, burada bulunan ve aleyhimizde olan **Steve** adında bir İngiliz gazetecisi ile haberleşmekte olduğu öğrenilmiştir. Yürütülen bu görüşmelerin son derece gizli tutulduğu ve hiçbir yere duyurulmadığı anlaşılmaktadır. Bilgilerinize arz olunur.

24 Ağustos 1907

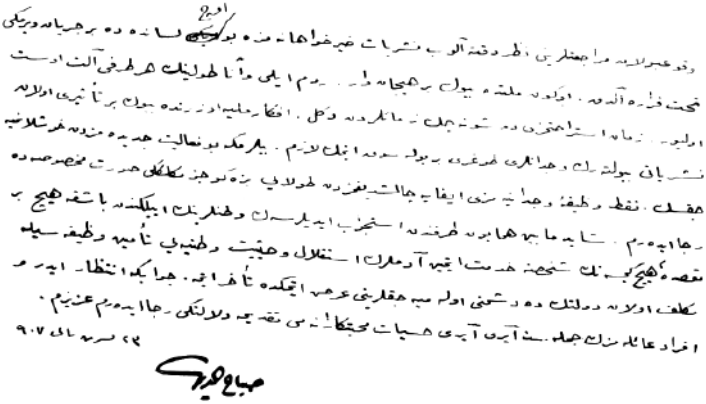
Turhan

BELGE no: VIII[8]

Prens Sabahaddin'in **Necip Melhame Paşa** tarafından İstanbul'a davet edildiği / *Terakki*'nin İngilizce, Fransızca ve Arapça olarak yayınlanacağı

برلین سوقانی نومرو ۸ ـ پاریس
PARIS - 8, RUE DE BERLIN

[8] BOA, Y. EE, 14/140.

Berlin Sokağı
Numara 8
Paris

Azizim birader,

Geçen gün büyükelçiliğin başkâtibi bizim idarehaneye gelerek **Fazlı Bey**'e bana okunmak üzere resmî bir telgraf göstermiş ve büyükelçiliğin **Necib Melhame Paşa** ile birlikte bu telgrafı bize tebliğe memur olduğunu bildirmiş. Padişah hazretlerinden yapılan bu tebliğin **Necib Melhame** gibi Tunus Hapishanesi'nden çıkma eski bir hırsız aracılığıyla yapılmasına son derece teessüf ettim. Emin ol ki, ben **Necib Melhame** gibi adamların ne suratlarını görür ne de seslerini işitirim. Benim gözümde dürüstlük ve haysiyet her şeyden önce geldiği için haysiyetsiz şahıslarla münasebette bulunmak mesleğime tamamen aykırıdır. Sırası geldiği zaman bu meseleyi devlet ve milletimize karşı olan bağlılığımızla birlikte arz et. Bütün dürüst insanların gözünde olduğu gibi bizim gözümüzde de Padişah ile milletin çıkarları birbirinden ayrılamaz. Padişah milleti için çalışır, millet de bundan dolayı kendisine şükran ve muhabbet besler. Biz de bugün milletimizin menfaatine çalışanlar arasında bulunduğumuz için aynı

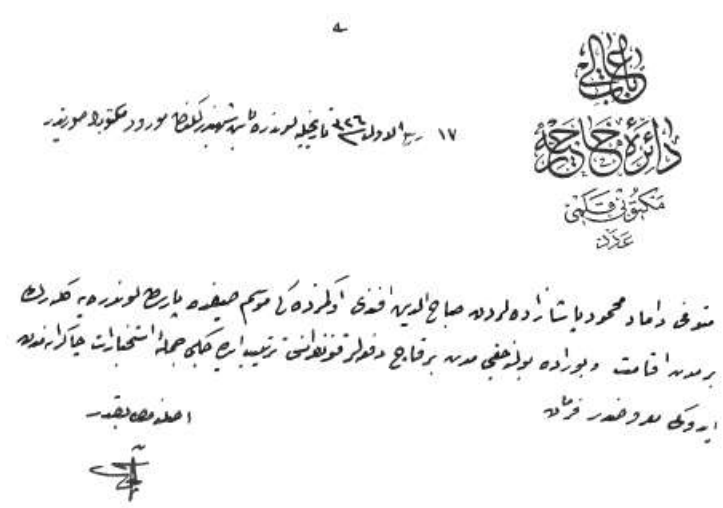
duyarlılıkla mütehassis olmaları gereken Padişah hazretlerinin takdirlerine mazhar olmamızı dileriz. Çünkü kelimenin gerçek manasıyla onun en sadık tebaalarından birisi biziz. Gariptir, bir taraftan **Necib Melhame** gibi insanlığın yüce değerleri adına her ne varsa hepsinden mahrum olan bir şaki vasıtasıyla İstanbul'a davet edilirken diğer taraftan da vatanseverlik görevimizi tamamlamak meşru emeliyle yayınlarımızı genişletmeye çalışıyorduk! Birçok dostlarımız *Terakki*'nin Türkçe'den başka İngilizce, Fransızca ve Arapça'da da yayınlanmasını çoktan beri arzu ettiklerini ve bunun meydana getireceği etkinin millî menfaatlerimize ciddi katkılar sağlayacağına inandıklarını söylüyorlar. Bu sebeple tekliflerini dikkate alıp hayırlı neşriyâtımızı bu üç lisanda da gerçekleştirmeye karar verdik. Bugün millette büyük bir heyecan var. Rumeli ve Anadolu'nun her tarafı alt üst oluyor. İstirahatı düşünecek zamanda değiliz! Millî fikirlerimiz üzerinde büyük tesiri olan yayınları daha da büyüterek vicdanları doğru yola sevk etmek lâzım. Bilirim ki, bu yeni faaliyetimizden hoşlanmayacaksın. Fakat vicdanî vazifemizi yerine getirmeye çalıştığımızdan dolayı bize gücenmemeni özellikle rica ederim. Şayet Mâbeyn-i Hümâyun tarafından sorguya çekilirsen, vatanlarının iyiliğinden başka hiçbir gayeye ve hiç kimsenin şahsına hizmet etmediğimizi ve vatanlarının bağımsızlık ve onurunu temin göreviyle sorumlu olan devletin de düşmanı olamayacağımızı arz etmekte sakınca görme. Cevabını bekler, aile fertlerimizin hepsine ayrı ayrı muhabbetlerimi iletmeni rica ederim, azizim.

23 Kasım 1907

Sabahaddin

BELGE no: IX[9]

Paris'ten Londra'ya gelerek birkaç konferans verecek olan **Sabahaddin Bey**'in zararlı düşüncelerinin yayılmaması hususunda gerekli tedbirlerin alınması

Bâbıâli
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Adet

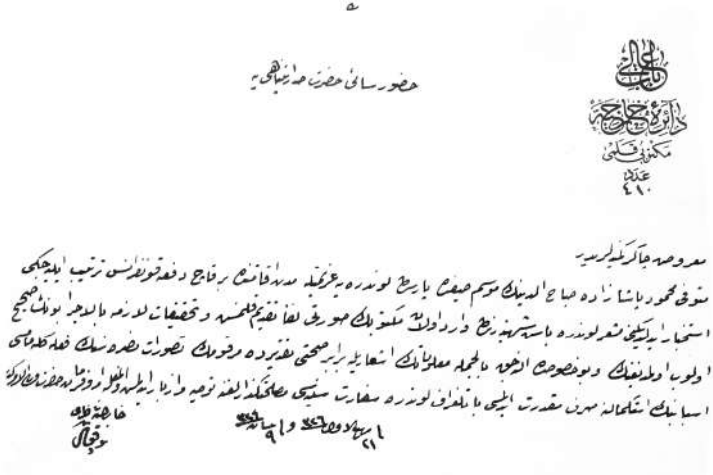
19 Nisan 1908 tarihiyle Londra Başşehbenderliği'nden gelen mektubun kopyasıdır.

Merhum Damad **Mahmud Celâleddin Paşazâde**lerden **Sabahaddin Efendi** önümüzdeki yaz mevsiminde Paris'ten Londra'ya gelerek bir süre ikamet edip burada kalacaktır. Bu süre zarfında birkaç konferans vereceği aldığımız istihbarat cümlesindendir. Arz olunur.

Aslına uygundur.
(İmza)

---

[9] BOA, Y. A. HUS., 520/92.

Bâbıâli
Daire-i Hariciye
Mektubî Kalemi
Adet
410

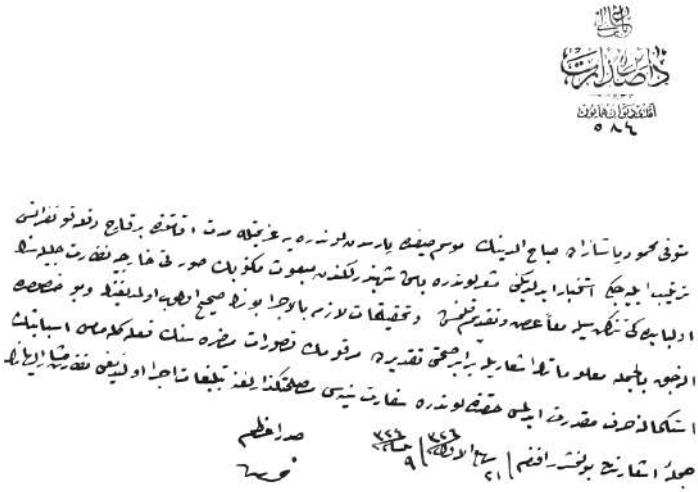
Sadâret makamına

Arz

Merhum Damad **Mahmud Celâleddin Paşazâde Sabahaddin**'in yaz mevsiminde Paris'ten Londra'ya gelerek bir süre ikamet edip burada birkaç konferans vereceği haberiyle ilgili olarak Londra Başşehbenderliği'nden gelen mektubun kopyası ekte takdim edilmiştir. Gerekli soruşturma yapıldıktan sonra söz konusu haberin doğru olup olmadığı ve bu konuda alınacak bütün bilgilerin bildirilmesiyle birlikte doğru olması durumunda **Sabahaddin**'in zararlı düşüncelerinin yayılmaması için gerekli çabaların gösterilmesi hususu telgrafla Londra Büyükelçiliği Maslahatgüzârlığı'na tavsiye edilip bildirilmiştir. Arz olunur.

22 Nisan 1908

Hariciye Nâzırı
(**Tevfik**)

Bâbıâli
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
584

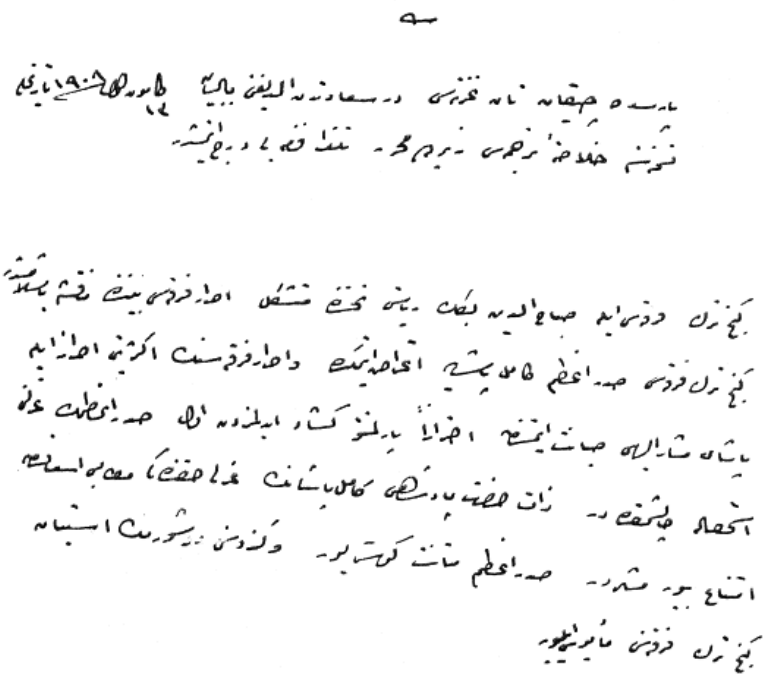
Merhum Damad **Mahmud Celâleddin Paşazâde Sabahaddin**'in yaz mevsiminde Paris'ten Londra'ya gelerek ikameti sırasında birkaç konferans vereceği haberiyle ilgili olarak Londra Başşehbenderliği'nden gelen mektubun kopyası Hariciye Nezâreti'nin aynı konudaki yazısıyla birlikte arz ve takdim edilmiştir. Gerekli tahkikat yapılarak bunun doğru olup olmadığı ve bu hususta elde edilecek bütün bilgilerin bildirilmesiyle beraber doğru olması halinde **Sabahaddin**'in zararlı düşüncelerinin yayılmaması hususunda gerekli çabaların gösterilmesi hususunda Londra Büyükelçiliği Maslahatgüzârlığı'na tebliğde bulunulduğu Hariciye Nezâreti tarafından bildirilmiştir. Arz olunur.

22 Nisan 1908

Sadrıazam
(**Ferid**)

BELGE no: X[10]

Temps gazetesinde yer alan bir habere göre, **Prens Sabahaddin** tarafından kurulan Ahrar Partisi ile Genç Türk Partisi arasında tartışmalar yaşandığı

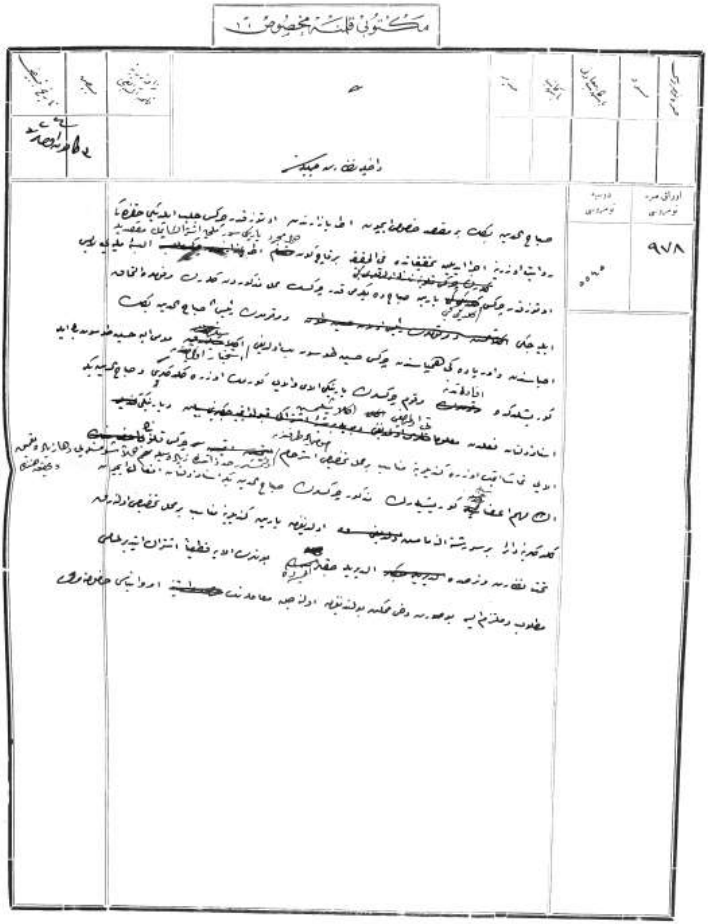
[10] BOA, Y. EE, M. Kâmil Paşa Evrakına Ek, 86-33/3280.

Paris'te çıkan *Temps* gazetesi İstanbul'dan aldığını açıkladığı 13 Aralık 1908 tarihli sayısında özet olarak tercümesi aşağıda yazılı şu telgrafa yer vermiştir:

Genç Türk Fırkası ile **Sabahaddin Bey**'in başkanlığı altında toplanan Ahrar Fırkası arasında tartışmalar başlamıştır. Genç Türk Fırkası, Sadrıazam **Kâmil Paşa**'ya itiraz etmekte ve Ahrar Fırkası'nın çoğunluğu elde ederek paşayı himaye etmesinden çekindiğinden parlamento açılmadan önce sadrıazamın görevden alınması için uğraşmaktadır. Padişah hazretleri, **Kâmil Paşa**'nın görevden alınması hakkındaki istekleri yerine getirmekten vazgeçmişlerdir. Sadrıazam metanet gösterip kendisini düşürmek isteyen Genç Türk Fırkası'nı ümitsiz bırakıyor.

BELGE no: XI[11]

Sabahaddin Bey'in özel bir maksatla Adapazarı'ndan bazı Çerkezleri topladığı haberinin asılsız olduğu

[11] BOA, ZB, 329/11.

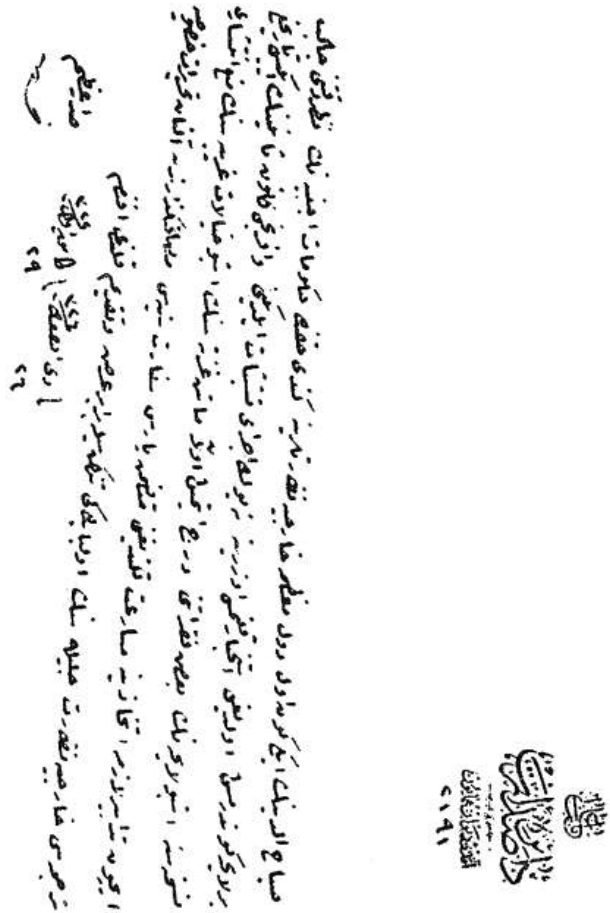
Dâhiliye Nezâreti'ne

Sabahaddin Bey'in özel bir maksatla Adapazarı'ndan 30 kadar Çerkez topladığı hakkındaki söylenti üzerine yapılan soruşturmada gerçekten de birkaç gün önce görünürde yarınki millî şölene katılmak amacıyla millî elbiselerini giymiş 30 kadar Çerkez gelmiştir. Ayrıca yarın sabah da 20 kadar Çerkez'in söz konusu bölgeden gelerek öncekilere katılacağı ve bunların reisinin de **Sabahaddin Bey**'in ahbaplarından ve Avrupa'daki dostlarından Çerkez **Hüseyin Tosun Bey** olduğu haber alınmıştır. Kendisiyle görüşülen **Hüseyin Tosun Bey**'in ifadesinden Çerkezlerin yarınki nümayişi görmek üzere geldikleri ve **Sabahaddin Bey**'e isnat edilen fiilden bilgisi olmadığı anlaşılmıştır. Yarınki şenliği seyretmek üzere kendilerine münasip bir yer ayrılması **Hüseyin Tosun Bey** tarafından istirham edilmiştir. Zaten ziyadesiyle abartılan bu meseleyi derinliğine inceleyip araştırmak hususunda Çerkez Kulübü'nün önde gelen bir üyesiyle görüşülerek Çerkezlerin **Sabahaddin Bey**'e isnat olunan fiiller için geldikleri hakkında herhangi bir ipucu alınamamıştır. Bu sebeple yarın kendilerine uygun bir yer ayrılarak uzaktan izlenmeleri sağlanacaktır. Buna rağmen bunların nümayişe kesinlikle iştirak ettirilmemesi gerekmektedir. Emir ve müsaadeniz beklenmektedir. Arz olunur.

16 Aralık 1908

BELGE no: XII[12]

Prens Sabahaddin'in Avrupalı büyük devletlerin Dışişleri bakanlarına kendisiyle ilgili olarak ecnebi hükümetlerin dikkatini çeken bir lâyiha gönderdiği

[12] BOA, Y. A. HUS, 508/101.

Bâbıâli
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
2191

Sabahaddin'in iki gün önce Düvel-i Muazzama Dışişleri Bakanları'na kendisi hakkında ecnebi hükümetlerin dikkatlerini çekecek yönde bir lâyiha gönderdiğinin haber alınması üzerine ne tür bir teşebbüste bulunduğuna ve söz konusu lâyihanın bazı bentlerini 2 Ocak tarihli sayısına almış olan *Matin* gazetesinin bu garip hayallerinin yayılmasının engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasına başlandığına dair Paris Büyükelçiliği Maslahatgüzârlığı'ndan gelen özel yazının tercümesi Hariciye Nezâreti'nin bu konudaki tezkiresiyle birlikte takdim edildi, efendim.

11 Ocak 1907

Sadrıazam
Ferid

BELGE no: XIV[13]

Prens Sabahaddin'in **Mahmud Şevket Paşa**'nın öldürülmesi hadisesinde rolü olduğuna dair İstanbul Polis Umum Müdürlüğü'nün raporu

[13] BOA, DH-KMS, 63/63.

عدد
خصوصی

عمومی
خصوصی

١٠

عمومی
خصوصی

عمومی
خصوصی

İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi
Tahrirât Kalemi
Adet
Umumî: 2454
Hususî: 91

Dâhiliye Nezâreti'ne

Nâzır beyefendi hazretleri

Ülkede genel bir ayaklanma ve ihtilâl meydana getirerek sonuçta mevcut hükümeti baskı ve kanun dışı yollarla düşürmek amacıyla çeşitli tedbir ve yollara başvurup **Mahmud Şevket Paşa** hazretleri ile yâveri **İbrahim Bey**'i öldürüp zatılâinizi, **Cemal Bey**'i, beni, **Nesim Russo** ve **Emanuel Karasu Efendi**leri katle teşebbüs etmek ve gizlendikleri Beyoğlu'nda Pire Mehmed Sokağı'nda yakalanmaları için girişimde bulunan askerler üzerine ateş ederek inzibat subaylarından Yüzbaşı **Hilmi Efendi**'yi katledip **Samuel Efendi**'yi ağır şekilde yaralamak gibi bir suça cesaret eden Yüzbaşı **Kâzım** ve beraberindekiler hakkında yapılan soruşturma sonucunda olayın nasıl meydana geldiği ve zanlılardan her birinin işlenen suça ne derecede katıldıkları konusundaki bilgiler şu şekildedir. Arz olunur.

Bir süreden beri **Prens Sabahaddin Bey** tarafından İstanbul'da sevk ve idare edilen ihtilâl teşebbüsleri geçenlerde **Prens Sabahaddin**'in özel sekreteri **Satvet Lütfi Bey** ve arkadaşlarının yakalanmaları üzerine bir derece yavaşlamıştır. Bu çetenin sorumlu üyelerinden bulunan Dr. **Nihad Bey**, **Sabahaddin Bey** tarafından Atina'da esir subayların zihinlerinin bulandırılması yolunda önemli miktarda bir parayla o taraflara gönderilmiştir. Bu teşebbüslerin sonuçlarıyla ilgili olarak, buradaki ihtilâl teşebbüslerinde **Pertev Tevfik Bey**'in Galavani Sokağı'ndaki *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti* Gazetesi İdarehanesi'nin bulunduğu apartmanda ara sıra toplanmaktadırlar. Bu toplantılara çoğu kez Gümülcineli **İsmail Bey** de katılmakta idi. Bu inkılâp faaliyetlerine isimleri haber alınıp haklarında ayrıca soruşturma açılan birçok kimse de iştirak etmiştir. Bu cümleden olmak üzere bir ara bu cemiyete **Muhib**, **Kâzım**, **Ziya**, **Hakkı**, **Nazmi**, **Topal Tevfik** ve **Kara Ahmed** gibi bugünkü olayların en önemli simalarından bulunan şahıslar dahi girmişlerdir. **Sabahaddin Bey**'in harcadığı 1.700

lira kadar bir paranın sözde "siyasî mesleği" etrafında toplanmış olan havai çocuklar tarafından israf edilmesi ve özellikle de **Ahmed Bedevî** ve benzerlerinin bu hususta **Prens**'in paralarının harcanmasına olağanüstü bir gayretle çalıştıkları ve bu kadar mesai ve emeğe rağmen **Satvet Lütfi**, **Ahmed Bedevî** ve diğerlerinin yakalanarak Dr. **Nihad Bey**'in dahi Avrupa'ya gönderilmiş olması sonucunda da birçok masraf harcanması sebebiyle **Sabahaddin Bey**'in mesaisi büyük ölçüde sekteye uğramıştır. Hatta **Kâzım** ile **Muhib** ve daha sonra da **Nazmi**'nin **Sabahaddin Bey** ile temas ve münasebetlerinde bu gerçek, **Kâzım** tarafından anlaşılmıştır. **Kâzım**'ın **Prens** nezdindeki teşebbüsleri güzel netice vermemiş ve talep ettiği 1.500 liradan 1.000 lirasının bankaya yatırılması ve kalan 500 liranın da ihtilâl olaylarının hazırlıklarına harcanması sebebiyle **Kâzım** tarafından yapılan teklif sonuçsuz kalmıştır. Ülkede mutlaka siyasî bir inkılâp meydana getirmek düşünce ve niyetini kendisine gaye edinmiş olan **Kâzım**, bundan sonra **Sabahaddin Bey**'den çok, Damad **Salih Paşa** ile görüşmeye başlamıştır.

Muhib aracılığıyla Damad **Salih Paşa** ile temas kurularak ülkede bir inkılâp gerçekleştirmek üzere gerekli olan meblağın derhal bulunması yolunda **Salih Paşa**'nın yardımına başvurulmuştur. İstanbul'da göz hapsinde bulundurulan Yüzbaşı **Kâzım Bey**, bu paranın daha güvenli bir şekilde temini çarelerini bulabilmek için Romanya'ya gitmeyi gerekli görmüştür. Söz konusu paranın temini hususunda **Salih Paşa**'nın yardımını almış olan **Muhib Bey** de Romanya'ya hareket etmiştir. Bir taraftan **Salih Paşa**'nın **Reşid Bey**'e yaptığı yazılı başvuru ve diğer taraftan da **Pertev Tevfik Bey** tarafından **Şerif Paşa** ile yapılan haberleşmeler güzel bir sonuç vererek **Reşid Bey** ile Köstence'de buluşulup görüşülerek Romanya Bankası'ndan 10.000 franklık bir meblağ temin edilmiştir.

Paraların bir iç ihtilâl çıkması için harcanması hususunda önce **Muhib Bey** ve ardından da **Kâzım Efendi** İstanbul'a gelmişlerdir. Evvelâ Galatasaray Hamamı bitişiğindeki bir sokakta bir eve gidilerek burada Komiser **Lütfi Efendi** isminde birisi tarafından **Muhib Bey** buldurularak yapılacak teşebbüslerin şartlarını belirlemeye başlamışlardır. **Kâzım Efendi** bu evde bulduğu bir top kırmızı benekli bezi cemiyet fertlerine parola gayesiyle kullanmaları için dağıttırmıştır.

Muhib Bey tutuklanınca ihtilâl faaliyetleri de kendiliğinden kesintiye uğramıştır. Ancak **Kâzım** yine ihtilâl çalışmalarına devam ederek aşağıda açıklanacağı üzere birçok tertiplere ve tahriklere girişmiştir. **Kâzım Efendi** ihtilâl hazırlıklarını teoriden pratiğe geçirecek şahısları sosyal sınıflarımızın çeşitli kesimlerinden temin etmiştir. Onun hareket noktası şu olmuştur:

Kâzım incelenen özgeçmişine göre, kumar ve işrete düşkün, kabadayılığa eğilimli ve vaktiyle bir parça pehlivanlık etmiş birisidir. Bu bakımdan öncelikle arkadaşları arasından kendine benzer nitelikleri taşıyan kimseleri tercih etmiştir. Bunların cesaret, öfke ve hareketliliklerinden yararlanmayı düşünmüştür. Çünkü biraderi **Hakkı** ve özellikle de **Topal Tevfik**'le daha isimlerini saymaya lüzum görmediğim birçok şüpheli bunlar arasında bulunmaktadır.

Diğer şüphelilerden bir bölümünün, hükümetin icraatlarını olumsuz bir şekilde tenkit etmek ve gerçekleri saptırarak kendilerini en doğru göstermek amacıyla tamamen halkın zihnini karıştırdığı görülmektedir. Şüphelilerden **Kara Ahmed** ve **Ragıp** bu gibiler cümlesindendir. Yüzbaşı **Kâzım** ülkede Farmasonluk ile Siyonistliğin millî çıkarlara aykırı olarak yaygınlık kazandığı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni temsil eden zatların bu akımlara kapılmış bir takım kimselerden olduklarından bahsederek muhatabını ikna için **Karasu Efendi**'ye atfen **II. Abdülhamid**'in tahttan indirilmesi olayını gerçek dışı bir şekilde saptırarak anlatmıştır. Üçüncü kısım şüphelileri dahi **Kâzım**, kendi akrabası ve Çerkezler arasından seçerek bunların da cehaletleri ve intikam duygularından yararlanmıştır.

Açgözlülükle amacına ulaşmasının mümkün olamayacağını anlayan **Kâzım Efendi**, bunlardan bir kısmına and içme günü ve cemiyete girişlerinde 3'er Fransız lirası ve tabii ki diğerlerine de cemiyetteki mevki ve şahsî önemlerine göre daha fazla para vermiştir. Bunlardan bir kısmının ötede beride Romanya banknotları harcadıkları ve **Kâzım**'ın üzerinin aranması sırasında da 100'er franklık 49 adet Romanya banknotu bulunduğu, ayrıca dikkate alınacak hususlardan görülmüştür. **Kâzım Efendi** paranın temininden ve kendisi için gerekli şahısların bulunmasından sonra hemen harekete geçerek kafasında tasarladığı inkılâp ve ihtilâlin yapılması hazırlıklarına başlamıştır.

Kâzım Efendi, ihtilâl hazırlıklarını birçok noktadan araştırıp incelemiştir. Öncelikle avenesiyle birlikte Harbiye Nezâreti'ne giderek nâzır paşayı odasına hapsedip telefonla diğer nâzırları çağırarak bir inkılâp yapmayı düşünmüştür. Ancak daha sonra bu düşüncesinden vazgeçerek bu kez uygulama alanına koyduğu diğer programını gerçekleştirmeye karar vermiştir. Bu programa göre **Mahmud Şevket Paşa**, zatıâlileri, **Cemal Bey**, ben, **Nesim Russo** ve **Karasu Efendi**leri hep birlikte katletmek; ilk dördünü katlederek inkılâbı yapmak ve son ikisini katledip insanların zihinlerine Siyonistlik ve Farmasonluk aleyhine hareket ettiğini göstermek siyasetini izlemiştir.

Bu sıralarda **Sabahaddin Bey** ile tekrar temas kuran **Kâzım Efendi**, **Sabahaddin Bey**'in adamı olan şüphelilerden **Kemal Midhat Bey**'i bu temasta kurye olarak kullanarak **Sabahaddin** adına faaliyette bulunan ve **Kemal Midhat**'ın kontrolünde olan grup dahi **Kâzım Bey** grubuyla temas kurmuştur. Önceki gruba mensup bulunan **Şevki Efendi**, **Kâzım** grubuna katıldığı gibi, bir miktar da tabanca temin etmiştir. Bu ortak çalışmanın kurulacak kabinenin **Kâmil Paşa**'nın başkanlığı altında olması düşüncesiyle gerçekleştirildiği de yine yapılan soruşturmalardan anlaşılmaktadır.

Böylece bu iki grup adına hareket eden **Kâzım Efendi**, cinayetin işlenmesi hadisesine ön ayak olarak adamlarını gruplara ayırıp her birine özel görevler vermiştir. Bu cümleden olmak üzere **Ziya** ve **Nazmi Bey**'in başkanlığında birbirinden ayrılan grup, Bayezid'de **Mahmud Şevket Paşa**'nın öldürülmesiyle görevlendirilmiştir. Burada bunlardan başka **Topal Tevfik**, **Abdullah Safa**, **Hasan Şevki** ve Mülâzım **Mehmed Ali Efendi**ler dahi onlara yardımcı olmuşlardır. Ayrıca **Abdurrahman**'ın idaresinde bulunan bir otomobil de temin edilerek birçok cadde ile birlikte Bayezid civarındaki Safa Çeşmesi'nin önü seçilmiştir. Burasının seçilip belirlenmesi özellikle şu sebeplere dayanıyordu: Bir kere Bayezid Meydanı'na gelebilecek olan **Mahmud Şevket Paşa**'nın otomobilinin gözlenmesi kolaylıkla yerine getirilebilecek ve ona göre tertibat alınabilecekti. Dört yol ağzı olması itibarıyla kaçmak da kolaylıkla mümkün olabilecekti.

Oysa hükümet vaktiyle bu ihtilâl hadisesini haber almış ve bunun için daire içinde yapılabileceği ihtimalini dikkate alarak gerekli önlemleri almıştı. Otomobil önünde bir cinayet ve saldırı yapılması, hem zor ve hem de tehlikeli görülüyordu. Gerçekten de şüphelilerin bu şartlar altında bir cinayet işleyebilmeleri çok uzak bir ihtimaldi.

Fakat maalesef bir hadise ve bir rastlantı bu iğrenç ve felâkete yol açan olayı hazırlayıp kolaylaştırmıştır. Bu sırada orada tesadüf edilen bir cenaze münasebetiyle bir an beklemek durumunda kalınmıştır. İşte tam bu sırada şüpheliler fırsattan istifade ederek düşüncelerini teoriden pratiğe geçirme imkânını yakalamışlardır.

Olayın meydana gelişi sırasında şüphelilerden **Nazmi**, **Ziya**, **Topal Tevfik** ve **Abdullah Safa** silâh kullanmakta, diğerleri de takibatı güçleştirmek gayesiyle polislerin arkasından silâh atmakta idiler. Bu konuda şüphelilerin ifadeleri ve dinlenen şahitlerin açık şahadetleri olayı tamamıyla aydınlatmış ve daha o zamandan beri olaya karışanların kimler olduğu tespit edilerek haklarında soruşturma ve takibata başlanmıştır. Olayın ardından **Nazmi** ile **Ziya** otomobile binerek Aksaray'a doğru kaçmışlardır. Otomobil şoför **Cevad** ve **Abdurrahman** tarafından kullanılmıştır.

Yolda otomobile su koyduğu sırada buharın etkisinden yüzü yanan şoför **Cevad**'ın yakalandığı sırada yüzündeki yanık kendisinin tanınmasına yol açan bir işaret olmuştur. Şüphelilerden **Tevfik** bu sırada kaçmayı başaramamış ve yangın mahalline saparak firara kalkışmıştır. Bu sırada bekçi ve çevredeki diğer insanlar tarafından tamamen teşhis olunmuştur. **Tevfik**'in otomobilin basamağına basarak içeriye ateş ettiği birçok şahit tarafından haber verilmiştir. Ayrıca elindeki tabancanın sonradan ateş almaması üzerine bunu atarak diğer bir tabancayı kullanıp kaçmaya teşebbüs etmiştir. Attığı tabanca otomobilin basamağı üzerinde bulunmuştur. **Tevfik**, kaçtığı o civardaki Aşiret Hanı'nın avlusundaki gasilhaneye önce elindeki tabancayı, sonra da belindeki fişekliği atıp abdesthaneye gizlenmiştir. Burada kendisini izleyen güvenlik görevlileri tarafından yakalanarak gerek gasilhaneye attığı silâh ve fişeklik ve gerekse abdesthanedeki fişekler ele geçirilmiştir.

Abdesthanede bulunan fişekler gasilhaneye atılmış olan tabancanın fişekleri olduğu gibi, şarjörleri de tamamen otomobilin basamağı üzerinde terk ettiği tabancasının şarjörüdür. Diğer taraftan bu silâhlar hakkında yapılan incelemelere göre, şüpheli **Tevfik**'in üzerinde yakalanan tabancanın **Mehmed Efendi**'nin Galata'daki silâh mağazasında yapılan araştırmalardan Smith Wesson türü olduğu ve çoğu kırmızı saplı olan silâhların bu mağazadan **Tevfik** tarafından satın alındığı kesinlik kazanmıştır.

Yapılan araştırma ve soruşturmaya göre aynı günde harekete geçen çetelerin aşağıda açıklanacağı üzere organize edildikleri anlaşılmaktadır. Şüphelilerden **Kara Ahmed** diğer şüpheli Kavaklı **Mustafa Raif**, **Laz Ali** ve **Edhem** ile birlikte **Nesim Russo Efendi**'nin ve **Ziya**'nın biraderi **Hakkı** ve diğer şüphelilerden **Ragıp** ile birlikte **Karasu Efendi**'nin ve Gebze Jandarma Kumandanlığı'ndan emekli **Mehmed Bey** diğer arkadaşlarıyla İstanbul muhafızı beyin ve **Kâzım Efendi**'nin biraderi **Hikmet Efendi** ve hatta Jandarma **Kemal Talat Bey**'in izlenip öldürülmesiyle görevlendirilerek evvelâ geceleri "yatak etmek" tabiriyle nerelerde dolaştıklarını ve gece nerede kaldığını araştırtarak ertesi Çarşamba günü kendilerini takip ederek öldürmeye teşebbüs etmişler ve böylece ihtilâlin gerçekleşmesi yolunda cinayet suçunu işlemeye kalkışmışlardır. Bunlardan **Kara Ahmed** arkadaşlarıyla birlikte bir süre Pangaltı'da bir kahvede gözetleme çalışmalarında bulunmuş, bu sırada **Nesim Russo Efendi**'nin apartmanı kapıcısı ile apartman sahibinin adamı **İbrahim Bey**'den gerekli tahkikatı yapmış ve bir ara İstanbul'a geçmiş olan Kavaklı **Mustafa** ve **Raif** ile birleşmek üzere Beyoğlu'na gelirken tesadüf ettikleri bazı şahıslardan **Mahmud Şevket Paşa**'nın öldürüldüğünü haber almışlardır. Yine bunlardan **Hakkı** ve **Ragıp** bir süre **Karasu Efendi**'nin öğle yemeğini yemekte olduğu lokantada oturarak kendisini bekledikleri gibi daha sonra Galata'da gözetleme faaliyetlerinde bulundukları sırada bunlardan **Hakkı** polis tarafından yakalanmıştır. **Hakkı** yakalandığı sırada Beyoğlu'nda Pire Mehmed Sokağı'ndaki bir tanıdığını görmek üzere polislerden izin istemiştir. Böylelikle **Hakkı**'nın nereye gideceği anlaşılmış ve istenen müsaade kendisine verilmiştir. Sonuçta Pire Mehmed Sokağı'ndaki evin gözetlenmesi mümkün olmuştur.

Hakkı bu sırada söz konusu evde bulunan **Şevki Efendi** ile **Kâzım**'a yakalandığını söylemiş ve kendi izlerini kaybetmek üzere teslim olması hakkındaki ihtarına uyarak geri dönüp polise teslim olmuştur. Bu sırada eve **Mehmed Ali** gelmiş ve yukarıda arz edildiği üzere o da çıkan bir çatışma sonucunda evde ele geçirilmiştir.

Kâzım Efendi'nin zatıâliniz, **Cemal Bey** ve bendeniz üzerine sevk ettiği diğer gruplar da aynı şekilde bir iş görmeyerek her biri bir tarafa savuşmuştur. Bunların her biri tek tek yakalanmıştır. Çeşitli yerlere sevk edilen bu grupların görevlerini yerine getirdikten sonra cemiyetin Beyoğlu'nda Pire Mehmed Sokağı'ndaki toplanma

merkezine dönmelerine karar verildiği halde bunlara verilen görevleri yerine getirememeleri ve her taraftan sıkı bir takip ve gözetim altında kalmaları sebebiyle doğal olarak bu toplantı sonuçsuz kalmıştır. Böylece **Kâzım**'ın zaten uygulama alanına koyamayacağı muhakkak olan son teşebbüsleri de mümkün olamamıştır.

Kâzım'ın planına bakılırsa buradan hareket edilerek Saray-ı Hümâyûn'a gidilecekti. Bu esnada aralarında daha önceden kararlaştırıldığı üzere Miralay **Kemal**, Miralay **Fuad** ve Kaymakam **Zeki Bey**ler tarafından İstanbul Muhafızlığı ve Merkez Kumandanlığı gibi önemli mevkiler elde edileceğinden yapılmak istenen teşebbüsün kolaylıkla gerçekleştirileceği ümit edilmekte idi.

Yukarıda açıklanan sebepler çerçevesinde akim kalan bu teşebbüs üzerine ve yine söz konusu evin gözetim altına alınıp **Kâzım Efendi**'nin tutuklanması ve bilâhare evin abluka edilmesiyle gizlenmiş olan diğer arkadaşlarıyla birlikte hepsi ele geçirilmişlerdir.

Evin ne şekilde muhasara edildiği ve saklananların nasıl yakalandıkları daha önce arz edilmişti. Şüphelilerin gerçekleştirdikleri bu son olayların hazırlık ve uygulama safhalarının dışında cemiyetin ne gibi şartlar altında toplanıp faaliyette bulunduğu ve buna kimlerin ne düzeyde katıldıklarını da incelemek gerekir. Yukarıda kısmen bahsedildiği üzere Damad **Salih Paşa**'nın Avrupa'dan getirilmesinde aracılık ettiği para, son teşebbüsün temelini meydana getirmektedir. Yapılacak teşebbüsler hüsn-i kabul görmüş ve Avrupa'da bulunan **Reşid Bey**'e bu konuda ayrıca başvurularak kendisine mektup yazılmıştır.

Salih Paşa'nın kayda geçirilen ifadelerine göre bu başvurunun kabul edilmediği açıklandığı halde gerek **Muhib Bey**'in ve gerekse gözlüklü **Emin Bey** ile **Aziz Nuri Efendi**'nin özellikle şüphelilerden **Mehmed Ali Efendi**'nin beyanât ve itirazlarıyla bu ifadelerin tam tersi tespit edilmiş bulunmaktadır.

Salih Paşa, **Muhib Bey** tarafından yapılan bu ilk başvurunun hüsn-i kabul görmediği açıklanmasına rağmen bu başvuruların tekrar tekrar yapılıp uzamasının ve cemiyetin her türlü işlerinin kendisine ayrıca tebliğ edilmekte bulunmasının dikkat çekici bir durum olduğunu arz ederim.

Bu cümleden olmak üzere gerek kendi ifadeleri ve gerekse bu ifadelere uygun olarak **Muhib Bey** ile **Mehmed Ali Efendi**'nin son

beyanlarından bu hususta kendisine defalarca başvuruda bulunulduğu ve her başvuruda cemiyetin işleriyle ilgili görüşmeler yapılıp teklifler sunulduğu anlaşılmıştır.

Diğer taraftan **Salih Paşa**, cemiyetin emellerinin gerçekleştirilmesi ve ihtilâl sırasında Mâbeyn'e başvurarak Padişah hazretlerinin çağırılıp düşüncesinin alınması hususunda taahhütte bulunmuştur. Onun bu konudaki taahhütleri **Mehmed Bey**, **Mehmed Ali Efendi** ve ayrıca **Aziz Nuri Efendi**'nin ifadeleriyle kesinlik kazanmıştır.

Yine bu duruma ilâve olarak Damad **Salih Paşa**, **Muhib Bey**'in yakın zamanda yapacağı bir inkılâpla birçok kimsenin öldürüleceğini bildiğini açıklamıştır. Bunu da **Nuri Bey**'in evinde **Muhib Bey**'in söylediğini ve kendisinin de Dördüncü Belediye Dairesi eski Reisi **Mustafa Bey**'den işittiğini ifade etmiştir. Buna rağmen gerek **Nuri Bey** ve gerekse **Mustafa Efendi**'nin ayrı ayrı yaptıkları beyanlar sonucunda **Muhib Bey**'in **Nuri Bey**'in evinde bu şekilde bir ifadede bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Prens Sabahaddin Bey'in de yürütülen hazırlıklarla ilgisinin olup bu konuda oynadığı önemli rol de yapılan soruşturmalardan açıkça anlaşılmaktadır.

Muhib ve **Kâzım Bey**ler, **Prens Sabahaddin Bey**'le bu mesele hakkında ayrıntılı olarak görüşmüşler ve inkılâptan sonra iktidara getirecekleri kabinenin kimlerden oluşacağı hakkında inceden inceye görüşmelerde bulunmuşlardır. Görüşmeler sırasında yapılan pazarlıklar olumlu bir şekilde sonuçlanmamıştır. Bu sebeple görüşmeler bir süre sekteye uğramıştır. Ancak sonraları **Kâzım Efendi**, Damad **Salih Paşa** ile teması neticesinde başlattığı ihtilâl faaliyetlerinden **Prens Sabahaddin Bey** aracılığıyla istifade ettiği de bilinmektedir. Bu konuyu yukarıda arz etmiştim.

Bu görüşmeler **Kemal Midhat Bey** tarafından organize edilmiştir. **Sabahaddin Bey**'in bu meselede **Şerif Paşa** kadar yakın ilgisi olduğu için bu defaki mutabakat hemen kolaylıkla gerçekleşmiş ve sonuçta **Sabahaddin Bey**'in Sadâret mevkiine getirilmesinden vazgeçilmiştir. Şurası ayrıca dikkat çekici bir husustur ki, suçunu tamamen kabul ve itiraf etmiş bulunan **Kâzım Efendi**'ye bu çerçevede bazı sorular sorulmuştur.

Sorular ve alınan cevaplar neticesinde şu gerçek ortaya çıkmıştır: **Kemal Midhat**'ın imzaladığı bu mutabakat, **Prens Sabahaddin**

Bey'in tamamen haber, bilgi ve rızası altında gelişmiştir. Bu gelişmelerden **Sabahaddin Bey**'i, yine onun adına hareket eden **Kemal Midhat Bey**'in haberdar ettiği anlaşılmıştır. Zaten **Sabahaddin Bey** adına hareket eden **Kemal Midhat Bey**'in **Sabahaddin Bey**'den izin almadan onun adına sadrıazamlık hakkından vazgeçmesi muhakkak ki düşünülemez.

Kâzım grubuna katılan **Şevki Efendi**, ihtilâlciliği bu olay sırasında ispat etmiştir. Yine bu cümleden olmak üzere **Kemal Midhat Bey** ile **Kâzım Efendi** arasında ihtilâl hadiseleri esnasında ecnebilerin huzur ve güvenliğinin sağlanması ve İstanbul'da asayişin temin edilmesi konuları görüşülerek büyükelçiliklere birer nota verilip durumun bildirilmesine karar verilmiştir. **Kâzım Efendi**'nin ifadelerine göre bu notanın düzenlenip gönderilmesi görevi **Kemal Midhat Bey**'e verilmiştir. **Kemal Midhat Bey**, bu konudaki vazifesini, olumsuz bir şekilde yerine getirmiştir. Avusturya Büyükelçiliği'ne verilip büyükelçilikten bir kopyası alınan bu nota, cinayetin işlendiği tarihin Çarşamba günü saat 10.40 olduğunu göstermektedir. Notada hükümet aleyhine mutlaka bir inkılâp ve ihtilâl yapılarak bu kötü idarenin sona erdirileceği, bu sebeple de limanda bulunan gemilerden asker çıkarılarak ülke güvenliğinin sağlanmasının ülke çıkarları ve ecnebilerin menfaatleri gereği olduğu yer almaktadır. Böylece zanlıların nasıl bir gayeyle hareket ettikleri anlaşılmış olmaktadır.

Bundan önce de kısmen söz edildiği üzere **Salih Paşa**'dan teminine tevessül edilip fesat cemiyetinin icraatına dayanak teşkil eden para, yine onun aracılığıyla **Reşid Bey** ve **Şerif Paşa**'dan tedarik edilmiştir. Bu konuda yapılan haberleşmelerde ise **Pertev Tevfik Bey** kurye vazifesi görmüştür. Söz konusu para, bu şekilde temin olunmuştur. Romanya'dan Köstence'ye giden **Reşid Bey** ile de ayrıca görüşülerek ana mesele karar altına alınmıştır. Sonradan bir ajansın bildirdiğine göre **Reşid Bey**'in, Köstence'ye gidişinin ailevî sebeplerden ileri geldiğini ilân etmesi de ayrıca dikkat çekici bir durumdur.

Gümülcineli İsmail Bey dahi bu ihtilâl faaliyetlerinin birinci derecede sorumlularındandır. O, orduyla olan temas ve ilişkilerinde diğerlerine göre daha faal çalışmalarda bulunmuş ve **Pertev Tevfik Bey** tarafından düzenli periyotlarla yapılan ihtilâl toplantılarına aktif bir şekilde katılmıştır.

İhtilâl hazırlıklarını uygulama alanına koymak üzere askerî kanattan bazı subayların yardımına lüzum görerek bunun için de Yüzbaşı **Adil Efendi** aracılığıyla kurmay miralaylarından **Fuad Bey**'e haber göndermiştir. **Fuad Bey** de **Kâzım** ile kafa kafaya vererek Miralay **Kemal Bey**'i cemiyete davet etmiştir. **Fuad Bey**, düzenlediği bir krokiyle bahsi geçen eve gelmiştir. Evde **Kemal Bey** ve Kaymakam **Zeki** de hazır olduğu halde usulü çerçevesinde ve kararlaştırıldığı şekilde yemin töreni yapılmıştır. Yine orada kararlaştırıldığı üzere bunlardan **Kemal Bey** İstanbul Muhafızlığı, **Zeki Bey** İstanbul Merkez Kumandanlığı ve **Fuad Bey** de Erkân-ı Harp Reisliği'ni kabul etmişlerdir. Bu sırada kendilerine cemiyetin simgesi olan malum mendillerden verilmiştir.

Diğer taraftan zanlılardan Kasab'ın **Fehmi**'nin zanlılarla temas ve ilişkide bulunup cemiyet işleriyle ilgilendiği, Şeyhli **Mustafa**'nın **Cemal Bey**'in öldürülmesine memur edilen çetede görev aldığı, Jandarma **Sadık**'ın diğer zanlı Jandarma **Kemal**'in silâh ve cephanesini saklayıp gizlediği, gözlüklü **Emin Bey**'in **Salih Paşa**'nın zanlılarla temasını sağlayıp **Nazmi**'yi **Salih Paşa**'yla görüştürmekte aracılık ettiğinden ötürü cemiyetin fesat çıkaran şahıslarından olduğu, **Süleyman Paşazâde Adil Bey**'in cemiyetin aktif elemanlarından biri bulunduğu ve **İzzeddin Pertev Tevfik** tarafından sevk ve idare edilen ihtilâl faaliyetlerine katıldığı, Şoför **Mehmed** ile Şoför **İsmail**'in zanlılardan **Abdurrahman** ile bir defa görüşerek olay sırasında otomobilin simidini kesmek ve otomobili bırakıp kaçmak gibi şüphe uyandıran hal ve hareketler gösterdiği anlaşılmıştır.

Ayrıntılarıyla birlikte arz edilen bu ihtilâl teşebbüsü **Reşid Bey**, **Şerif Paşa** ve özellikle de **Salih Paşa**'nın yardım ve talimatları ve **Kâzım**'ın temin ettiği avenesi vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bunlarla ilişkileri olup arz ve takdim edilen listede henüz yakalanmadıklarından ötürü isimleri görülecek şahıslar için de Polis Müdüriyeti bütün gayretiyle çalışmaktadır. Burada bulunup hâlâ sınır dışına kaçamadığı anlaşılanların yakalanmaları konusunda başarılı olacağımız inancındayım. Arz olunur.

20 Haziran 1913

Polis Umum Müdürü
(İmza)

* * *

İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi
Tahrirât Kalemi
Adet

Tutuklu bulunan zanlılar

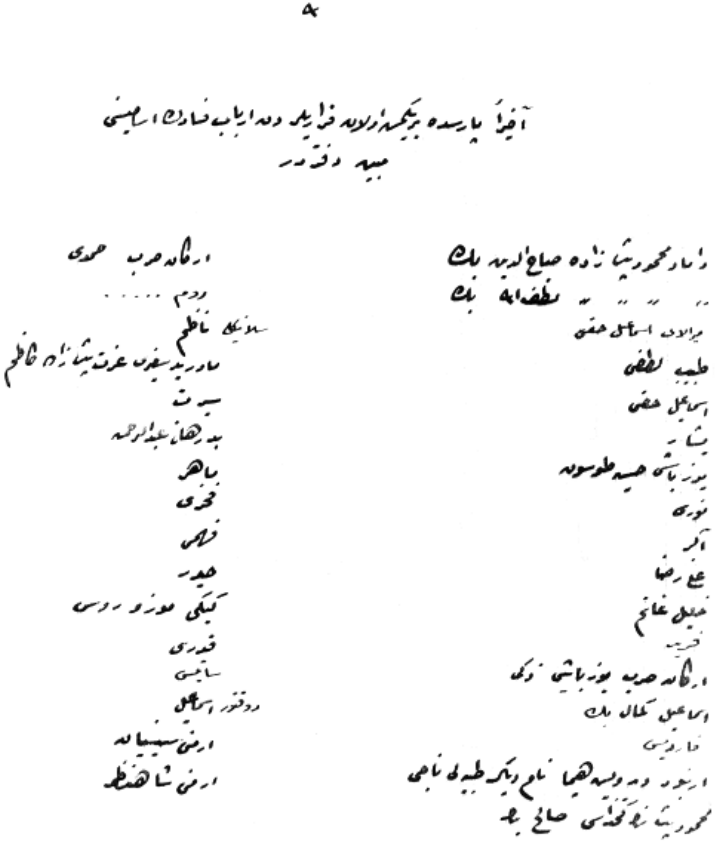
1 Yüzbaşı **Kâzım Efendi**
2 Polis Umum Müdürlüğü Siyasî Kısmı eski Müdürü **Muhib Bey**
3 Damad **Salih Paşa**
4 Kumarbaz **Ziya Efendi**
5 Gelenbevî İdâdisi Sermubassırı **Abdullah Safa Efendi**
6 Bahriye eski mülâzımlarından **Şevki Efendi**
7 Mülâzım **Mehmed Ali Efendi**
8 **Topal Tevfik**
9 Şoför Muavini **Çerkez Cevad**
10 Rüsûmât Muayene Memuru **Kara Ahmed**
11 Tophane amelesinde**n Raif**
12 Ziya'nın birader**i Hakkı**
13 Tütün kaçakçısı **Raif**
14 Jandarma **Kemal**
15 **Şeyhli Mustafa**
16 Bahriye eski Mülâzımı Kasab'ın **Fehmi**
17 Jandarma **Sadık**
18 Polis eski Müfettişi **Kör Emin**
19 Erkân-ı Harbiye Memuru Miralay **Kemal Bey**
20 Umum Erkân-ı Harbiye Müdür Muavini **Fuad Bey**
21 Yüzbaşı **Adil Bey**
22 **Mahmud Şevket Paşa'nın** şoförü **Mehmed**
23 Şoför **İsmail**
24 Eski Komiser **Lütfi Efendi**
25 Hukuk Mektebi öğrencisi **İzzetüddi**n

Firarda olanlar

1 Kumarbaz **Nazmi**
2 Şoför **Abdurrahman**
3 Kaçakçı **Kavaklı Mustafa**
4 Jandarma Bölük Kumandanlığı'ndan emekli **Çerkez Mehmed Bey**
5 Yüzbaşı **Kâzım**'ın biraderi **Çerkez Hikmet**
6 Kaymakam **Çerkez Zeki Bey**
7 **Kazak Süleyman Paşazâde Adil Bey**
8 Stockholm Büyükelçisi **Şerif Paşa**
9 Dâhiliye eski Nâzırı **Reşid Bey**
10 Gümülcineli **İsmail Bey**
11 **Prens Sabahaddin Bey**
12 **Pertev Tevfik Bey**
13 Muharrir **Kemal Midhat Bey**

BELGE no: XIV[14]

Paris'te toplanan firarîlerden **Prens Sabahaddin**'in de içinde bulunduğu grubun listesi

[14] BOA, Y. MTV, 226/96.

Paris'te toplanan firarîlerden fesat çıkaranların isim listesi

- Damad **Mahmud Paşazâde Sabahaddin Bey**
- Damad **Mahmud Paşazâde Lütfullah Bey**
- Miralay **İsmail Hakkı**
- Dr. **Lütfi**
- **İsmail Hakkı**
- **Yaşar**
- Yüzbaşı **Hüseyin Tosun**
- **Nuri**
- **Ekber**
- **Ali Rıza**
- **Halil Gânim**
- **Ferid**
- Kurmay Yüzbaşı **Zeki**
- **İsmail Kemal Bey**
- **Fardisi**
- **Arnavut Derviş Heyma** (Tıbbiyeli **Naci**)
- **Mahmud Paşa**'nın kethüdası **Salih Bey**
- Kurmay **Hamdi**
- Rum...
- Selanikli **Nâzım**
- Madrit Elçisi **İzzet Paşazâde Kâzım**
- **Sîret**
- Bedirhanî **Abdurrahman**
- **Mahir**
- **Fahri**
- **Fehmi**
- **Haydar**
- Kiki **Muzurus**
- **Kadri**
- **Satisi**
- Dr. **İsmail**
- Ermeni **Sebastiyan**
- Ermeni **Şahinnazıma**

BELGE no: XV[15]

Osmanlı Hükümeti aleyhinde faaliyette bulunan partileri birleştirmek amacıyla **Prens Sabahaddin** ve **Şerif Paşa**'nın anlaştıkları hakkında **Selim** imzalı mektup

Paris, le 31 Janvier 1916.

Son Excellence,
Monsieur l'Ambassadeur des Etats-Unis
d'Amérique
aupres de la République Française.

Excellence,

Je me trouve à mon très grand regret, dans la nécessité d'abuser une fois de plus de votre bienveillance à mon égard, dans le but de solliciter votre haute intervention, afin que la déclaration que j'ai l'honneur de lui soumettre soit officiellement enregistrée, ainsi qu'il a été fait du contenu de ma lettre précédente.

Depuis l'époque de mamdémission comme officier dans l'armée Française, je vis à Paris sans autre qualité que celle d'être un protégé du Gouvernement des Etats-Unis d'Amérique. Une coïnsidence fâcheuse, des circonstances, mAayant privé de l'honneur de servir mon pays, dans les endroits où ma présence pourrait être d'une certaine utilité, je m'abstiens par contre de m'immiscer dans les questions concernant la politique intérieure de l'Empire Ottoman, et je d clare n'avoir aucun rapport avec certaines personnes fixées à Paris

[15] BOA, DH-KMS, 64/33.

dans cet ordre d'idées; je suis complètement étranger à l'entente qu'il y a eu lieu entre le prince Sebaheddin et Cherif pacha, pour criet un rapprochement entre les différent groupes imaginaires du parti de l'opposition dirigé contre le Gouvernement actuellement au pouvoir. Cette réunion à laquelle j'ai formellement et catégoriquement refusé ma participation a eu lieu au commencement du mois de janvier 1916.

Dans un moment difficile, ou mon pays se trouve en guerre avec les qat quatre grandes puissances mondiales, je considère comme un acte criminel de chercher à créer des difficultés àceux qui président aux destinées de ma patrie. Dans les heures cornmecelles que nous traversons, l'union seul peut nous sauver des cataclysmes. En jettant l'épée turque dans la balance les dirigeants de mon pays ont assumé devant l'histoire, la plus écrasante des responsabilités. Dans l'intérêt sacré de ma patrie, je souhaite du plus orofond de mon oceur , que leurs perisions soient réalisées, j'estime en outre q.'à l'heur du danger, où nous risquons notre existence nationale, il ne nous reste pas autre chose à faire que de nous confier à notre glaive; sinon, nous serons obligé de payer trop cher toute négligence et toute défaillance. Pour ma part ke ne vois qu'une seule chance de salut dans l'avenir de ma patrie: renoncer à toute espèce d'utopie; et regarder avec fermeté les dangers qui nous entourent.

Veuillez agréer Excellence l'expression de ma plus haute considération.

Lt. Selim bey, 6, rue Roussel. Selim.

Söz konusu mektubun tercümesi

Bâbıâli
Dâhiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsus

Paris'te oturan **Selim Bey** tarafından Paris Amerika elçisine verilip talep ve arzusu üzerine bir kopyası Amerika Hükümeti'nin İstanbul Büyükelçiliği'ne gönderilen mektubun tercümesidir:

Teveccühlerinizi suistimal ederek ekselanslarını bir kez daha rahatsız etmek zorunda kaldığımdan dolayı affımı istirhamla birlikte, aşağıdaki beyanâtın önceki mektubum gibi resmî kayıtlara geçirilmesini rica ederim. Fransız ordusundan istifa ettiğim günden beri burada yalnız Amerika Hükümeti'nin himayesi altında yaşıyorum. Talihin bu kötü tesadüfü beni ülkeme hizmet etmekten mahrum etti.

Buna karşılık Osmanlı Hükümeti'nin iç siyasetine müdahaleden uzak duruyor ve bu düşünce ile Paris'te bulunan bazı şahıslarla kesinlikle münasebette bulunmadığımı ve bu işlerle ilgilenmediğimi açıkça ifade ediyorum.

Halen iktidar mevkiinde bulunan hükümet aleyhine olmak üzere muhtelif ve hayal ürünü birkaç muhalif partinin birleşmesi yolunda **Sabahaddin Bey** ile **Şerif Paşa** arasında imzalanan anlaşmaya tamamen uzağım. Ortaklık teklifini katiyen ve açık bir şekilde reddettiğim bu birleşme, Ocak 1916'da meydana gelmiştir. Memleketin dünyanın en güçlü dört devletiyle savaş durumunda bulunduğu bu önemli zamanda vatanın mukadderâtını idare edenlere zorluk çıkarılmasını en büyük cinayetlerden biri kabul ederim.

Geçirdiğimiz şu mühim ve nazik dakikalarda bizi felâket ve musibetten ancak ittihat kurtarabilir. Bugün kılıç çeken memleket adamları, tarih huzurunda büyük bir sorumluluk yüklenmişlerdir. Gaye ve emellerine ulaşmalarını bütün kalbimle temenni ederim. Millî varlığımızın bile tehlike altında olduğu böyle önemli bir zamanda kılıcımızın kuvvetine canımızı vermekten başka çare yoktur. Aksi takdirde gevşeklik ve acizliğimiz bize çok pahalıya mâl olacaktır.

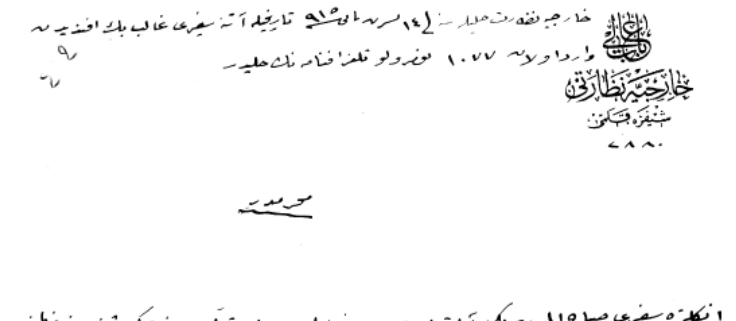
Bendeniz vatanın ebedî selâmetini yalnız bir noktada görüyorum: Her türlü boş düşünceyi terk ederek çevrildiğimiz tehlikelere büyük bir gayretle karşı koymak.

Ekselansları, yüksek saygılarımın kabulünü rica ederim.

Selim
Roussel Sokağı, no: 6

BELGE no: XVI[16]

Bulgaristan büyükelçisinden **Sabahaddin Bey**'in Sofya-İstanbul arasındaki demiryolunu tahrip edeceği yolunda haber alındığı

[16] BOA, HR-SYS, 2415/43.

Bâbıâli
Hariciye Nezâreti
Şifre Kalemi
2880

Hariciye Nezâreti'ne 14 Kasım 1915 tarihinde Atina Büyükelçisi **Galip Beyefendi**'den gelen 1077 numaralı telgraf

Mahremdir.

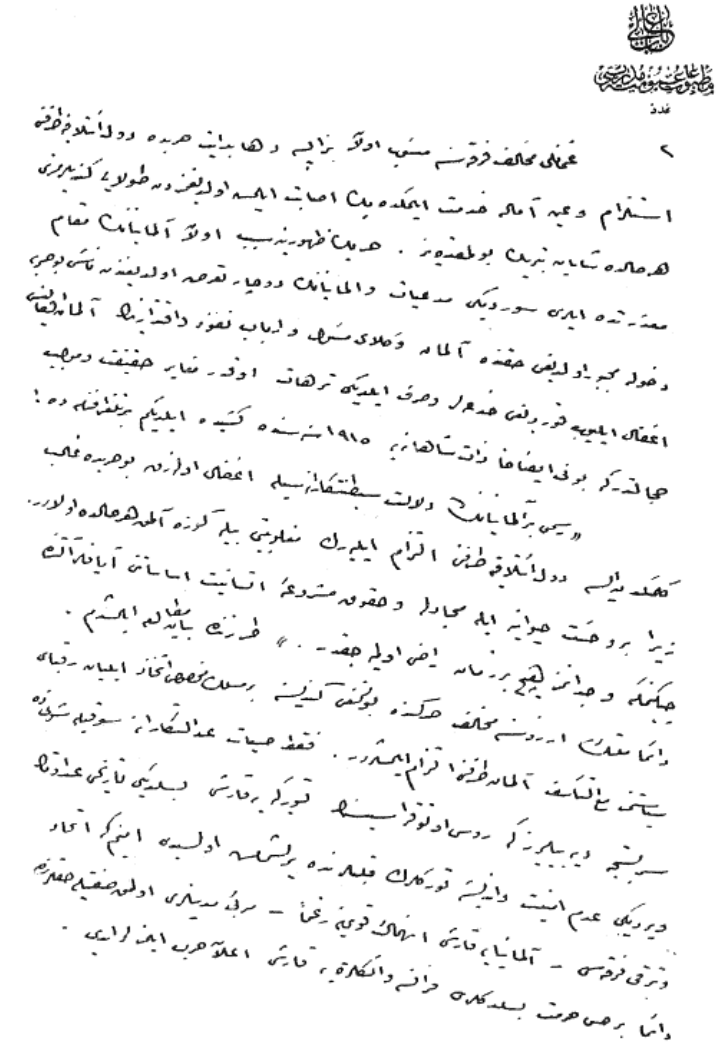
İngiltere büyükelçisinin **Sabahaddin Bey**'i alet edip Sofya ile İstanbul arasındaki demiryolu hattıyla demiryolu ve tünelleri tahrip ettirmek üzere burada Rum muhacirlerinden Karamanlılar ve Ermenilerden çeteler kurmakla meşgul olduğu ve bunların bir savaş gemisiyle Enez, Dedeağaç veya Kavala civarına çıkarılacağı yolunda Bulgaristan büyükelçisinden istihbarat alınmıştır. Dikkatli davranılması ve gerektiğinde İskeçe'deki Bulgar yetkililerine doğrudan doğruya bilgi verilmesi lüzumu Kavala Şehbenderliği'ne yazılmıştır. Arz olunur.

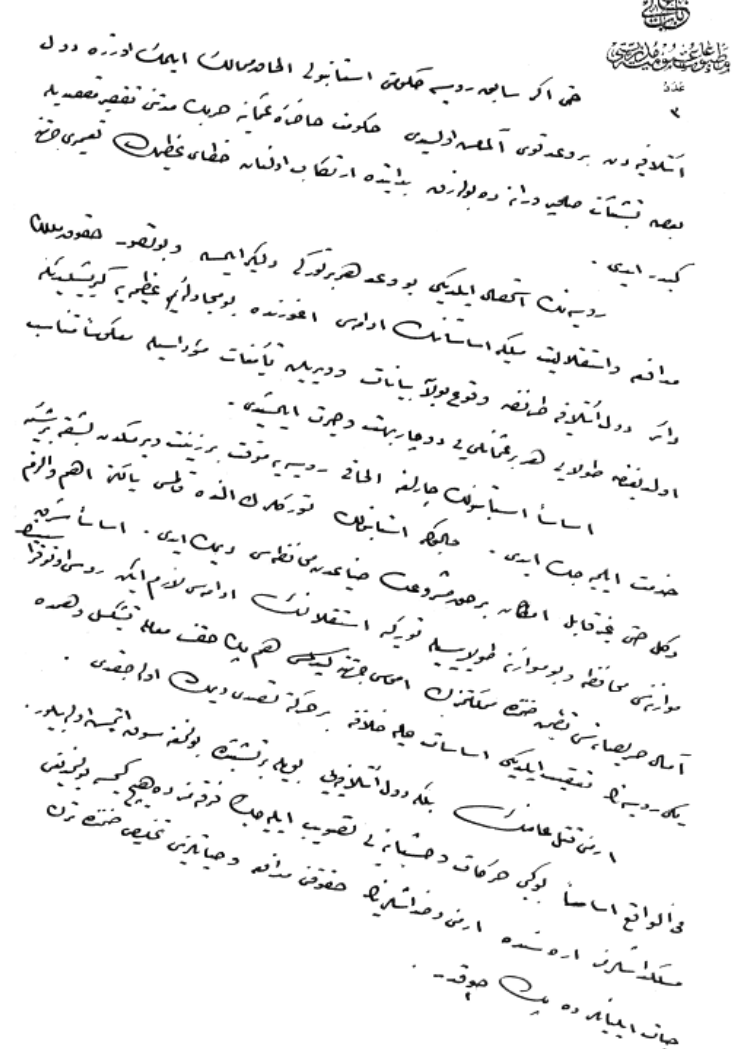
BELGE no: XIVI[17]

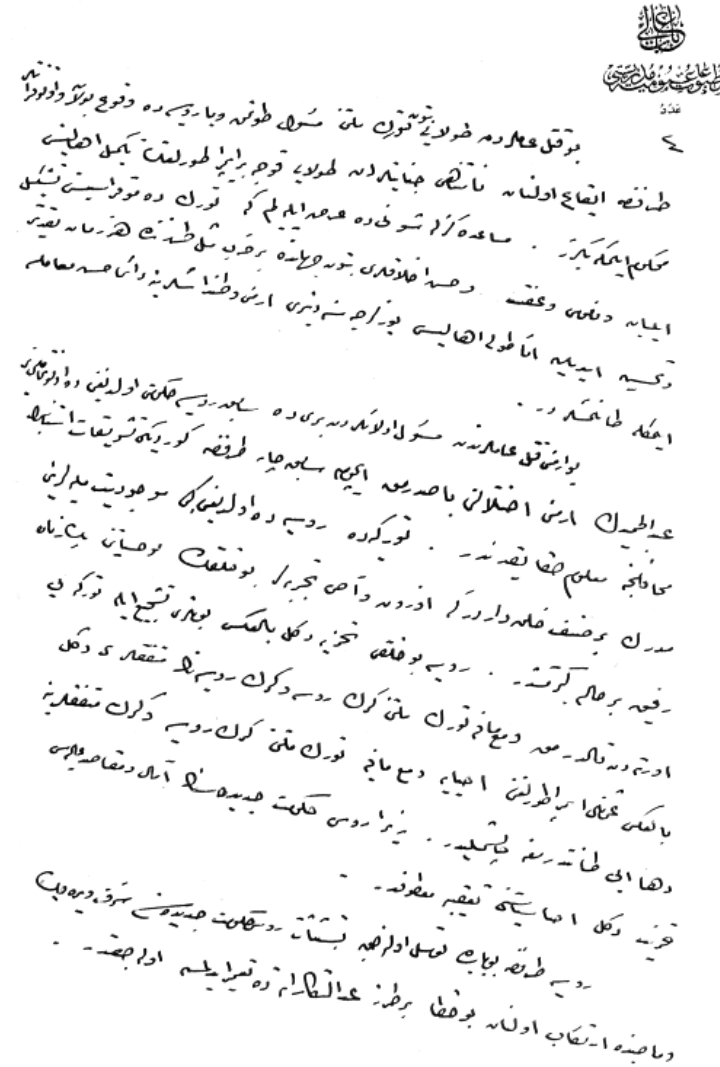
Osmanlı Devleti'nin istikbalinin devamı için Rusya Hükümeti tarafından izlenecek aleyhteki bir politikanın Doğu'daki dengeyi bozacağına dair **Prens Sabahaddin**'in Fransa'da iken Rusya eski Başvekili Prens **Lovof**'a gönderdiği mektubun tercümesi

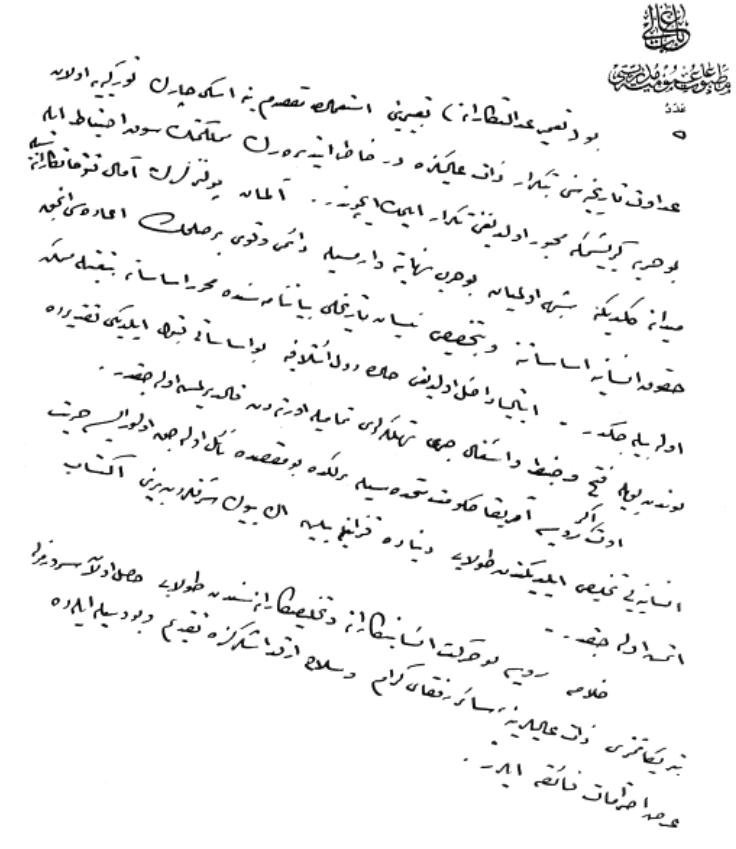

[17] BOA, HR-SYS, 2366/4.

Stockholm
Sefâret-i Seniyyesi
Adet
5240/537

Hariciye Nâzırı devletli **Ahmed Nesimi Beyefendi**'ye

Özeti: **Prens Sabahaddin tarafından Prens Lovof**'a yazılan mektuba ilişkin gazete kupürünün gönderilmesine dair

Devletli efendim hazretleri

Prens Sabahaddin geçenlerde iktidar mevkiinden çekilen Prens **Lovof**'a yazdığı bir mektupta onun geçici hükümet adına hür Rusya'nın küçük milletlere baskı kurmamak ve ülkeleri işgal etmemek prensibiyle hareket edeceğini resmen açıklayıp bildirdiğinden dolayı kendisine teşekkür ediliyor. *Daily Telegraph* gazetesinin 7 Temmuz tarihli sayısının söz konusu mektuba yer veren kupürü ekli olarak takdim edilmiştir.

25 Temmuz 1917

Maslahatgüzâr
(İmza)

* * *

Bâbıâli
Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti
Adet

Fransa'da Monte Sokağı'nda oturan ve Osmanlı Liberal Muhalif Partisi'ne mensup **Prens Sabahaddin** tarafından Rusya eski Başvekili Prens **Lovof**'a gönderilen mektubun tercümesi

Başvekile

Yeni Rus Hükümeti'nin kurulmasıyla bu hükümetin ne gibi bir politika izleyeceği ve bu politika çerçevesinde diğer milletler baskı

altına alınıp ne bunların anavatandan ayrılması ve ne de ecnebi ülkelerin zorla işgal ve zabtı gibi hususlardan kaçınılması hür Rusya'nın temel politikası olmalıdır. Muhtelif "milletlere millî bağımsızlıklarını vermek" ve bu "milletlerin millî mukadderâtlarını yine kendi idarelerine bırakmak" prensipleri çerçevesinde sürekli ve güçlü bir barışın gerçekleşmesini arzu etmekteyim. Bu husus hakkında Rus geçici hükümeti adına 8 Nisan'da tarafınızca yayınlanan bildirinin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan düşüncelerin açıkça yorumunu yapmak istiyorum. Bu vesileyle vatandaşlarım adına ekselanslarınızı büyük bir hürmet ve saygı ile tebrik ediyorum.

Gerek ekselanslarınız tarafından yayınlanan bu bildiri ve gerekse memnuniyet verici bir tesadüf sonucu Cumhurbaşkanı **Wilson** tarafından din esaslarına dayanan görüş ve düşünceleri içine alacak şekilde söylenen sözler, milletlerarası münasebetlerin artık bundan böyle iyi niyet ve karşılıklı güven prensiplerine uygun olarak yeni bir saadet devresine girdiğini ilân eden birer müjdeli haberdir.

Osmanlı Muhalif Fırkası'na mensup olan bizler ise daha savaşın başlangıcında İtilâf Devletleri tarafını tutmuş ve aynı düşüncelere hizmet etmekte pek isabet ettiğimizi görmüştük. Bu sebeple kendimizi her bakımdan tebrike lâyık bulmaktayız. Savaşın çıkmasına sebep olan Almanya'nın gerek mazeret olarak ileri sürdüğü iddialar ve gerekse uğradığı saldırılardan dolayı girmek zorunda kaldıkları bu savaş hakkında iktidarda bulunan Alman sorumlu devlet adamları ve ileri gelenlerinin, Alman halkını kandırıp kurdukları hileler ve söyledikleri saçma sapan sözler, o kadar gerçek dışı ve utanç vericidir ki, bunu izah gayesiyle Padişah hazretlerine 1915 tarihinde çektiğim bir telgrafta şunları söylemiştim:

"Resmî bir Almanya'nın sebep olduğu bir bahaneyle aldatılarak bu savaşta galip gelmektense İtilâf Devletleri tarafını tutup yenilgiyi bile göze almak her halde daha isabetlidir. Çünkü hayvanca bir vahşetle mücadele etmeye ve insanlık hukuku prensiplerinin ayaklar altında çiğnenmesine vicdanımız hiçbir zaman razı olmayacaktır."

Daima milletin arzusuna muhalif harekette bulunmayı kendisine özel meslek edinen siyasî rakiplerimiz maalesef Almanya tarafını tercih etmişlerdir. Fakat adaletli bir hissiyatla şunu da serbestçe söyleyebiliriz: Rus otokrasisinin Türkiye'ye karşı beslediği tarihî düşmanlığın verdiği güvensizlik ve endişe, Türklerin kalbinde birleşmiş

olsaydı eminim ki İttihat ve Terakki -Almanya'ya karşı olan aşırı düşkünlüklerine rağmen- çağdaş mürebbileri olmak sıfatıyla haklarında daima iyi bir hürmet besledikleri Fransa ve İngiltere'ye karşı savaş ilân etmezlerdi.

Hatta eğer eski Rusya Hükümeti İstanbul'u kendi topraklarına katmak üzere İtilâf Devletlerinden kesin bir vaat almamış olsaydı, bugünkü Osmanlı Hükümeti savaşın süresini kısaltmak amacıyla bazı barış teşebbüslerinde bulunarak tâ en başta işlenen büyük hataların telâfisi cihetine giderdi.

Rusya'nın elde ettiği bu vaat, her Türk'ü gücendirmiş ve bu düşünce "devletin bölünmez bütünlüğünün savunulması ve mülkî bağımsızlık" prensiplerinin devamı uğrunda büyük bir mücadeleye girişildiğine dair İtilâf Devletleri tarafından yapılan açıklamalar ve verilen güvenceler, iddia edilen gerçeklerle tamamen zıt olduğundan dolayı bütün Osmanlıları hayrete düşürmüştü.

Aslında İstanbul'un Çarlığa ilhakı, Rusya'ya geçici bir fayda sağlamaktan başka bir şeye hizmet etmeyecekti. Oysa İstanbul'un Türklerin elinde kalması sadece önemli ve lüzumlu değil, hatta imkânı bulunmayan meşru bir hakkın yitirilmekten muhafazası demekti. Yine, Doğu dengesi muhafaza ve bu denge dolayısıyla Türkiye bağımsızlığının devamı gerekli iken Rus otokrasisinin haris davranışlarını tatmin yolunda ülkemizin imhasına gidilmesi hem çok haksız bir muamele hem de yeni Rusya'nın izlediği millî politikaya aykırı bir harekete başlangıç demek olacaktır.

Ermeni katliamı, belki İtilâf Devletlerini böyle bir teşebbüste bulunmaya sevk etmiş olabilir. Partimizde bu gibi vahşice hareketleri onaylayacak hiçbir kimse bulunmamaktadır. Hatta meslektaşlarımız arasında Ermeni vatandaşlarının haklarını müdafaa ve hayatlarını korumak konusunda ölenler bile pek çoktur.

Bu katliamlardan dolayı bütün Türk milletini sorumlu tutmak yanlıştır. Bu, Rusya'da meydana gelen ve otokratlar tarafından işlenen sayısız cinayetlerden dolayı koca bir imparatorluğun bütün halkını mahkûm etmek gibi bir şeydir. İzninizle şunu da arz etmek istiyorum: Türk demokrasisini meydana getiren ve namus, iffet ve güzel ahlâkları bütün dünyada bir atasözü tarzında her zaman takdir edilip beğenilen Anadolu halkı, yüzlerce seneden beri Ermeni vatandaşlarına daima güzel muameleleriyle tanınmışlardır.

Ermeni katliamlarından sorumlu olanlardan birinin eski Rusya Hükümeti olduğunu da unutmamalıyız. **II. Abdülhamid**'in Ermeni ihtilâlini bastırmak için eski Çar tarafından gördüğü teşvikler, İstanbul'da herkes tarafından bilinen hakikatlerdendir. Türkiye'de, Rusya'da olduğu gibi millî varlıklarının farkında olan bir kesim halk vardır. Uzun ve acı tecrübeler, bu halkın hissiyatını pek ziyade rencide eder bir hale getirmiştir. Rusya bu halkı cezalandırmak yerine gayrete getirmeli, Türkiye'yi ortadan kaldırmak düşüncesinden vazgeçmeli, Türk milletini gerek Rus'a ve gerekse Rusya'nın müttefiklerine hizmet ettirmemeli, aksine Osmanlı İmparatorluğu'nu ihyaya çabalamalı ve Türk milletini kendi halkına ve müttefiklerine daha iyi tanıttırmaya çalışmalıdır. Çünkü yeni Rus Hükümeti'nin yüksek politika ve gayesi hürriyet değil, baston siyasetini takibe yöneliktir.

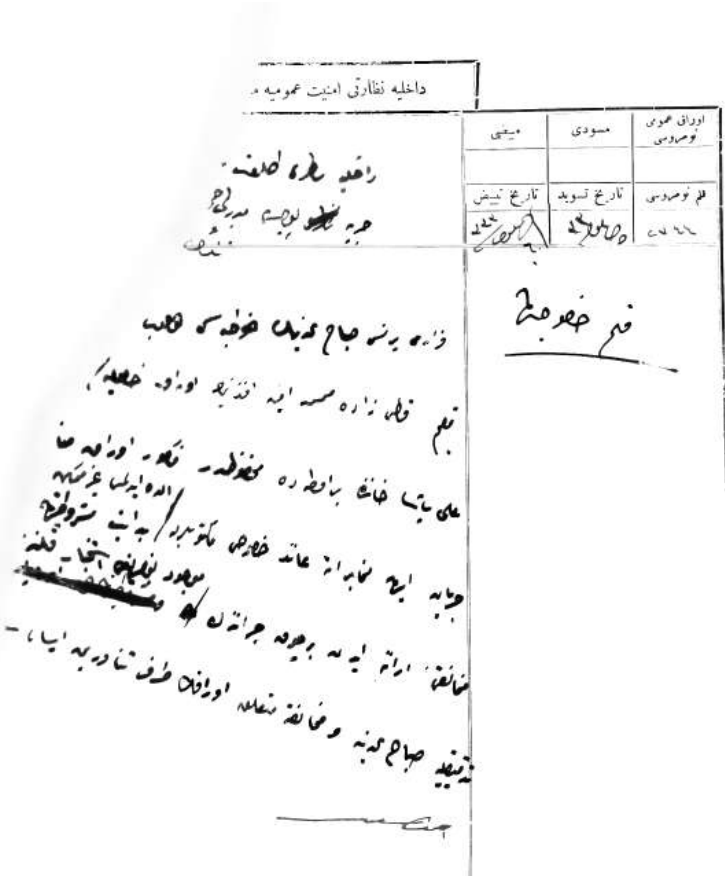
Rusya tarafından bu konuda başvurulacak teşebbüsler, yeni Rus Hükümeti'ne şeref verecek ve mazide işlenen bu hata, adaletli bir şekilde onarılmış olacaktır. "Adaletli bir şekilde onarılmış olacaktır" ifadesini kullanmaktaki amacım, yine eski Çar'ın Türkiye'ye olan tarihî düşmanlığını tekrar ekselanslarına hatırlatarak ülkenin ihtiyaten bu savaşa girişmek zorunda kaldığını tekrar etmek içindir. Alman polenezlerin izledikleri fetihçi siyasetler sonucunda meydana geldiğinde şüphe olmayan bu savaş, bittikten sonra sürekli ve güçlü bir barışın sağlanabilmesi ancak insan hakları prensiplerine uymakla ve özellikle de Nisan tarihli bildiride yazılı prensiplerin kabul edilmesiyle gerçekleşecektir. Böylece bu tarihten itibaren cebrî fetih, zapt ve işgal tehlikeleri tamamıyla ortadan kaldırılmış olacaktır.

Evet, eğer Rusya, Amerika ile birlikte bu gayeye ulaşacak olursa, insanlık hürriyetini gerçekleştirdiğinden dolayı dünyada kazanılabilen en büyük şereflerden birini elde etmiş olacaktır.

Rusya'nın bu insanca hareketinden dolayı duyduğumuz sevincimizi belirtir, bu vesileyle ekselanslarına, beraberinizdekilere ve silâh arkadaşlarınıza tebriklerimizi sunar, yüksek hürmetlerimizi arz ederiz.

BELGE no: XVIII[18]

Prens Sabahaddin'e ait evrakın gönderilmesi

[18] BOA, DH-EUM. KLH, 3/18.

Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti

Dâhiliye Nâzırı **Talat Paşa**'dan Polis Müdürü
Ahmed Said Bey'e tezkire

Firarda bulunan **Prens Sabahaddin**'in hocası olup... mukim **Kadızâde Mehmed Emin Efendi**'nin özel evrakı... Ali Paşa Hanı'nda bir odada saklıdır. Söz konusu evrak... yapılan haberleşmelerle ilgili özel mektuplar ile elde edilmesi mümkün olmayan... Meşrutiyet'in başından beri muhalefetle dolu birçok gazetenin mevcut bulunduğu haber alınmıştır. İncelenerek **Sabahaddin**'e ve muhalefete dair bulunacak evrakın gönderilmesi...

6 Eylül 1917

Bibliyografya

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri

DH-EUM. KLH, 3/18

DH-KMS, 63/63; 64/33

HR-SYS, 2366/4; 2415/43

Y. A. HUS, 508/101; 520/92

Y. EE, 14/140; 36/2468/141/12

Y. EE, Kâmil Paşa Evrakına Ek, 86-33/3280

Y. MTV, 226/96; 287/40

Y. PRK. AZN, 22/57

Y. PRK. HR, 30/28; 36/56

Y. PRK. KOM, 15/66

Y. PRK. MK, 22/1

ZB, 329/11

B-Kitap, Makale, Madde ve Tebliğler

ALTUNİŞ-GÜRSOY, Belkıs, "Prens Sabahattin", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler 10-12 Mayıs 2002*, İstanbul 2003.

ASLAN Taner, "İttihâd-ı Osmanî'den İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne", *Bilig*, sayı 47, Ankara Güz 2008.

BERKES Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul Tarihsiz.

BULUT Yücel, "Bir Sultanzadenin Yönetim Algısı", *Anlayış*, İstanbul 2004.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, "Ahrar Fırkası", c. I, İstanbul 1992.

CEMAL PAŞA, *Hatırât (1913-1922)*, Yayına Haz: Ahmet Zeki İzgöer, Dün Bugün Yarın Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2012.

ÇAĞLA Cengiz, "Bir Türk Aydını Olarak Prens Sabahattin Bey", *Türkiye Günlüğü*, sayı 26, Ankara Ocak-Şubat 1994.

EGE Nezahat Nurettin *Prens Sabahattin, Hayatı ve İlmî Müdafaaları*, İstanbul 1977.

ESATLI Mustafa Ragıp, *İttihat ve Terakki*, İstanbul 1975.

KORLAELÇİ Murtaza, "Le Play Mektebi ve İlk Türk Temsilcisi Prens Sabahattin Bey", *Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, Kayseri 1983.

KURAN Ahmed Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*, İstanbul 1946.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri*, İstanbul 1959.

OKAN Oya, "Prens Sabahattin Literatürü Üzerine", *TALİD*, c. VI, sayı 11, İstanbul 2008.

MARDİN Şerif, "Adem-i Merkeziyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. I, İstanbul 1988.

REYHAN Cenk, "Türkiye Liberalizminde Bir Öncü Parti; Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti", *Türkiye Günlüğü*, sayı 31, Ankara Kasım-Aralık 1994.

Sabahaddin, *İttihat ve Terakki'ye Açık Mektuplar, Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah*, İstanbul 1327.

_____, *Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah,* İstanbul 1324.

_____, *Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî'-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, İstanbul 1323.

_____, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?*, İstanbul 1334.

Said Paşa'nın Hatırâtı, c. I, İstanbul 1328.

TÜTENGİL Cavit Orhan, "Prens Sabahaddin (1877-1948)", *Sosyoloji Dergisi*, İstanbul 1949, sayı 4-5.

_____, *Prens Sabahaddin*, İstanbul 1954.

UÇMAN Abdullah, "Prens Sabahaddin", *DİA*, c. XXXIV, İstanbul 2007.

ÜLKEN Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, c. II, İstanbul 1966.

YÜCEL Yaşar, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyon'a (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, c. XXXVIII, sayı 152, Ankara 1974.

İndeks

A

A. Fuad, 167

A. Naci, 167

A Quoi Tient la Supériorité des Anglo-Saxons? (Edmond Démolins) 165

A. Sanih 165

Abdülhamid II (Osmanlı Sultanı) 99, 108, 109, 112, 114, 126, 128, 129, 130, 137, 138, 139, 140, 145, 146, 147, 149, 150, 212, 213, 214, 218; -devri 112, 155, 171, 205, 208, 209; -devri jurnalciliği 118, 139; -dönemi 272; -Hükümeti 100, 101, 108, 110, 113; -idaresi 217; -kutsiyeti 149; -mutlakıyeti 192; -taraftarları 114

Adem-i Merkeziyet 44, 45, 46, 48, 52, 55, 56, 65, 66, 67, 68, 74, 77, 78, 79, 89, 90, 92, 93, 94, 101, 102, 104, 114, 139, 154, 162, 176, 198, 199, 200, 203, 204, 219, 232

Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsî Fırkası 68

Adem-i Merkeziyetçilik 269, 277

Adliye 92, 279, 280, 281; -Nezâretleri 91

Afrika 158, 209, 250; -yamyamları 216

ahlâk 58, 59, 61, 68, 87, 108, 118, 123, 125, 130, 131, 139, 149, 151, 152, 153, 161, 163, 175, 176, 188, 196, 201, 204, 216, 240, 242, 246, 272, 288

Ahmed Fazıl Bey 78

Ahrar Partisi 123, 124, 125, 137, 138

Akdeniz Adaları 48, 93

Akşam Tefekkürleri (Hüseyin Cahid) 117

Ali Kemal Bey 72, 73, 74

Alman/Almanlar 217; -dostluğu 208; -ekonomik zenginliği 161; -orduları 209; -öğrencileri 179

Almanya 160, 161, 162, 175, 183, 206, 208, 209, 225; -İmparatoru 178, 181

Amerika/Amerika Birleşik Devletleri 49, 54, 84, 154, 155, 158, 162, 163, 177, 178, 185, 186, 227, 228, 240, 245, 246,

248, 250, 268, 286; -basını 84; -cumhurbaşkanı 228
Amerikalılar 177, 248
Amerikalılık 225
Anadolu 51, 79, 84, 111, 205
Anglo-Sakson/Saksonlar 154, 163, 170, 187, 225; -eğitimi 166; -hayatı 227; -ırkı 177; -okulları 186; -milleti ; -sömürgecileri 268; -tipi eğitim 286; -ziraatçılar 162
Anglo-Saksonluk 155
Anglo-Saksonların Sosyal Üstünlükleri Nereden İleri Geliyor? (Edmond Démolins) 166, 177
Araplar 49, 83
Ardahan 49
Arnavutluk 197, 217
Artvin 49
Askerî Rütbeleri Tasfiye Komisyonu 137
Astronomi 256
Asya 158, 159, 231, 250; -çölleri 159; -halkı 250
Atlas Okyanusu 162, 242
Attila 215
Avrupa 49, 50, 51, 100, 101, 102, 110, 120, 121, 158, 159, 161, 170, 171, 177, 185, 186, 205, 225, 227, 231, 248, 250, 255, 258, 259, 260; -gazeteleri 102, 120; -okulları 185; -toplumları 258
Avrupalılar 62, 89, 95
Avustralya 163, 178, 180, 185
Avusturya 206, 208, 209; -Macaristan İmparatorluğu 206; -taburları 209
Avusturyalılar 217
Ayastefanos Antlaşması 205
Ayastefanos Geceleri (Hüseyin Cahid) 117

B

Bâbıâli 143
Bağdat 112, 243; -Demiryolu Sözleşmesi 209
Bahriye 195
Balkan/Balkanlar 194, 205, 207; -felâketi 230; -Hükümetleri 88; -küçük hükümetleri 88; -milletleri 49; -Savaşı 229
barbarlar 62, 159, 160, 215, 258
basın hürriyeti 54, 138
Batı 48, 94, 102, 120, 208, 226, 227, 228, 248, 249, 251, 252, 255, 258, 261; -Avrupa 227, 255; -basını 102, 120; -baskısı 228; -kamuoyu 48; -kültürü 94; -medeniyeti 252
Batılılaşma 240
Batılılaşmak 227, 248, 252
bayındırlaşma 248, 252, 258
bayındırlık 53, 54, 154, 179, 198, 202, 278, 280, 282, 286
Berlin 205, 207
Berry, Graham (Avustralya Başbakanı) 185

Bertier (Roches Okulu Müdürü) 174
Birinci Divan-ı Harb 132
Bir İzah (Prens Sabahaddin) 46, 47, 65, 92, 97
Biyoloji 172, 175, 193
Bizans 258
Bizanslılar 214
Bolu Sancağı 53
Bosna-Hersek 209
Botanik 183, 236
Buhara 243
Bulgar 146, 217; -gazetecisi 123; -gazeteleri 122; -kiliseleri 89
Büyük Britanya 154, 161, 162, 163

C

Cahid Bey, Bkz. Hüseyin Cahid Bey
Cavid Bey 195
Cemiyet-i İlmiye 120
Cengiz 215
Cermenler 159, 160
cizye 90
Coğrafya 169, 173, 256
Comment la Route Crée le Type Sociale?, Bkz. *Yollar*
Cruet 212
Cumhuriyet 54, 154, 155, 174, 240, 242, 243, 268, 271
Cuvier 236

Ç

Çakırcalılar 147

D

Dauprat, A. 166
Decentralisation, Bkz. Merkeziyet
Decentralisation Administrative, Bkz. İdarî Adem-i Merkeziyet
demokratlık 247
Démolins, Edmond (La Science Sociale'in kurucularından) 157, 165, 166, 171, 174, 233, 236, 238, 254
Dersaâdet 165, 167, 254
Descamps, Paul (Roches Okulu'nda Science Sociale Müdürü) 166, 167, 173, 174, 286
determinizm 174
Divan-ı Harp Heyeti 133
Doğu 160, 207, 208, 227, 249, 250, 251, 255, 256; -toplumları 256
Don Kişot 191
Durkheim 235; -Okulu 235
Düstur 52
Düvel-i Muazzama 48, 50, 205

E

Edebiyat 94, 95, 173, 174, 264; -ı Cedide 117
Ehramlar 83
Elbasan 53
Endülüs 243
Ermeni/Ermeniler 47, 50, 51, 52, 80, 83, 89, 111, 146; -aydınları

52; -ihtilâlleri 52; -istiklâli 52; -katliamları 51; -kilisesi 51; -krallığı 52; -Meselesi 51; -Patrikhanesi 80; -yazarları 51
Ermenice 80
Erzurum 110, 205; -ihtilâlleri 85
Eski Yunan 257, 259

F

Faraweset 163
Farmasonluk 146
Fazlı Bey 72, 74
Federalizm 269
felsefe 157, 233, 234, 235
Fenike 174
ferdî hayat 272, 287
Ferdiyetçi/Ferdiyetçiler 244, 245; -aileler 285; -akım 245, 252, 253; -barbarlar 258; -çevre/çevreler 245, 246, 250, 287; -devlet adamları 269; -eğitim 250, 264, 268, 285, 288; -eğitim müesseseleri 287; -gençler 262; -istilâ 258; -kişilik 286; -örnekler 288; -toplumlar 227, 270, 272; -Yapı/Yapılar (Teşekkül-i İnfirâdî/Formation Particulariste) 158, 160, 161, 162, 166, 170, 171, 176, 186, 187, 220, 227, 237, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 258, 268, 275, 277, 278, 279, 285, 287
Ferdiyetçilik 248, 253, 260, 268, 269, 272, 253; -akımı 259
Fevziye Kıraathanesi (Şehzadebaşı) 65
Fizik 60, 158, 233
Flaubert (Fransız Ressam) 174
Forster 178
Franklar 161
Fransa 45, 161, 162, 171, 176, 207, 208, 245, 246, 259, 262, 271, 279; -basını 84
Fransız/Fransızlar 174, 179, 207, 217, 243; -okulları 171
Fransızca 173

G

gayrimüslim 82, 132
Genç Türk partileri 100
Girit 66, 74, 92
Guatemala 54
Gustave le Bon 235
Gülhane Hattı/Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu 90, 91, 259, 271
Güney Amerika 154, 155, 158; -cumhuriyetleri 54; -milletleri 250
güzel sanatlar 94, 95, 175, 243, 264

H

Habsburglar İmparatorluğu 225
Hamid, Bkz. Abdülhamid II
haraç 90
Harbiye Nezâreti 132
Havran 197
Hayat-ı Hakikiyye Sahneleri (Hüseyin Cahid) 117

Hayat-ı Muhayyel (Hüseyin Cahid) 77, 78, 83, 86, 92, 117
Henry de Tourville 157, 166
Heyet-i Mümtaze 48, 114
Hıristiyan/Hıristiyanlar 48, 49, 52, 91, 92; -kiliseleri 51; -millî meclisi 90; -okulu 91; -Osmanlılar 51, 89; -vatandaşlar 47, 90, 91
Hikmet-i Bedayi 117
Hindistan 284
Histoire de la Formation Particulariste: L'origine des Grands Peuples Actuels (Henry de Tourville) 166
Hollanda 173
hukuk 50, 51, 54, 77, 87, 89, 91, 96, 116, 123, 125, 145, 153, 212, 215, 234, 278, 279, 280, 281
Hurşid Paşa (Birinci Divan-ı Harp Reisi) 132
Hülâgu 215
hürriyet 43, 50, 54, 58, 60, 61, 62, 73, 88, 90, 93, 99, 104, 109, 111, 123, 126, 129, 133, 138, 139, 140, 152, 154, 161, 191, 204, 210, 214, 216, 218, 240, 244, 269; -Ordusu 145
Hüseyin Cahid Bey (*Tanin* Gazetesi Başyazarı) 66, 68, 77, 82, 103
Hüseyin Hilmi Paşa (Sadrıazam) 147, 148

I

Irak-ı Arap 197

İ

İberik Yarımadası 154
İdare Hukuku 77
İdarî Adem-i Merkeziyet (Decentralisation Administrative) 44, 52, 55, 56, 68, 78, 92, 93, 94, 114, 162, 198, 199, 200, 204, 212, 219, 269
İdarî Muhtariyet 48; -siyaseti 47
İdarî İstiklâl siyaseti 47
İkdam 46, 67, 119
İkinci İzah (Prens Sabahaddin) 105, 115, 118, 124
İktisat 234
İlm-i İctimâ, Bkz. Science Sociale
İlm-i İctima' dergisi, Bkz. *La Science Sociale* dergisi
İngiliz/İngilizler 154, 177, 185, 205, 207, 217, 248, 269, 284, 285; -bayrağı 185; -eğitimi 167, 286; -gençleri 243; -liseleri 243; -medeniyeti 161; -Mektepleri 167, 286; -okulu/okulları 177, 178; -müesseseleri 184; -pansiyonları 186; -sömürgecileri 248; -sömürgeleri 177
İngilizce 186
İngiltere 154, 161, 162, 167, 175, 177, 186, 240, 270, 279, 286; -ba-

sını 84; -dostluğu 207, 208; -Hükümeti 162; -Krallığı 268
irtica 122, 139, 146, 150
İskandinavya 258; -Yarımadası 159
İslâm/İslâmiyet 188; -Dini 246; -uleması 120; -ümmeti 130
İslâmî unsurlar 67
İsmail Hakkı Bey (Bağdat Mebusu) 112
İspanya 154, 240, 245
İspanyollar 154, 155
İspanyolluk 155
İstanbul 41, 55, 63, 71, 80, 82, 85, 90, 93, 97, 99, 105, 110, 120, 125, 128, 133, 143, 144, 148, 150, 200, 206, 207, 214, 215, 216, 258, 288; -askeri 128; -kamuoyu 102; -mebusları 71, 82; -Merkez Heyeti (İttihat ve Terakki Cemiyeti) 132; -meyhaneleri 120; -müntehab-ı sânîleri 74
istibdat 43, 45, 47, 54, 60, 87, 104, 108, 121, 122, 126, 127, 131, 145, 152, 270
istiklâl 47, 49, 50, 52, 62, 99, 114, 121, 129, 151, 154, 155, 159, 169, 192, 197, 219
İtalya 206, 215, 243, 258; -basını 84; -Cumhuriyeti 243
İtalyanlar 217
İttifak-ı Müselles 206, 208
İttihad-ı Muhammedî 120
İttihadî Meşrutiyet 150
İttihat liderleri, bkz. İttihat ve Terakki liderleri
İttihat ve Terakki, bkz. İttihat ve Terakki Cemiyeti
İttihat ve Terakki; -Cemiyeti 55, 68, 71, 73, 75, 77, 78, 79, 82, 93, 101, 103, 108, 110, 123, 127, 132, 135, 140, 141, 143, 146, 147, 148, 192, 200, 211, 218, 219, 221; -kulüpleri 147; -liderleri 129
İzahlar (Prens Sabahaddin) 65, 229, 233

J

Jacob Sokağı (Paris) 158
Jeoloji 183
Jöntürk 210
jurnalcilik 118, 135, 139

K

Kafkasya 205
Kamucu; -aile 256; -akım 252, 253, 254, 256; -akımları 253; -çevreler 246, 250; -eğitimi 250; -köylü aileler 288; -milletler 225; -sınırlar 227; -tabloları 253; -toplum/toplumlar 227, 237, 259, 271; -ülke 273; Yapı/Yapılar (Teşekkül-i Tecemmu'î/Formation Communautaire) 158, 159, 160, 161, 170, 187, 220, 229, 237, 240, 242, 243, 244, 245, 246,

247, 249, 250, 253, 257, 267, 272, 273, 275, 279, 285; -zihinler 270
Kamuculuk 253, 257
Kanada 178, 180, 185
Kanun-ı Esasî 242
Karadeniz 205; -havzası 85, 207
Kars 49
Kartaca 174; -Cumhuriyeti 174
Kartacalılar 257
Katolik 146
Katoliklik 245
Kızıltoprak (İstanbul) 230
Kiel tezgâhları 208
Kimya 158, 233
Knutsford, Lord 184
Kruppe fabrikası 208
Kur'ân-ı Kerim 57, 187
Kuzey Almanya 160
Kuzey Amerika 154, 162, 177, 186, 227, 245, 268; -okulları 177; -toplumları 250; -ülkeleri 268
Kuzey Amerikalılar 248
Kuzey Anadolu 205
Kuzey Denizi 159
Kürdistan 197
Kürtler 49, 83

L

L'éducation dans les Ecoles Anglaises (Paul Descamps) 166
L'Humanité Evolue-t-elle Vers le Socialisme? (Paul Descamps) 166
La Classification Sociale (Edmond Démolins) 165
La Méthode Sociale 165
La Production le Travail et le Problème Social dans tous les Pays, au Début du XXe Siècle (Léon Poinsard) 166
La Révolution Agricole, Nécessité de Transformer les Procérés du Culture (A. Dauprat) 166
La Science Sociale, bkz. Science Sociale
La Science Sociale et sa Méthode (Robert Pinot) 166
La Turquie 72, 73, 74, 78, 79, 123, 124
La Vie du Droit et l'Impuissance des Lois / Hukuk Hayatı ve Kanunların Acizliği (Cruet) 212
Le Play 157, 236
Les Grandes Routes des Peuples-Comment la Route Creé le Type Sociale? (Edmond Démolins) 165
Les Trois Formes Essentielles de l'Education (Paul Descamps) 166, 286
Letourneau, Charles 235
liberallik 247
Londra 207; -kabinesi 207
Louis XIV 225

M
Maarif 91, 92, 194; -Nezâreti 91
Mahmud Nedim Paşa 195
Mahmud Şevket Paşa 132, 195
Makedonya 146, 197
Maliye 92, 283
Manastır 53, 123, 125, 145; -İttihat ve Terakki Cemiyeti 119, 132; -Merkez Heyeti (İttihat ve Terakki Cemiyeti) 101, 132
Mebuslar Meclisi 52, 54, 87, 93, 103, 120, 209, 210, 211, 212, 213, 219
Meclis-i Mebusân, Bkz. Mebuslar Meclisi
Meclis-i Umumî 52
Mehmed Ali 230, 286
Mehmed Reşad Efendi (Osmanlı Şehzadesi) 129
Mehmed Sabahaddin Bey, Bkz. Sabahaddin Bey, Prens
Mekâtib-i Âliye 65
Meksika 54; -Cumhuriyeti 242
Merkeziyet 44, 45, 46, 48, 52, 53, 54, 55, 56, 61, 65, 66, 67, 68, 74, 77, 78, 79, 89, 90, 92, 93, 94, 101, 102, 104, 113, 114, 139, 154, 162, 176, 198, 199, 200, 203, 204, 212, 213, 218, 219, 232, 270
Merkeziyetçilik 270, 271, 277
meslek 77, 100, 102, 103, 111, 163, 176, 204, 205, 215, 219; -programı 252
Meslek-i İctimâî, Bkz. Sosyal Meslek
Meşihat 80; -ileri gelenleri 80
Meşrutiyet 47, 52, 60, 68, 79, 84, 88, 100, 104, 108, 111, 112, 113, 114, 121, 125, 128, 129, 138, 140, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 156, 162, 188, 192, 195, 205, 208, 209, 210, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 221, 228, 232, 233, 240, 241, 242, 270, 271, 274
Meşveret 99, 100, 128
mezhep imtiyazları 72, 73, 74, 79, 81
Mısır 129, 132, 284
Midhat [Paşa] 82
Midilli 66, 74, 92
Mill, John Stuart 178
millî egemenlik 270
millî eğitim 47, 59, 62, 153, 202, 285
milliyetçilik 247
Mineraloji 183, 236
muhacir 179
muhafazakârlık 247
Muhalifler Kongresi 140
muhtariyet 90, 114
Musa Kâzım Efendi 75
Mustafa Asım Efendi, Hoca 75

Mutlakıyet 232, 240, 241, 242, 270
Mülkiye memurları 203, 273
mülkiyet 250, 265, 281; -problemi 266, 267, 281
Müslümanlık 131
müstebit hükümet 48, 131

N

Nâfia 53
Napolyon 225
Nâzım Efendi, Doktor (İttihat ve Terakki Cemiyeti sorumlu delegesi) 138, 140, 144
Neron 215
Neyyir-i Hakikat 101, 119, 123, 127, 129, 144, 213, 215
Norman müesseseleri 161
Norveç 159, 160, 162, 253, 268; -fiyortları 159, 253; -sahilleri 159

O

Orta Amerika 250
ortak mülkiyet 268, 281
Ortodoks 146
Osmanlı/Osmanlılar 49, 50, 51, 62, 73, 74, 75, 89, 93, 114, 125, 138, 210, 211; -ailesi 126; -askeri 119, 214; -aydını 110; -başkenti 217; -bayrağı 48; -birliği 94, 113, 219; -Devleti 49, 50, 88, 93, 214; -egemenliği 88; -hamiyetleri 72, 115; -hanedanı 121; -Hıristiyanları 48, 49; -Hükümeti 91, 210; -İmparatorluğu 146; -ittihadı 75; -kanı 217; -Muhalif Partiler Kongresi 111; -Ordusu 133, 140, 194, 196, 208, 214, 215, 216, 217; -Saltanatı 113, 219, 227; -Sarayı 50; -tarihi 51; -unsurları 47, 67, 82, 88, 196; -vahdeti 67; -varlığı 88
Osmanlılık 47, 74, 84, 88, 215
31 Mart; Faciası 119, 128; -İsyanı 138; millî faciası 101; -Olayı 139

Ö

özel mülkiyet 159, 160, 244, 245, 268, 281, 287
özel teşebbüs 61, 126, 154, 159, 160, 162, 176, 177, 184, 186, 188, 193, 196, 204, 219, 244, 249, 250, 264, 268, 271, 282, 283, 286

P

Panjermanistler 209
Papa 146
Paris 99, 103, 110, 111, 118, 135, 137, 138, 140, 141, 143, 146, 148, 156, 158, 172, 179, 189, 206, 207, 208, 218, 222, 236, 245; -basını 137; -borsası 207, 208; -İttihat ve Terakki Cemiyeti 110, 218; -kabinesi 207
Parlamenter hükümetler 270
Parlamenterizm 242, 269, 271

Patrikhane/Patrikhaneler 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 91, 92, 146; -imtiyazları 73, 81; -ziyaretleri 80
Petersburg 206, 207
Petit Parisien 137
Philippe II
Pinot, Robert 166
Poinsard, Léon 166
Proedos 72
Protestan 146
Protestanlık 246
Prusya 184; -genelkurmayı 225
Psikoloji 234

R

Remzi Binbaşı (İstanbul Merkez Kumandanı) 133
Ren; -Nehri 161; -Vilâyeti 161
Repertoire des Répercussions Sociales (Edmond Démolins) 166
Roches Okulu (L'Ecole des Roches) 171, 175, 176
Rodin 107
Roma 215, 257; -dünyası 258
Romalılar 161, 257
Rum/Rumlar 47, 74, 78, 83, 217; -basını 72, 78; -gazeteleri 72; -kilisesi 89; -müntehab-ı sânîler 73; -Patrikhanesi 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 146; -Patrikhane fırkası 72; -vatandaşlar 78, 263
Rumca 80
Rumeli halkı 214
Rus/Ruslar 205, 207, 215, 217, 266; -Çarlığı 226; -Japon Savaşı 196
Rusya 158, 205, 207, 226

S

Sabahaddin Bey, Prens (Sultanzâde) 43, 46, 62, 65, 66, 67, 68, 72, 73, 74, 77, 78, 81, 96, 99, 102, 103, 104, 105, 116, 119, 121, 122, 123, 124, 133, 137, 139, 143, 222, 229; -Fırkası 72, 73, 74, 79, 81, 92
Sadâret 53, 143, 148
Saint Germaine 163, 286
Saint Jean Seyyar Hastane Cemiyeti 182
Sakız 66, 74, 92
Sakson 45; -çiftçileri 161; -köylüleri 160
Saksonya Ovası 160, 161
Salammbo 174
salnâme 91
Satvet Lütfi (Hersekli) 46, 69, 105, 165, 167
Science Sociale 157, 158, 165, 166, 167, 173, 174, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 244, 247, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 285, 286; -dergisi 158, 235, 286

Selanik 55, 129, 145, 200, 209, 213, 217
seleksiyon 193, 226; -kanunu 253
Self-Government, bkz. İdarî Adem-i Merkeziyet
Seltler 159
Seniha Sultan 143
sıkıyönetim 112
Sırplar 83
sipahi/sipahiler 265, 266; -teşkilâtı 266
Siyasî; -Adem-i Merkeziyet 78; -Merkeziyet 94; -Merkeziyetçilik 113, 219
Sofya 205
Sosyal; -Mektep 286; -Meslek (Meslek-i İctimâî) 66, 103, 169, 191, 194, 197, 204, 219, 221, 231, 239, 254; -tarih 104, 158
Sosyalistler 226
Sosyalistlik 247
Sosyalizm 225
Sosyoloji (İlm-i İctimâî) 157, 167, 233, 234, 235, 236
Spencer 235

Ş

Şahsî Teşebbüs, Bkz. Teşebbüs-i Şahsî
Şark Meselesi 48, 50, 227
Şehzadebaşı 65
Şeref Sokağı 149
Şeriat 119, 120, 121, 129, 131, 132
Şeyhülislâmlık 80
Şura-yı Ümmet 99, 100, 109, 110, 128, 147

T

tabii ilimler 60, 157, 256
Tahran 205
Tanin 65, 66, 68, 69, 71, 77, 78, 81, 103, 112, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 194, 201, 209
Tanzimat/Tanzimat-ı Hayriye 90, 227, 259, 260, 270, 271, 272, 273; -devri 240; -dönemi 259
Tapu-Kadastro Daireleri 281
Tarde 235
tarih 94, 104, 162, 251, 265, 266
Tedrisât-ı İbtidâiyye Mecmuası 171
Tefrîk-i Vezâif 55, 196, 200, 201
Terakki 51, 59, 62, 83, 89, 99, 100, 108, 109, 110, 112, 151, 193, 213, 229, 233
Tercüman-ı Hakikat 67
Teşebbüs-i Şahsî 43, 44, 65, 79, 92, 93; -ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti 101; -ve Adem-i Merkeziyet-i İdarî Cemiyeti 232

Tevsî'-i Mezuniyet 43, 44, 52, 55, 56, 68, 92, 93, 114, 196, 198, 199, 200, 201, 219
Timur 215
Trablus 217
Türk/Türkler 47, 49, 51, 67, 83, 84, 91; -aydınları 52, 110, 111; -dostluğu 208; -kamuoyu 50; -milleti 50; -partileri 100
Türkçe 80, 147
Türkiye 49, 50, 59, 62, 67, 99, 112, 113, 137, 139, 158, 169, 170, 177, 186, 196, 198, 199, 205, 206, 207, 208, 209, 215, 216, 218, 225, 227, 229, 232, 248, 249, 254, 264
Türklük 84

U

Uruguay 54
Usul-i Meşrutiyet 68

V

Vahdetî 120, 121
Varite Tiyatrosu 66
veba 201
Venedik 174
Vestefalya 161
Vilâyât Nizamnamesi 77
Vilâyetler Kanunu 201
Viyana 207
Volkan (Derviş Vahdetî) 121

W

Washington (Amerika Cumhurbaşkanı) 228

Y

Yahudi 146; -vatandaşlar 263
Yankeeler 248
Yemen 55, 131, 197, 200
Yeni Tanin 112
Yeni Zelanda 178
Yenipazar 209
Yıldız 99, 126, 127, 129, 149, 214, 232; -cinayetleri 110; -Sarayı 126
Yollar, Asl-ı İctimâîyi Yol Nasıl Vücuda Getirir? – Comment la Route Crée le Type Sociale? (Edmond Démolins) 165, 254
Yunan; -avucu 92; -kucağı 74; -okulu 257; -siteleri 243, 259
Yunanlılar 257

Z

Ziraat 49, 91, 151, 159, 161, 162, 163, 169, 170, 175, 177, 178, 179, 183, 186, 202; -Bankası 186; -Fakültesi (Institut Agronomique, Paris) 179
Zooloji 236